

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
Економски факултет – Скопје



ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИРАЊЕ НА МАЛИТЕ И
СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА: УЛОГАТА И
ИНТЕРВЕНЦИИТЕ НА ДРЖАВАТА

- ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА -

Кандидат
Ефимија Д. Димовска

Ментор
Проф. д-р Михаил Петковски

Скопје, 2013

ЧЛЕНОВИ НА КОМИСИЈАТА:

1. Проф. д-р Михаил Петковски
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИРАЊЕ НА МАЛИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА: УЛОГАТА И ИНТЕРВЕНЦИИТЕ НА ДРЖАВАТА

Апстракт

Целта на ова истражување е да направи детална анализа во врска со можностите за подобрување на пристапот до финансирање на малите и средните претпријатија (МСП) во Република Македонија. Појдовна точка на истражувањето е огромното значење на секторот на МСП за економијата на една земја и проблемите со надворешното финансирање со кои секојдневно се соочуваат МСП во земјите од регионот на ЈИЕ, што го ограничува растечкиот потенцијал на претпријатијата, го ограничува воведувањето на нови технологии, па дури и го доведува во прашање нивниот опстанок.

Банкарските кредити се главниот извор на надворешно финансирање на МСП во регионот, меѓутоа поради голем број фактори, како што се: високите административни трошоци, ризиците поврзани со кредитирањето на МСП, недостигот од информации за кредитокорисникот, недостигот на обезбедување за кредитот и друго, банките се помалку заинтересирани за кредитирање на овој сектор. Од тие причини, во голем број држави се спроведуваат национални програми и мерки, чијашто цел е поддршка во финансирањето на МСП и нивниот развој, особено во услови на финансиска криза.

Емпириските истражувања покажуваат дека успешната реализација на соодветно дизајнирани инструменти ќе придонесе за надминување на проблемот со финансирањето на МСП. Но, евентуалните интервенции на државата неопходно е да бидат базирани на сериозни проценки и анализи на проблемите со кои реално се соочуваат претпријатијата, а и кредиторите. Оттука, истражувањето што се базира на емпириска анализа на примарни и секундарни податоци се фокусира на четири главни прашања: (а) зошто МСП се соочуваат со проблем при финансирањето; (б) каква е состојбата на страната на понудата на финансиски средства, со подетален осврт на банкарскиот сектор; (в) како креаторите на политики се справуваат со проблемот; и (г) какви се ефектите од спроведените мерки.

Клучни зборови: МСП, пристап до финансирање, банкарски кредити, државни програми и инструменти

SME ACCESS TO FINANCE: ROLE AND INTERVENTION OF THE GOVERNMENT

Abstract

The aim of this research is to provide a deep analysis of how to enhance access to finance of SME's in the Republic of Macedonia. The starting point of the research is the wide accepted evidence that the SME sector is one of the most important drivers of the economy in each country. SME's participate with a high percentage in the GDP generation, new jobs creation, increase of export, innovation of products and services. In addition, many studies and research have concluded that access to finance remains to be a major concern and main obstacle for SMEs growth and development in the SEE countries. The lack of external financing limits the capacity of firm to expand their operation, to improve technology and productivity and even question its continued existence.

Bank loans are the main source of external financing of SMEs in the region. However, there are many factors as higher administrative costs and risks involved in lending to SMEs that reduce banks' willingness to lend to them. Also, lack of collateral and borrower information is frequently reason for credit rejection. Therefore, many governments have acknowledged the importance of implementing various policies and programs aimed to support SMEs and their development, particularly in the time of global financial crises.

Several empirical examples have shown that successful realization of carefully designed government instruments would contribute to the enhanced access to finance of SMEs, thereby leading to new investments, job creation and economic growth. However, the Government policies regarding this issue should be based on detail analysis of both, supply and demand side. Therefore, the research, based on empirical analysis of secondary data and conducted survey, focuses on four main areas: (i) why access to finance of SME is severely constrained; (ii) what is the actual situation on the supply – side, with concentration on the banking sector; (iii) how policy makers deal with the problem; and (iv) what are the effects of implemented measures.

Key words: SMEs, access to finance, bank loans, Government programs

СОДРЖИНА

ВОВЕД	1
ГЛАВА 1. ДЕФИНИРАЊЕ НА ПРОБЛЕМОТ И НЕГОВАТА РЕЛЕВАНТНОСТ	7
1.1 ПОИМ И ДЕФИНИЦИЈА НА МАЛИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА (МСП)	7
1.1.1 Дефиниција на МСП во други земји	7
1.1.2 Дефиниција на МСП во Република Македонија.....	11
1.2 ЗНАЧЕЊЕТО НА МАЛИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА ЗА НАЦИОНАЛНИТЕ ЕКОНОМИИ	14
1.2.1 Анализа на значењето на секторот на МСП во Европската унија.....	17
1.2.2 Анализа на значењето на секторот на МСП во земјите од Југоисточна Европа.....	18
1.2.3 Значењето на секторот на МСП за економијата на Република Македонија	20
1.2.4 Претпријатијата во Република Македонија: големина и структура	24
1.2.5 МСП и вработувањето.....	25
1.2.6 МСП и бруто-домашниот производ.....	27
1.3 УТВРДУВАЊЕ НА ПРОБЛЕМОТ ШТО СЕ ИСТРАЖУВА.....	29
1.3.1 Анализа на причините што доведуваат до проблеми во пристапот до финансирање на МСП.....	29
1.4 АНАЛИЗА НА СОСТОЈБИТЕ СО ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИРАЊЕ НА МСП ВО МАКЕДОНИЈА И ЗЕМЈИТЕ ОД ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА	35
1.4.1 Doing Business 2012.....	35
1.4.2 Анализа на Институтот „Милкен“ (Milken Institute)	39
1.4.3 Глобален извештај за конкурентност	42

1.4.4 Истражување за бизнис-окружувањето и работење на претпријатијата 2010 (Business Environment and Enterprise Performance Survey – BEEPS)	46
1.5 ПОСЛЕДИЦИТЕ ОД СВЕТСКАТА ЕКОНОМСКА КРИЗА ВРЗ ФИНАНСИРАЊЕТО НА МСП	47
ГЛАВА 2. ВИДОВИ ИЗВОРИ НА ФИНАНСИРАЊЕ	52
2.1 АНАЛИЗА НА ИЗВОРИТЕ ЗА ФИНАНСИРАЊЕ НА МСП	53
2.2 БАНКАРСКИОТ СЕКТОР КАКО ИЗВОР НА ФИНАНСИРАЊЕ НА МАЛИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА.....	58
2.2.1 Улогата на банкарскиот сектор за финансирање на малите бизниси во транзициските економии	59
2.2.2 Банкарскиот сектор на Република Македонија	66
2.3 ДРУГИ НЕБАНКАРСКИ ИЗВОРИ НА ФИНАНСИРАЊЕ	84
2.3.1 Микрофинансирање	84
2.3.2 Пазар на капитал	90
2.3.3 Лизинг	97
2.3.4 Фондови за ризичен капитал (Venture Capital Funds)	109
2.3.5 Факторинг.....	116
2.3.6 Бизнис-ангели	123
ГЛАВА 3. УЛОГАТА НА ДРЖАВАТА ВО ФУНКЦИЈА НА ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИСКИ СРЕДСТВА НА МСП	129
3.1 ТЕОРЕТСКИ ГЛЕДАЊА ЗА ИНТЕРВЕНЦИИТЕ НА ДРЖАВАТА	129
3.1.1 Теорија на интервенционизам	131
3.1.2 Теорија на слободен пазар (laissez-faire).....	136
3.1.3 Теорија на пропазарен активизам	140

3.2 ВИДОВИ НА ДРЖАВНИ ИНСТРУМЕНТИ ВО НАСОКА НА ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИИ	141
3.2.1 Унапредување на законското и институционалното окружување	142
3.2.2 Унапредување на правната рамка	144
3.2.3 Државни развојни банки	146
3.2.4 Гарантни фондови	155
3.2.5 Информациска инфраструктура – кредитни регистри, кредитни бироа и други извори на информации	165
3.2.6 Субвенционирање кредити од страна на државата	173
3.3 ИСКУСТВА НА ДРУГИ ЗЕМЈИ ОД ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА ВО НАДМИНУВАЊЕ НА ПРОБЛЕМОТ СО ФИНАНСИРАЊЕ НА МСП	175
3.3.1 Хрватска	175
3.3.2 Србија	182
ГЛАВА 4. ЕВРОПСКАТА УНИЈА И МЕЃУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИСКИ ИНСТИТУЦИИ КАКО МОЖНОСТ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИИ НА МАЛИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	188
4.1 ЕВРОИНТЕГРАТИВНИТЕ ПРОЦЕСИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И ФИНАНСИРАЊЕТО НА МСП	188
4.1.1 Лисабонска стратегија	189
4.1.2 Европска повелба за МСП.....	191
4.1.3 Закон за мали бизниси.....	192
4.1.4 Политиката на ЕУ и актуелните програми за подобрување на пристапот до финансии	200
4.2. МЕЃУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИСКИ ИНСТИТУЦИИ И ПОДОБРУВАЊЕТО НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИРАЊЕ НА МСП	227
4.2.1 Заеднички акциски план за поддршка на банкарските системи и кредитирањето на реалниот сектор во земјите од Централна и Источна Европа (Joint IFI Action Plan)	228

4.2.2	Активности на меѓународните финансиски институции во Македонија..	230	
ГЛАВА 5. ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИРАЊЕТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА: ОСВРТ И ЕМПИРИСКА АНАЛИЗА			246
5.1.	ИНТЕРВЕНЦИИ НА ДРЖАВАТА ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИРАЊЕ ВО РМ ВО ДЕЛОТ НА ПРАВНАТА И ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ИНФРАСТРУКТУРА	249	
5.1.1.	Зголемување на конкуренцијата во банкарскиот сектор	249	
5.1.2.	Достапност до информации	254	
5.1.3.	Обезбедување на кредитите	258	
5.1.4.	Подобрување на сопственичките и кредиторските права.....	263	
5.2.	ИНТЕРВЕНЦИИ НА ДРЖАВАТА НА СТРАНАТА НА „ПОНУДАТА“ НА ФИНАНСИСКИ СРЕДСТВА	263	
5.2.1.	Финансиска поддршка од државата за почнување бизнис	263	
5.2.2.	Зголемување на понудата на поволни кредити за МСП	272	
5.2.3.	Развој на алтернативни извори на финансирање	288	
5.3.	ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА ФИНАНСИРАЊЕТО НА МСП ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ОД СТРАНА НА БАНКИТЕ	289	
ЗАКЛУЧОК.....		307	
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА		322	
АНЕКСИ.....		336	

АНЕКСИ

АНЕКС 1: Бруто-вредност на производството по сектори.....	336
АНЕКС 2: Основни карактеристики на банкарскиот сектор во земјите од регионот на ЈИЕ (2011).....	337
АНЕКС 3: Список на регистрирани лизинг-компаниии во РМ со структура според тип на лизинг.....	338
АНЕКС 4: Кредитни линии за МСП на Хрватската банка за обнова и развој	339
АНЕКС 5: Финансиски мерки за поддршка на МСП во Република Србија.....	340
АНЕКС 6: Оценки според Законот за мали бизниси за земјите од Западен Балкан и Турција	343
АНЕКС 7: Основни карактеристики на Гарантниот инструмент за МСП (SMEG).....	344
АНЕКС 8: Финансиски инструменти на иницијативата JEREMIE.....	345
АНЕКС 9: Финансиска рамка на ИПА по држави и години.....	346
АНЕКС 10: Распределба на вкупните средства на ИПА за Македонија по години и компонентни	347
АНЕКС 11: Кредитни линии за МСП финансирани од меѓународни финансиски институции.....	348
АНЕКС 12: Програми за почнување на сопствен бизнис со неповратни државни средства.....	351
АНЕКС 13: Кредитни линии за МСП на Македонската банка за поддршка на развојот.....	354
АНЕКС 14: Анкетен прашалник за истражување за финансирањето на МСП во Република Македонија од страна на банките	356
АНЕКС 15: Информации за банките вклучени во истражувањето.....	359

ТАБЕЛИ

Табела 1.1: Класификација на претпријатијата според големина во ЕУ.....	8
Табела 1.2: Класификација на претпријатијата според големина во Република Српска, Босна и Херцеговина.....	10
Табела 1.3: Класификација на претпријатијата според големина во Република Албанија.....	11
Табела 1.4: Класификација на претпријатијата според големина во Република Македонија согласно Законот за трговски друштва.....	12
Табела 1.5: Број на претпријатија, вработувања и бруто-додадена вредност во ЕУ во 2012 година (прогноза).....	17
Табела 1.6: Учество на секторот на МСП во БДП, вработувањата и извозот во Хрватска во 2011 година.....	19
Табела 1.7: Структура на МСП во Босна и Херцеговина во 2009 година.....	20
Табела 1.8: Стапки на инфлација во Република Македонија во периодот од 2003 до 2011 година.....	22
Табела 1.9: Стапки на невработеност во Република Македонија во периодот од 2005 до 2011 година.....	23
Табела 1.10: Број на активни претпријатија според нивната големина по години (2008-2012)	24
Табела 1.11: Структура на вработени по претпријатија за периодот од 2008 до 2012 година.....	26
Табела 1.12: Бруто-вредност на производството по вид претпријатија по години (2004-2010).....	28
Табела 1.13: Оцена на Македонија во „Doing Business 2012“ според критериумот „достапност на кредити“.....	37
Табела 1.14: Анализа на индикаторите на Индексот на пристап до капитал од Институтот „Милкен“ за 2009 година.....	40
Табела 1.15: Рангирање на РМ во делот за развој на финансиските пазари (8 пилар) според Глобалниот индекс на конкурентноста за 2010/2011 и 2011/2012 година.....	45
Табела 2.1: Основни податоци за банкарскиот сектор во Република Македонија за период од 2007 до 2011 година.....	69
Табела 2.2: Пазарно учество по групи на банки на 31.12.2011 година.....	70

Табела 2.3: Карактеристики на процесот на кредитирање кај банките во РМ со состојба на 31.12.2011 година.....	76
Табела 2.4: Кредитни услови и побарувачка за кредити во РМ со состојба на 31.12.2011 година.....	77
Табела 2.5: Број и кредитни активности на МФИ по земји од регионот на ЈИЕ за 2011 година.....	85
Табела 2.6: Преглед на кредитни продукти на микрофинансиски институции во РМ.....	87
Табела 2.7: Предности и недостатоци за МСП од финансирање преку Фондовите за ризичен капитал.....	110
Табела 2.8: Фондови за ризичен капитал во земјите од Западен Балкан.....	111
Табела 2.9: Влијание на инвестициите на СЕАФ врз претпријатијата.....	115
Табела 2.10: Домашен и меѓународен факторинг по земји во 2011 година.....	119
Табела 2.11: Инвестиции на Хрватската мрежа на бизнис-ангели во периодот од 2008 до 2011 година.....	125
Табела 3.1: Основни финансиски податоци за ХБОР по години (2008-2011).....	176
Табела 3.2: Број и износ на реализирани кредити преку Фондот за развој на Република Србија по години за периодот од 2010 до 2012 година.....	183
Табела 4.1: Алокација на средствата JEREMIE по земја/регион	215
Табела 4.2: Реализација на програмираните средства ИПА за Македонија со состојба на 31.12.2011 година.....	221
Табела 4.3: Реализацијата на средствата ИПАРД во Македонија во периодот од 2007 до 2011 година.....	225
Табела 4.4: Структура на средствата од Заедничкиот акциски план по земји од ЈИЕ и МФИ.....	230
Табела 4.5: Финансиски институции-партнери на ЕФСЕ заклучно со 2011 година.....	238
Табела 4.6: Гаранциски услови по тип на продукт на Гаранти фонд.....	243
Табела 5.1: Структура на членки на Македонското кредитно биро во 2012 година.....	258
Табела 5.2: Учество на регистрирани бизниси преку програмите на АВРМ во вкупниот број на новорегистрирани субјекти во РМ за периодот од 2007 до 2010 година.....	267
Табела 5.3: Број на нови вработувања поддржани со програмите на АВРМ за период	

од 2007 до 2011 година.....	268
Табела 5.4: Структура на одобрени кредити за самовработување по банки со состојба на 31.12.2011 година.....	270
Табела 5.5: Основни финансиски податоци за МБПР за периодот од 2007 до 2011 година.....	275
Табела 5.6: Систематизиран преглед на реализацијата на кредитните линии на ЕИБ (прва и втора фаза)	282
Табела 5.7: Пресметка на износ на субвенции за камата за кредитна линија на ЕИБ 100 милиони евра по години за период од 2010 до 2012 година (во евра).....	285
Табела 5.8: Основни податоци за банките опфатени со истражувањето со состојба на 31.12.2011 година.....	292
Табела 5.9: Рангирање на проблемите при кредитирање на МСП.....	298
Табела 5.10: Оценка на видови на државна поддршка.....	302

ГРАФИКОНИ

Графикон 1.1: Заеднички карактеристики на висок и одржлив развој	16
Графикон 1.2: Стапки на пораст на БДП во Република Македонија во периодот од 2003 до 2012 година.....	22
Графикон 1.3: Структура на активните претпријатија во РМ во 2012 година	25
Графикон 1.4: Број на претпријатија со растечки потенцијал во РМ за период од 2008 до 2010 година.....	25
Графикон 1.5: Процентуална распределба на вработените според големина на претпријатие во 2012 година.....	27
Графикон 1.6: Ранг на земјите од Југоисточна Европа во „Doing Business 2012“ според критериумот „достапност на кредити“	39
Графикон 1.7: Движење на индикаторите на Индексот на пристап до капитал за Македонија според Институтот „Милкен“ за период од 2005 до 2009 година.....	41
Графикон 1.8: Индексот на пристап до капитал за 2009 година по земји од Југоисточна Европа според Институтот „Милкен“.....	42

Графикон 1.9: Рангирање на проблемите за водење бизнис во РМ според Глобалниот индекс на конкурентноста 2010/2011 и 2011/2012 година.....	44
Графикон 1.10: Рангирање на проблемите во водење бизнис од страна на претпријатијата во Република Македонија според ВЕЕПС 2010.....	46
Графикон 1.11: Анализа на проблемот „пристап до финансии“ во земјите од Југоисточна Европа според ВЕЕПС 2010.....	47
Графикон 1.12: Последиците од светската економска криза врз финансирањето на МСП во 2009 година.....	49
Графикон 2.1: Структура на извори на финансирање во земјите од Западен Балкан и развиени пазарни економии во 2007 година според ЕК и ОЕЦД (%).....	54
Графикон 2.2: Структура на извори на финансирање во земјите од ЈИЕ во 2009 година според СБ и ЕБРД (%).....	55
Графикон 2.3: Учество на банкарските кредити во вкупното надворешно финансирање за инвестиции во основни средства според ОЕЦД за 2010 година.....	56
Графикон 2.4: Начин на финансирање на долгорочни активности на претпријатијата во РМ според истражувања на ЦЕА во 2007 година.....	57
Графикон 2.5: Пораст на кредити во земјите од регионот на ЈИЕ за периодот од 2008 до 2012 година (%)	61
Графикон 2.6: Структура на кредити како % од БДП во земјите од Западен Балкан во 2011 година.....	62
Графикон 2.7: Соодветност на капиталот и учество на проблематичните кредити во земјите од ЈИЕ во 2011 година (%).....	64
Графикон 2.8: Нефункционални кредити како % од бруто-кредитите во земјите од ЈИЕ по години (2007-2011).....	65
Графикон 2.9: Степен на концентрација на банкарскиот систем во Република Македонија по години (2007-2011).....	71
Графикон 2.10: Кредити на приватниот сектор како % од БДП во РМ за период од 2007 до 2011 година	72
Графикон 2.11: Стапка на пораст на кредитите на ниво на банкарски сектор во РМ по години (2005-2011).....	73
Графикон 2.12: Просечна каматна стапка на кредити во РМ по години (2007-2012)...	74

Графикон 2.13: Нефункционални кредити како % од вкупни кредити на претпријатија по години (2007-2011).....	75
Графикон 2.14: Каматна стапка на благајнички записи за период од 2006 до 06.2012 година (крај на период)	79
Графикон 2.15: Каматна стапка на благајнички записи и стапка на пораст на кредити за период од 2006 до 2011 година.....	80
Графикон 2.16: Преглед на движењето на стапките на задолжителна резерва во РМ по години (2004-2012).....	82
Графикон 2.17: Структура на вкупно кредитно портфолио по одделни микрофинансиски институции во РМ за период од 2003 до 2011 година (во долари).	88
Графикон 2.18: Вредност на пазарите на капитал во земјите од ЈИЕ и остварениот промет како % од БДП во 2008 година.....	92
Графикон 2.19: Извори на финансирање на инвестициите на МСП во ЕУ во 2010 година (%).	104
Графикон 2.20: Број и вредност на склучени договори за лизинг во РМ по години (2008-2011).....	107
Графикон 2.21: Структура на активни лизинг-договори во РМ со состојба на 31.12.2011 година.....	108
Графикон 3.1: Вредност на обезбедување за банкарски кредити како % од износот на кредитот во земјите од ЈИЕ за 2009 година.....	158
Графикон 3.2: Сопственичка структура на приватни кредитни бироа во светски рамки.....	172
Графикон 3.3: Структура на реализирани кредити преку ХБОР според сектори со состојба на 31.12.2011 година.....	177
Графикон 3.4: Структура на одобрени заеми преку ХБОР според начин на реализација за период од 2008 до 2011 година.....	178
Графикон 3.5: Структура на одобрени кредити преку ХБОР според намена за период од 2007 до 06.2012 година.....	179
Графикон 3.6: Покриеност на податоци во Кредитното биро во Србија за физички и правни лица по години (2004-2010), како % од вкупното возрасно население.....	187
Графикон 4.1: Пондерирана просечна оценка за областа „Пристап до финансии“ за земјите од Западен Балкан за 2007 и 2012 година.....	198

Графикон 4.2: Оцени по поединечни индикатори од поддимензија „надворешни извори на финансирање за МСП“ по земји од Западен Балкан за 2012 година.....	199
Графикон 4.3: Оцени по поединечни индикатори од поддимензија „правна и законска рамка“ по земји од Западен Балкан за 2012 година.....	199
Графикон 4.4: Структура на вкупниот буџет ЦИП по поединечни оперативни програми (во мил. евра).....	203
Графикон 4.5: Распределба на средствата од Националната ИПА по држави (во %)...	216
Графикон 4.6: Распределба на средствата ИПА за Македонија по компоненти (во %).....	219
Графикон 4.7: Алокација на средствата ИПАРД за Македонија по години од 2007 до 2013 година (во мил. евра).....	223
Графикон 4.8: Структура на средствата од Заедничкиот акциски план на Меѓународните финансиски институции по земји од ЈИЕ (во %).....	229
Графикон 4.9: Структура на инвестициското портфолио на ЕФСЕ по земји од ЈИЕ со состојба на 31.12.2011 година (во % од вкупниот износ).....	239
Графикон 4.10: Структура на издадени гаранции од Гаранти фонд според тип на учесници со состојба на 31.12.2011 година	244
Графикон 4.11: Структура на издадени гаранции од Гаранти фонд според тип на бизнис со состојба на 31.12.2011 година	244
Графикон 5.1: Опфат на податоците во кредитниот регистар на НБРМ во период од 2004 до 2011 година (како % од вкупното возрасно население).....	256
Графикон 5.2: Динамика на востановување на катастар на недвижности во РМ за период од 2000 до 2012 година.....	260
Графикон 5.3: Состојба на регистрираните бизниси и вработени преку Програмата за почнување на сопствен бизнис со поволни државни кредити на 31.12.2011 година.....	271
Графикон 5.4: Основни финансиски податоци на МБПР за периодот од 2007 до 2011 година.....	276
Графикон 5.5: Структура на прва кредитна линија на ЕИБ 100 милиони евра по број и износ на кредит според тип на кредитокорисник.....	278
Графикон 5.6: Структура на прва кредитна линија на ЕИБ 100 милиони евра според намена.....	279

Графикон 5.7: Структура на прва кредитна линија на ЕИБ 100 милиони евра по гранки.....	279
Графикон 5.8: Структура на пласирани кредити од првата кредитна линија на ЕИБ 100 милиони евра по банки-учеснички	280
Графикон 5.9: Структура на втора кредитна линија на ЕИБ 50 мил. евра според намена.....	282
Графикон 5.10: Просечни стапки на тримесечен Еурибор (%) за периодот од декември 2009 до февруари 2013 година.....	284
Графикон 5.11: Намена на кредитите одобрени на МСП	294
Графикон 5.12: Структура на извори на средства за кредити одобрени на МСП	295
Графикон 5.13: Оценка на секторот на МСП.....	296
Графикон 5.14: Фактори што влијаат на интересот на банките за кредитирање на МСП.....	297
Графикон 5.15: Влијание на банкарската законска регулатива врз кредитирањето на МСП	299
Графикон 5.16: Влијание на светската економска криза врз кредитирањето на МСП..	299
Графикон 5.17: Области во кои државата треба да интервенира за да го олесни пристапот до кредити на МСП.....	301
Графикон 5.18: Влијание на соработката со МБПР врз вкупното кредитно портфолио за МСП во банките.....	303
Графикон 5.19: Влијание на соработката со МБПР врз интересот на МСП за аплицирање за кредит.....	304
Графикон 5.20: Влијание на соработката со МБПР врз кредитните услови за МСП.....	305

СЛИКИ

Слика 1: Начини на финансирање на МСП.....	58
Слика 2: Улогата на развојните финансиски институции.....	147
Слика 3: Принцип „Пристап до финансирање на МСП“ од Законот за мали бизниси..	197

КРАТЕНКИ

АВРМ	Агенција за вработување на РМ
АППРМ	Агенција за поддршка на претприемништвото во РМ
БЕЕПС/BEEPS	Истражување на бизнис-окружувањето и работењето на претпријатијата
БВП	Бруто-вредност на производство
БДП	Бруто-домашен производ
ЕБРД/EBRD	Европска банка за обнова и развој
ЕИБ/EIB	Европска инвестициска банка
ЕИФ/EIF	Европски инвестициски фонд
ЕК/ЕС	Европска комисија
ЕУ/EU	Европска унија
ЕФСЕ/EFSE	Европски фонд за Југоисточна Европа
ИЕЦА/IECA	Источна Европа и Централна Азија
ИФЦ/IFC	Меѓународна финансиска корпорација
ИПА	Инструмент за претпристапна помош
ИПАРД	Компонента за рурален развој
ЈИЕ/SEE	Југоисточна Европа
КфВ/KfW	Германска развојна банка
МБПР	Македонска банка за поддршка на развојот
МКБ	Македонско кредитно биро АД
МСП/SME	Микро, мали и средни претпријатија
МТСП	Министерство за труд и социјална политика
МФИ	Микрофинансиски институции
НБРМ	Народна банка на Република Македонија
ОЕЦД/OECD	Организација за економска соработка и развој
РМ	Република Македонија
СБ/WB	Светска банка
СДИ	Странски директни инвестиции
УНДП	Програма за развој на Обединетите нации
УСАИД/USAID	Американска агенција за меѓународен развој
ХАМАГ	Хрватска агенција за МСП и инвестиции
ХБОР	Хрватска банка за обнова и развој
ЦЕА	Центар за економски анализи
ЦИП/CIP	Програма за иновативност и конкурентност

ВОВЕД

1. Актуелност на истражувањето и научен придонес

Малите и средните претпријатија во најголем број земји се доминантни во поглед на нивниот број и во поглед на нивното учество во вкупниот број вработувања и создавањето на БДП. И покрај нивното значење за економијата, тие секојдневно се соочуваат со проблеми при обезбедување на оптималното ниво на финансиски средства за своите планирани инвестиции.

Република Македонија, како и земјите од регионот на Југоисточна Европа, се карактеризираат со „банкарски ориентирани“ финансиски системи и недоволно развиени алтернативни извори за финансирање на секторот на МСП. Оттука, проблемот со обезбедување на финансиски средства е многу покомплексен во споредба со високоразвиените и побогати земји.

Дополнително, светската економска криза со која се соочи и Република Македонија во текот на изминатите неколку години влијаеше на намалување на кредитната активност на деловните банки, што имаше директен негативен ефект на обезбедувањето средства за тековно работење и инвестиции од страна на приватните бизниси.

Земајќи го предвид значењето на развојот на секторот на МСП за целокупниот економски развој на државата, како и актуелноста на проблемот во врска со обезбедувањето на потребните финансиски средства, се поставува прашањето дали и со какви мерки државата треба да интервенира со цел надминување на овој проблем. Секако, евентуалните интервенции на државата неопходно е да бидат базирани на сериозни проценки и анализи на проблемите на страната на понудата и на страната на побарувачката, како и проценка на ефектите од мерките што досега се реализирани на национално и регионално ниво.

Тука се наоѓа и причината за изработка на докторската дисертација „Пристапот до финансирање на малите и средните претпријатија: улогата и интервенциите на државата“, во чишто рамки треба да се заокружи досега направениот напор да се изготви посистематска анализа на расположливите податоци во Република Македонија и во земјите од регионот, како и да се дефинираат конкретни заклучоци и препораки. Подобрувањето на пристапот до финансирање ќе придонесе за развојот на малите бизниси, што директно влијае на

развој на економијата и во крајна линија води кон подобар животен стандард на граѓаните, што ја потврдува оправданоста за спроведеното истражување.

2. Предмет, цели и задачи на истражувањето

Аналогно на тоа, предмет на истражување на докторската дисертација претставува пристапот до финансиски средства од страна на МСП, односно анализа на проблемите и можностите на различните форми на финансирање, со фокус на финансирањето преку банкарскиот сектор, од причина што структурата на финансискиот пазар во Република Македонија од аспект на учесниците на пазарот се карактеризира со изразена доминација на банкарскиот сектор.

Основната цел на истражувањето е да се анализира, проучи и презентира потребата и формата на интервенција од страна на државата во функција на подобрување на пристапот до финансирање. Според тоа, основната хипотеза на ова истражување е:

Подобрувањето на пристапот до финансиски средства на секторот на МСП е возможно само со државна интервенција и со поддршка базирана на сериозни проценки и анализи на проблемите со кои реално се соочуваат претпријатијата од една страна и финансискиот сектор од друга страна.

Оттука произлегуваат и потесно дефинираните задачи на истражувањето:

1. Да даде осврт на состојбите и да ги дефинира причините што ја наметнуваат потребата од сеопфатен пристап кон анализата на проблемите и можностите за финансирање на МСП.
2. Да ги идентификува проблемите со кои се соочуваат „давателите“ на финансиски средства и „корисниците“ на финансиски средства.
3. Да ги презентира начините на обезбедување на финансиски средства од страна на претпријатијата што се среќаваат во литературата.
4. Да ја дефинира улогата на државата во подобрувањето на пристапот до финансирање и да ги систематизира формите на државна интервенција.
5. Да ги презентира и да ги оцени мерките што се спроведени во Република Македонија во насока на подобрување на пристапот до финанси.
6. Да направи компаративна анализа на најдобрите практики спроведени во земјите од Југоисточна Европа во насока на подобрување на пристапот до финансирање и да ги презентира политиките на Европската унија.

7. Да даде оценка на можностите за примена на тие мерки во Република Македонија, како и да направи обид да се идентификуваат идните чекори од страна на надлежните институции, условено со расположливоста на потребните предуслови.

Истражувањето е насочено кон постоечките форми на државна интервенција што се среќаваат во литературата, искуствата од земјите во регионот и анализа на политиките на Европската унија во врска со стратегијата за подобрување на пристапот до финансирање од страна на МСП. Секако, како неопходност се наметнува и обработка на политиката на Република Македонија во врска со спроведување мерки за подобрување на пристапот до финансирање на МСП и начините како да се подобри. Се очекува дека со исполнувањето на целта на истражувањето ќе се создаде солидна основа за натамошни проучувања и евентуална практична имплементација на заклучоците што ќе се дефинираат како резултат на истражувањето. Тука се одразува и основниот придонес на дисертацијата што ќе понуди неколку решенија за подобрување на пристапот до финансирање од страна на МСП со цел овозможување на нивен пораст и развој, зголемување на вработеноста и пораст на целата економија.

3. Методологија на истражувањето

Поаѓајќи од целите на истражувањето, како комплексноста на истражувањето, користени се повеќе научно-истражувачки методи, што опфаќаат теоретска и емпириска анализа. Методот на индукција е искористен за проучување на теоретските аспекти во врска со улогата на државата во подобрувањето на пристапот до финансирање и систематизирањето на различните форми на државна интервенција што се среќаваат во литературата, што претставува основа за донесување заклучоци во поглед на релевантноста и прифатливоста за нивна реализација во Република Македонија. Методот на дедукција е применет при донесувањето заклучоци и констатации за состојбите на полето на подобрување на пристапот до финансирање на малите бизниси во нашата земја од веќе утврдените правни акти, статистички податоци и анализи, како и од искуствата на други земји од регионот.

Методот на квантитативна анализа е искористен за анализирање на разни статистички податоци и за презентирање состојби, трендови и динамика на движење

на појавите, предмет на опсервација. Методот на синтеза придонесе за интегрирање на сознанијата за предностите, слабостите, можностите и ограничувањата на различните форми на финансирање на МСП и инструменти на државна интервенција во насока на подобрување на пристапот до финансирање. Исто така, се примени и методот за компаративна анализа, со чијашто помош се изврши компаративно согледување на искуствата во одделни земји од регионот.

Овие методи се недоволни за една појава да се сознае повеќедимензионално, што е една од целите на ова истражување. Затоа во истражувањето се искористи и метод на испитување преку анкетен прашалник со индивидуално пополнување од страна на официјални претставници на банките. Дополнително беше користен и методот интервју, што има цел опфаќање на размислувањата на релевантни претставници на компаниите, финансиските институции и надлежните државни органи во врска со проблемите со пристапот до финансиски средства, ефектите од досега реализираните мерки на државата и дефинираните потреби и идни активности.

4. План на презентирање на материјата

Покрај воведот, трудот е систематизиран во пет глави, како посебни целини. Во *првата глава* од трудот се дефинира поимот „мали и средни претпријатија“ преку споредбена анализа на неговото дефинирање во рамките на Европската унија, во земјите од регионот на Југоисточна Европа и во Република Македонија, со посебен осврт и емпириска анализа на структурата на македонските претпријатија според нивната големина. Понатаму, се анализира економското значење на секторот на МСП од аспект на учеството во создавањето на бруто-домашниот производ и вработувањата, преку емпириска анализа на влијанието на секторот на МСП врз повеќе економии, вклучително и македонската економија. На крајот детално се анализираат проблемите во пристапот до финансирање што се среќаваат во литературата, а исто така се презентирани и резултатите од истражувањата на неколку реномирани институции во поглед на состојбата со пристапот до финансиски средства од страна на претпријатијата во различни економии. Дополнително е направен краток осврт и на последиците од светската економска криза врз состојбите со финансирањето на секторот на МСП во глобални рамки.

Во *втората глава* е извршена детална елаборација на видовите извори на финансирање за МСП. Позначаен осврт е даден на најпопуларниот инструмент за финансирање на секторот на МСП – кредитирањето, односно улогата на банкарскиот сектор во обезбедување на финансиски средства за малите и средните претпријатија. Обработката на банкарскиот сектор е на двојно ниво: регионално – каде што се презентира состојбата на банкарскиот сектор во земјите од Југоисточна Европа, и национално ниво – што опфаќа анализа на правната рамка, структурата на банкарскиот сектор и емпириска анализа на кредитната активност. Исто така, опфатена е и анализа на влијанието на монетарната политика врз кредитните политики на банките во Македонија. Понатамошните истражувања во оваа глава се посветени на останатите алтернативни форми и инструменти за мобилизација на дополнителен капитал на малите бизниси: микрофинансирање, лизинг, пазарот на капитал, фондови за ризични вложувања, факторинг и бизнис-ангели.

Во *третата глава* станува збор за улогата и интервенцијата на државата со цел подобрување на пристапот до финансирање од страна на МСП. Тука се презентираат главните теории што се среќаваат во литературата: двете спротивставени гледишта – интервенционизмот и теоријата на „слободен пазар“, како и третиот понов пристап, што теоретичарите го нарекуваат „пропазарен“ активизам, што во суштина е некаде во средина на претходните две дијаметрално спротивни теории. Во вториот дел од оваа глава се презентирани различните видови инструменти на државна поддршка што вклучуваат: унапредување на законското и институционалното окружување, унапредување на правната рамка, развојни банки, гарантни фондови, кредитни бироа и субвенционирање на кредитите. Исто така, во оваа глава е направена и компаративна студија за искуствата на Хрватска и Србија за државните мерки во насока на подобрување на пристапот до финансирање.

Во *четвртата глава* е опфатен меѓународниот аспект на финансиската поддршка за МСП. Тука подетално се презентирани програмите што ги имплементира Европската комисија, директно наменети за подобрување на пристапот до финансии на малите и средните претпријатија во земјите-членки на Европската унија, како и претпристапните програми, наменети за земјите-кандидати за членство. Земајќи предвид дека Република Македонија има статус на земја-кандидат за членство во Европската унија, оваа глава има цел да даде мислење за можностите и перспективите на Република Македонија за користење на европските

средства наменети токму за подобрување на финансиското окружување на малите бизниси. Исто така, во оваа глава е направена анализа и на улогата на меѓународните финансиски институции во насока на подобрување на пристапот до финансирање на МСП во Република Македонија.

Во *петтата глава* од трудот е направена детална и сеопфатна презентација на досега преземените мерки и активности од страна на државата во насока на подобрување на пристапот до финансии од страна на малото стопанство, со емпириска анализа на ефектите од презентирани мерки. Тука се разработени и анализирани различните законски решенија од аспект на зголемување на конкуренцијата во банкарскиот сектор и финансискиот систем, потоа реформите во регистрацијата и управувањето со земјиштето и постапката за извршување во контекст на надминување на проблемите со обезбедувањето. Исто така, разгледани се и законските решенија со кои се овозможи формирање на нови институции со кои се подобрува достапноста до информации во Република Македонија. Понатаму е презентирана интервенцијата од страна на државата на страната на „понудата“ на финансиски средства, што опфаќа инструменти за обезбедување на финансиска поддршка за почнување на сопствен бизнис, зголемување на понудата на поволни кредити за МСП, како и развој на алтернативни извори на финансирање. Заради моменталната актуелност и поголемата активност, поголемо внимание е посветено на Македонската банка за поддршка на развојот и новите инструменти и мерки што се реализираат преку оваа банка. Трудот се заокружува со емпириско истражување што опфаќа подетална анализа на кредитирањето на МСП во Македонија, со цел да се разберат главните мотиви, проблеми и потреби при финансирање на МСП од страна на понудата, т.е. банките. Врз основа на оваа анализа, како и анализата на успешните искуства од другите земји во регионот, произлегуваат крајните заклучоци и препораки од овој труд.

Во *Заклучните согледувања* се сумирани резултатите од целокупното истражување и се дефинирани препораките до креаторите на политики.

1. ДЕФИНИРАЊЕ НА ПРОБЛЕМОТ И НЕГОВАТА РЕЛЕВАНТНОСТ

1.1. ПОИМ И ДЕФИНИЦИЈА НА МАЛИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА (МСП)

Поимот „мали и средни претпријатија“ опфаќа голем број дефиниции што се разликуваат во одделни земји и региони. Теоретски, изборот на дефиницијата зависи од многу фактори, на пример: бизнис-културата, бројот на популацијата во земјата, индустријата, нивото на меѓународна поврзаност итн. Овие фактори го отежнуваат прифаќањето на една универзално прифатена дефиниција, а сепак постои оправданост за прифаќање на универзални критериуми. Во услови на непостоење на универзално прифатена дефиниција, како најчесто користени критериуми при дефинирањето на малите и средните претпријатија се користат бројот на вработени, годишниот обрт и средствата на претпријатието.

1.1.1. Дефиниција на МСП во други земји

Најчесто, малите и средните претпријатија се дефинираат како независни субјекти што вработуваат помалку од одреден број вработени. Тој број е различно утврден во различни земји и варира од 200 вработени во некои земји, па до 500 вработени во Соединетите Американски Држави.

Меѓународните финансиски институции исто така користат различни дефиниции за МСП. На пример, според критериумот на Светската банка, како МСП се смета претпријатието што има помалку од 300 вработени, максимални годишни приходи или обрт во износ од 15 милиони американски долари и максимална вредност на вкупни средства во износ 15 милиони долари. Во продолжение е презентираан начинот на класификација на претпријатијата според големина во Европската унија и во некои земји од регионот на Југоисточна Европа.

- Дефиниција на МСП во Европската унија

Во мај 2003 година Европската комисија ја усвои Препораката 2003/361/ЕК во врска со дефиницијата за мали и средни претпријатија, каде што се направени

одредени измени во начинот на дефинирањето на малите и средните претпријатија, со цел да се направи јасна дистинкција помеѓу независни и капитално поврзани претпријатија, што ќе резултира со исклучување на претпријатијата што се дел од големи холдинг компании од користење средства од програмите за поддршка на мали и средни претпријатија.

Претпријатијата се квалификуваат како микро, мали и средни претпријатија само доколку ги исполнуваат критериумите наведени во табелата подолу, при што како основен критериум се зема бројот на вработени во претпријатието, вклучувајќи и задолжително исполнување само на еден од останатите два критериума: износот на годишен обрт или вредноста на вкупните средства на претпријатието од билансот на состојба.¹

Табела 1.1: Класификација на претпријатијата според големина во ЕУ

Големина на претпријатие	Број на вработени	Годишен обрт	или	Вкупен биланс на состојба
Микро	< 10	≤ 2 милиони ЕУР		≤ 2 милиони ЕУР
Мали	< 50	≤ 10 милиони ЕУР		≤ 10 милиони ЕУР
Средни	< 250	≤ 50 милиони ЕУР		≤ 43 милиони ЕУР
Големи	Сите други што не влегуваат во една од горенаведените класификации.			

Извор: European Commission, 2003/361/EC.

Препораката 2003/361/ЕК во врска со дефинирањето на малите и средните претпријатија целосно се применува при спроведувањето на Европската економска област во корист на МСП (Структурните фондови, Рамковната програма за истражување и развој), како и за целокупната државна поддршка, и таа се препорачува да се употребува од страна на сите земји-членки на ЕУ, Европската инвестициска банка и Европскиот инвестициски фонд. Дефиницијата за мали и средни претпријатија во ЕУ прави јасна дистинкција помеѓу микропретпријатија и мали и средни претпријатија, меѓутоа во многу земји поимот МСП ги опфаќа сите субјекти со помалку од 250 вработени, вклучително и микропретпријатијата. Иако утврдените лимити за одделните критериуми се релативно високи за земјите во

¹ European Commission, Commission Recommendation concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises (2003/361/EC), Official Journal of the European Union, L124 from 20.5.2003.

развој, сепак не може да се занемари фактот дека ЕУ има направено најголем напор во врска со стандардизацијата на дефинирањето на оваа категорија на стопански субјекти и таа е особено широко прифатена.

- Дефиниција на МСП во земјите од Југоисточна Европа

Карактеристично за земјите од регионот е што речиси сите ја применуваат дефиницијата на ЕУ за МСП, но само во делот на бројот на вработените, додека секоја земја применува различни критериуми во делот на обртот и средствата. Согласно на тоа податоците за МСП не се целосно споредливи.

a) Хрватска

Дефиницијата на МСП во Хрватска сè уште не е целосно усогласена со ЕУ. Критериумите за класификација на претпријатијата во Хрватска се утврдени со националното законодавство во рамките на Законот за сметководство и Законот за поддршка на развојот на малите претпријатија.²

Согласно Законот за сметководство, претпријатијата се класифицираат како мали, средни и големи врз основа на три индикатори: просечниот број вработени, приходите и вкупните средства. Мали претпријатија се оние што не задоволуваат два од следните критериуми: вкупни средства од 32,5 милиони хрватски куни (4,5 милиони евра); вкупни приходи од 65 милиони куни (9 милиони евра) и просечен број вработени во текот на фискалната година: 50 средни претпријатија се оние што задоволуваат најмалку два од критериумите за мали претпријатија, но не исполнуваат два од следните критериуми: вкупни средства од 130 милиони куни (18 милиони евра); вкупни приходи од 260 милиони куни (36 милиони евра) и просечен број вработени во текот на фискалната година: 250 големи претпријатија се оние што задоволуваат најмалку два од критериумите за средни претпријатија.

Законот за поддршка на развојот на малите претпријатија предвидува дека секторот на МСП се состои од „физички и правни лица кои независно и континуирано ги извршуваат дозволените активности со цел остварување профит, т.е. приход на пазарот“. Законот за сметководство и Законот за поддршка на развојот

² CEPOR – SMEs and Entrepreneurship Policy Center (2012), “SME Report for Croatia 2012”, Zagreb, p. 11-14.

на МСП немаат хармонизирани критериуми за класификација на претпријатијата по големина во Хрватска. Законот за поддршка на развојот на МСП, со измените во мај 2012 година, целосно ги хармонизираше критериумите за класификација на претпријатијата по големина со тие на ЕУ.

б) Босна и Херцеговина

Во Босна и Херцеговина не постои официјално прифатена дефиниција за МСП на државно ниво. Од тие причини надлежните институции (статистика, даночна управа, пензиски фонд итн.) ги презентираат податоците за МСП на различен начин.³ Дефиницијата за МСП што се применува во Република Српска е утврдена со Законот за поттикнување на развојот на малите и средните претпријатија. Претпријатијата се класифицираат според бројот на вработените, вкупниот годишен приход и вкупните средства од билансот на состојба. Меѓутоа, во праксата најчесто за аналитички потреби се користи официјалната дефиниција на Европската унија.

Табела 1.2: Класификација на претпријатијата според големина во Република Српска, Босна и Херцеговина

Големина на претпријатие	Критериум
Микро	1. Број на вработени < 10
Мали	1. Број на вработени од 11 до 50 2. Годишен обрт < 2 милиони ЕУР* 3. Просечна вредност на вкупни средства < 1 милион ЕУР
Средни	1. Број на вработени од 51 до 250 2. Годишен обрт < 10 милиони ЕУР 3. Просечна вредност на вкупни средства < 5 милиони ЕУР

Извор: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine (2009), "Small and Medium-Size Enterprise Development Strategy in BH 2009-2011".

³ Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine (2009), "Small and Medium-Size Enterprise Development Strategy in BH 2009-2011".

в) Албанија

Во Албанија, секторот на МСП се формираше во текот на деведесеттите години од дваесеттиот век, кога за првпат се појави приватниот сектор по 50 години од комунистичкиот режим. Официјалната дефиниција за МСП е утврдена во 2008 година со измените на Законот за МСП, чијашто цел е да се хармонизира со дефиницијата во Европската унија. Соодветно на тоа, според новата дефиниција поимот МСП ги опфаќа претпријатијата што немаат повеќе од 250 вработени и годишен обрт не повеќе од 250 милиони албански леки.⁴ Сепак, критериумот за годишниот обрт е поставен на многу пониско ниво во споредба со дефиницијата на ЕУ.

Табела 1.3: Класификација на претпријатијата според големина во Република Албанија

Големина на претпријатие	Број на вработени	Годишен обрт (во милиони АЛЛ)	Годишен обрт (во милиони ЕУР)
Микро	< 10	< 10	< 0,07
Мали	< 50	< 50	< 0,36
Средни	<250	< 250	< 1,81

Извор: Ministry of Economy, Trade and Energy of the Republic of Albania и пресметки на авторот.

1 ЕУР = 138,020 АЛЛ

1.1.2. Дефиниција на МСП во Република Македонија

Со цел да може соодветно да се насочи поддршката на државата кон секторот на МСП, најпрвин треба јасно да се дефинира поимот МСП. Дефиницијата на овие субјекти е особено значајна од причина што влијае на нивниот статус и нивната улога во националната економија. За таа цел, неопходно е постоењето на единствена, јасна и недвосмислена дефиниција на МСП.

Во Република Македонија постојат три закони во чиешто рамки се дефинираат МСП, а тоа се: Законот за трговските друштва, Законот за контрола на државната помош и Законот за основање на Агенцијата за поддршка на претприемништвото. Овие закони ги дефинираат МСП на различен начин, што

⁴ Ministry of Economy, Trade and Energy of the Republic of Albania.

предизвикува одредена конфузија кај давателите на услуги на МСП и создава тешкотии при спроведувањето анализи.

- Дефиниција на МСП според Законот за трговски друштва

Законот за трговските друштва⁵ е основниот закон што врши класификација на претпријатијата во Република Македонија според тип и големина и со тоа дава можност за усвојување на специфична законска регулатива насочена кон поддршка на секторот на МСП. Дефинирањето на МСП, во согласност со Законот за трговските друштва, е усогласено со дефиницијата што се користи во ЕУ, со одредени модификации во поглед на лимитите на основните критериуми, со цел тие да соодветствуваат со македонската економија. Претпријатијата се класифицираат како големи, средни, мали и микро, во зависност од бројот на вработените, годишниот приход и просечната вредност на вкупните средства по годишните сметки во последните две пресметковни години, при што неопходно е да се задоволи првиот критериум и најмалку еден од вториот и третиот.

Табела 1.4: Класификација на претпријатијата според големина во Република Македонија согласно Законот за трговски друштва

Големина на претпријатие	
Микро	1. Број на вработени < 10 2. Годишен обрт < 50.000 ЕУР* 3. Најмногу 80% од бруто-приходот да биде остварен од еден клиент/потрошувач
Мали	1. Број на вработени < 50 2. Годишен обрт < 2 милиони ЕУР 3. Просечна вредност на вкупни средства < 2 милиони ЕУР
Средни	1. Број на вработени < 250 2. Годишен обрт < 10 милиони ЕУР 3. Просечна вредност на вкупни средства < 11 милиони ЕУР
Големи	Сите други што не влегуваат во една од горенаведените класификации.

Извор: Закон за трговски друштва.

* Во денарска противвредност.

⁵ Закон за трговските друштва, Службен весник на РМ, бр. 28/04, од 30.04.2004 година.

Во понатамошната анализа ќе се користи терминот „мали и средни претпријатија (МСП)“, што ги опфаќа претпријатијата официјално класифицирани како микро, мали и средни.

- Дефиниција на МСП според Законот за контрола на државна помош

Покрај официјалната дефиниција на МСП во Законот за трговски друштва, во Република Македонија во делот на реализацијата на државна помош се користи и посебна класификација, уредена со Законот за контрола на државна помош.⁶ Класификацијата на претпријатијата според големина во рамките на Законот за контрола на државна помош е идентична со онаа што се применува во Европската унија. Оваа дефиниција претставува поширока основа при насочувањето на државната помош. Но, секако дека Република Македонија како претендент за членство во Европската унија ќе треба да изврши хармонизација на регулативата и во оваа област.

- Дефиниција на МСП според Законот за основање на Агенцијата за поддршка на претприемништвото на Република Македонија

Според одредбите од Законот за основање на Агенцијата за поддршка на претприемништвото на Република Македонија⁷, оваа институција е насочена кон поддршка на малото стопанство, што се дефинира како:

1. Трговски друштва што:

- имаат помалку од 50 вработени;
- остваруваат вкупен годишен обрт што не надминува 1,5 милиони евра во денарска противвредност или вкупен биланс на состојба што не надминува износ од 1,1 милиони евра изразен во денарска противвредност;
- се независни во работењето;
- се најмалку 51% во приватна сопственост.

2. Трговци-поединци.

3. Лица кои вршат занаетчиска дејност.

4. Други вршители на дејност.

⁶ Закон за контрола на државна помош, Службен весник на РМ, бр. 145/2010.

⁷ Закон за основање на Агенцијата за поддршка на претприемништвото на Република Македонија, Службен весник на РМ, бр. 60/03, од 22.09.2003 година.

1.2. ЗНАЧЕЊЕТО НА МАЛИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА ЗА НАЦИОНАЛНИТЕ ЕКОНОМИИ

Важен двигател на економијата во секоја земја е секторот на МСП. МСП со голем процент учествуваат во создавањето на БДП, во создавањето на нови работни места, зголемувањето на извозот, поголема промоција на домашните производи на странските пазари, создавањето на иновативни производи и услуги итн. Речиси во сите земји во светот бројот на МСП изнесува помеѓу 95 и 99% од вкупниот број на приватни претпријатија.

Ставот на Светската банка и на останатите меѓународни финансиски институции е дека активен и енергичен приватен сектор со фирми што инвестираат, ја подобруваат продуктивноста и креираат работни места, влијае позитивно на економскиот развој.⁸ Исто така, нивното мислење е дека, во споредба со големите компании, секторот на МСП е флексибилен, продуктивен, иновативен и ги зголемува конкуренцијата и претприемништвото, што се посочува како еден од најзначајните двигатели на локалниот економски развој. Затоа, низ цел свет владите преземаат мерки за стимулирање и поддршка на секторот на МСП. Економиите со висок процент на МСП се поеластични во однос на надворешни шокови и има поголем број фирми што ќе прераснат во големи бизниси. Понатаму, стимулациите за формирање на нови МСП овозможуваат создавање на солидна средна класа на ниво на економијата. Тргувајќи од тој став, во периодот од 1998 до 2003 година, Светската банка финансираше повеќе од 11,3 милијарди долари за реализација на програми за поддршка на МСП.⁹

Мајкл Клајн (Michael Klein)¹⁰ потенцира дека падот на комунистичкиот режим ја демонстрирал потребата на пазарните економии од постоење на мали претпријатија. Имено, МСП не постоеја порано во транзициските земји, додека сега се најбрзорастечкиот сегмент од економијата.

Развојот на МСП директно влијае врз порастот на БДП поради зголеменото производство, додадената вредност и профитот. Учеството на МСП во создавањето

⁸ World Bank (2004), "Doing business in 2004: Understanding Regulation", World Bank, International Finance Corporation and Oxford University Press, Washington D.C.

⁹ Beck, Thorsten, Asli Demirgüç-Kunt, and Ross Levine (2005), "SMEs, Growth, and Poverty", Journal of Economic Growth 10, p. 199-229.

¹⁰ IFC (2004), "Annual Review: Small Business Activities", World Bank Group, International Finance Corporation, Washington D.C.

на БДП е разлика помеѓу повратот на капиталот и трошоците за капиталот.¹¹ Учеството во создавањето на БДП може да се илустрира преку едноставен пример: инвестицијата на едно МСП финансирана со кредит за набавка на увезени стоки влијае на зголемување на потрошувачката. Ефектот се мултиплицира преку зголемување на економската активност на вработените и снабдувачите. Во врска со поврзаноста помеѓу развојот на МСП и порастот на БДП, а врз основа на направените истражувања, Светската банка констатира: „Ако влезот, развојот, иновациите и намалувањето на ризиците се поддржани со пристапот и користењето на финансиски средства, речиси и да е неизбежно подобрување и на вкупното економско остварување“.¹²

Развојот на МСП има и индиректно влијание врз порастот на БДП преку зголемување на иновациите и макроекономската флексибилност на вкупната економија. Имено, секоја година голем број на нови мали и средни претпријатија, што се карактеризираат со висока динамичност и иновативност, влегуваат на пазарот. Иако речиси половина од нив нема да успеат да преживеат во првите пет години од нивното работење, сепак значаен број ќе прераснат во големи претпријатија. Овој процес предизвикува позитивни структурни промени во економијата и води до големи продуктивни добивки и на крајот до пораст на БДП. Конечно, силен сектор на МСП овозможува поголеми диверзифицираност и отпорност на шокови и флукуации во меѓународни рамки.

Комисијата за пораст и развој (Commission on Growth and Development) во рамките на Светската банка, составена од група на еминентни економисти и креатори на политики, врз основа на двегодишно истражување во врска со економскиот развој, дефинираше пет заеднички карактеристики за земјите со висок и одржлив развој, презентирани во Графикон 1.1.¹³

¹¹ Dalberg Global Development Advisors (2011), Report on Support to SMEs in Developing Countries Through Financial Intermediaries, p. 13-14.

¹² World Bank (2008), “Finance for all, policies and pitfalls in expanding access”, p. 64.

¹³ World Bank (2008), “The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development”, Washington, D.C.

Графикон 1.1: Заеднички карактеристики на висок и одржлив развој



Извор: Commission on Growth and Development, "The Growth Report", 2008, p. 22.

Иако голем број од овие карактеристики се поврзани со активности на владите, сепак мора да се потенцира значењето на приватниот сектор, каде што доминантно е учеството на МСП (99%). Еден од клучните механизми за економски развој се високата продуктивност и високиот трансфер на знаење, каде што секторот на МСП може да биде клучен фацилитатор на овој процес. МСП и претприемачите инвестираат во нови идеи и во нови производствени објекти.

Иако секторот на МСП е клучен за развојот, сепак не може да дејствува изолирано и самостојно. Улогата на државата и на јавниот сектор, покрај обезбедувањето на основните услуги од јавен карактер (образование, здравство, социјала итн.) е критична и од аспект на поддршката на економскиот развој и на приватниот сектор. Комисијата за пораст и развој предлага неколку критични области за поддршка од страна на државата, вклучувајќи:

- Обезбедување на сопственички права и решавање на имотно-правните односи, што влијае на зголемување на инвестициите и подобрување на пристапот до финансиски средства;
- Подобрување на спроведувањето на договорите, вклучувајќи подобрување на судските постапки и алтернативни модели за надминување на споровите;
- Намалување на криминалот и корупцијата;
- Подобрување на локалното законодавство, во насока на намалување на правните пречки за влез и излез на фирмите на пазарот, како и справување со

останатите неуспеси на пазарот, како што е нееднаквиот пристап до информации, т.е. асиметричноста на информациите;

- Подобрување на пристапот до финансирање на секторот на МСП преку мерки за зголемување на конкуренцијата, подобрување на сопственичките и кредиторските права, поддршка за формирање на кредитни бироа и други механизми за надминување на проблемот со асиметрични информации, унапредување на банкарската законска регулатива итн.

Оттука, може да се констатира дека постои генерален консензус во врска со улогата на МСП во креирањето на нови работни места и економскиот развој како во развиените, така и во неразвиените земји.

1.2.1. Анализа на значењето на секторот на МСП во Европската унија

Според официјалната дефиниција, МСП опфаќаат 99,8% од сите бизниси, а вистински гиганти на европската економија се микропретпријатијата, што сочинуваат дури 92,2%.¹⁴

Табела 1.5: Број на претпријатија, вработувања и бруто-додадена вредност во ЕУ во 2012 година (прогноза)

	Микро	Мали	Средни	Вкупно МСП	Големи	Вкупно
Претпријатија						
<i>Број</i>	19.143.521	1.357.533	226.573	20.727.627	43.654	20.771.281
<i>%</i>	92,2%	6,5%	1,1%	99,8%	0,2%	100
Вработувања						
<i>Број</i>	38.395.819	26.771.287	22.310.205	87.477.311	42.318.854	129.796.165
<i>%</i>	29,6%	20,6%	17,2%	67,4%	32,6%	100
Бруто-додадена Вредност						
<i>ЕУР мил.</i>	1.307.361	1.143.936	1.136.244	3.587.540	2.591.731	6.179.271
<i>%</i>	21,2%	18,5%	18,4%	58,1	41,9	100

Извор: European Commission (2012) “EU SMEs in 2012: at the crossroads”, Annual report on small and medium-sized enterprises in the EU, 2011/12, p. 15.

Од Табела 1.5 може да се забележи дека во поглед на вработувањето, МСП обезбедуваат околу 87,5 милиони работни места или 67,4% од работните места во европскиот приватен сектор припаѓаат на малите и средните бизниси. Европската

¹⁴ European Commission (2012), “EU SMEs in 2012: at the crossroads”, Annual report on small and medium-sized enterprises in the EU, 2011/12, p. 15.

комисија објави студија во која се анализира улогата на МСП во креирањето на нови работни места.¹⁵ Според оваа анализа, во периодот помеѓу 2002 и 2010 година, 85% од новите работни места се создадени од МСП, што е многу повисока бројка од учеството на МСП во вкупните вработувања од 67,4%. Во анализираниот период нето-вработувањата во економијата на ЕУ постојано растеа во просек од околу 1,1 милиони нови работни места на годишно ниво. Во однос на создавањето на бруто-додадената вредност, како основна категорија на БДП, значењето на МСП не е помало, односно нивното учество изнесува 58,1%.

1.2.2. Анализа на значењето на секторот на МСП во земјите од Југоисточна Европа

Благодарение на нивната специфична улога како клучен генератор на работни места, приходи и иновации, секторот на МСП претставуваше важно средство во транзицискиот процес во земјите од ЈИЕ, поддржувајќи го процесот на трансформација на социоекономскиот систем. Отворањето на економските системи го овозможи брзиот развој на овој сектор, пред сè во квантитативна смисла, што на почетокот беше концентриран примарно во делот на трговијата на мало.¹⁶ Денес, функционирањето на МСП речиси во сите земји од ЈИЕ (земјите-кандидати за членство во ЕУ и земјите од Западен Балкан) е усогласено со Европската повелба за мали и средни претпријатија. Значењето на МСП во земјите од ЈИЕ најдобро може да се согледа и оцени од податокот дека во најголемиот број земји учеството на МСП во БДП е над 50%, што пред сè е резултат на нивниот голем број (95-99% од вкупниот број претпријатија).

a) Хрватска

Учеството на МСП во хрватската економија во 2011 година изнесува 99,6% од вкупниот број претпријатија. Во последните десет години бројот на МСП во Хрватска се зголеми за околу 70%, додека во истиот период бројот на големите претпријатија се намали за речиси 35%. Оттука и сè поголемиот потенцијал на МСП

¹⁵ De Kok, J. et al. (2011), "Do SMEs create more and better jobs?".

¹⁶ EBRD (2005), "Business in Transition", Transition Report 2005.

за создавање на нови вредности, зголемување на продуктивноста и зголемување на извозот.¹⁷

Табела 1.6: Учество на секторот на МСП во БДП, вработувањата и извозот во Хрватска во 2011 година

Економски критериуми за евалуација на секторот	Мали	Средни	Вкупно МСП	Големи
Учество во БДП	31,7%	18,5%	50,2%	49,8%
Учество во вработувањата	46,4%	19,2%	65,6%	34,4%
Учество во извозот	21,5%	20,5%	42%	58%

Извор: CEPOR – SMEs and Entrepreneurship Policy Center (2012), “SME Report for Croatia 2012”, Zagreb, p. 14.

Улогата на секторот на МСП во хрватската економија е евидентен. МСП се најголемиот работодавач во Хрватска со учество од 65,6% од вкупните вработувања. Нивното учество во создавањето на БДП изнесува 50,2%, додека во вкупниот извоз учествуваат со 42%.

б) Босна и Херцеговина

Во Босна и Херцеговина постојат 161.295 мали и средни претпријатија, што според дефиницијата на ЕУ за МСП претставуваат 96% од вкупниот број претпријатија. Карактеристично е дека најголем број од МСП или 93,6% се микропретпријатија со помалку од 9 вработени, 5,5% се мали, односно нивниот број на вработени е од 10 до 49, додека само 0,9% спаѓаат во групата на средни претпријатија, со број на вработени помеѓу 50 и 249.¹⁸

¹⁷ CEPOR – SMEs and Entrepreneurship Policy Center (2012), “SME Report for Croatia 2012”, Zagreb, p. 11-14.

¹⁸ Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine (2009), “Small and Medium-Size Enterprise Development Strategy in BH 2009-2011”, p. 17.

Табела 1.7: Структура на МСП во Босна и Херцеговина во 2009 година

Број на вработени	Вкупен број претпријатија	Процентуално учество во вкупниот број на МСП
1-9	151.107	93,6%
10-49	8.712	5,5%
50-249	1.476	0,9%
Вкупно	161.295	100%

Извор: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine (2009), "Small and Medium-Size Enterprise Development Strategy in BH 2009-2011", p. 17.

в) Албанија

Како и во другите европски земји, секторот на МСП учествува со речиси 99,6% и во албанската економија. Според податоците од Албанскиот статистички институт (INSTAT), МСП имаат најголемо учество во услужните дејности и се најзначаен сегмент во креирањето на домашното производство и вработеноста. Од вкупно регистрираните 62.000 претпријатија, околу 92% се микропретпријатија.

1.2.3. Значењето на секторот на МСП за економијата на Република Македонија

Република Македонија во делот на макроекономските индикатори има стабилна макроекономска политика со одржлив економски пораст, ниска инфлација, стабилен девизен курс, низок и контролиран буџетски дефицит, низок јавен долг. Економската политика на Република Македонија и во наредниот среднорочен период е насочена кон остварување на макроекономска стабилност и одржување на стабилен и одржлив национален економски развој, со продолжување на остварување на стратешките определби за зголемување на економскиот пораст и конкурентноста на економијата на трајна основа, зголемување на вработеноста, подобрување на животниот стандард и квалитетот на живот на населението. Во продолжение се анализирани некои од главните економски показатели, како БДП, инфлацијата и невработеноста, што секако влијаат на создавање на поволен амбиент за развојот на МСП и подобрувањето на пристапот до финансиски средства.

- Бруто-домашен производ

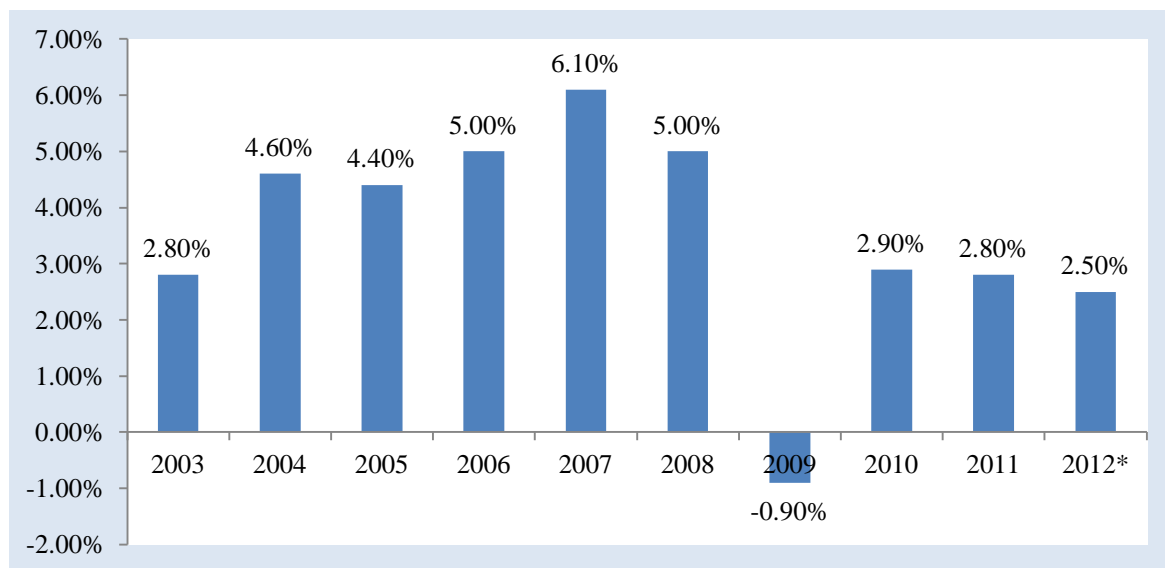
Бруто-домашниот производ на Република Македонија по осамостојувањето бележеше различни големини и тенденции, а почнувајќи од 2002 до 2003 година почна период на поинтензивен и одржлив економски пораст. Во анализираниот период, од 2003 до 2008 година Република Македонија остваруваше позитивна стапка на пораст што се движеше во интервалот од 2,8% во 2003 година, па сè до 6,1% во 2007 година, што всушност претставува и највисока стапка на економски пораст во изминатите 20 години. Поради влијанието на светската економска криза во 2009 година, земјата западна во рецесија остварувајќи намалување на БДП за 0,9%.

Но, за среќа, овие негативни рецесиски влијанија беа краткотрајни и веќе во 2010 година повторно се бележи позитивен пораст од 2,9%. Согласно податоците од Државниот завод за статистика, во 2011 година остварен е пораст од 2,8%, додека проекциите на Министерството за финансии за 2012 година се околу 2,5% пораст на БДП. Според проекциите на Министерството за финансии, порастот на македонската економија се очекува да продолжи и во следниот период преку натамошно интензивирање на економската активност. Улогата на поттикнувач на економскиот пораст ќе ја понесе секторот градежништво, во најголем дел како резултат на владините инфраструктурни проекти, како и секторот услуги што создава најголем процент од БДП. Се очекува индустриското производство да се стабилизира и неговото учество во вкупниот аутпут да се зголеми на 23,3% во 2013 година.¹⁹ Меѓутоа, според податоците објавени од страна на НБРМ за првите два квартала од 2012 година, македонската економија е повторно во рецесија, додека во третиот квартал е остварен минимален пораст на БДП од само 0,2%.²⁰

¹⁹ Министерство за финансии (2011), „Претпристапна економска програма 2011-2013“, Скопје, стр. 39.

²⁰ Народна банка на Република Македонија, Основни економски показатели за Република Македонија.

Графикон 1.2: Стапки на пораст на БДП во Република Македонија во периодот од 2003 до 2012 година



Извор: Државен завод за статистика и Министерство за финансии.

* Проекција на Министерството за финансии.

- Инфлација

Во анализираниот период во Република Македонија се остваруваше ниска стапка на инфлација, чијашто просечна годишна големина се движи меѓу 2 и 3%. Тој просек делумно беше нарушен со ценовниот бум од 2008 година, кога просечната инфлација достигна 8,3%, за веќе во 2009 година како резултат на светската рецесија да биде остварена дефлација од 0,8%. Во 2010 година остварена е ниска просечна стапка на инфлација од 1,6%, но ризиците за движење на инфлацијата во нагорна насока се остварија во 2011 година, кога просечната инфлациска стапка изнесуваше 3,9%.

Табела 1.8: Стапки на инфлација во Република Македонија во периодот од 2003 до 2011 година

Просек на кумулативна основа, во %/1								
2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1,2	-0,4	0,5	3,2	2,3	8,3	-0,8	1,6	3,9

Извор: Народна банка на Република Македонија.

Поголеми промени не се очекуваат на полето на инфлацијата, при што ценовната стабилност и понатаму ќе биде една од основните компоненти на макроекономскиот амбиент во наредниот период. Просечната годишна инфлација во следниот период се очекува и понатаму да биде на ниско ниво од околу 2 до 3% и покрај ризиците поврзани со цената на прехранбените и енергетските производи на светскиот пазар, што можат да имаат преносни ефекти на останатите цени во економијата.²¹

- Невработеност

Со години наназад еден од најголемите економско-социјални проблеми со кои се соочува Република Македонија е високата невработеност. Оваа состојба е пред сè резултат на структурните промени и промените во општествено-политичкиот систем. Доколку се направи анализа на стапката на невработеност во Република Македонија, таа го достигнува својот максимум во 2005 година, кога изнесуваше 37,3%. Во последните неколку години се бележи континуирано намалување на стапката на невработеност, така што во 2011 година изнесува 31,4%. Овој процент се очекува да се задржи и за 2012 година.

Табела 1.9: Стапки на невработеност во Република Македонија во периодот од 2005 до 2011 година

Во %	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	37,3	36,0	34,9	33,8	32,2	32,1	31,4

Извор: Државен завод за статистика.

Подобрувањето на целокупниот економски амбиент, а особено зголемената економска активност на МСП, односно остварувањето на подинамични стапки на економски пораст, се очекува да придонесат за пораст на вработеноста од околу 3,3% на годишно ниво, со истовремено проектирано намалување на стапката на невработеност на 27,6% во 2013 година.

²¹ Министерство за финансии (2011), „Претпристапна економска програма 2011-2013“, Скопје, стр. 44.

1.2.4. Претпријатијата во Република Македонија: големина и структура

Анализата на структурата на претпријатијата во Република Македонија е базирана на активните субјекти. Податоците од Централниот регистар на РМ за периодот покажуваат дека бројот на регистрирани претпријатија во Република Македонија континуирано се зголемува, достигнувајќи ја бројката од 102.346 регистрирани претпријатија во 2010 година. Меѓутоа, постои голема разлика меѓу деловните субјекти што се регистрирани и оние што се активни. Активните се фактор за економскиот развој со нивната егзистенција и нивното успешно работење, при што се овозможува и развој на економијата. Активниот деловен субјект остварува приход, вработува и врши плаќања и секоја година доставува завршна сметка во Управата за јавни приходи.

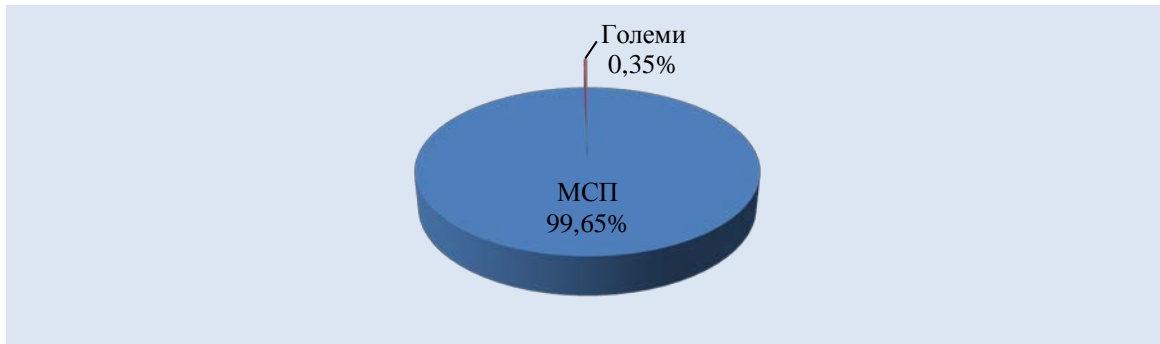
Најголемиот дел или 99,65% од активните претпријатија во Република Македонија спаѓаат во категоријата на микро, мали и средни претпријатија, што претставува важен показател за значењето на овој сектор за економијата на земјата. Во 2012 година нивниот број изнесува 60.559 и бележи мало зголемување во однос на 2011 година, кога нивниот број изнесувал 59.163, и претставува намалување на нивниот број во однос на претходните години. Очекувањата на надлежните институции се дека нивниот број ќе се зголемува и во 2013 година.

Табела 1.10: Број на активни претпријатија според нивната големина по години (2008-2012)

Активни претпријатија	Број				
	2008	2009	2010	2011	2012
Микро	43.080	44.567	44.842	42.214	43.270
Мали	16.119	16.179	16.248	16.345	16.629
Средни	497	516	557	604	660
Големи	192	192	182	212	215
Вкупно	59.888	61.454	61.829	59.375	60.774

Извор: Централен регистар на РМ.

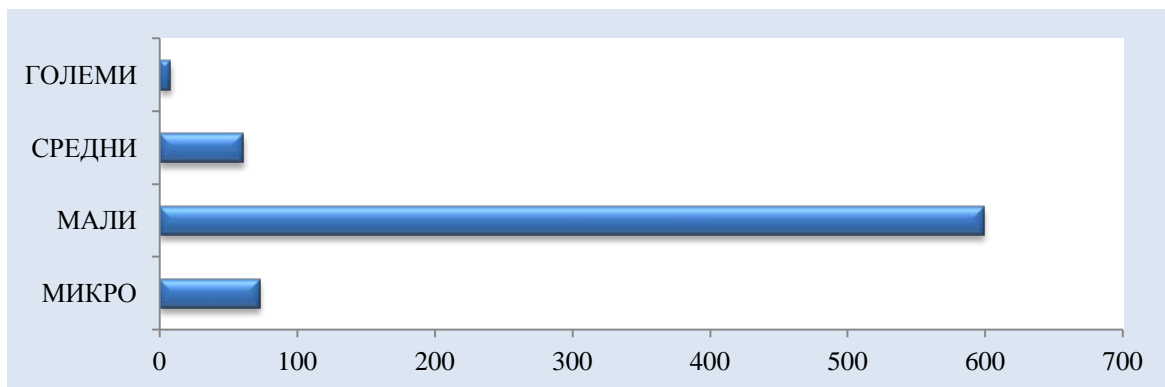
Графикон 1.3: Структура на активните претпријатија во РМ во 2012 година



Извор: Централен регистар на РМ.

Податоците од Централниот регистар на Република Македонија во врска со растечкиот потенцијал на претпријатијата се базираат на анализа на два основни фактора: прираст на вработени и прираст на добивка. Од графичкиот приказ во продолжение може да се констатира дека малите претпријатија се со најголем растечки потенцијал.

Графикон 1.4: Број на претпријатија со растечки потенцијал во РМ за период од 2008 до 2010 година



Извор: Централен регистар на РМ.

1.2.5. МСП и вработувањето

Вкупниот број вработени во претпријатијата во Република Македонија во 2012 година изнесува 360.271, од кои 19,88% или 71.625 лица се вработени во микропретпријатија, 42,69% или 153.808 лица се вработени во мали претпријатија, 17,48% или 62.966 лица се вработени во средни претпријатија, додека 19,95% или

71.872 лица се вработени во големи претпријатија. Споредено со претходните анализирани години, бројот на вработени во секторот на МСП има континуиран тренд на пораст, освен кај средните претпријатија, каде што се забележува тренд на намалување во 2011 и 2012 година. Тргувајќи од доминацијата на секторот на МСП во Р. Македонија според нивниот број и учество во вработувањата произлегува констатацијата за нивното силно влијание врз динамиката на економскиот развој на земјата и одржувањето на економско-социјалната стабилност на земјата. Тоа беше потврдено и за време на глобалната криза, кога во 2010 година беше евидентно намалување на бројот на вработените во големите претпријатија за 2.065, додека во секторот на МСП и покрај последиците од кризата евидентирани се 3.968 нови вработувања. Секторот на МСП во Р. Македонија во значителна мера придонесе за амортизирање на дејството на кризата, особено преку спречувањето на нејзиниот негативен ефект – зголемување на невработеноста.

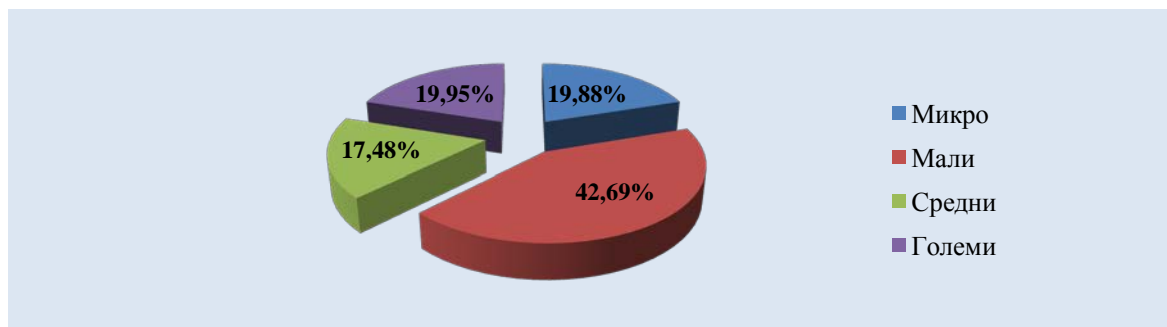
Табела 1.11: Структура на вработени по претпријатија за периодот од 2008 до 2012 година

Број на вработени	Број					Учество во (%)				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Микро	61.701	68.540	66.981	69.752	71.625	18,90	19,98	19,42	19,75	19,88
Мали	136.036	145.249	145.667	150.093	153.808	41,67	42,34	42,23	42,49	42,69
Средни	58.030	58.960	64.069	61.085	62.966	17,78	17,19	18,57	17,29	17,48
Големи	70.678	70.310	68.245	72.284	71.872	21,65	20,50	19,78	20,46	19,95
Вкупно	326.445	343.059	344.962	353.214	360.271	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Извор: Централен регистар на РМ.

Од вкупниот број вработени во 2012 година, 80,05% се вработувања во МСП и 19,95% во големите претпријатија. Од овие податоци најубаво може да се види значењето на секторот на МСП во економијата како целина, каде се остваруваат над 4/5 од вработувањата во земјата и каде се создава значаен дел од БДП.

Графикон 1.5: Процентуална распределба на вработените според големина на претпријатие во 2012 година



Извор: Централен регистар на РМ.

Малите и средните претпријатија се важни учесници во економијата како целина и важни креатори на општествениот производ. Економската програма на Владата ги става малите и средните претпријатија на челно место во зголемувањето на вработеноста и економскиот развој, од причина што растечкиот број на МСП го апсорбира најголемиот дел од работната сила.

1.2.6. МСП и бруто-домашниот производ

Според одредени пресметки, учеството на МСП во создавањето на БДП на Република Македонија изнесува над 60 проценти. Анализата на овој важен инпут на МСП ќе се направи со користење на податоци за бруто-вредноста на производството. Бруто-вредноста на производството (БВП) претставува вредност на произведените стоки и извршените услуги во текот на годината, без притоа да се земе предвид дали тие се целосно продадени или дел од нив се ставени на резерва.²² Вредноста на производството се состои од три вида производство: пазарно производство, производство наменето за сопствена финална употреба и непазарно производство.

Бруто-вредноста на производството по сектори на малите и средните претпријатија за период од 2004 до 2010 година е прикажана во Анекс 1. Кај малите претпријатија најголемо учество во БВП има секторот на земјоделство, лов,

²² За анализата се користени податоци од публикациите на Државниот завод за статистика: Државен завод за статистика, Бруто-домашен производ 2008, 3.4.10.01/649, Скопје 2010; Државен завод за статистика, Бруто-домашен производ 2009, 3.4.11.01/677, Скопје 2011; Државен завод за статистика, Бруто-домашен производ 2010, 3.4.12.01/710, Скопје 2012.

шумарство и рибарство, што во текот на 2010 година изнесуваше 75.372 милиони денари, што претставува 20,03% од вкупната вредност на БВП на малите претпријатија. Други сектори што имаат големо учество, односно над 10%, во БВП се следните сектори: производството со 16,08% продажба на големо и малопродажба со 15,30% и градежништвото со 11,28%.

Кај средните претпријатија најголем придонес во БВП во 2010 година имаше секторот производство со вредност од 33.370 милиони денари или 29,61% од вкупната вредност на БВП кај средните претпријатија. Други значајни сектори што во голема мера придонесуваат во создавањето на БВП кај средните претпријатија во 2010 година се секторите продажба на големо и малопродажба со 14,04% и секторот градежништво 8,51%.

Генерално, како што може да се види во Табела 1.12, во периодот од 2005 до 2010 година евидентирано е намалување на учеството на големите претпријатија во создавањето на БВП, за сметка на зголемување на уделот на малите и средните претпријатија од околу 60% во 2005 на нешто повеќе од 64% во 2010 година.

Табела 1.12: Бруто-вредност на производството по вид претпријатија по години (2004-2010)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>(Основни цени, милиони денари)</i>							
Мали	224.081	246.387	276.235	308.880	354.200	326.019	376.323
Средни	96.689	61.586	71.227	84.453	101.676	103.853	105.926
Големи	147.653	197.391	220.095	249.302	287.917	235.582	266.745
Вкупно	468.423	505.364	567.557	642.635	743.793	665.454	748.994
<i>(%)</i>							
Мали	47,84	48,75	48,67	48,06	47,62	48,99	50,24
Средни	20,64	12,19	12,55	13,14	13,67	15,61	14,14
Големи	31,52	39,06	38,78	38,79	38,71	35,40	35,61
Вкупно	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Извор: Државен завод за статистика.

1.3. УТВРДУВАЊЕ НА ПРОБЛЕМОТ ШТО СЕ ИСТРАЖУВА

Резултатите од голем број истражувања покажуваат дека пристапот до финансирање е еден од основните фактори што влијаат на развојот на МСП. Пристапот до финансиски средства е идентификуван како еден од основните фактори за преживување и развој на МСП, како во земјите во развој, така и во развиените земји. Голем дел од новите МСП зависат од интерно финансирање (сопствени средства, семејство и пријатели), меѓутоа тие извори не соодветствуваат на потребите на претпријатијата за опстанок и развој.

Пристапот до надворешно финансирање е неопходен за почнување и развој на бизнисот, за развој на нови производи, инвестирање во нови производствени објекти или инвестирање во кадарот. Пристапот до финансиски средства им овозможува на МСП да преземаат продуктивни инвестиции за ширење на бизнисот и да применуваат најнови технологии со што ја зголемуваат својата конкурентност, но и конкурентноста на целокупната економија. Неразвиените финансиски пазари можат сериозно да ја ослабнат економската состојба на една земја, резултирајќи со пониски стапки на пораст на доходот и вработеноста. Претпријатијата се соочуваат со тешкотии да ги одржуваат трошоците во рамките на самофинансирањето и затоа тие имаат потреба од надворешни извори на финансирање.

1.3.1. Анализа на причините што доведуваат до проблеми во пристапот до финансирање на МСП

И покрај значајната улога на МСП во креирањето на работни места и производството, голем број студии и истражувања го потврдуваат фактот дека пристапот до финансиски средства претставува пречка во работењето на МСП. Малите фирми со соочуваат со тешкотии во обезбедувањето на банкарски кредити, особено долгорочни, поради неколку причини: недостиг на обезбедување, проблеми во докажување на кредитоспособноста и несоодветна кредитна историја, висок ризик, високи трансакциски трошоци, неразвиен однос банка-клиент итн. Овие констатации се потврдени во истражувањата на Шолтенс (Scholtens)²³, Шифер и

²³ Scholtens, Bert (1999), "Analytical Issues in External Financing Alternatives for SMEs", *Small Business Economics* 12: 137-148.

Ведер (Schiffer and Weder)²⁴, Галиндо и Шијантарели (Galindo and Schiantarelli)²⁵, Бек и др. (Beck *et al.*)²⁶ и многу други. Истражувањето на Бек²⁷ извршено на ниво на фирми во 48 земји во светот покажува дека фирмите во земји со помалку развиени финансиски и правни системи користат помалку надворешни извори на финансирање. Причините поради кои МСП се соочуваат со проблеми при обезбедување средства за финансирање на своите бизниси можат да се разгледуваат и пошироко и да се систематизираат во неколку групи.

➤ *Причини поврзани со структурата на МСП*

- ризик од преголема зависност од еден човек или од мал тим;
- непредвидливи ризици (болести, проблеми во семејството итн.);
- ниско ниво на капитализарност со сопствени средства;
- неразграниченост на средствата во сопственост на бизнисот и приватно поседуваните средства;
- недоволно обезбедување;
- нецелосни и нејасни финансиски податоци и информации;
- недоволни менаџерски знаења и вештини и неспособност за јасно комуницирање на целите на бизнисот;
- бизнис-плановите најчесто се базирани на можностите и желбите на сопственикот, а не на сериозно стратешко планирање.

➤ *Причини поврзани со изворите на ризичен капитал*

- воздржаност на сопственикот за поделба на управувањето и контролата со некој надворешен партнер;
- недоволен менаџерски капацитет за подготовка на соодветни информации за потенцијални инвеститори и за оценка на нивни понуди;
- високи трошоци за длабинска анализа, со што малите инвестиции се неисплатливи;
- ограничени можности за излегување на инвеститорот, особено ако постојат несогласувања помеѓу инвеститорот и сопственикот околу тоа.

²⁴ Schiffer, Mirijam, and Beatrice Weder (2001), "Firm Size and the Business Environment: Worldwide Survey Results", Discussion Paper 43, International Finance Corporation, Washington, D.C.

²⁵ Galindo, Arturo and Fabio Schiantarelli (2003), "Credit Constraints and Investment in Latin America", RES Working Papers 4305, Inter-American Development Bank, Washington D.C.

²⁶ Beck, Thorsten, Asli Demirgüç-Kunt, and Maria Soledad Martinez Peria (2008b), "Bank Financing for SMEs Around the World: Drivers, Obstacles, Business Models, and Lending Practices", Policy Research Working Paper 4785. World Bank, Washington, D.C.

²⁷ Ibid.

➤ *Причини поврзани со надворешни извори на финансирање*

- банките се чувствуваат посигурни да работат со поголеми клиенти и работењето со нив го оценуваат како профитабилно. Меѓутоа, многу често, банките преку продажба на своите услуги на МСП заклучуваат дека за банката е исплатливо да воспостави соработка и со најмалите бизниси;
- спротивставеноста на интересите на МСП и банките, особено од аспект на потребата на МСП за индивидуален пристап и остварување на личен контакт наспроти тенденцијата на банките за стандардизација на процедурите, со цел минимизирање на трошоците;
- ограничени можности за наплата на побарувањата на кредиторите во случај на стечај и мала доверба во личните гаранции (жиранти);
- воздржаност на банките да инвестираат на среден и долг рок во МСП.

Во економската литература, врз основа на овие многубројни состојби поврзани со финансирањето на претпријатието се систематизирани во четири основни проблеми што ги спречуваат МСП да ги обезбедат неопходните финансиски средства за своето работење:²⁸

1. Асиметрични информации.
2. Висок ризик.
3. Високи трансакциски/административни трошоци.
4. Недостиг на обезбедување (колатерал).

Овие проблеми се наведуваат и од страна на банките кога ја образложуваат нивната резервираност при одобрувањето кредити на МСП. Иако можеме да зборуваме за нивно постоење во сите земји, без разлика на нивото на развој, сепак ситуацијата во земјите во развој е посебна, од причина што овие проблеми се интензивираат поради т.н. институционални фактори, како што се несоодветна законска заштита на кредиторите и инвеститорите, недостиг на информациска инфраструктура и сл.

²⁸ Zavatta, Roberto (2008), "Financing Technology Entrepreneurs and SMEs in Developing Countries", Washington, D.C.

1. Проблем: Асиметрични информации

Еден од предусловите за ефикасна алокација на ресурсите на пазарот е сите учесници да располагаат со истите релевантни информации. Меѓутоа, ова не е случај со финансиските пазари: кредитобарателите секогаш ќе знаат повеќе за исплатливоста на нивните проекти и за капацитетот и желбата за враќање на средствата, во споредба со кредиторите, кои се соочени со несигурност во однос на овие аспекти. Карактеристично е дека несигурноста е поголема со зголемувањето на рочноста на финансирањето, како и во зависност од типот на кредитокорисникот. Проблемот со асиметрични информации е поизразен кога станува збор за МСП, споредено со големите претпријатија, пред сè поради нивната поголема изложеност на ризици и влијанија.

Асиметричните информации создаваат два типа проблеми: погрешна селекција и морален ризик, што можат да имаат ефект врз квалитетот на кредитот.²⁹ Првиот проблем, погрешна селекција, настанува пред да се случи трансакцијата: кредиторот, во услови на недостиг на релевантни информации, може или да одобри средства на несоодветен кредитобарател или да се воздржи од трансакцијата. Во недостиг на информации, банките најчесто се обесхрабрени да одобруваат кредити и во тој случај значително ја намалуваат својата активност. Во банкарството честа појава е дека токму најризиичните клиенти се најупорни да земат кредит, без оглед на висината на каматната стапка. Високата каматна стапка ќе ги привлече ризиичните клиенти, а ќе ги истисне добрите кредитокорисници поради две причини. Прво, поризиичните клиенти се подготвени да зајмат по повисока каматна стапка, затоа што тие знаат дека постои ниска веројатност за враќање на средствата. Второ, ако поризиичните проекти се во корелација со повисока стапка на поврат на средствата, во тој случај зголемувањето на каматната стапка ќе ги истисне проектите со понизок ризик, затоа што кредитокорисниците се обидуваат да ги надоместат високите кредитни трошоци со остварување на високи приноси од ризиични проекти.

Вториот вид проблем, предизвикан од асиметричноста на информации, е моралниот ризик што се јавува откако ќе се случи трансакцијата. Моралниот ризик се однесува на ситуација во која една личност наречена агент (кредитокорисник) извршува некоја активност што негативно се одразува на принципалот (кредиторот). Овој проблем се јавува во ситуација кога инволвираните страни имаат различни

²⁹ Петковски, М. (2009), „Финансиски пазари и институции“, Економски факултет Скопје, стр. 54-55.

интереси и кога активноста преземена од страна на агентот не може да биде точно и прецизно набљудувана од страна на принципалот. На пример, кредитокорисникот може да се доведе во искушение да се труди помалку отколку што може или воопшто да се однесува спротивно на интересите на принципалот. Исто така, кредитокорисникот може тајно да ги пренасочи средствата кон поризични проекти со цел да ги зголеми приносите, што ќе го зголеми ризикот за невраќање на кредитот. Банките можат да применат два метода за намалување на моралниот ризик.

Прво, преку убедување на кредитокорисникот дека споделувањето на вистинските информации со банката ќе биде исплатливо за него, на пример ветување за обновување на кредитот во иднина. Второ, со вклучување на казни пенали доколку клиентот не се труди да ги отстрани или да ги намали негативните влијанија за банката, на пример активирање на обезбедувањето во случај на несолвентност на фирмата. Заради несовершенство на информациите и скапите контролни механизми, се напуштаат критериумите за селекција базирани на проекции на готовинските текови на фирмите, за сметка на кредитна анализа и селекција врз основа на големината на фирмата и квалитетот на обезбедувањето. Ефектот од ваквата кредитна политика е неоптимална алокација на средствата, односно некои фирми со профитабилни проекти се исклучени од кредитирање само поради нивната големина или недоволното обезбедување.

2. Проблем: Висок ризик

Кредиторите и инвеститорите вообичаено ги оценуваат МСП како поризични поради недоволните средства и ниската капитализација и се воздржани при нивното финансирање. Заради нивната големина и чувствителноста на пазарни флукуации, процентот на преживување, особено во првите години од основањето, е многу мал. Генерално, МСП се карактеризираат со краток период на постоење, недостиг на финансиска историја и докази за реализација на успешни и профитабилни проекти. Организационите и административните недостатоци, ниското ниво на менаџерски вештини и искуство, примената на несоодветни сметководствени системи, можат да предизвикаат дополнителни проблеми за кредиторите при обезбедувањето на соодветни информации за нивната кредитна способност. При кредитирањето на

МСП банките се соочуваат со недостиг на конкретни податоци за профитабилноста на овие заеми и за трошоците што ги предизвикуваат тие.

Во земјите во развој, проблемот со кој се соочуваат МСП поради високиот перципиран ризик од страна на кредиторите е зголемен поради неколку причини. Голем број на МСП почнаа со своето работење во неформална (сива) економија, што предизвика тешкотии во документирањето на нивното минато работење и докажувањето на нивниот економски потенцијал. Исто така, претприемачите во овие земји се најчесто помалку квалификувани за сметководство, маркетинг и менаџмент, за разлика од претприемачите во високоразвиените земји, што влијае на оценката на ризичноста на нивните проекти.

3. Проблем: Високи трансакциски трошоци

Најголем дел од административните трошоци поврзани со кредитирањето се фиксни, односно не зависат од големината на кредитот. Во тој случај можеме да зборуваме за економија на обем: со зголемување на износот на заемот се намалува трошокот по единица одобрен кредит. Административните или трансакциските трошоци ги вклучуваат и трошоците за прибирање информации, на пример, посети на клиенти, анализа на кредитните барања и мониторинг на одобрените кредити. Заради повеќе фактори, овој тип трошоци се зголемува при кредитирање на МСП: нивната локација, ниските сметководствени вештини и стандарди, но и недостигот на искуство на банките. Овие проблеми и трошоците поврзани со нив се поизразени во земјите во развој. Од тие причини кредитирањето на МСП не се оценува како профитабилен бизнис за кредиторите.

4. Проблем: Недостиг на обезбедување

Во перфектни пазарни услови одлуката за износот на кредитот што ќе биде одобрен треба да се базира на нето-сегашната вредност на проектираните готовински текови на фирмата. Меѓутоа, во услови на асиметричност на информациите, банките најчесто одлуката за износот на кредитот ја носат врз основа на вредноста на понуденото обезбедување. Од аспект на банката, обезбедувањето е во функција на намалување на кредитниот ризик и претставува потврда за квалитетот на проектот и сериозноста за отплата на кредитот од страна на кредитобарателот. Видот на обезбедувањето, прифатливо за банката, ќе зависи од

проценката на неговата вредност, маркетинбилноста и трошоците. Политиката на банките во врска со обезбедувањето ги спречува малите претпријатија со економски исплатливи проекти да земат кредит. Недостигот од соодветен колатерал со кој се соочуваат овие претпријатија произлегува од ниската вредност на нивните основни средства.

Во многу земји проблемите во правната регулатива го отежнуваат процесот на наплата на долгот преку активирање на обезбедувањето. Од друга страна, нерешените имотно-правни и сопственички односи ги ограничуваат потенцијалните кредитокорисници да ги заложат имотите како колатерал. Дополнително, подвижните предмети, што претставуваат значителен процент од вкупните средства на малите претпријатија, често не се земаат предвид како потенцијално средство за обезбедување на кредитите. Причините за тоа се непостоење на соодветни услови за чување на тие предмети, што влијае на намалување на нивната вредност и нивната неликвидност поради непостоење на ефикасен секундарен пазар. Затоа, кредиторите најчесто како обезбедување прифаќаат недвижен имот.

Како резултат на горенаведените причини, банките најчесто имаат преференции кон поголемите компании, што доставуваат подобри бизнис-планови, поседуваат поверодостојни финансиски информации, имаат кредитен рејтинг, подобри шанси за успех, како и поголема профитабилност за банката.

1.4 АНАЛИЗА НА СОСТОЈБИТЕ СО ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИРАЊЕ НА МСП ВО МАКЕДОНИЈА И ЗЕМЈИТЕ ОД ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА

Во поглед на состојбата со пристапот до финансиски средства постојат различни резултати од истражувањата на неколку реномирани институции. Во продолжение се презентирани извештаите од Светската банка, Институтот „Милкен“ и Светскиот економски форум.

1.4.1 Doing Business 2012

Извештајот „Doing Business“, што се изработува од страна на Светската банка и ИФЦ почнувајќи од 2004 година, се смета како една од најрепрезентативните анализи за можностите за водење бизнис и степенот на заштита на инвеститорите во

светот. „Doing Business 2012“ претставува деветти по ред годишен извештај со кој се анализираат неколку основни области што имаат значајно влијание на бизнис-климата во една земја со состојба на 1 јуни 2011 година. Овој извештај дава приказ на квантитативни индикатори за бизнис-регулативата и заштитата на сопственички права. Во извештајот се анализираат законските регулативи што влијаат на работењето на домашните претпријатија, врз основа на податоци добиени од страна на официјалните државни институции од земјите, како и локални експерти во областа на истражувањето.

Со извештајот се опфатени 183 земји во светот и е направена сеопфатна анализа на регулативата што се однесува за 11 области, важни за водење бизнис во една земја: процедури за почнување со бизнис, добивање дозволи за градење, пристап до електрична енергија, регистрирање имот, достапност до кредити, заштита на инвеститорите, плаќање даноци, надворешна трговија, почитување договори, стечајни постапки и вработување работници.

Во анализата објавена во 2012 година, од 183 анализирани земји, Македонија севкупно е рангирана на одличното 22 место. Иако сите 11 анализирани одредници за водење бизнис се од големо значење за МСП, во продолжение е презентирана подетална анализа само на критериумот „достапност на кредити“. Достапноста на кредити, како еден од критериумите разработени со „Doing Business 2012“, се оценува врз основа на четири индикатори: јачина на правна заштита, длабочина на кредитни информации, покриеност со јавни кредитни бироа и покриеност со приватни кредитни бироа.

Индикаторот *Јачина на правната заштита* го мери степенот на правна заштита на кредиторите и кредитокорисниците преку законите за хипотека и стечај. Податоците за правната заштита на кредиторите и кредитокорисниците се прибираат преку спроведување анкета со која се опфатени адвокати од областа на финансиите, како и со анализа на постоечките закони за хипотека и стечај и други достапни информации поврзани со оваа законска регулатива. Индикаторот се оценува од 0 до 10, каде што повисока оценка значи дека постоечките закони за хипотека и стечај се во насока на олеснување на пристапот до финансиски средства.

Индикаторот *Длабочина на кредитни информации* ги оценува правилата и процедурите што влијаат на покриеноста, опфатот и достапноста до кредитни информации преку јавните или приватните кредитни бироа. Овие податоци за

потребите на анализата се прибираат преку органите за банкарска супервизија, како и преку детално истражување на структурата на постоечките кредитни регистри и на законската регулатива. Оценките за овој индикатор се рангирани од 0 до 6, каде што повисоката оценка значи поголема достапност на кредитни информации, што влијае олеснително врз донесувањето на кредитни одлуки.

Индикаторот *Покриеност со јавни кредитни бироа* го покажува бројот на физички и правни лица опфатени со кредитниот регистар, каде што можат да се добијат податоци за нивната кредитна историја во изминатите пет години. Бројот се изразува како процент од возрасното население (над 15 години). За јавно кредитно биро се смета регистар воспоставен во рамките на некоја државна институција, најчесто Централна банка, каде што се прибираат информации за кредитната историја на клиентите и се врши размена на прибраните информации помеѓу банките и другите регулирани финансиски институции.

Индикаторот *Покриеност со приватни кредитни бироа* го покажува бројот на физички и правни лица опфатени со приватното кредитно биро, каде што можат да се добијат податоци за нивната кредитна историја во изминатите пет години. Бројот се изразува како процент од возрасното население (над 15 години). За приватно кредитно биро се смета приватна фирма или непрофитна организација што водат регистар на податоци за кредитната историја на кредитокорисниците во рамките на финансискиот систем и ја олеснуваат размената на кредитните информации помеѓу кредиторите.

Во Табела 1.13 се презентирани оценките за Македонија за сите поединечни индикатори за критериумот „достапност на кредити“, споредени со просечните оценки за регионот на ИЕЦА и земјите од ОЕЦД.³⁰

³⁰ World Bank, IFC (2011), “Doing Business 2012: Doing Business in a More Transparent World”.

Табела 1.13: Оцена на Македонија во „Doing Business 2012“ според критериумот „достапност на кредити“

Индикатор	Македонија	Источна Европа и Централна Азија	ОЕЦД
Јачина на правна заштита (0-10)	7	7	7
Длабочина на кредитни информации (0-6)	6	5	5
Покриеност со јавни кредитни бироа (% од возрасни)	34,3	16,2	9,5
Покриеност со приватни кредитни бироа (% од возрасни)	68,3*	29,4	63,9

Извор: „Doing Business 2012“.

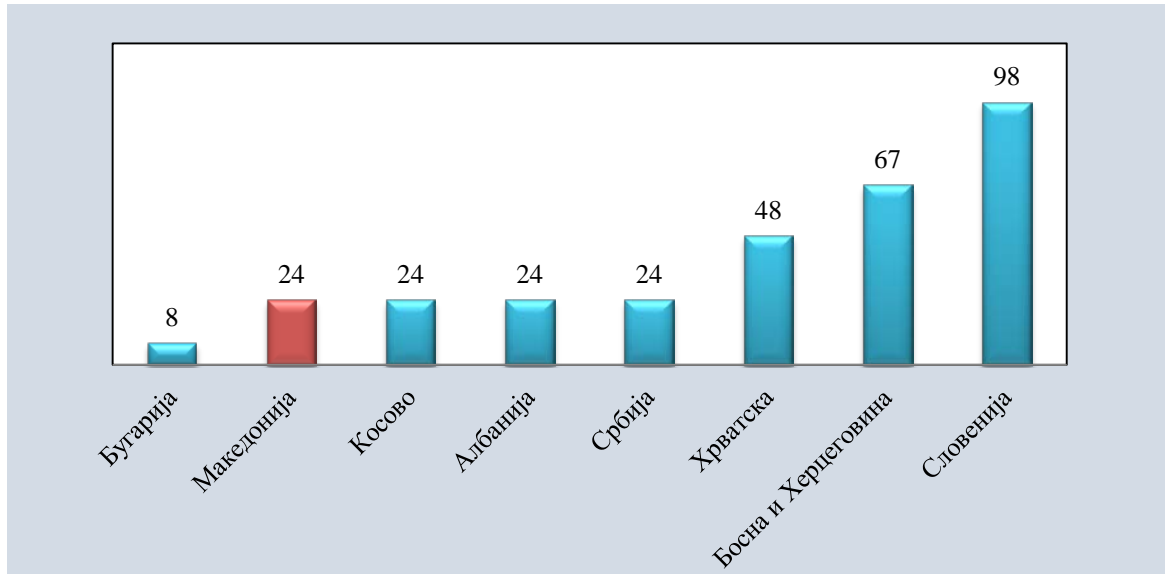
* Овој податок не соодветствува со посебната анализа од Doing Business 2012 за опфатеноста на бројот на физички лица и правни субјекти со приватните кредитни бироа, каде што тој број е 0.

Според овој критериум Македонија во 2012 година (24 место) направи значаен напредок од 21 место во однос на вкупното рангирање во извештајот од 2011 година (45 место). Вредноста на првиот индекс изнесува 7 (на скала од 1 до 10), што укажува на добра правна заштита во кредитните односи (на исто ниво со просекот на земјите од Источна Европа и Централна Азија – ИЕЦА и ОЕЦД). Вредноста на вториот индекс изнесува 6 (на скала од 0 до 6), односно повисок од просекот на регионот и ОЕЦД, што укажува на значително подобрување на длабочина на кредитните информации. Процентуалната покриеност на населението со приватни кредитни бироа од 0% (ИЕЦА: 29,4%; ОЕЦД: 63,9%) е очекувана, земајќи го предвид фактот дека првото кредитно биро во Македонија почна да функционира во 2011 година. Од друга страна, покриеноста на населението со јавни кредитни бироа изнесува 34,3% (ИЕЦА: 16,2%; ОЕЦД: 9,5%), што укажува на релативно централизирана контрола на кредитните информации. Јавниот кредитен регистар се наоѓа во НБРМ, но тој сè уште не ги обезбедува потребните информации соодветно и навремено.

Во продолжение е презентирана компаративната анализа на рангирањето на земјите од Југоисточна Европа според критериумот „достапност на кредити“.³¹

³¹ World Bank, IFC (2011), “Doing Business 2012: Doing Business in a More Transparent World”.

Графикон 1.6: Ранг на земјите од Југоисточна Европа во „Doing Business 2012“ според критериумот „достапност на кредити“



Извор: „Doing Business 2012“.

Според рангирањето направено во „Doing Business 2012“, а врз основа на претходно образложените индикатори, во Македонија може полесно да се земе кредит споредено со Хрватска, Словенија и Босна и Херцеговина, а потешко само од Бугарија.

1.4.2 Анализа на Институтот „Милкен“ (Milken Institute)

Институтот „Милкен“ е независен економски „think tank“ што од 1999 година изработува ранг-листа на земји според нивото на развиеност на финансиската инфраструктура, како поддршка на претприемничката активност за обезбедување пристап до капитал. Според Индексот на пристап до капитал изработен од овој Институт, од 122 анализирани земји во светот во 2009 година, Македонија се наоѓа на 58 место, со вредност на индексот од 4,86, додека просекот на географска Европа изнесувал 4,83. Изработката на овој индекс се заснова на анализата на шест индикатори (Табела 1.14).

Табела 1.14: Анализа на индикаторите на Индексот на пристап до капитал од Институтот „Милкен“ за 2009 година

Индикатор	Место	Индекс	
		Македонија	Европа
Макроекономско окружување	16	8,00	6,92
Институционално окружување	78	4,63	5,30
Финансиски и банкарски институции	69	4,00	4,91
Развој на пазарот на хартии од вредност	78	2,33	2,82
Развој на пазарот на обврзници	48	4,00	3,36
Алтернативни извори на капитал	64	2,75	2,64
Меѓународно задолжување	64	3,91	4,03
Вкупно	58	4,86	4,83

Извор: Milken Institute, “Capital Access Index 2009”.

Индикаторот *Макроекономско окружување* е највисоко оценет и покажува дека условите за водење и финансирање бизнис во Македонија се поволни од аспект на стапката на инфлација, даноците и финансиската регулатива.

Институционалното окружување што го мери капацитетот на институциите да го поддржат бизнисот во напорите за обезбедување на финансиски средства е значително послабо рангиран. Тоа покажува дека постојат значителни проблеми во заштитата на сопственички права, ефикасноста на правниот систем, водењето на стечајни постапки, како и корупцијата.

Вклученоста на финансиските и банкарските институции во финансирање на бизнисот е оценета како релативно слаба поради ригидната и конзервативна политика на деловните финансиски институции за кредитирање на бизнисите.

Оценката за пазарот на хартии од вредност како место за мобилизирање на дополнителен капитал е значително послаба и соодветствува со нивото на развиеност на овој пазар во Македонија и ликвидноста на пазарот на Македонската берза за долгорочни хартии од вредност.

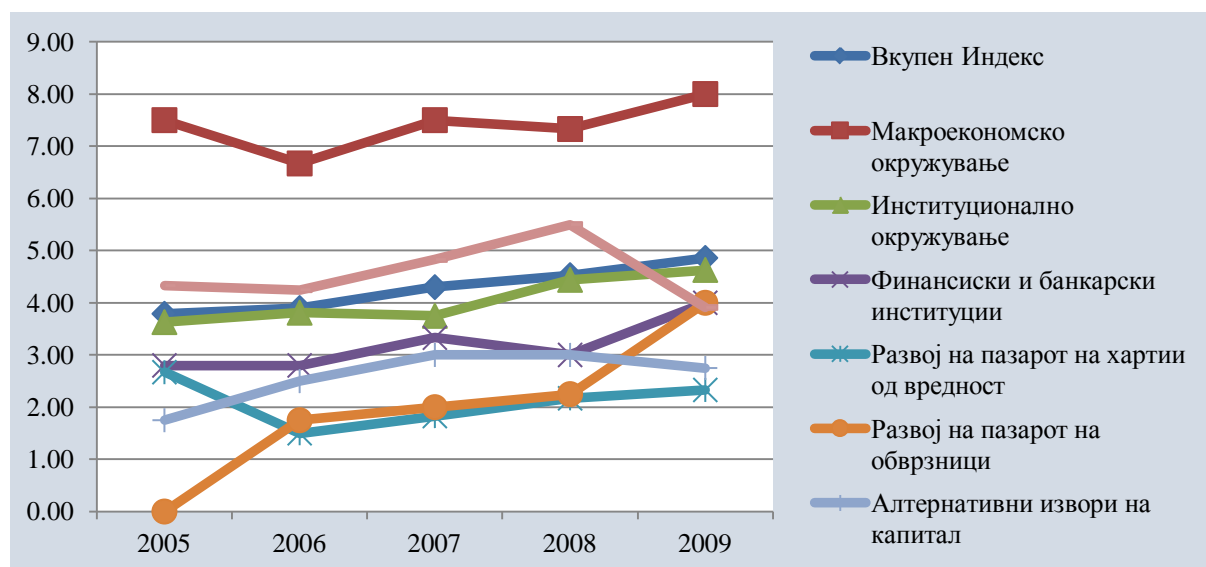
Алтернативните извори на капитал (фондови за ризичен капитал, инвестициски фондови, меѓукомпаниско кредитирање, кредитни картички итн.) биле послабо достапни, но Македонија има минимално подобар индекс од европскиот просек.

Последниот индикатор, што го мери нивото на странски капитал достапен за бизнисот во земјата (странски кредитни линии, СДИ и портфолио-вложувања итн.), е показател за релативната ограниченост на овие средства за домашниот бизнис.

Според овој извештај, нашата земја е сосема малку над просечните европски показатели на пристап до капитал, што укажува на фактот дека капиталот е достапен, но дека постојат извесни тешкотии што ги обременуваат стопанствениците во тој поглед.

На Графикон 1.7 е претставено движењето на поединечните индикатори, вклучувајќи го и главниот Индекс на пристап до капитал во периодот од 2005 до 2009 година (пред 2005 година не постојат податоци за Македонија). Поголемиот дел од нив имаат растечки тренд што овозможи во анализираниот период Македонија во вреднувањето да напредне за 16 места (2005 – ранг 74; 2009 – ранг 58). Тоа е доказ дека постои извесен, но недоволно силен процес на олеснување на пристапот до капитал во националното стопанство, а со тоа и за малите и средните претпријатија.

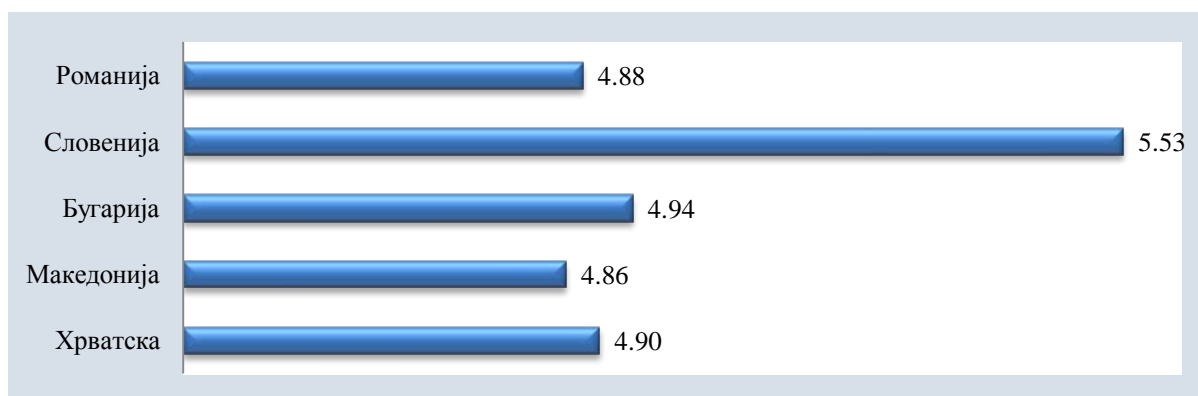
Графикон 1.7: Движење на индикаторите на Индексот на пристап до капитал за Македонија според Институтот „Милкен“ за период од 2005 до 2009 година



Извор: Milken Institute, "Capital Access Index 2009".

Од расположливите податоци не може да се направи комплетна компаративна анализа за земјите од Југоисточна Европа, со цел да се согледа позицијата на Македонија, во однос на останатите држави од регионот. Од Графикон 1.8 може да се констатира дека оценката за Македонија во однос на пристапот до капитал е во рангот на оценките за Романија, Хрватска и Бугарија.³²

Графикон 1.8: Индексот на пристап до капитал за 2009 година по земји од Југоисточна Европа според Институтот „Милкен“



Извор: Milken Institute, "Capital Access Index 2009".

1.4.3 Глобален извештај за конкурентност

Во Глобалниот извештај за конкурентност на Светскиот економски форум за 2011-2012 година, Република Македонија, по однос на Глобалниот индекс на конкурентноста, е рангирана на 79 место од вкупно 142 држави.³³ Рангирањата се изведуваат од комбинација на официјални податоци што се јавно достапни за секоја од разгледуваните економии и резултатите собрани од анкета на извршни директори, сеопфатно вреднување што го спроведува Светскиот економски форум заедно со својата мрежа партнерски институции (водечки истражувачки институти и деловни организации) во земјите опфатени со Извештајот.

Анализата на РМ е направена во соработка со Националниот совет за претприемништво и конкурентност на РМ, како партнерска институција на Светскиот економски форум за Македонија и со анкета на 115 компании од клучните сектори во економијата: земјоделство, преработувачка и непреработувачка индустрија и услуги.

³² Milken Institute (2010), "Capital Access Index 2009", p. 8.

³³ World Economic Forum (2012), "The Global Competitiveness Report 2011-2012".

Глобалниот индекс на конкурентност се пресметува како просек од повеќе компоненти што се групирани во дванаесет пилари на економската конкурентност: институции, инфраструктура, макроекономско окружување, средно образование и обука, пазарна ефикасност, основно образование и здравство, ефикасност на пазарот на труд, развој на финансискиот пазар, технолошки развој, големина на пазар, софистицираност на бизнисот и иновации. Иако земјите се рангирани посебно за секој од овие пилари, сепак треба да се земе предвид дека сите тие се меѓусебно поврзани и зависни.

Рангирањето на земјите во соодветна категорија и ниво на развој е направено според БДП по глава на жител во долари. Република Македонија се наоѓа во групата земји „Водени од ефикасноста“ со БДП по глава на жител од 3.000 до 9.000 долари. Според Светскиот економски форум, клучни фактори за економски развој на оваа група на земји се: повисоко образование и обука, ефикасен пазар на стоки, ефикасен пазар на труд, развиен финансиски пазар, подготвеност за нови технологии и големина на пазарот.

Генералната оценка за Република Македонија за 2011/2012 година е 4,1 на скалата од 1 до 7, при што 1 означува најлоша можна ситуација. Споредбено со периодот 2010/2011 година, оценката е подобрена за незначителни 0,1, односно од 4,0 на 4,1, а позицијата е иста. Како најзначајни проблеми за водење бизнис во Република Македонија со последниот извештај 2011/2012 детектирани се: пристапот до финансиски средства (19,7%), бирократијата во државните институции (13,2%) и несоодветно образованата работна сила (10%), што претставува промена во однос на извештајот 2010/2011. Имено, податоците покажуваат дека македонските компании сè повеќе го истакнуваат проблемот со пристапот до финансиски средства, како еден од најзначајните проблеми за водење бизнис (Графикон 1.9).

Графикон 1.9: Рангирање на проблемите за водење бизнис во РМ според Глобалниот индекс на конкурентноста 2010/2011 и 2011/2012 година



Извор: World Economic Forum (2010), “The Global Competitiveness Report 2010-2011“; World Economic Forum (2012), “The Global Competitiveness Report 2011-2012“.

* Забелешка: Од испитаниците е побарано од дадена листа на 15 фактори да одберат 5 што сметаат дека се најпроблематични за водење бизнис во РМ и да ги рангираат од 1 до 5, каде што на прво место е најзначајниот проблем според нив. Процентите во графиконот ги претставуваат одговорите, пондерирани со нивното рангирање.

Предмет на интерес за истражувањето претставуваат анализата и рангирањето на Република Македонија од аспект на развојот на финансиските пазари и достапноста на финансиските услуги. Актуелната финансиска криза уште еднаш ја потенцираше важноста од постоење на здрав и ефикасен финансиски сектор. Ефикасниот финансиски сектор ги насочува прибраните слободни парични средства од населението кон најпродуктивни инвестиции, односно кон такви проекти што имаат највисока очекувана стапка на поврат на инвестираните средства, а не кон проекти што имаат некаква политичка поврзаност. Деталната и соодветна проценка на ризикот е клучниот фактор при селекцијата на проектите. Инвестициите секако влијаат на целокупниот економски развој, па оттука произлегува и потребата од развиени финансиски пазари што можат да обезбедат капитал за приватниот сектор преку банкарски кредити, ризичен капитал и други финансиски продукти.

Од друга страна, многу важно е соодветното регулирање на финансиските пазари со цел да се обезбеди стабилен и транспарентен банкарски сектор и заштита на инвеститорите и сите други учесници во економијата. Значењето на пристапот до финансиски средства уште повеќе беше нагласено со проблемите поврзани со ликвидноста со кои во последниот период се соочија бизнисите и јавниот сектор, како во земјите во развој, така и во развиените земји. Рангирање на земјите во делот за развој на финансиските пазари е направено поодделно за девет елементи. Официјалното рангирање на Република Македонија е во извештаите за 2010/2011 и 2011/2012 година, презентирани во Табела 1.15.

Табела 1.15: Рангирање на РМ во делот за развој на финансиските пазари (8 пилар) според Глобалниот индекс на конкурентноста за 2010/2011 и 2011/2012 година

Фактор	Рангирано место 2010/2011	Рангирано место 2011/2012
Достапност на финансиски услуги	122	127
Прифатливи финансиски услуги	112	118
Финансирање на локалниот пазар на капитал	85	83
Лесен пристап до кредити	122	96
Достапност на ризичен капитал	72	65
Рестрикции на движење на капиталот	103	N/A
Стабилност на банките	78	83
Регулации на пазар на хартии од вредност	65	60
Законски права	39	39

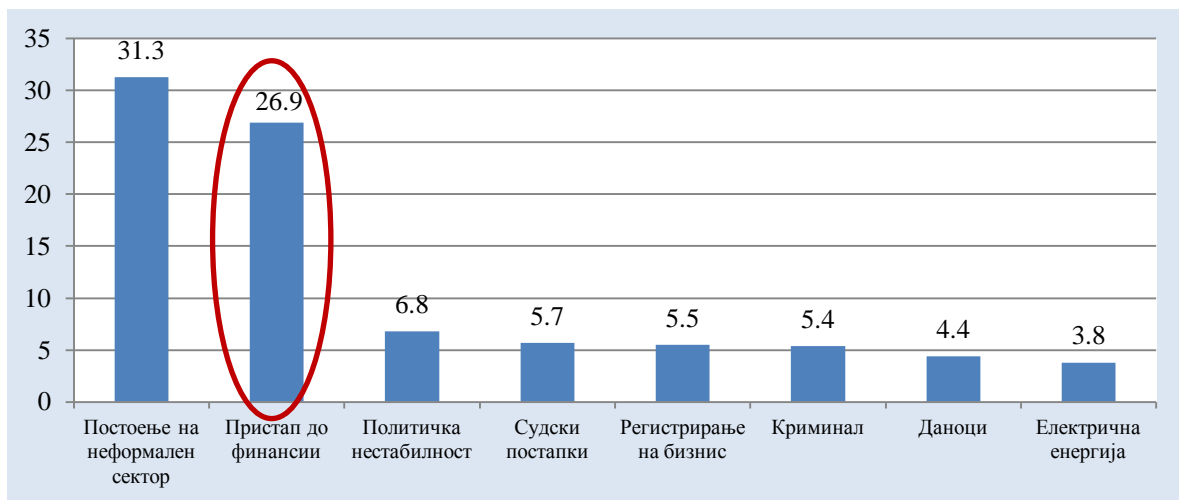
Извор: World Economic Forum (2010), "The Global Competitiveness Report 2010-2011", World Economic Forum (2012), "The Global Competitiveness Report 2011-2012".

Република Македонија е рангирана на ниското 127 место за достапноста на финансиските услуги, меѓутоа постои напредок во однос на рангирањето за лесниот пристап до кредити од 122 место во Извештајот за 2010/2011 на 96 место во последниот извештај.

1.4.4 Истражување за бизнис-окружувањето и работењето на претпријатијата 2010 (Business Environment and Enterprise Performance Survey – BEEPS)

Ова истражување го спроведува Светската банка во соработка со Европската банка за обнова и развој, на репрезентативен примерок на претпријатија од преработувачката индустрија, услужниот сектор, транспорт и градежништво. Податоците се прибрани преку директни интервјуа со менаџерите на фирмите. Во рамките на истражувањето се опфатени следните области и теми: инфраструктура, трговија, финансии, законска регулатива, даноци и регистрација на претпријатија, корупција, криминал, иновации, работна сила и проблеми во водење бизнис.³⁴ Според ова истражување, 26,9% од испитаните македонски претпријатија како најголем проблем за водење бизнис го идентификуваа пристапот до финансирање.³⁵

Графикон 1.10: Рангирање на проблемите во водење бизнис од страна на претпријатијата во Република Македонија според BEEPS 2010



Извор: Business Environment and Enterprise Performance Surveys – BEEPS, 2010.

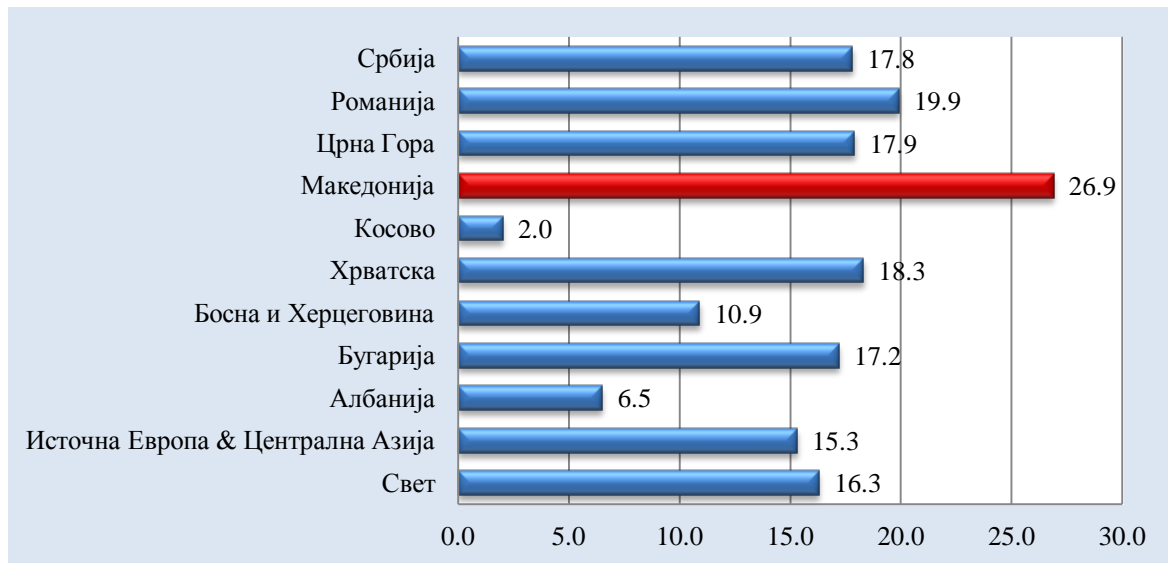
Од аспект на анализата на проблемите за водење бизнис, во Графикон 1.11 е презентирана компаративната анализа на рангирањето на проблемот „пристап до финансии“ од страна на претпријатијата во земјите од Југоисточна Европа.³⁶

³⁴ World Bank Group (2010), “BEEPS at-a-glance 2010 FYR Macedonia”.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

Графикон 1.11: Анализа на проблемот „пристап до финансии“ во земјите од Југоисточна Европа според ВЕЕПС 2010



Извор: Business Environment and Enterprise Performance Surveys – BEEPS, 2010.

Од презентираниот може да се констатира дека македонските претпријатија во споредба со другите земји, во најголем број го посочуваат проблемот со пристапот до финансирање во нивното работење. Генералната претстава добиена од ова истражување ја потврдува недоволно развиената рамка и инфраструктура за водење бизнис во Република Македонија, како и реалните проблеми со кои се соочуваат претпријатијата од финансиски аспект. Треба да се земе предвид дека оваа ситуација уште повеќе се продлабочува во услови на светската економска криза.

1.5 ПОСЛЕДИЦИТЕ ОД СВЕТСКАТА ЕКОНОМСКА КРИЗА ВРЗ ФИНАНСИРАЊЕТО НА МСП

МСП играат важна улога во националните економии, но финансиската криза во периодот од 2008 до 2010 година имаше силно влијание врз МСП во голем број земји, поради што многу претпријатија престанаа со работа. Кризата значително ги зголеми веќе постоечките проблеми со пристапот до финансиски средства на МСП, одразувајќи се негативно на нивното работење, продуктивноста, побарувачката за стоки и услуги и вработеноста. Банките ги заострија кредитните критериуми, што резултираше со намалување на роковите за отплата на кредитите, зголемување на

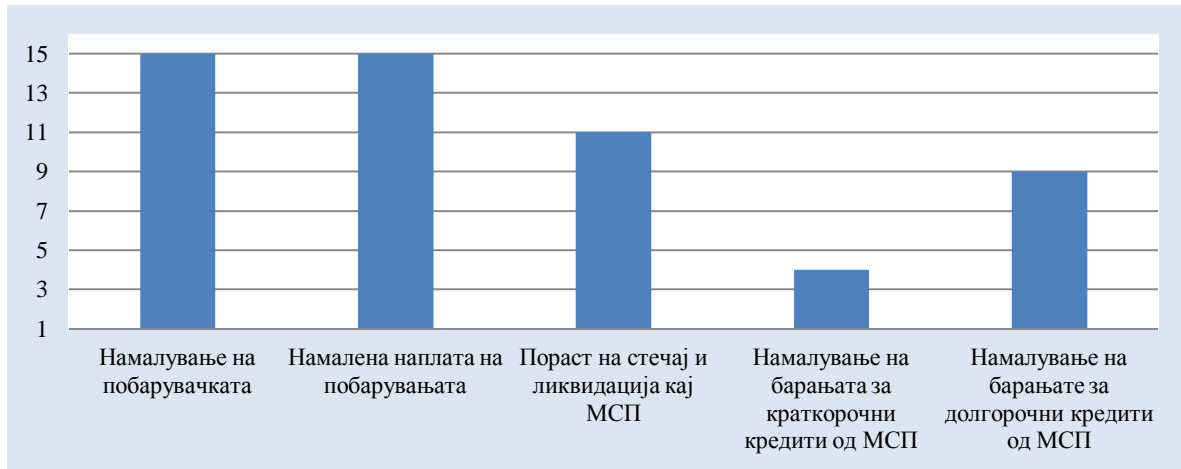
барањата за обезбедување на кредитите и зголемување на каматните стапки. Банките со доминантен странски капитал почнаа да ги повлекуваат ликвидните средства во нивните матични земји. Од друга страна, државите почнаа да го зголемуваат домашното задолжување за покривање на буџетскиот дефицит. Оваа ситуација доведе до истиснување на МСП од финансискиот пазар, што веќе се соочуваа со лимитиран пристап до финансиски средства, а беа најпогодени од заострувањето на кредитните услови, додека негативните ефекти од кризата дополнително ја намалија нивната кредитоспособност.

Влијанието на финансиската криза врз претпријатијата во пониско развиените земји иницијално не беше толку очигледно како во развиените земји. Ваквата состојба е поради нивната релативно мала зависност од меѓународно финансирање и послабата поврзаност со светските пазари. Меѓутоа, економиите сè уште страдаат од задоцнетите ефекти, т.е. секундарни шокови поради влијанието врз надворешнотрговската размена и намалената побарувачка за извозните производи, како и повлекувањето на капиталот во своите матични земји.

Од страна на ОЕЦД во 2009 година е направено истражување во врска со влијанието на глобалната криза врз финансирањето на МСП и реакциите на политиката. Заклучоците од истражувањето се направени врз основа на податоци што биле доставени од страна на 29 земји, Европската комисија и Европската инвестициска банка.³⁷

³⁷ Turin Round Table on the Impact of the Global Crisis on SME & Entrepreneurship Financing and Policy, Turin, Italy 2009.

Графикон 1.12: Последиците од светската економска криза врз финансирањето на МСП во 2009 година



Извор: OECD.

Според резултатите од истражувањето, од вкупно 29 анализирани земји 15 одговориле дека почувствувале или дека очекуваат намалување на побарувачката кај МСП и намалување на наплатата на побарувањата. Во однос на стечајот, 11 одговориле дека како последица на кризата се зголемил бројот на стечајни постапки кај МСП. Во однос на барањата за кредити, оние што одговориле наведуваат дека евидентно и очекувано е намалувањето на барањата за кредити, особено на долгорочните.

Добиените одговори од истражувањето јасно демонстрираат намалување во обемот на производството и продажбата кај МСП, што има значајно влијание врз нивното понатамошно работење. Оваа состојба се потврдува со уште два дополнителни индикатора: намалена наплата на побарувањата, што уште повеќе го влошува и така постојаниот недостиг на обртен капитал и ја намалува ликвидноста на претпријатијата, и зголемување на нефункционалните кредити, несолвентноста и стечајните постапки. Намалувањето на ликвидноста на фирмите неминовно доведе до потреба од намалување на оперативните трошоци, намалување на резервите, одложување или откажување на планираните инвестиции.

Потребата, т.е. барањата, за кредити е потешко да се процени. Според податоците од истражувањето, речиси во сите земји постои намалување на барањата за кредити, во најголем дел поради следните причини:

- МСП ги намалиле инвестициите финансирани со банкарски кредити;

- барањата за краткорочни кредити за обртни средства исто така се намалиле, но не во ист обем како инвестициските кредити;
- банките генерално ги заостриле кредитните критериуми во врска со обезбедувањето, износите итн.;
- во некои земји банките ги зголемиле цените на кредитите (каматните стапки).

Во согласност со тоа, може да се констатира дека условите за кредитирање на МСП се уште повеќе влошени во најголем број од анализираниите економии. Тоа значи дека МСП се изложени паралелно на два типа шокови што се меѓусебно зависни: намалување на побарувачката за нивните производи и намалување на кредитирањето од страна на банките. Соочени со влошените кредитни услови, МСП ги разгледуваат можностите за алтернативни извори на финансирање од сопствени извори. Што се однесува до обезбедувањето на финансиски средства преку емисија на акции и ризичен капитал, во истражуваните земји не постојат официјални статистички податоци. Многу неофицијални информации укажуваат дека МСП се соочуваат со големи тешкотии во обезбедувањето на финансиски средства за своите проекти. Од тие причини кон крајот на 2008 и во текот на 2009 година во многу земји беа усвоени антикризни мерки чијашто основна цел е надминување токму на овие проблеми на МСП. Тие мерки можат да се поделат во три главни групи:

1. Мерки за зголемување на продажбата преку извозно кредитирање и осигурување, намалување на даноците, подобрување на финансиската дисциплина.
2. Мерки за зголемување на достапноста на МСП до ликвидни средства – кредити преку докапитализација на банките и зголемување на постоечките кредитни и гарантни шеми.
3. Мерки за поддршка на МСП со цел одржување на нивото на инвестиции и подобрување на нивниот капацитет за доставување на квалитетни апликации за кредити и грантови. Овие мерки се спроведуваат во последните неколку години, сè уште не се оценети и затоа не е возможно да се идентификува некоја од мерките како најдобар пример.

Она што го покажуваат резултатите од истражувањето, а што е вредно да се спомене, е дека најзастапена антикризна мерка (во 26 земји) е проширување на постоечките кредитни и гарантни шеми. Меѓутоа, не може да се занемари фактот

дека на овој начин се надминува само моменталниот проблем со ликвидни средства. Доколку целокупната макроекономска состојба продолжи и понатаму да се влошува, проблемот со неликвидноста повторно ќе стане актуелен. Од тие причини во некои земји веќе се преземаат мерки за подолгорочно решение на проблемот со недостиг на капитал преку поддршка на МСП во насока на подобрување на готовинските текови и самофинансирање или издвојување на дополнителни средства за зголемување на акционерскиот капитал.

Финансиската криза е настан што се случи во скоро време и сè уште нема доволно податоци за целосно емпириски да се оценат нејзиното влијание и нејзиниот ефект врз пристапот до финансиски средства на МСП. Тоа би можело да се утврди дури откако ќе поминат неколку години. Во секој случај, кризата има свое влијание врз финансиската регулација и воспоставувањето на нова меѓународна финансиска инфраструктура.

2. ВИДОВИ ИЗВОРИ НА ФИНАНСИРАЊЕ

Во претходната глава се разработи улогата на МСП во економијата на една земја и се направи анализа на проблемите со кои се соочуваат МСП во пристапот до финансиски средства. Пристапот до финансирање е неопходен фактор за економски пораст и развој. Постоенето на ефикасен финансиски систем што ги обезбедува виталните услуги може значително да придонесе за економскиот развој на една земја.

Како што се потврдува со голем број на емпириски истражувања, развојот на финансискиот сектор и услуги го забрзува економскиот развој, влијае на создавање на нови работни места и обезбедува подобра распределба на приходите. Финансискиот пазар има значајна улога во насочувањето на средствата кон најпродуктивните трошења, притоа насочувајќи ги ризиците кон оние што најдобро можат да ги поднесат. Добро развиен финансиски пазар се состои од поголем број на успешни банки, како и небанкарски финансиски институции.

Банките обезбедуваат депозитни услуги, кредитни услуги и услуги на платен промет и затоа ефикасен и развиен банкарски сектор е неопходен за успешно финансиско посредување. Ефикасен банкарски сектор значи носење на депозитни и кредитни одлуки, базирани на сеопфатни, точни и навремени информации и каматни стапки што ги рефлектираат условите на понудата и побарувачката. Ефикасното функционирање исто така опфаќа и децентрализиран процес на носење на одлуките и проценка на ризикот, што ќе влијае на насочување на средствата кон оние сектори што имаат компаративна предност и каде што со средствата од кредитот ќе се овозможи зголемување на производството, што ќе резултира со навремено враќање на кредитот. Потенцијалната конкурентност на секторот на МСП, во комбинација со конкурентен и ефикасен банкарски сектор, е неопходен предуслов за успешно кредитирање на МСП.

Дополнително, пазарите на капитал обезбедуваат оплодување на капиталот и ефикасна алокација на ресурсите. Добро развиените пазари на капитал ги принудуваат банките да посветуваат повеќе внимание на малите фирми. Развиените пазари на корпоративни обврзници им овозможуваат на фирмите пристап до долгорочен капитал и го намалуваат негативниот ефект од намалувањето на кредитирањето од страна на банките во услови на криза. Успешното функционирање

на останатите форми на финансирање, на пример, лизинг, факторинг, капитални вложувања итн., овозможува подобрување на пристапот до финансиски средства и унапредување на продуктивноста на економијата.

2.1. АНАЛИЗА НА ИЗВОРИТЕ ЗА ФИНАНСИРАЊЕ НА МСП

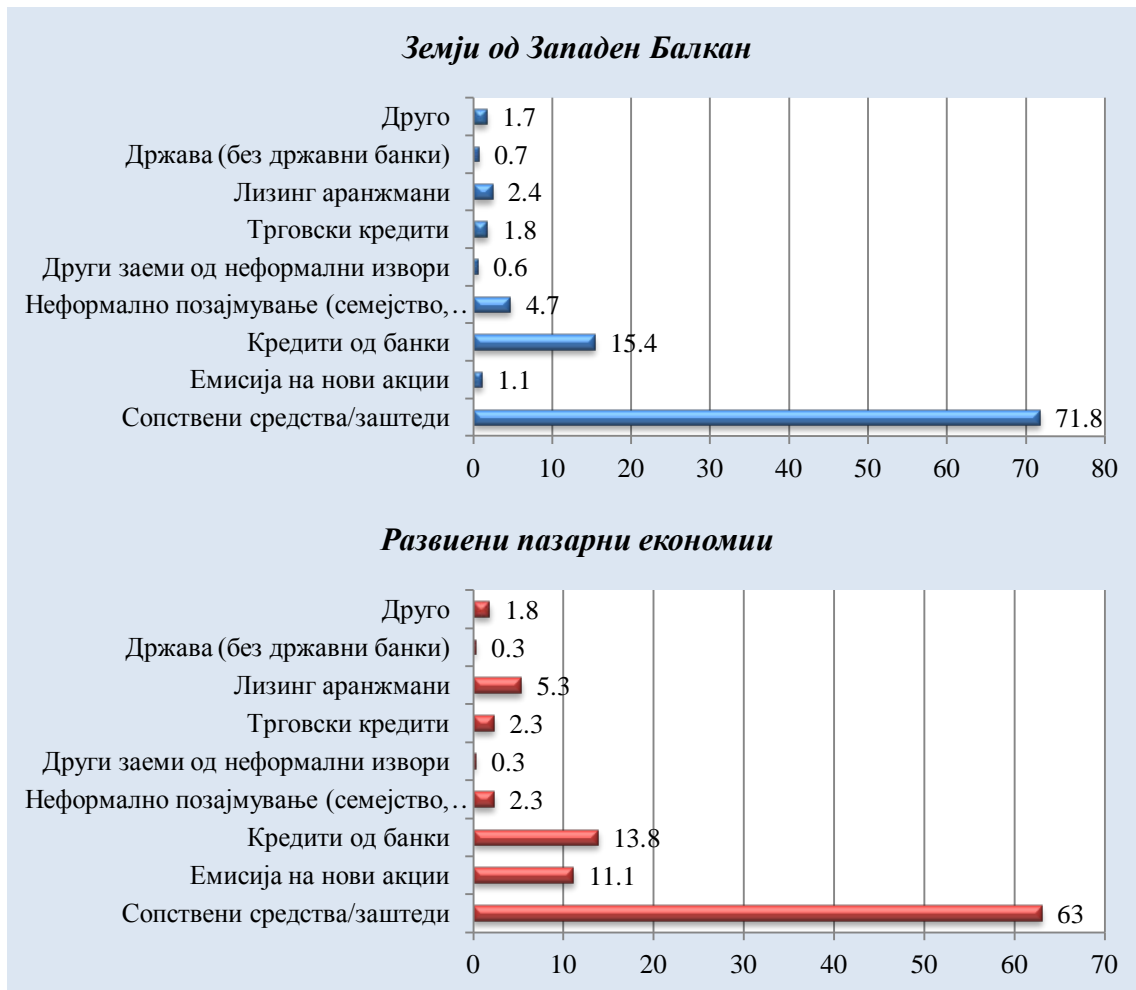
Во продолжение се презентирани резултатите од неколку емпириски истражувања спроведени од повеќе институции во врска со застапеноста на одделните видови извори на финансирање од страна на претпријатијата. Надворешните извори на финансирање се критична компонента за порастот на едно претпријатие. Анализирајќи ги достапните надворешни извори за финансирање на МСП во земјите од Југоисточна Европа може да се констатира дека главна карактеристика на овој регион е доминацијата на банкарскиот сектор.

- Европска комисија и Организација за економска соработка и развој

Според анализата направена од страна на ЕК и ОЕЦД во 2007 година³⁸, МСП од земјите од Западен Балкан во најголем процент користат сопствени средства за финансирање на планираните инвестиции (71,8%), а како втор најзастапен извор на средства се банкарските кредити (15,4%). Забележлива е разликата во процентот на користење на емисијата на нови хартии од вредност во споредба со развиените пазарни економии. МСП во развиените земји го користат овој извор на финансирање речиси со ист процент (11,1%) како и банкарските кредити, додека во земјите од Западен Балкан само незначителен процент (1,1%) од инвестициите на МСП се финансираат преку емисија на нови акции. Исто така, постои разлика и кај лизингот, што во земјите од Западен Балкан сè уште не се користи во значителна мерка, како алтернативен извор на финансирање.

³⁸ European Commission, OECD (2007), "EU SME Policy Index 2007 for Western Balkans", Report on the Implementation of the European Charter for Small Enterprises in the Western Balkans.

Графикон 2.1: Структура на извори на финансирање во земјите од Западен Балкан и развиени пазарни економии во 2007 година според ЕК и ОЕЦД (%)

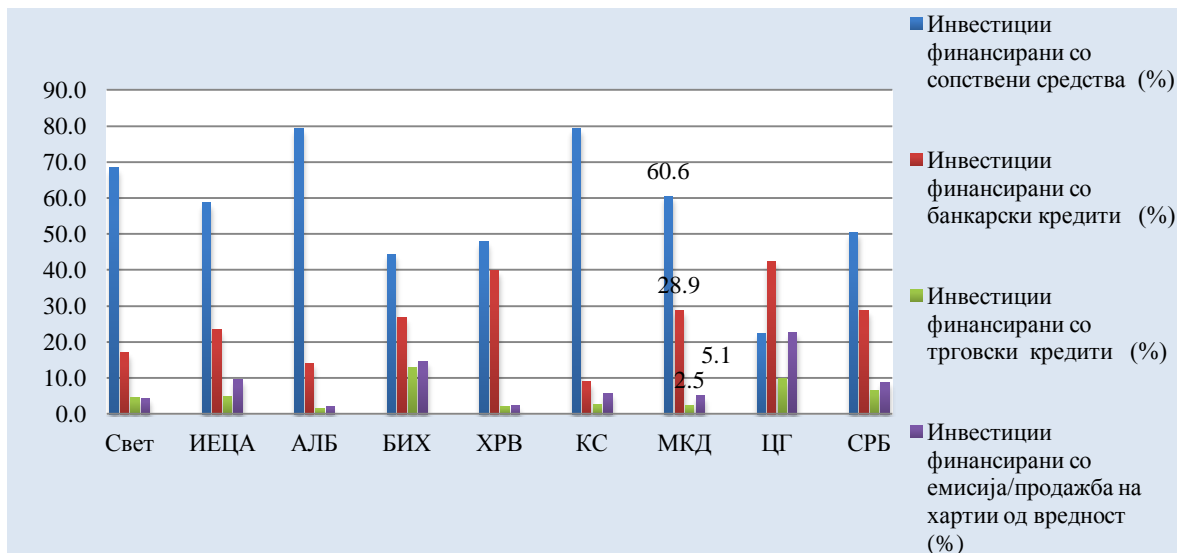


Извор: European Commission, OECD, "EU SME Policy Index 2007 for Western Balkans", Report on the Implementation of the European Charter for Small Enterprises in the Western Balkans.

- Светска банка и Европска банка за обнова и развој

Според истражувањето на Светската банка и Европската банка за обнова и развој (Business Environment and Enterprise Performance Surveys – BEEPS), речиси две од три претпријатија во Република Македонија во текот на своето работење најмногу се потпираат на средства од сопствени извори (60,6%), едно од три претпријатија користи банкарски кредити за финансирање на своите инвестиции, додека останатите извори на финансирање (емисија/продажба на акции; трговски кредити итн.) се минимално застапени. Состојбата кај македонските претпријатија не е многу поразлична од земјите во регионот, со исклучок на Црна Гора, каде што како извор на финансирање преовладуваат банкарските кредити.

Графикон 2.2: Структура на извори на финансирање во земјите од ЈИЕ во 2009 година според СБ и ЕБРД (%)

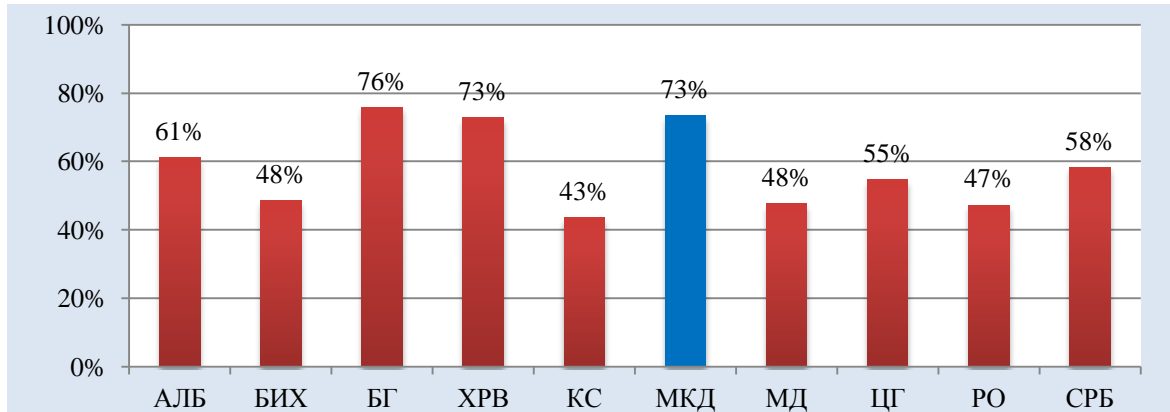


Извор: ВЕЕПС, 2009

Како што може да се види од графиконот подолу, истражувањето спроведено во 2010 година, од страна на ОЕЦД, покажува дека банкарските кредити претставуваат 40 до 80% од вкупното надворешно финансирање на МСП за набавка на нова опрема во земјите од регионот на ЈИЕ.³⁹

³⁹ OECD (2010), "Investment Reform Index 2010: Monitoring Policies and Institutions for Direct Investment in South East Europe", p. 145.

Графикон 2.3: Учество на банкарските кредити во вкупното надворешно финансирање за инвестиции во основни средства според ОЕЦД за 2010 година



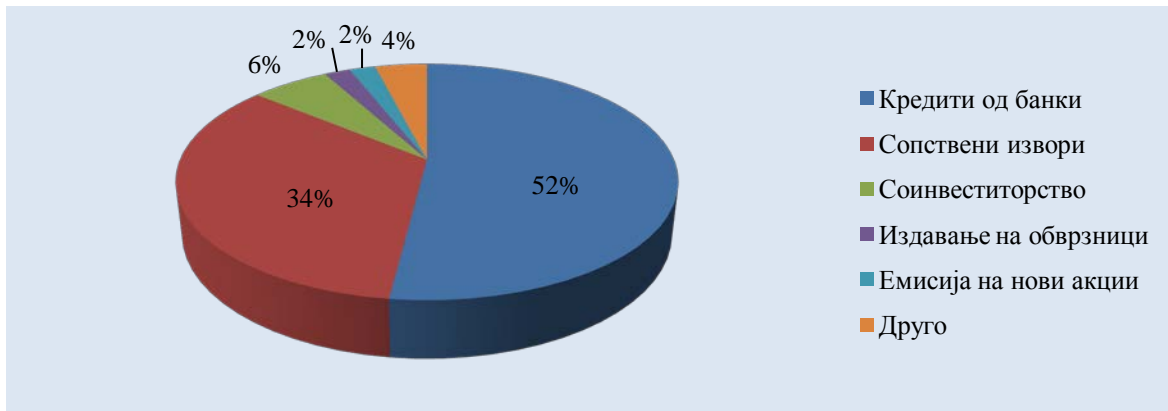
Извор: OECD, "Investment Reform Index 2010: Monitoring Policies and Institutions for Direct Investment in South East Europe".

- Центар за економски анализи

Во рамките на Проектот на УСАИД за деловно опкружување беше спроведено истражување од страна на Центарот за економски анализи (ЦЕА) со цел да се направи проценка на достапните механизми за финансирање на претпријатијата во Република Македонија. Истражувањето е спроведено на репрезентативен примерок од 50 фирми од различни региони и сектори. Резултатите од истражувањето покажуваат дека најголем процент од испитаните фирми (84%) користеле сопствени средства за формирање на друштвото, 76% користат банкарски кредити како надворешно финансирање на активностите, додека обезбедувањето капитал преку издавање хартии од вредност (акции или обврзници) не се користи воопшто како алтернативен начин на финансирање.⁴⁰ На прашањето на кој начин би ги финансирале долгорочните активности, најголем процент од испитаните фирми (52%) одговориле дека би користеле банкарски кредити, додека 34% би користеле сопствени извори.

⁴⁰ Центар за економски анализи, Финансирање преку задолжување или емисија на хартии од вредност, Скопје, 2007, стр. 6.

Графикон 2.4: Начин на финансирање на долгорочни активности на претпријатијата во РМ според истражувања на ЦЕА во 2007 година

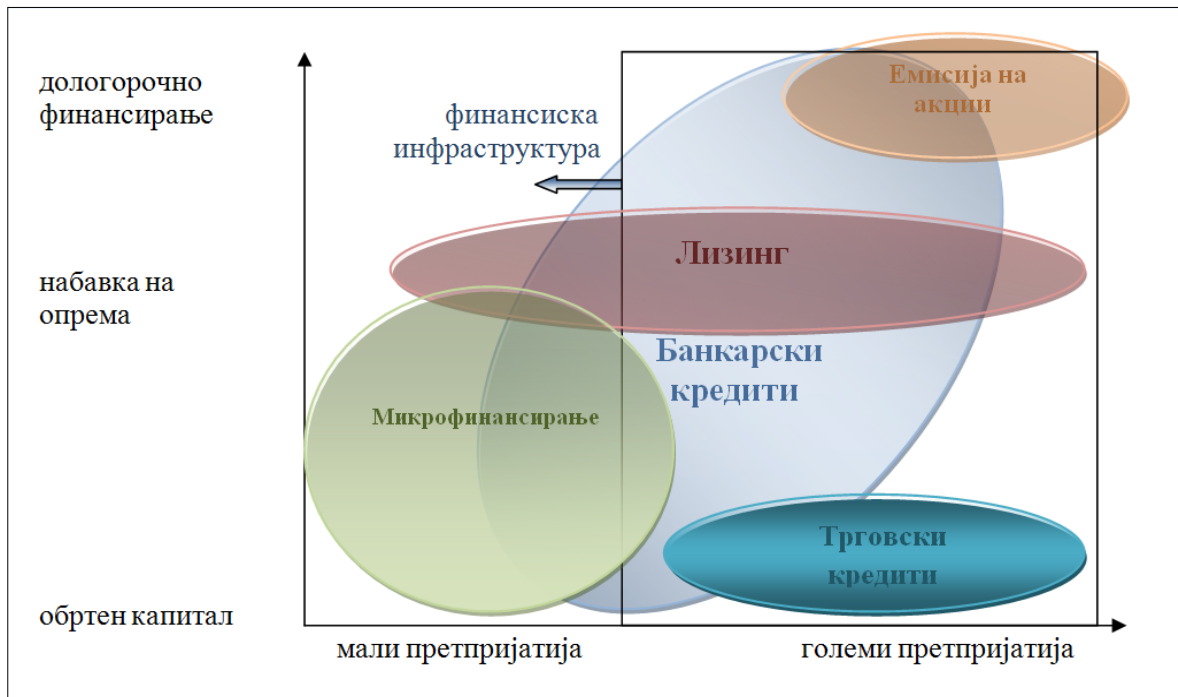


Извор: ЦЕА, Финансирање преку задолжување или емисија на хартии од вредност.

Сите овие емпириски истражувања покажуваат дека во земјите од регионот, вклучувајќи ја и Република Македонија, најзастапени се банкарските кредити како надворешен извор на финансирање.

Доколку се анализираат потенцијалните извори за финансирање од аспект на големината на претпријатието и предметот на набавка може да се констатира дека за најмалите – микропретпријатија, најсоодветно е да ги користат микрофинансиските институции, чишто продукти се токму наменети за целни групи што потешко допираат до банките. Лизингот како инструмент може да се користи за набавка на машини и опрема, особено за новите МСП што немаат кредитна историја и не располагаат со основни средства, што би ги понудиле како обезбедување за кредитите. Во секој случај, најшироко користен инструмент за финансирање на потребите и за основни и за обртни средства се банкарските кредити.

Слика 1: Начини на финансирање на МСП



Извор: Mikerević, D. (2011), Finansijski menadžment.

2.2 БАНКАРСКИОТ СЕКТОР КАКО ИЗВОР НА ФИНАНСИРАЊЕ НА МАЛИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА

Финансиските системи на земјите во регионот во најголема мера се зависни од финансирањето преку комерцијалните банки, иако и останатите небанкарски финансиски институции како лизинг-компанији, инвестициски компании итн., се интегрален дел од тие финансиски системи. Обезбедувањето на дополнителни ликвидни средства за реалниот сектор речиси целосно зависи од кредитната активност на комерцијалните банки. Комерцијалните банки традиционално гледаат на малите и средните претпријатија како предизвик, пред сè поради асиметричните информации, недостигот на обезбедување и високите трансакциски трошоци за одобрување кредити. Меѓутоа, во услови на континуирано намалување на маргините во корпоративното банкарство, како и намалувањето на приносите од зајмување на државата, банките почнаа да го истражуваат просторот на мали и средни претпријатија.

2.2.1 Улогата на банкарскиот сектор за финансирање на малите бизниси во транзициските економии

Улогата на банкарскиот систем во претходно централно управуваните економии споредено со пазарните економии од Западна Европа и Северна Америка е значително различна. Имено, во развиените пазарни економии банките беа основниот извор на финансирање на МСП во текот на педесеттите, шеесеттите и седумдесеттите години од дваесеттиот век. Веќе во текот на осумдесеттите години од дваесеттиот век значајно се развиваат пазарите на капитал што на МСП нудат алтернативни извори за финансирање. Банките во овие земји беа целосно во приватна сопственост и нивното работење беше строго и прудентно регулирано, што резултираше со стекнување кредибилитет кај потенцијалните клиенти. Оправданоста за нивното функционирање тие ја гледаа во ефикасното финансиско посредување и остварувањето профит. Кредитните одлуки на банките беа автономни и базирани врз основа на нивните индивидуални кредитни политики, проценката на ризиците, профитабилноста, без никакво мешање од страна на државата.

Спротивно на тоа, банките во транзициските економии, во периодот на централно управување, беа во државна сопственост и нивното работење беше контролирано. Одлуките на банките не се базираа на основните банкарски принципи, а сите кредити беа одобрувани врз основа на насоки од страна на државните институции за планирање на развојот. Улогата на банките беше да осигурат реализација на поставените производствени цели од страна на државата. Банките немаа интерес да развиваат инструменти и техники за управување со ризиците, за кредитна анализа и проценка на приходите, за следење и мониторинг на одобрените кредити. Формалниот крај на претходниот систем во раните деведесетти години од дваесеттиот век се карактеризира со воспоставување на неколку банки во приватна сопственост со голем процент на ризично портфолио.

Ниското ниво на средства, во комбинација со висока инфлација, претставува ограничувачки фактори за пораст на банките и зголемување на нивните билансни позиции. Високата инфлација предизвика високи номинални каматни стапки, што имаше негативни импликации на можноста на банките за обезбедување на долгорочно финансирање, што предизвика ликвидносни проблеми. Согласно стандардите „Базел“, капитализацијата на банките беше на ниско ниво. Исто така, и

вкупните депозити беа на ниско ниво, изразени како процент од БДП. Генерално, довербата во банкарскиот сектор беше многу ниска. Учеството на кредитите одобрени на МСП во вкупното кредитно портфолио на банките е многу мало во споредба со земјите од ОЕЦД.⁴¹

Во некои од транзициските земји владите и централните банки почнаа со спроведување на стабилизациони програми за банкарскиот сектор преку затворање, спојување или докапитализација на банките што покажуваа лоши резултати од работењето. Банкарската регулатива претрпе значајни измени преку воведување на строги супервизорски стандарди и обврска за усогласување и целосна примена на стандардите „Базел“ за соодветноста на капиталот на банките.

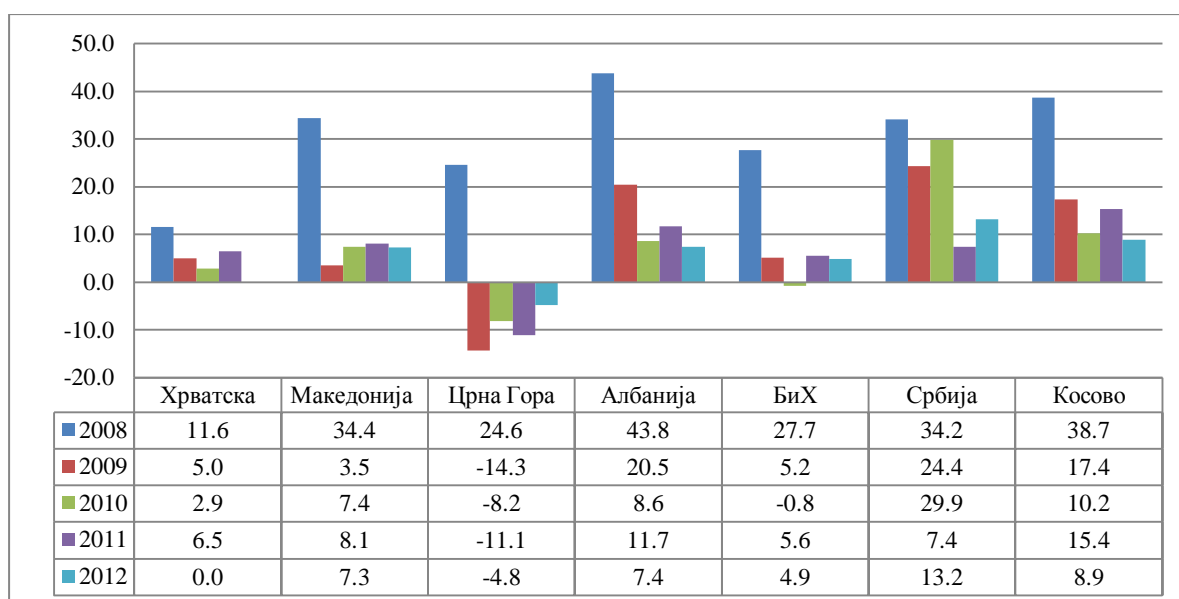
Паралелно во рамките на ангажманите со Меѓународниот монетарен фонд, владите беа обврзани да ја контролираат инфлацијата, а во тие рамки и фискалниот дефицит. Воведувањето на благајничките записи како инструмент на централните банки со каматни стапки повисоки од стапката на инфлација, условија намалување на интересот на банките за кредитирање на МСП. Прво, за банките е попрофитабилно и посигурно да ги инвестираат слободните ликвидни средства во краткорочни благајнички записи. Второ, високите каматни стапки на краткорочните задолжувања го ограничија порастот и на пазарот на долгорочно финансирање, каматни стапки што претставуваат стандард или основа за формирање на цената на долгорочните кредити за МСП.

Главна карактеристика на финансиските системи на регионот на ЈИЕ е доминацијата на банкарскиот сектор. Доминацијата на банкарскиот сектор е резултат на порастот на конкуренцијата преку влезот на странски банки на финансиските пазари на овие земји, но и поради неразвиеноста на пазарите на капитал. Во секој случај, развојот на банкарскиот сектор во земјите од ЈИЕ е забележлив во последните неколку години. Вкупните средства во банкарскиот сектор забележаа просечен пораст од повеќе од 25% на годишно ниво, притоа достигнувајќи 224 милијарди евра во 2008 година, споредено со 2005 година кога нивната вредност изнесуваше 112 милијарди евра. До 2008 година речиси во сите земји од регионот евидентиран е пораст на кредитното портфолио. Меѓутоа, доколку се направи детална анализа на структурата на портфолиото може да се заклучи дека

⁴¹ United Nations (2011), “Improving the competitiveness of SMEs in Developing Countries: The role of finance to enhance enterprise development”, p. 117-125.

тој пораст е резултат на порастот на кредитирањето на населението, за сметка на кредитирањето на компаниите. Речиси во сите земји се намалува учеството на кредитите на претпријатијата во вкупните кредити на приватниот сектор. Динамиката на кредитирањето во земјите од регионот почнува драстично да се намалува со почетоците на светската економска криза, остварувајќи и негативни показатели во некои земји (Црна Гора и Босна и Херцеговина).

Графикон 2.5: Пораст на кредити во земјите од регионот на ЈИЕ за периодот од 2008 до 2012 година (%)



Извор: Адаптирани податоци на авторот од European Commission, EU Candidate and Pre-accession Countries – Economic Quarterly 01/2013.

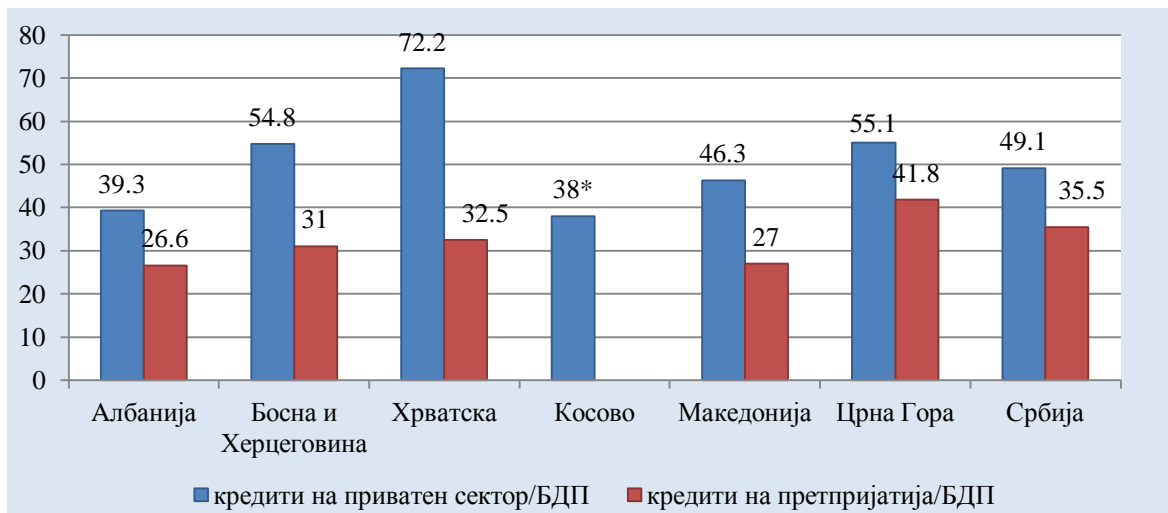
Вредноста на пласираните кредити се зголеми од 35% во 2005 година на 51% од БДП во 2008 година, што во споредба со развиените европски економии сè уште е мала вредност. На пример, во 2008 година вкупните банкарски кредити во ОЕЦД земјите изнесуваа во просек 194% од БДП.⁴²

Податоците објавени од страна на Светската банка за 2011 година за вредноста на домашните кредити одобрени на приватниот сектор, како процент од БДП, и понатаму покажуваат значително пониско ниво во земјите од Западен Балкан во однос на развиените економии (Графикон 2.6). Од анализираните земји, само

⁴² OECD (2010), “Investment Reform Index 2010: Monitoring Policies and Institutions for Direct Investment in South East Europe”, p. 146.

Косово (38%) и Албанија (39,3%) имаат помал износ на домашните кредити на приватниот сектор, во споредба со Македонија (46,3%).⁴³

Графикон 2.6: Структура на кредити како % од БДП во земјите од Западен Балкан во 2011 година



Извор: Светска банка, НБРМ, интернет-страниците на одделните централни банки.

* За Косово нема податок за % на учество на кредитите на претпријатијата.

Според показателот за учество на вкупните кредити на претпријатијата во БДП, Република Македонија се наоѓа во средината од листата на анализираниите земји. Финансиското посредување во Република Македонија, изразено како учество на вкупните кредити на корпоративниот сектор во БДП, изнесува 27% (повисоко за 1,3% во однос на 2010 година) и е на пониско ниво во споредба со Босна и Херцеговина, Хрватска, Србија и Црна Гора.⁴⁴ Очигледно, Република Македонија заостанува зад земјите со сличен степен на развој на финансискиот систем, што упатува на заклучокот дека постои недостиг во финансирањето на приватниот сектор во Република Македонија.

Исто така, мора да се нагласи дека паралелно со овие процеси на зголемена кредитна активност постоеше тренд на намалување на каматните стапки насекаде во регионот од 9,9% во 2005 година на 6,4% во 2008 година на просечно ниво.⁴⁵

⁴³ World Bank Data.

⁴⁴ Народна банка на РМ (2011), „Извештај за финансиската стабилност на Република Македонија во 2010 година“, Скопје, стр. 54.

⁴⁵ OECD (2010), “Investment Reform Index 2010: Monitoring Policies and Institutions for Direct Investment in South East Europe”, p. 146.

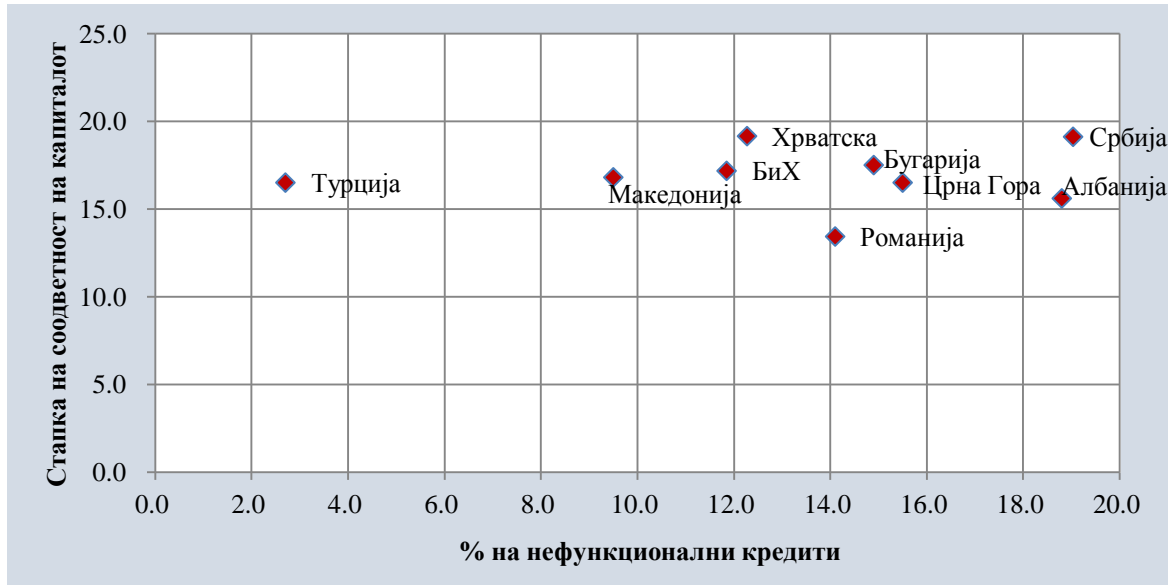
Меѓутоа, иако намалените каматни стапки укажуваат на зголемување на конкуренцијата во банкарскиот сектор, сепак речиси во сите земји од регионот постои концентрација на банкарските активности во мал број на поголеми банки. Бројот на регистрирани банкарски институции по 2005 година во целиот регион имаше тренд на намалување поради ликвидацијата на несолвентните банки. Исто така, карактеристично за последните години е зголемената регулација во насока на одржување на стабилен банкарски систем. Гледано на ниво на регион, учеството на петте најголеми банки во вкупните средства во просек изнесува над 60%. Банкарските сектори во Албанија, Македонија, Црна Гора и Хрватска се висококонцентрирани. Учеството на петте најголеми банки во овие земји во вкупната актива на секторот во 2011 година изнесува 80,8, 77,2, 76,9 и 75,2%, соодветно. Банкарските сектори во Србија, Бугарија, Романија и Босна и Херцеговина се пофрагментирани и во овие земји учеството на петте најголеми банки во вкупните средства изнесува во просек околу 50%. (Видете Анекс 2: Основни карактеристики на банкарскиот сектор во земјите од регионот на ЈИЕ.)

Структурата на банкарскиот сектор во земјите од ЈИЕ од аспект на сопственоста покажува доминација на банките во сопственост на странски банки. Присуството на странските банки на финансиските пазари во земјите од ЈИЕ се оценува како позитивно и ефикасно. Податоците од централните банки покажуваат дека банките во странска сопственост учествуваат во просек со 90% од вкупните средства на банкарскиот сектор и со околу 70% од вкупното кредитно портфолио во земјите од ЈИЕ. Најмало учество на странски капитал во вкупните средства на банкарскиот сектор има во Србија (74,1%) и Бугарија (80,7%), додека најголемо е учеството на странските банки во Албанија (92,5%) и Македонија (92,4%).

Банките во ЈИЕ генерално се профитабилни и добро капитализирани. На тој начин успеаја да го издржат првичниот шок на кризата и согласно податоците од 2011 година сè уште успеваат да ја одржат стапката на соодветност на капиталот над законски пропишаните стапки и стандардите „Базел 2“. Од графичкиот приказ може да се види дека од анализираниите земји Романија има најниска стапка на соодветност на капиталот, додека банкарските сектори на Хрватска и Србија одржуваат највисока стапка на соодветност на капиталот. Соодветноста на капиталот на банкарскиот сектор во Македонија, заедно со останатите земји

(Турција, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Албанија) е некаде на средина, со вредност од околу 16 до 18%.

Графикон 2.7: Соодветност на капиталот и учество на проблематичните кредити во земјите од ЈИЕ во 2011 година (%)

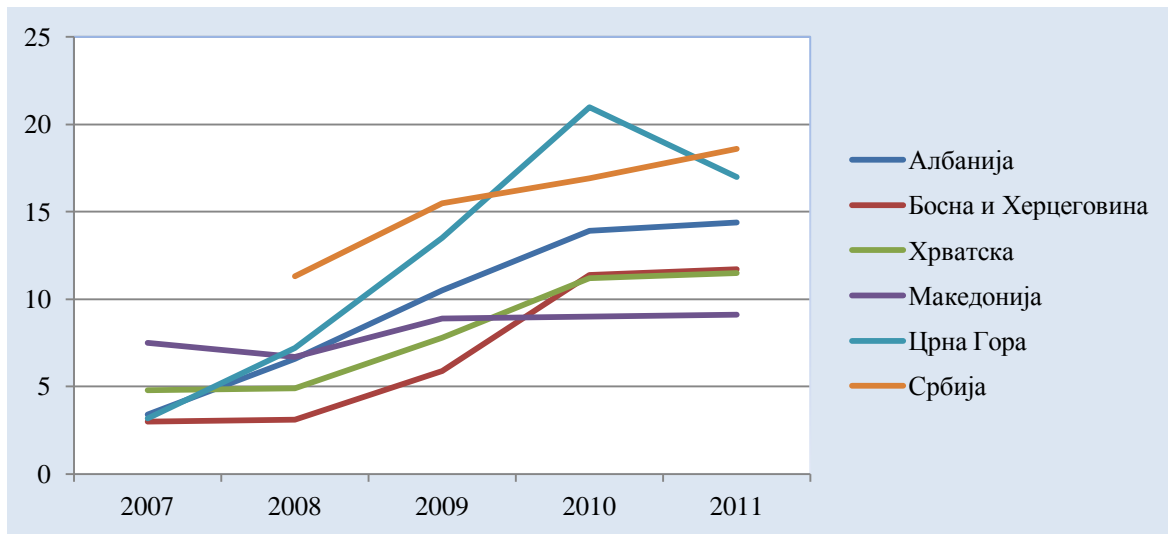


Извор: Народна банка на Србија и IMF, Global Financial Stability Report, 2012.

Загрижувачки е високиот процент на нефункционални кредити, што речиси кај сите анализирани земји, освен Турција и Македонија, во 2011 година изнесува над 10% од вкупното кредитно портфолио, достигнувајќи речиси 19% во Србија.

Како што може да се види од Графикон 2.8, процентот на нефункционалните кредити имаше постојан тренд на зголемување во анализираниот период (2007-2011), во голема мера како резултат на намалената ликвидност на претпријатијата и населението во услови на криза. Оваа состојба е причина повеќе банките да ги заострат кредитните политики, со што уште повеќе е отежнат пристапот до финансиски средства за МСП.

Графикон 2.8: Нефункционални кредити како % од бруто-кредитите во земјите од ЛИЕ по години (2007-2011)



Извор: World Bank.

Според објавените податоци во 2012 година, нефункционалните кредити продолжуваат со својот тренд на зголемување и тие во Македонија се движат околу 11%, додека во останатите земји од регионот состојбата е веќе алармантна со просечни 20% учество на нефункционалните кредити во вкупното портфолио (Србија и Хрватска – 20%, Црна Гора – 18,5%, Словенија – 13,2%, Бугарија – 23%).

Како што веќе е презентирano во Глава 1 од овој труд, МСП од регионот на ЛИЕ го истакнаа проблемот со пристапот до финансиски средства, како еден од најзначајните проблеми со кои се соочуваат во своето работење. Бидејќи потребите на МСП за финансиски средства се поголеми од нивниот сопствен капацитет, тие најчесто се обраќаат кај банките со цел да ги обезбедат тие потреби. Меѓутоа, и покрај високите стапки на пораст на кредитирањето во изминатите години, банките ретко успеваа да одговорат на барањата на претпријатијата во поглед на кредитните услови (рокови, обезбедување итн.), односно постои ограничено кредитирање на секторот на МСП, на кое влијаат многу фактори.

Недостигот од евтини средства за кредитирање, посебни знаења и вештини за анализа на кредитни барања и недостиг од добри проекти се најчесто наведуваните причини за ниското ниво на кредитирање на приватниот сектор. Како една од причините се јавува и истиснување на приватниот сектор за сметка на зајмувањата на државата. Дополнително, финансиските институции не одобруваат среднорочни и

долгорочни кредити за МСП поради недостигот на обезбедување, немањето на соодветни процедури и политики за работа со мали клиенти, високиот ризик, високите трансакциски трошоци, неформалноста на малите претпријатија, ниските сметководствени и финансиски стандарди во земјата, што ја зголемува претпазливоста на банките при анализата на финансиските извештаи на МСП. Овие факти го поддржуваат широкоприфатениот став дека МСП во земјите од ЈИЕ се соочуваат со недостиг од финансирање на своите активности.

Од тие причини, во голем број економии од регионот беа воспоставени специјализирани кредитни линии наменети за МСП, што беа финансирани од меѓународни финансиски институции (Светска банка, ЕБРД, ЕИБ, КфВ итн.) или од буџетски средства. Иако во некои земји од регионот овие кредитни линии претставуваат значаен извор за долгорочно финансирање на МСП, сепак тие се лимитирани во износ и намена. Досега речиси во ни една од земјите од регионот не е направена сеопфатна анализа за влијанието и ефикасноста на овие кредитни линии. Исто така, голем број институции и програми почнаа да функционираат (кредитни унии, микрофинансиски институции), поддржани од меѓународни донатори и невладини организации.

2.2.2 Банкарскиот сектор на Република Македонија

За разлика од останатите држави од Југоисточна Европа што имаа монобанкарски систем, земјите од поранешна Југославија (Македонија, Србија, Црна Гора, Хрватска и Босна и Херцеговина) веќе во шеесеттите години од дваесеттиот век имаа воспоставен банкарски сектор на две нивоа. Меѓутоа, оваа предност исчезна во почетокот на деведесеттите години со распаѓањето на Југославија. Со осамостојувањето Македонија се соочи со серија на економски шокови што значајно се одразија на банкарскиот сектор, достигнувајќи 85% нефункционална актива. Со усвојувањето на нова полиберална регулатива се основаа голем број на мали приватни банки. Со почнувањето на процесот на интеграција со ЕУ во 2000 година, почна и процесот на приспособување и хармонизација на македонското законодавство со европското, вклучувајќи ги и законите за финансискиот сектор. Се овозможи влез на странски капитал во банкарскиот сектор, што во наредниот период драстично се зголеми, достигнувајќи речиси 75% од вкупниот банкарски капитал.

Во последните години се спроведоа дополнителни реформи во финансискиот сектор на Република Македонија и може да се каже дека овој сектор е особено добро регулиран. Во мај 2007 година Собранието го усвои новиот Закон за банки, што е усогласен со директивите на Европската унија.⁴⁶ Со овој закон се уредуваат основањето, работењето, супервизијата и престанокот на работењето на банките и на филијалите на странски банки во Република Македонија, како и отворањето и работењето на филијали на банки од земји-членки на Европската унија. Донесувањето на нов закон беше со цел да се зајакнат и да се унапредат акционерската структура на банките, управувањето и супервизијата на Народната банка на РМ врз работењето на банките. Минималниот капитален цензус за основање и работење на банка од досегашните се зголеми на ниво од 310.000.000 денари, со што се прифати европската практика и регулатива во овој домен. Со тоа се сметаше дека генерално ќе се зголемат сигурноста и довербата на граѓаните и бизнис-секторот кон банките. Една од позначајните новини што се воведоа со овој закон е што се овозможи странските банки да можат да влезат на македонскиот пазар преку филијали со капитал од 2 милиони евра. Оваа измена на регулативата требаше да доведе до зголемување на конкуренцијата во банкарскиот сектор на РМ, што се очекуваше директно да се одрази на обемот и квалитетот на услугите во финансискиот сектор. За првпат, со одредбите на овој закон се уредува постапката што е потребно да ја спроведат банките со седиште во Република Македонија за работа преку филијала во странство.

Банкарскиот сектор има доминантно учество од 89,9% во структурата на вкупните средства на финансискиот систем на Република Македонија, меѓутоа од аспект на учеството во БДП, што во 2010 година изнесува 72%, банкарскиот сектор во РМ е релативно мал во споредба со другите земји во регионот.⁴⁷ Само за споредба, односот помеѓу вкупните средства на банкарскиот сектор и БДП во 2010 година во еврозоната изнесува 330%.⁴⁸

Важно е да се нагласи дека и во услови на негативно влијание од меѓународното окружување, банкарскиот сектор на РМ успеа да ги одржи своите стабилност и сигурност. Банкарскиот систем има стабилна и висока солвентност,

⁴⁶ Закон за банките, Службен весник на РМ, бр. 67/2007; 90/2009 и 67/2010.

⁴⁷ Народна банка на РМ (2011), „Извештај за финансиската стабилност на Република Македонија во 2010 година“, Скопје, стр. 59-61.

⁴⁸ Raiffeisen Bank International AG (2011), “SEE Banking Sector Report”, Vienna, p. 14.

што во првите месеци од 2012 година дополнително зајакна. Исто така, банките останаа добро капитализирани, при што стапката на соодветност на капиталот на 31.03.2012 година изнесува 17,5%⁴⁹, што е двапати повисоко од законски пропишаниот минимум од 8%. Нискиот сооднос меѓу заемите и депозитите ја зајакна издржливоста на секторот во услови на светска финансиска криза. Македонските банки главно се потпираат на домашни депозити за финансирање на кредитирањето, што го ограничи влијанието на кризата врз нивната ликвидност. Во споредба со другите земји од регионот, македонскиот банкарски сектор претрпе помало влијание од кризата и поради пониското ниво на финансиска интеграција на Република Македонија, како и ограниченото финансиско посредување и подобрувањето во регулативата и надзорот. Сепак, како резултат на кризата се забележува значително намалување на порастот на банкарските кредити, што секако има сериозно влијание врз реалната економија.

- Структура на банкарскиот сектор во РМ

Банкарскиот сектор се состои од 17 банки и 8 штедилници. Учеството на штедилниците е маргинално и изнесува само 1,1% од вкупните средства во банкарскиот сектор. Анализирано според сопственичката структура, на 31.12.2011 година 13 банки се во доминантна странска сопственост, при што вкупното учество на странскиот капитал изнесува 74,7% од вкупниот капитал.⁵⁰ Влезот на странски банки е од особено значење за помалку развиените земји од перспектива на целата економија, а особено за банкарскиот сектор. Овие придобивки генерално опфаќаат воведување на нови продукти и услуги, привлекување на дополнителни финансиски средства и консолидација на банкарскиот сектор преку спојувања и преземања. Последните значајни промени во банкарскиот сектор во Република Македонија беа токму од тој тип, односно „Статер банка“ АД Куманово се присоедини кон Централна кооперативна банка АД Скопје, што предизвика намалување на бројот на банки во 2011 година.

⁴⁹ Народна банка на РМ, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија заклучно со 31.03.2012 година.

⁵⁰ Народна банка на РМ (2012), „Извештај за банкарскиот систем на Република Македонија во 2011“, Скопје, стр. 15-16.

Табела 2.1: Основни податоци за банкарскиот сектор во Република Македонија за период од 2007 до 2011 година

	2007	2008	2009	2010	2011
Број на банки	18	18	18	18	17
Во странска сопственост	11	14	14	14	13
Билансна актива (млрд. МКД)	224	251	269	305	331
Депозити од нефинансиски сектор (млрд. МКД)	165	181	188	213	234
Кредити (брото) од нефинансиски сектор (млрд. МКД)	125	165	174	187	202
Бруто-добивка (млрд. МКД)	3.934	3.410	1.725	2.307	1.218
Депозити од нефинансиски сектор/Билансна актива	74%	72%	70%	70%	71%
Кредити (брото)/депозити	76%	91%	93%	88%	86%

Извор: Извештај за банкарскиот систем на Република Македонија во 2011 година, Народна банка на Република Македонија, Скопје, мај 2012 година.

Во 2011 година монетарната политика омекна, што овозможи одржување на просечните номинални каматни стапки на кредитите на околу 8,8% во 2011 година, додека каматната маргина изнесува 3%. Профитабилноста на банкарскиот сектор во 2011 година е многу намалена, гледано преку основните показатели за профитабилноста на банкарскиот сектор (РОА и РОЕ), што на ниво на сектор изнесуваат 0,2 и 2,1%. Најголемите банки прикажаа добивка од своето работење, додека повеќето од индикаторите за профитабилност кај малите и средните банки имаат негативна вредност.

Од аспект на концентрацијата, 64,02% од вкупната актива и околу 70% од вкупните банкарски активности отпаѓаат на трите најголеми банки: Комерцијална банка АД Скопје, Стопанска банка АД Скопје и НЛБ Тутунска банка АД Скопје. Групата на средни банки се зголеми во 2011 година и брои 9 банки, додека останатите 5 спаѓаат во групата на мали банки.

Табела 2.2: Пазарно учество по групи на банки на 31.12.2011 година

	Големи банки	Средни банки	Мали банки	Банкарски сектор
Билансна актива	64,02%	29,83%	6,14%	100,0%
Кредити на нефинансиски сектор (брото)	67,58%	27,85%	4,57%	100,0%
Депозити од нефинансиски сектор	70,28%	24,72%	5,00%	100,0%
Тековна бруто-добивка	197,00%	-80,50%	-16,50%	100,0%

Извор: Извештај за банкарскиот систем на Република Македонија во 2011 година, Народна банка на Република Македонија, Скопје, мај 2012 година.

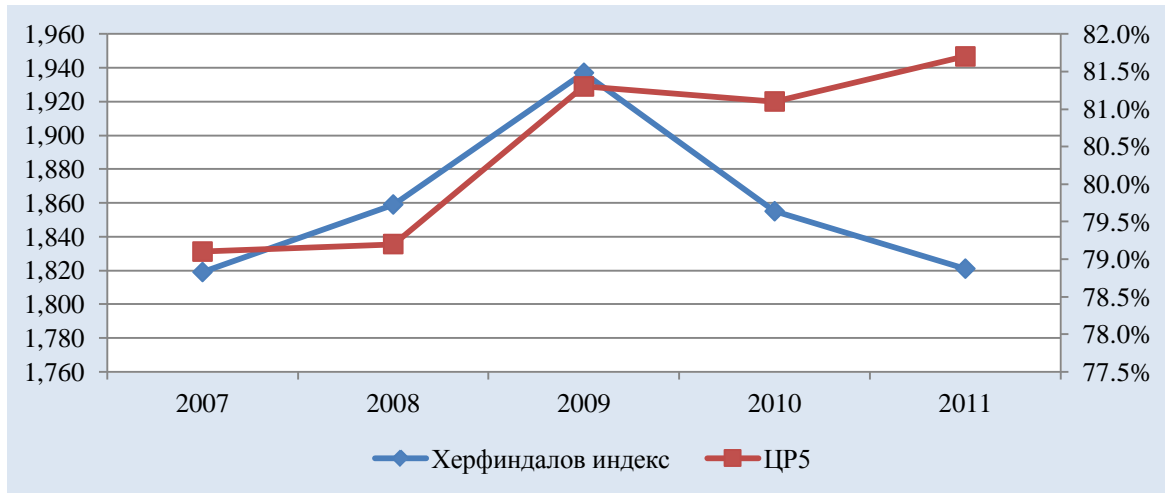
Степенот на концентрација на банкарскиот систем во Република Македонија се мери од страна на НБРМ според Херфиндаловиот индекс⁵¹ и показателите ЦР5 и ЦР3⁵², а врз основа на податоците доставени од страна на банките. Според овие показатели, Македонија има релативно висока концентрација на банкарскиот систем.⁵³ Доколку ги анализираме податоците за степенот на концентрација на банкарскиот систем во РМ од аспект на категоријата кредити на претпријатијата, може да се заклучи дека во изминатите пет години постои континуирано висока концентрација, над прифатливото ниво од 1.800 единици според Херфиндаловиот индекс и според показателот ЦР5.

⁵¹ Се пресметува со формула според учеството на секоја банка во вкупниот износ на категоријата што се анализира. Прифатливо ниво на концентрација е во интервал од 1.000 единици до 1.800 единици.

⁵² Учеството на петте (односно трите) банки со најголем износ на категоријата што се анализира (на пример, кредити на претпријатија) во вкупниот износ на категоријата што се анализира на ниво на банкарски систем.

⁵³ Народна банка на РМ (2012), „Извештај за банкарскиот систем на Република Македонија во 2011“, Скопје, стр. 17-19.

Графикон 2.9: Степен на концентрација на банкарскиот систем во Република Македонија по години (2007-2011)



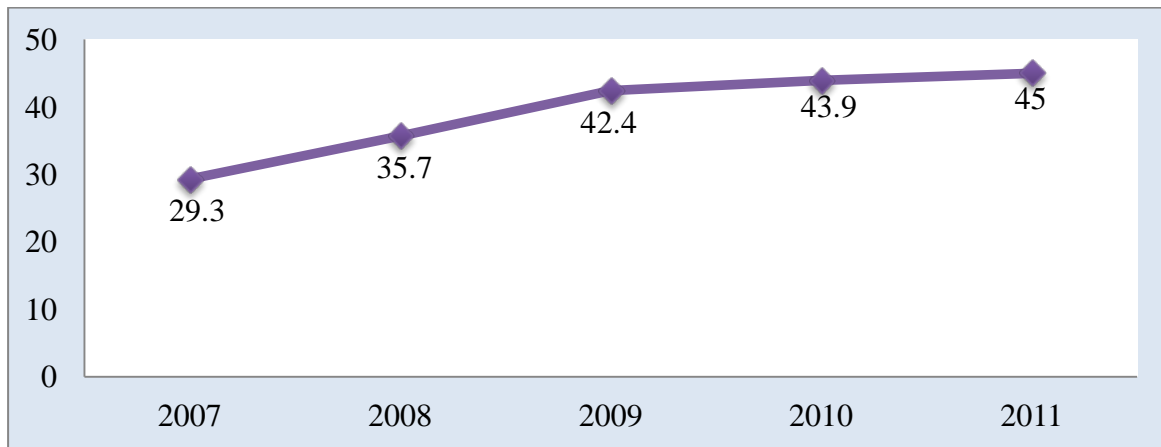
Извор: НБРМ

Релативно високото ниво на концентрација во банкарскиот систем се потврдува и при споредбената анализа со банкарските системи во земјите од ЕУ и од регионот. Според податоците од НБРМ, од регионот на ЈИЕ само Босна и Херцеговина и Црна Гора имаат поголема концентрација на банкарскиот систем според Херфиндаловиот индекс. Меѓутоа, загрижува што во Република Македонија има голем број банки што имаат минимално или незначително учество во вкупната актива и вкупните активности и реално не постои некоја изразена конкуренција помеѓу банките.

- Кредитна активност на банките во Република Македонија

Податоците објавени од страна на Светската банка за вредноста на домашните кредити одобрени на приватниот сектор, како процент од БДП, покажуваат постојан тренд на пораст, меѓутоа се значително на пониско ниво во однос на развиените економии (Графикон 2.10).

Графикон 2.10: Кредити на приватниот сектор како % од БДП во РМ за период од 2007 до 2011 година

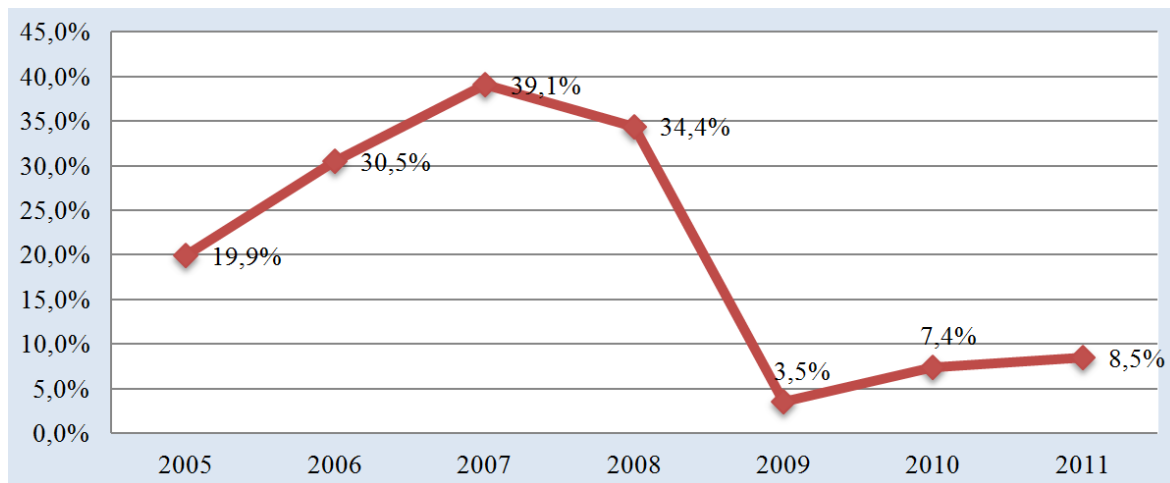


Извор: World Bank.

Светската економска криза од 2008 година имаше огромно влијание во намалувањето на кредитната активност на банките во Република Македонија. Во 2009 година беше регистриран значителен пад на годишната стапка на пораст на кредитното портфолио на само 3,5% на ниво на банкарски сектор, во споредба со 2008 година, кога таа изнесуваше 34,4%. Меѓутоа, забавувањето на порастот на кредитирањето во 2009 година беше пониско споредено со другите земји. И покрај одреденото динамизирање, кредитната активност на банките и на крајот на 2011 година забележа едноцифрена стапка на пораст од 8,5%. Сè уште присутната воздржаност на банките за кредитирање е тесно поврзана со неизвесноста предизвикана од должничката криза во еврозоната, особено неизвесноста во однос на идниот тренд на домашната економска активност. Меѓутоа, како еден од факторите за идната кредитна активност на банките се посочува и квалитетот на кредитните барања, односно проектите за кои се бара кредитната поддршка. Според податоците со кои располага Народната банка на Република Македонија, банките и во 2012 година очекуваат да се задржи умерен пораст на кредитната активност.⁵⁴

⁵⁴ Народна банка на РМ (2012), „Извештај за банкарскиот систем на Република Македонија во 2011“, Скопје, стр. 17-19.

Графикон 2.11: Стапка на пораст на кредитите на ниво на банкарски сектор во РМ по години (2005-2011)



Извор: НБРМ.

Умерениот кредитен пораст во услови на висока ликвидност на банките е одраз на ниската побарувачка или на нискиот квалитет на побарувачката од кредитобарателите во комбинација со повнимателниот пристап на банките кон ризикот.

Друг фактор што можеби го ограничува кредитирањето произлегува од регулираното максимално ниво на каматната стапка што можат да го наплатат банките. Имено, банките за кредитните пласмани не смеат да наплатат повисока камата од законската казнена камата, чијашто висина се утврдува врз основа на измените во Законот за облигациски односи од 2009 година.⁵⁵ Со овие измени висината на стапката на казнена камата за паричните обврски изразени во денари се пресметува како збир од референтната стапка на НБРМ⁵⁶ и осум процентни поени за физички лица, што на 01.07.2012 година изнесува 11,75%, додека за правни субјекти на референтната стапка се додаваат десет процентни поени што вкупно изнесува 13,75%. Во однос на паричните обврски изразени во странска валута, висината на стапката на казнената камата се определува на полугодишна основа и тоа во висина на едномесечна стапка на Еурибор за евра, зголемена за десет процентни поени за

⁵⁵ Закон за изменување и дополнување на Законот за облигациските односи, Службен весник на РМ, бр. 161 од 30.12.2009 година.

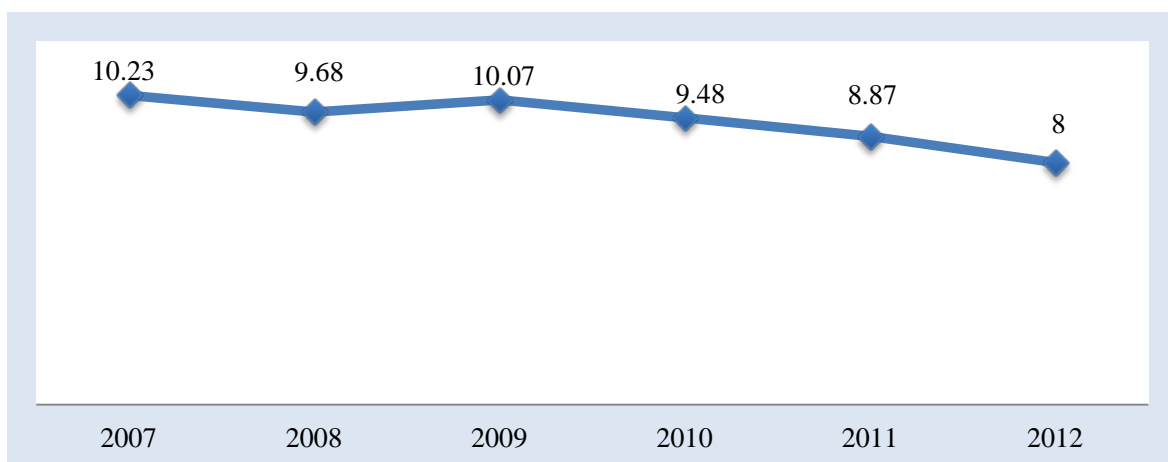
⁵⁶ Референтната стапка за пресметување на стапката на казнената камата за одредено полугодие е каматната стапка на основниот инструмент од операциите на отворен пазар – благајнички записи на Народната банка, што е постигната на последната аукција во претходното полугодие.

правни субјекти (на 30.06.2012 година Еурибор на еврото изнесува 0,373%, што значи дека законската казнена камата изнесува 10,373%). За физички лица едномесечната стапка на Еурибор за евра се зголемува за осум процентни поени и таа на 30.06.2012 година изнесува 8,373%.

Оваа политика на НБРМ го оневозможува кредитирањето на оние клиенти кои немаат добра кредитна историја, кои без ова лимитирање веројатно би имале пристап до кредити, но по повисока каматна стапка, со која банката ќе го компензира ризикот поради непостоење на кредитната историја. Оттука произлегува дека поризичните проекти имаат тешкотии во обезбедувањето на финансиска поддршка, а тука во најголема мера се опфатени старт-ап бизнисите, новите и иновативни проекти. Исто така, ова ограничување придонесе за зголемување на останатите трошоци што ги наплаќаат банките (еднократни, манипулативни трошоци, провизии итн.) со цел да го надоместат намалениот приход.

Според податоците на Светската банка, просечните каматни стапки на банкарските кредити во Република Македонија повторно имаат тренд на намалување, што секако е позитивен фактор во процесот на финансирање на МСП. Според информациите од страна на НБРМ, просечната каматна стапка на кредитите во ноември 2012 година изнесува 8%, што е показател дека каматните стапки сè уште имаат тренд на намалување.

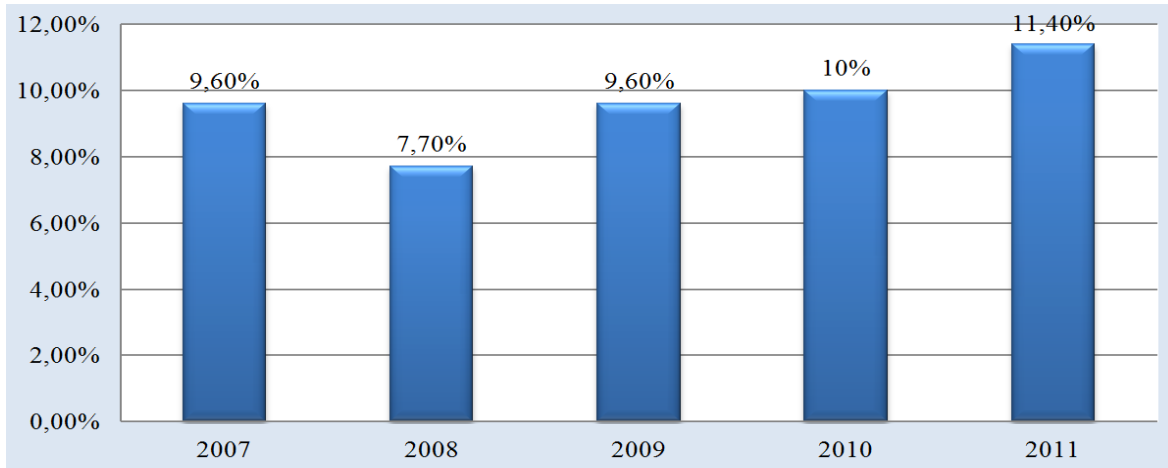
Графикон 2.12: Просечна каматна стапка на кредити во РМ по години (2007-2012)



Извор: World Bank, НБРМ.

Нефункционалните кредити одобрени на претпријатија имаат постојан тренд на зголемување, почнувајќи од 2008 година. Во 2011 година стапката на пораст на нефункционалните кредити изнесува 24,6%. Процентот на нефункционалните кредити од вкупното кредитно портфолио во 2011 година изнесува 11,4%.⁵⁷

Графикон 2.13: Нефункционални кредити како % од вкупни кредити на претпријатија по години (2007-2011)



Извор: НБРМ.

Според податоците од Народната банка на РМ во април 2012 година вкупно 346,6 милиони евра се класифицирани како сомнителни и спорни за наплата, од кои најголем дел произлегуваат од компаниите. Овие податоци на некој начин беа очекувани поради негативното влијание на економската криза врз извозот и производството. Оваа состојба секако значително влијае на зголемување на претпазливоста на банките при одобрувањето на нови кредити и претставува потврда дека сè уште постојат ризици што главно се детерминирани од неизвесноста во врска со темпото на домашната економска активност и странската побарувачка.

Народната банка на Република Македонија на квартално ниво спроведува Анкета за кредитна активност, со која се опфатени 15 банки во Република Македонија, групирани во три групи според големината на нивната актива.⁵⁸ Во продолжение е презентирана анализа на резултатите од Анкетата за последниот квартал од 2011 година, што се значајни за предметот на истражување.

⁵⁷ Народна банка на РМ (2012), „Извештај за банкарскиот систем на Република Македонија во 2011“, Скопје, стр. 34.

⁵⁸ Народна банка на РМ (2012), „Анализа на кредитната активност“.

Табела 2.3: Карактеристики на процесот на кредитирање кај банките во РМ со состојба на 31.12.2011 година

	Мали банки	Средни банки	Големи банки
Најчеста намена на кредитите	Обртни средства	Обртни средства и ликвидност	Обртни и основни средства
Најчест сооднос на хипотеката и износот на кредитот	Помалку од два	Помалку од два	Два
Дали се достапни кредитите без залог	Да	Да	Не
Минимален број гаранти	Еден	н/а	Два
Времетраење на одобрување на кредитот	До две седмици	До две седмици	Две седмици и повеќе
Просечен период за реализација на хипотеките	Помалку од 6 месеци	Од 6 до 12 месеци	Повеќе од една година

Извор: Адаптирани податоци од НБРМ.

Резултатите од анкетата покажуваат дека големите банки учествуваат со поголем процент во кредитирањето на инвестициските проекти на малите претпријатијата во Република Македонија, додека средните и малите банки повеќе се насочени кон финансирање на потребите за обртни средства и надминување на ликвидносните проблеми на претпријатијата со одобрување на краткорочни кредити.⁵⁹

Во однос на политиките на банките во врска со обезбедувањето може да се констатира дека големите банки бараат повисока вредност на обезбедувањето во однос на износот на кредитот (200%), додека кај малите и средните банки оваа вредност е под 200%. Малите и средните банки одобруваат кредити обезбедени и само со жиранти, што е во согласност со типот и износот на кредитите (мали кредити на краток рок). Одговорите на прашањето во врска со периодот за реализација на хипотеките значително се разликуваат, така што просечниот период кај малите банки изнесува помалку од шест месеци, кај средните банки е до една година, додека кај големите банки овој период во просек изнесува една година, но одреден процент (22,3%) одговориле дека трае и до две години.

Резултатите од Анкетата за кредитната активност во четвртото тримесечје на 2011 година укажуваат на одржување на истите кредитни услови од страна на банките како и во претходниот квартал, со делумно заострување кај дел од големите

⁵⁹ Сите заклучоци за корпоративниот сектор се валидни и за секторот на МСП.

банки. Од аспект на побарувачката, најголем број од анкетираниите банки беа распределени помеѓу непроменета и зголемена побарувачка кај претпријатијата, при што преовладуваа согледувањата за непроменетост. Меѓутоа, интересни се причините, т.е. факторите за зголемената побарувачка, каде што најголем процент од банките, независно од големината, го посочуваат реструктурирањето на долгот како една од основните потреби за финансирање. Во однос на очекувањата на банките за првото тримесечје на 2012 година, кај корпоративниот сегмент најголем број од банките очекуваат дека кредитните услови ќе останат непроменети, со евентуално делумно заострување. Во врска со побарувачката на корпоративниот сегмент, поголем е процентот на банки што упатуваат на зголемување во првиот квартал на 2012 година.

Табела 2.4: Кредитни услови и побарувачка за кредити во РМ со состојба на 31.12.2011 година

	Мали банки	Средни банки	Големи банки
Промени на услови за кредитирање во последното тримесечје од 2011 година кај сите типови кредити	Непроменети	Непроменети	Непроменети и делумно заострени
Промени на побарувачката на кредити од страна на претпријатијата во последните три месеци од 2011 година	Делумно зголемена и непроменета	Во најголем дел зголемена, помал процент непроменета, а еден дел посочуваат дека побарувачката е намалена	Непроменета и делумно зголемена
Фактори што влијаеја врз зголемување на побарувачката за кредити	Потреба од финансирање поради инвестиции во резерви и обртен капитал	Потреба од финансирање поради инвестиции во резерви и обртен капитал, како и поради реструктурирање на долгот	Потреба од финансирање поради реструктурирање на долгот
Очекување за промена на условите за кредитирање во 2012 година	Непроменети и делумно олеснети	Во најголем дел непроменети, помал процент олеснети, а еден дел посочуваат заострување	Непроменети и делумно заострени
Очекување за побарувачката на кредити во 2012 година	Делумно ќе се зголеми	Непроменета и делумно зголемена	Делумно ќе се зголеми

Извор: Адаптирани податоци од НБРМ.

- Влијанието на монетарната политика врз кредитната активност на банките

Монетарната политика може да се дефинира како интегрален дел од глобалната економска политика, каде што државата, односно централната банка, го регулира количеството на парични средства, како фактор што влијае врз стопанскиот растеж и врз стабилноста на стопанството.⁶⁰ Значењето на монетарната политика произлегува од тоа дека снабдувањето на стопанството со соодветното количество пари влијае на понудата и побарувачката, на распределбата и прераспределбата на националниот доход, на вработеноста, на односот меѓу инвестициите и штедењето, на одржувањето на динамична рамнотежа во стопанството, на нивото на цените, на одржувањето на стабилноста или нарушувањето на пазарот.

Народната банка во спроведувањето на монетарната политика користи неколку видови инструменти, со кои ги остварува своите основни цели: одржување на ценовна стабилност, одржување на стабилен, конкурентен и пазарно-ориентиран финансиски систем и поддршка на општата економска политика. Дел од тие инструменти на НБРМ се благајничките записи и задолжителната резерва и во продолжение тие се разработени подетално од аспект на нивното влијание врз пристапот до финансиски средства на МСП.

- *Благајнички записи*

Благајничките записи се дисконтни хартии од вредност што ги издава Народната банка на Република Македонија и за првпат се појавија во 1994 година. Овие хартии од вредност се продаваат по пат на аукции на кои можат да учествуваат само банките. Денес, благајничките записи се еден од основните инструменти на монетарната политика во Република Македонија, а нивната каматна стапка е главната референтна каматна стапка на НБРМ.⁶¹ Каматата на благајничките записи ја сигнализира насоката на монетарната политика и претставува основа за формирање на каматните стапки на банкарските кредити.

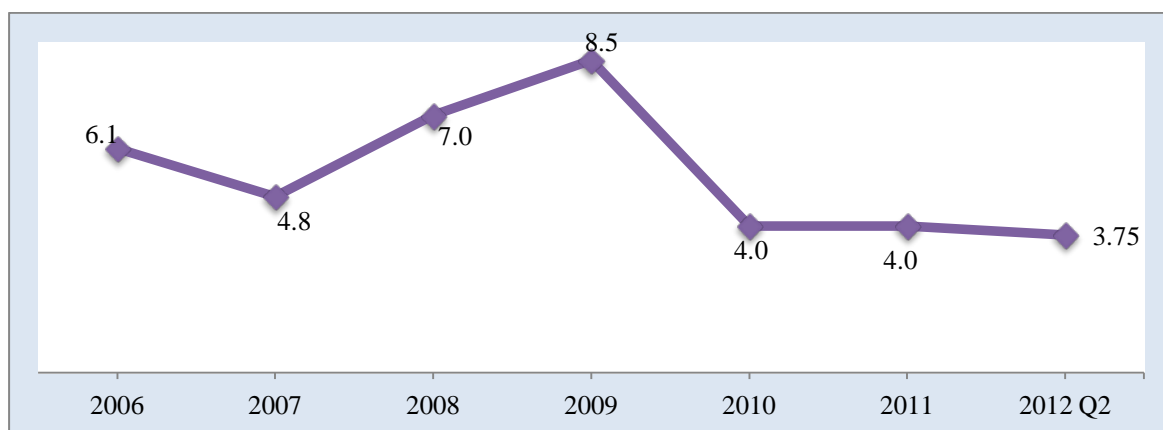
Во 2011 година, поволниот макроекономски амбиент за спроведување на монетарната политика овозможи Народната банка да ја задржи номиналната каматна стапка на нивото од 4%. Според анализите на НБРМ за првиот квартал во 2012

⁶⁰ Јовановски, Т. (1996), „Монетарна економија“, Скопје, стр. 330.

⁶¹ Петревски, Г. (2008), „Управување со банките“, Економски факултет, Скопје, стр. 270-271.

година, состојбите укажуваат дека макроекономската состојба во РМ се стабилизира, имаме ниска и контролирана инфлација и сè уште намалена кредитна активност. Оваа состојба дава можност за дополнително олабавување на монетарната политика, со цел да се овозможи поголем пораст на кредитирањето, а со тоа пораст и на ниво на целокупната економија. Од тие причини гувернерот на Народната банка на РМ во мај 2012 година донесе одлука за намалување на основната каматна стапка на благајничките записи од 4 на 3,75%.⁶² Покрај оваа мерка, НБРМ донесе уште една одлука што треба да оди во прилог на зголемување на кредитирањето. Имено, гувернерот во април ги ограничи аукциите на благајнички записи на еднаш месечно (наместо досегашните четири аукции во текот на еден месец). Очекувањата се дека и со оваа мерка ќе се ослободат значителни износи на стерилизирани средства, што банките ќе одлучат дали ќе ги наменат за кредити на приватниот сектор или, пак, ќе ги инвестираат во други безризични хартии од вредност, како што се државните записи на Министерството за финансии.

Графикон 2.14: Каматна стапка на благајнички записи за период од 2006 до 06.2012 година (крај на период)

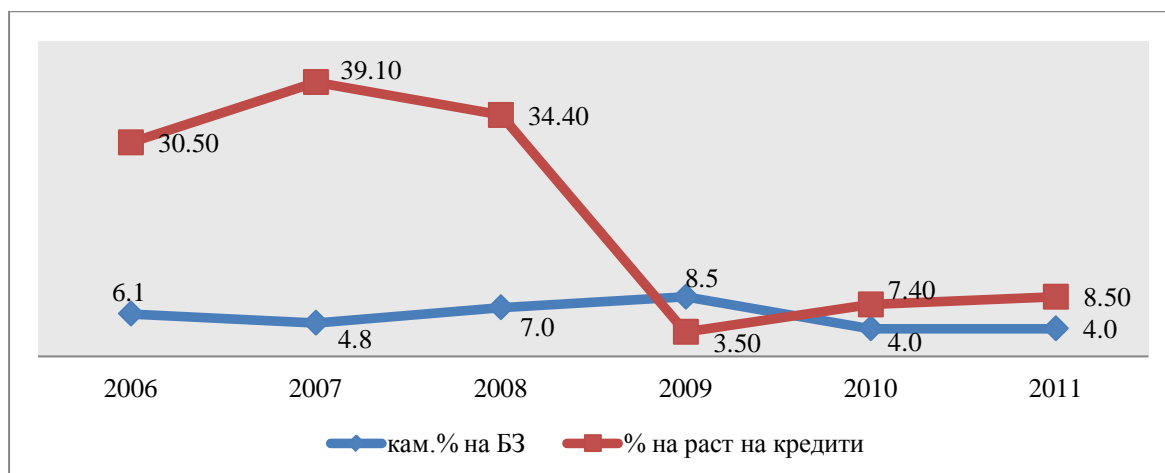


Извор: НБРМ.

Доколку се анализира движењето на каматните стапки на благајничките записи во изминатите неколку години може да се увиди дека овој инструмент на монетарната политика нема некое позначајно влијание врз обемот на кредитната активност на банките во РМ.

⁶² Народна банка на Република Македонија, официјална интернет-страница.

Графикон 2.15: Каматна стапка на благајнички записи и стапка на пораст на кредити за период од 2006 до 2011 година



Извор: НБРМ.

Мерките што ги презема НБРМ во првите шест месеци од 2012 година се сигнал за поголема банкарска активност и треба да ги дестимулираат банките да ги чуваат парите во Народната банка, коишто особено во почетокот на годината во услови на пораст на штедењето, наместо во кредити, парите ги насочуваа во благајнички записи. Меѓутоа, и покрај напорите што ги прави НБРМ, гувернерот на НБРМ не очекува кредитирањето да се зголеми, пред сè поради ризиците што ги перципираат банките во економијата.⁶³

Вложувањата на банките во благајнички записи целосно (143,1%) го определува годишниот пораст на вкупните вложувања во хартии од вредност. Во 2011 година, пласманите во овие нискоризични инструменти пораснаа за 6.285 милиони денари во однос на претходната година. Во споредба со поизразените надолни движења на вложувањата во хартии од вредност во првата половина на 2011 година, банките покажаа зголемен интерес за вложување во благајничките записи во втората половина од годината. Преку благајничките записи на НБРМ во текот на 2011 година беа стерилизирани ликвидни средства во вкупен износ од 1,4% од БДП.⁶⁴ Со аукциите на благајнички записи, реализирани во мај, јуни и јули 2012 година, по намалувањето на каматната стапка на 3,75%, просечно секој месец од стопанството се испумпани околу 450 милиони евра, што е јасен индикатор дека

⁶³ Дневен весник „Капитал“, бр. 504, изјава на гувернерот на НБРМ, господин Димитар Богов, 09.04.2012 година.

⁶⁴ Народна банка на РМ (2012), Годишен извештај за 2011 година, Скопје, стр. 100.

банките и понатаму преферираат да ги инвестираат слободните средства во неризични инвестиции.⁶⁵ Ставот на НБРМ е дека ќе се преземат нови дополнителни мерки доколку веќе преземените не ги дадат посакуваните резултати во заживување на економијата.

- *Задолжителна резерва*

Задолжителната резерва е стандарден инструмент на монетарната политика на НБРМ, што ги обврзува банките и штедилниците да издвојуваат средства на сметките кај централната банка. Политиката на задолжителни резерви се води со цел да се регулира понудата на пари и да се намали вишокот на ликвидни средства. Суштината на задолжителните резерви се состои во тоа што централната банка пропишува процент од обврските на банките по основа на депозити и хартии од вредност, што како износ банките се должни да го држат како резерва во централната банка, уште наречени и стерилни пари. Оттука, јасно е дека комерцијалните банки сакаат процентот на задолжителните резерви да биде помал, со што би се зголемил нивниот кредитен потенцијал.

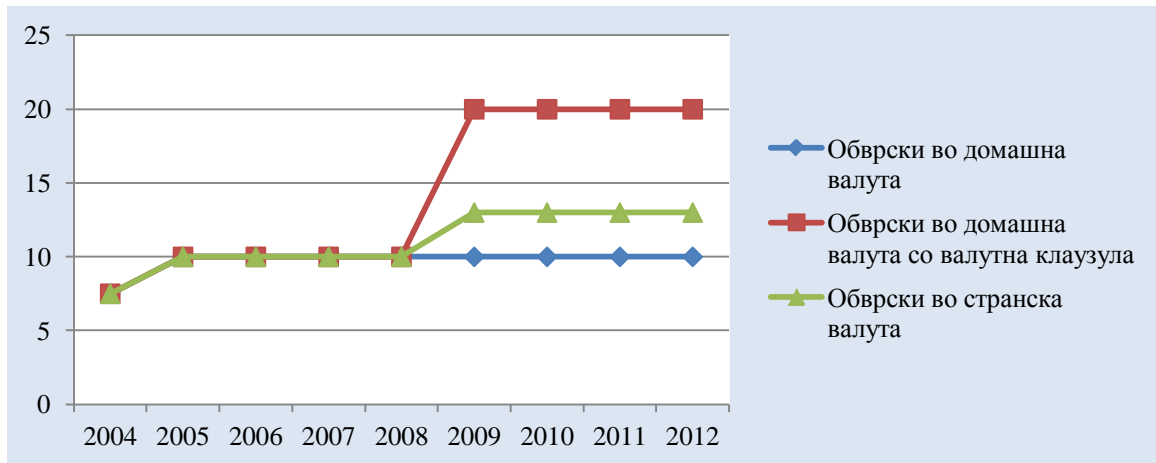
Согласно Одлуката на НБРМ, што стапи на сила во јануари 2012 година, стапката на задолжителна резерва на банките изнесува 10% за обврски во домашна валута, 20% за обврски во домашна валута со валутна клаузула и 13% за обврски во странска валута. По исклучок, стапката на задолжителна резерва изнесува 0% за обврски кон физички лица со договорна рочност над две години (доколку обврските исполнуваат одредени договорни услови) и обврски по репо-трансакции во домашна валута.⁶⁶ Со Одлуката од септември 2011 година, НБРМ ја измени поставеноста на овој монетарен инструмент, а главната промена се состои во ослободувањето на банките од издвојување на задолжителна резерва (односно, примена на стапка на задолжителна резерва од 0%) во погоренаведените случаи. Целта на оваа измена е стимулирање на долгорочното штедење од страна на физичките лица, а притоа се очекува дека со овие измени ќе се ослободи еден дел од средствата на банките пласирани во задолжителна резерва, што ќе значи дополнителен потенцијал на банките за кредитирање на приватниот сектор. Доколку се анализираат историските

⁶⁵ Народна банка на РМ, Архива на одржани благајнички записи.

⁶⁶ Народна банка на РМ, Одлука за задолжителна резерва, Службен весник на РМ, бр. 66/09.

податоци за стапката на задолжителна резерва, евидентно е дека таа е континуирано во тренд на зголемување.

Графикон 2.16: Преглед на движењето на стапките на задолжителна резерва во РМ по години (2004-2012)



Извор: НБРМ.

До 2009 година стапката на задолжителна резерва беше иста за сите обврски, независно во која валута се изразени. Во јули 2009 година, во услови на ескалација на светската финансиска криза, НБРМ ја зголеми задолжителната резерва за обврските во домашна валута со девизна клаузула од 10 на 20%, а истовремено ја зголеми стапката на задолжителна резерва за обврски во странска валута од 10 на 13%. Високата стапка на задолжителна резерва често е посочувана од страна на банките како еден од клучните фактори за намалена кредитна активност, па оттука во многу наврати се актуализира идејата за намалување на задолжителната резерва за да се ослободат повеќе пари за кредити и да се создадат услови за намалување на каматите. Податоците покажуваат дека Народната банка по таа основа во 2011 година од банкарскиот сектор стерилизирала вкупно 481 милион евра. Ставовите и на дел од експертската јавност се дека намалувањето на задолжителната резерва позитивно ќе влијае врз економијата преку зголемено кредитирање, а тоа е она што најмногу му недостига на бизнисот – поголем пристап до капитал.

Одлуката на Народната банка за намалување на задолжителната резерва што банките ја плаќаат за обврските кон физичките лица за орочен депозит над две години претставува одреден сигнал за поттикнување на штедењето и

кредитирањето, меѓутоа очекувањата од страна на банките во поглед на ефектот не се големи, со оглед на структурата на депозитите, каде што доминираат депозити до една година. Затоа може да се констатира дека не може да стане збор за намалување на задолжителната резерва во мера што ја бараат банките, меѓутоа секако дека ќе се ослободи одреден износ на банкарски капитал, што може да се стави во функција на стопанството.

Друга мерка што ја презема НБРМ во делот на задолжителната резерва, а што се очекува да влијае на поттикнување на кредитирањето кај банките, е одлуката за намалување на основицата за задолжителна резерва за износот на новоодобрените кредити за однапред утврдена целна група. Имено, во текот на ноември 2012 година, Советот на НБРМ донесе нови нестандартни мерки на монетарната политика за ублажување на последиците од кризата, со кои се обезбедува поддршка на кредитирањето и подобрување на платнобилансната позиција на земјата, што во крајна линија треба да придонесе за поттикнување на економскиот пораст на земјата. Ваков тип мерки за првпат се применуваат од страна на НБРМ. Со новините кај Одлуката за задолжителната резерва се овозможува намалување на основата за задолжителна резерва на банките за износот на новоодобрените кредити на нето-извозниците и на домашните производители на електрична енергија, како и за вложувањата во должнички хартии од вредност во домашна валута без валутна клаузула, издадени од споменатите претпријатија. Притоа, со мерката се опфатени само претпријатија што се класифицирани во А и Б категорија во кредитниот регистар.

Всушност, со овие промени се создаваат услови за намалување на цената на кредитите одобрени на нето-извозниците и на домашните производители на електрична енергија за 0,5 до 1%, а истовремено се придонесува за зголемување на обемот на кредитна поддршка за овие значајни сектори од економијата. Имено, издвојувањето за задолжителна резерва во износ од 10% од вредноста на кредитот претставува значаен трошок на кој постојано укажуваат банките, а сега со оваа мерка се отстранува трошокот. Со оглед на тоа што станува збор за нестандартна мерка, се предвидува оваа измена да биде од привремен карактер, односно да се применува заклучно со 2014 година, кога зависно од постигнатите резултати, ќе се преиспита потребата од натамошна примена.⁶⁷ Праксата и во други земји покажува

⁶⁷ Народна банка на Република Македонија, Соопштение на НБРМ на 29.11.2012 година.

дека во услови на криза, голем број на централни банки почнаа да користат вакви неконвенционални мерки.

Релаксирањето на монетарната политика на НБРМ, во делот на намалување на стапката на задолжителната резерва и на ограничување на износот на благајничките записи што ги продава на банките, ќе придонесе да се подобри пристапот до финансиски средства на МСП. Банките ќе мораат еден дел од паричните средства што ги држат во НБРМ да ги пренасочат во стопанството, а тоа ќе влијае и на намалување на каматните стапки. Последните мерки што ги презема НБРМ во 2012 година се токму во таа насока, а ефектите ќе можат попрецизно да се анализираат по одреден временски период.

2.3 ДРУГИ НЕБАНКАРСКИ ИЗВОРИ НА ФИНАНСИРАЊЕ

2.3.1 Микрофинансирање

Микрофинансирањето претставува финансирање на помали кредити најчесто во износ до 25.000 евра⁶⁸, што се одобруваат на микропретпријатија или на старт-ап бизниси, што се соочуваат со значителни тешкотии во обезбедување на финансиска поддршка од банките. Неколку типови институции обезбедуваат микрокредити: комерцијални банки, штедни банки, микрофинансиски банки, фондации, други непрофитни организации и кредитни унии, и тие генерално можат да се поделат на банкарски и небанкарски финансиски институции.

Најчесто, но не секогаш, средствата за микрофинансирање се обезбедуваат од страна на непрофитни кредитни фондови, чиешто средства се прибрани од донации или од државни средства. Според податоците од Светската банка, се претпоставува дека во светот постојат околу 7.000 микрофинансиски институции (МФИ), што обезбедуваат финансиски услуги на голем број клиенти, како во земјите во развој, така и во развиените земји.⁶⁹ Карактеристика за микрокредитите се пофлексибилните кредитни услови за клиентите, особено во делот на обезбедувањето, како и обезбедувањето на советодавна поддршка.

⁶⁸ Оваа дефиниција се применува во земјите од ЕУ.

⁶⁹ Potter, J. and Proto, A., "Promoting Entrepreneurship in South East Europe: policies and tools, LEED program", OECD, Paris.

Микрофинансирањето е особено застапено во земјите од јужна Азија, Јужна Америка и Африка, меѓутоа тука станува збор за значително помали износи на заеми што најчесто изнесуваат неколку стотини евра. Во регионот на ЈИЕ, микрофинансиските институции се најзастапени во Босна и Херцеговина и Косово, додека најмало влијание се забележува во Хрватска и Црна Гора. Во продолжение е даден преглед на бројот и активностите на МФИ по земји од ЈИЕ, според податоците од порталот за размена на податоци за микрофинансирање (Microfinance Information Exchange – MIX Market).⁷⁰

Табела 2.5: Број и кредитни активности на МФИ по земји од регионот на ЈИЕ за 2011 година

Земја	Број на МФИ*	Кредитно портфолио (мил. УСД)	Активни кредитокорисници
БиХ	15	536,1	238.822
Хрватска	2	3,2	1.885
Албанија	7	919,8	41.546
Македонија	4	256,7	13.522
Србија	4	685,4	28.607
Црна Гора	4	20,1	11.268
Косово	12	777,6	52.689

Извор: MIX Market.

* Податоците вклучуваат и банки што се регистрирани на MIX Market („ПроКредит“, „Интеса Сан Паоло“ и „Ерсте“).

Микрофинансирањето како инструмент во насока на обезбедување на финансиски средства за стартап бизниси и микропретпријатија беше ставено во функција од страна на Европската унија за надминување на негативните ефекти од финансиската криза. Со овој инструмент се предвидува да се обезбедат можности за самовработување и да се олесни пристапот до кредити на микробизнисите. На предлог на Европската комисија во 2010 година, 100 милиони евра од европскиот буџет се одвоија за финансирање на Проектот за микрофинансирање, а оваа сума беше зголемена со дополнителни 100 милиони евра од Европската инвестициска банка. Средствата од овој инструмент се наменети за кредитирање на микропретпријатија (до 10 вработени), што претставува 91% од сите фирми во ЕУ. Висината на кредитите е утврдена до максимум 25.000 евра.⁷¹ Овие кредити се

⁷⁰ Microfinance Information Exchange.

⁷¹ European Commission, Progress Microfinance.

реализираат преку селектирани микрофинансиски институции во земјите-членки на ЕУ.

Во Република Македонија не постои официјална дефиниција за микрокредит. Како параметар може да се земе лимитот за просечна кредитна изложеност од 10.000 евра што беше утврден со Законот за банки за микрофинансирање⁷², што е надвор од сила од 2005 година. Меѓутоа, во пракса, просечните износи на микрокредити се и помали од тој лимит.

Според податоците од Централниот регистар, 71,2% од активните претпријатија во 2012 година во Република Македонија се микропретпријатија. Оттука, неопходно е да се разгледа улогата токму на микрофинансиските институции во надминувањето на проблемот со пристап до финансиски средства на оваа категорија на претпријатија, но и за почетните бизниси.

Во Република Македонија не постои посебна законска регулатива за микрофинансиски институции и од тие причини тие се регистрирани и функционираат согласно Законот за банки (како банки или штедилници) или законите за граѓански здруженија и фондации. Понудата на микрокредити во Македонија е лимитирана на одреден број учесници на финансискиот пазар што во пракса функционираат како микрофинансиски институции, а тоа се: ПроКредит банка АД Скопје, Штедилница „Можности“ ДОО Скопје, Штедилница ФУЛМ ДОО Скопје и Фондација „Хоризонти“. И покрај тоа што анализата на микрофинансирањето во Република Македонија е насочена кон овие финансиски институции, мора да се спомене дека и дел од комерцијалните банки се вклучени во финансирање на микропретпријатија.

Микрофинансирањето во Македонија опфаќа кредити за клиентите во опсег од неколку стотини евра (ФУЛМ, „Хоризонти“) до кредити со износ од 250.000 евра (ПроКредит банка) за финансирање на основни и обртни средства. Опсегот на каматните стапки е исто така особено голем и тие се движат од 8 до 28% на годишно ниво (ефективни). Барањата за обезбедување зависат од износот на кредитот и вообичаено помалите кредити се обезбедуваат со жиранти, додека за поголемите кредити се бара и поцврсто обезбедување (хипотека, залог на подвижен имот итн.).

⁷² Закон за банки за микрофинансирање (надвор од сила), Службен весник на РМ, бр. 61/02, од 18.07.2002 година, член 10, став 3.

Табела 2.6: Преглед на кредитни продукти на микрофинансиски институции во РМ

	Износ на кредит	Рок на отплата	Каматна стапка	Обезбедување
ПроКредит банка	до 250.000 ЕУР	до 7 год. со вклучен грејс-период до 6 год.	од 8%	хипотека, залог и др.
Можности	до 30.000 ЕУР	до 5 год. со вклучен грејс-период до 6 год.	до 18% СВТ на годишно ниво	жиранти, хипотека или залог
ФУЛМ	до 350.000 МКД	до 8 год. со вклучен грејс-период до 2 год.	до 14,97% СВТ на годишно ниво	жиранти
Хоризонти	од 10.000 до 300.000 МКД	од 6 до 36 месеци	21 до 27,08% СВТ на годишно ниво	жиранти

Извор: Интернет-страници на анализираните институции.

Во продолжение се презентирани основите информации за активностите на микрофинансиските институции во Република Македонија, со исклучок на ПроКредит банка, чијашто активност е презентирана детално во Анекс 15.

- Штедилница „Можности“ ја претставува првата микрофинансиска институција во Република Македонија и финансиските услуги што ги нуди се насочени токму кон МСП. Со цел да може да го зголеми своето учество на финансискиот пазар во Република Македонија, штедилницата „Можности“ пред неколку години поднесе барање до НБРМ за добивање лиценца за банка, но тоа беше одбиено од страна на надлежниот орган. Посветеноста на „Можности“ кон МСП јасно се согледува од податокот дека кредитите за микробизниси учествуваат со над 63% од вкупното кредитно портфолио во 2012 година. Просечниот износ на сите пласирани кредити изнесува околу 3.500 евра.

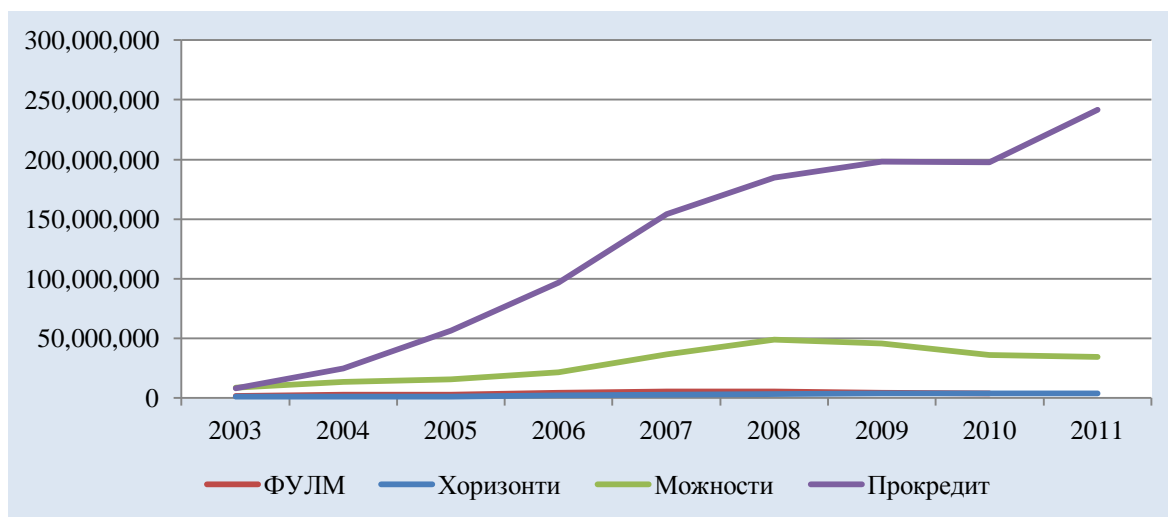
- Штедилница ФУЛМ е присутна на македонскиот финансиски пазар од 1999 година и таа ја претставува првата штедно-кредитна унија во Република Македонија.⁷³ Кредитните униии се карактеризираат со тоа што за да се користат услугите потребно е да се биде член на кредитната унија. Тие обично одобруваат мали заеми, а и институциите се значително помали во однос на останатите

⁷³ Штедилница ФУЛМ, официјална интернет-страница.

учесници на финансиските пазари.⁷⁴ Карактеристично е тоа што активностите на ФУЛМ се во најголем дел насочени кон специфична целна група, што е целосно исклучена од користење на финансиски услуги кај останатите финансиски институции. ФУЛМ нуди повеќе кредитни продукти, што во најголем дел се наменети за физички лица. Од аспект на микропретпријатијата, ФУЛМ единствено обезбедува кредити за индивидуални земјоделски производители. Вкупното кредитно портфолио на ФУЛМ на крајот на 2011 година изнесува околу 2,75 милиони евра.

- Фондацијата „Хоризонти“ е основана во 2000 година, како проект за микрокредитирање на Католички служби за помош – ЦРС (Catholic Relief Services U.S.C.C.), со основна цел обезбедување пристап до финансиски услуги – микрокредити до претприемачите во земјава и создавање на локална самоодржлива микрофинансиска институција. Заклучно со 2011 година реализирани се над 30.000 кредити на околу 10.000 клиенти, од различни целни групи (мали бизниси, земјоделци, жени-претприемачи итн.).

Графикон 2.17: Структура на вкупно кредитно портфолио по одделни микрофинансиски институции во РМ за период од 2003 до 2011 година (во долари)



Извор: MIX Market.

Соодветно на нивната големина и нивниот капацитет, кредитното портфолио на ФУЛМ и „Хоризонти“, па и на „Можности“, е многу помало во споредба со

⁷⁴ Петковски, М. (2009), „Финансиски пазари и институции“, Скопје, стр. 324.

ПроКредит банка АД. Учеството на овие финансиски институции во вкупните кредитни активности во Република Македонија е повеќе од маргинално, ако се земе предвид податокот дека нивното кредитно портфолио учествува со 0,06% во вкупните кредитни пласмани на ниво на банкарски сектор. Меѓутоа, не може да се занемари фактот дека тие се ориентирани кон специфична целна група на клиенти кои тешко пристапуваат до банкарски кредити.

Досегашните искуства во нашата земја укажуваат на голема искористеност на средствата на микрофинансиските институции, особено кон крајот на деведесеттите години од дваесеттиот век, кога банкарскиот систем воопшто не беше насочен кон потребите на малото стопанство и претприемачите. Меѓутоа, состојбите во последните неколку години се значително понеповолни за МФИ. Карактеристично за МФИ⁷⁵ во последните неколку години е стагнирање или намалување на кредитната активност како резултат на повеќе фактори. Еден од главните проблеми е ограничувањето на висината на каматната стапка на кредитните пласмани, што стапи на сила во 2009 година, но банките и штедилниците мораа новите стапки да ги применат и ретроактивно на постоечкото портфолио, што предизвика сериозно нарушување на профитабилноста во работењето.

Од друга страна, постојат сè помалку заинтересирани странски фондови и донатори за финансирање на кредитни линии преку МФИ во Македонија поради нивната ориентираност кон други пазари. Друг проблем се генералната макроекономска состојба и влијанието на светската криза врз македонската економија, што ги зголеми ризикот и претпазливоста на финансиските институции при одобрувањето на нови кредити, особено во услови на постојан пораст на нефункционалните кредити. Политиката на ограничување на каматните стапки влијае штедилниците да не одобруваат кредити и за поризични проекти, за кои вообичаено ризикот би се вкалкулирал во висината на каматната стапка.

Меѓутоа, основниот проблем со кој се соочуваат МФИ во Македонија е недостигот на соодветна законска регулатива. Постоечката ограничувачка регулатива што се однесува за штедилниците и непостоењето на соодветно регулирање на ваквиот тип институции претставуваат еден од основните проблеми со кои се соочува штедилницата „Можности“, како и штедилницата ФУЛМ. Ова се единствените институции што функционираат како микрофинансиска институција,

⁷⁵ Особено за Штедилница „Можности“ и Штедилница ФУЛМ.

односно кредитна унија, но поради недостиг на соодветна регулатива се регистрирани како штедилници. Во последните десетина години неколкупати беа почнувани иницијативи за донесување на посебен закон со кој ќе се регулира нивното работење, но тие не се реализираа.

2.3.2 Пазар на капитал

Капиталот се јавува како еден од факторите за развој на една национална економија. Но, со оглед на неговата лимитираност, перманентни се напорите во теоријата и праксата за наоѓање на нови начини (инструменти) за обезбедување на потребниот капитал за реализација на развојните цели на претпријатијата, а посредно и на националната економија. Во таа насока е значењето на финансиските пазари. Во литературата се среќаваат неколку основни видови на долгорочни извори на финансирање: долгорочни кредити, долгорочни хартии од вредност (акции и обврзници) и лизинг.⁷⁶

Во продолжение на овој дел подетално ќе се разработат можностите за финансирање на МСП преку пазарите на капитал, односно емисијата на долгорочни хартии од вредност. Токму во таа насока е значењето на финансиските пазари, што вклучуваат многу институции, учесници и секојдневни трансакции, но всушност извршуваат само мал број функции во една економија. Важно е значењето на овие функции за економијата: без нив нема да има инвестиции, заштедите ќе останат неискористени, а трансакциите закочени.⁷⁷

Предмет на подетално разгледување се значењето и функциите на пазарите на капитал при финансирањето на МСП, земајќи предвид дека нивната основна улога е трансферирање средства од суфицитните кон дефицитните единици. Меѓу најважните функции на овие пазари е создавањето на нови хартии од вредност, процес со којшто се врши трансфер на ресурсите меѓу работодавателите и заемопримачите. За инвеститорите кои имаат слободни парични средства тоа претставува можност за стекнување со сопственички удели, во случај на инвестирање во акции или со побарувања кон фирмата доколку станува збор за должнички хартии од вредност. Од друга страна, за фирмите, издавачи на овие

⁷⁶ Арсов, С. (2008), „Финансиски менаџмент“, Скопје, стр. 158.

⁷⁷ Петковски, М. (2009), „Финансиски пазари и институции“, Скопје, стр. 156.

хартии од вредност, тоа претставува можност да обезбедат средства за финансирање на своите инвестициски проекти.

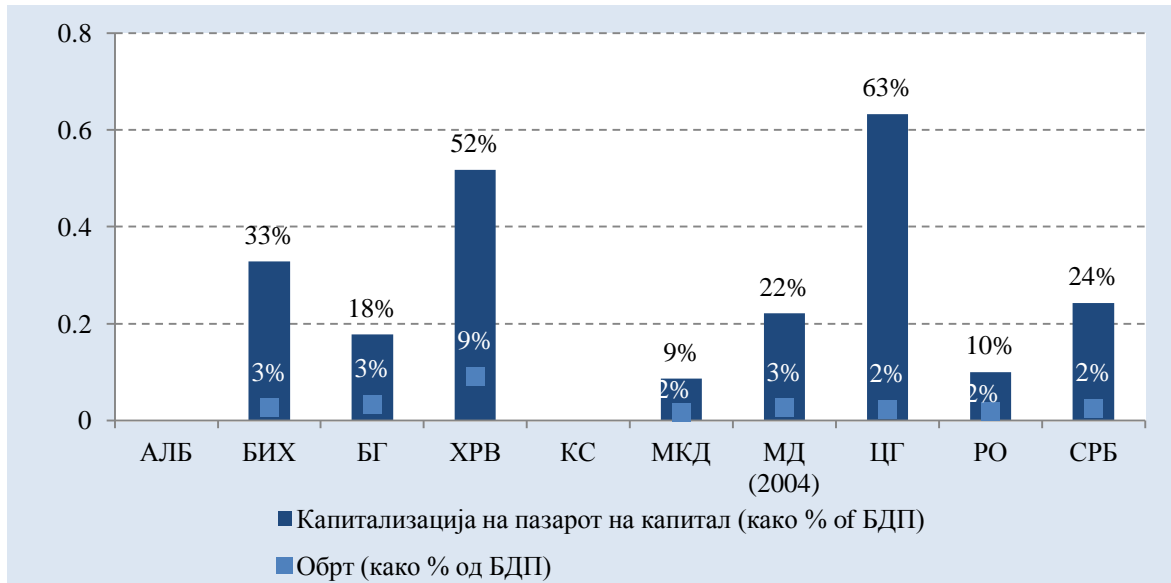
Во развиените земји, покрај финансирањето од интерни извори, како и користењето на банкарски кредити, воспоставена е пракса на користење и на други извори на финансирање: преку издавање хартии од вредност (акции, обврзници и сл.), лизинг, франшиза и сл. Користа од ваквите финансиски инструменти е двострана: прво, се обезбедува дополнителен капитал и, второ, се овозможува влез на странски капитал во економијата по пат на портфолио-инвестиции, странски директни инвестиции, заеднички вложувања (joint venture) итн.

Финансирањето на компаниите преку продажба на сопственички удели (акции) се оценува како многу значајно, а клучен предуслов за успешно спроведување на овој начин на финансирање е постоењето на добро развиен пазар на капитал каде што потенцијалните инвеститори можат да тргуваат со различни типови хартии од вредност. Анализата направена во повеќе земји укажува на тоа дека развиените, транспарентни и ликвидни пазари на капитал им овозможуваат на компаниите да обезбедат финансиски средства надвор од банкарскиот сектор.⁷⁸

Пазарите на капитал во земјите од Југоисточна Европа беа создадени во деведесеттите години од дваесеттиот век, со цел да ја олеснат приватизацијата на големите претпријатија во државна сопственост. Меѓутоа, може да се констатира дека тие не остварија некој евидентен развој и напредок, што може јасно да се види од Графикон 2.18, каде што се анализирани вредноста на пазарите на капитал и остварениот промет, како процент од БДП. Особено карактеристична е најниската капитализираност на пазарот на капитал во Република Македонија, како процент од БДП, во споредба со останатите земји од регионот. Податоците укажуваат на тоа дека пазарите на капитал не се доволно развиени за да можат да обезбедат финансирање на претпријатијата. Иницијалните јавни понуди – ИПО (Initial Public Offering – IPO), како облик на обезбедување капитал за финансирање на инвестициите, имаат маргинално учество во вкупните трансакции на берзите и само неколку трансакции ИПО се реализирани во целиот регион.

⁷⁸ OECD (2010), “Investment Reform Index 2010: Monitoring Policies and Institutions for Direct Investment in South East Europe”, p. 147.

Графикон 2.18: Вредност на пазарите на капитал во земјите од ЈИЕ и остварениот промет како % од БДП во 2008 година



Извор: ОЕЦД.

- Пазарот на капитал во Република Македонија

Потребата и значењето на хартиите од вредност се уште повеќе нагласени со економските промени што се случуваа во изминатите 20 години во земјите од Југоисточна Европа, вклучувајќи ја и Република Македонија. Ваквите промени, меѓу другото, значаеа и потреба од постоење и функционирање на организиран пазар на капитал, чијшто основен предуслов е постоење на соодветна законска и институционална рамка.

Законската рамка за функционирањето на пазарот на капитал е дефинирана со Законот за хартии од вредност (Службен весник на РМ, бр. 95/2005, што е изменет и дополнет во 2007, 2008 и 2011 година), Законот за преземање на акционерски друштва (Службен весник на РМ, бр. 4/02 и бр. 37/2002, што е изменет и дополнет во 2007 и 2011 година) и Законот за инвестициски фондови (Службен весник на РМ, бр. 12/2009, изменет и дополнет во 2011 година).⁷⁹ Институционалната рамка ја сочинуваат Македонската берза на хартии од вредност АД, Комисијата за хартии од вредност на Република Македонија и Централниот депозитар на хартии од вредност.

⁷⁹ Освен ако не е поинаку наведено, сите податоци и информации во овој дел се преземени од интернет-страницата на Македонска берза на хартии од вредност АД.

Пазарот на капитал во Република Македонија се состои од примарен и секундарен пазар на капитал. Со финансиските производи на пазарот на капитал се тргува преку Македонската берза за долгорочни хартии од вредност, каде што котираните претпријатија генерираат долгорочни финансиски ресурси за финансирање на нивните активности. Македонската берза е формирана во 1995 година како акционерско друштво на непрофитна основа, но со измените на Законот за хартии од вредност од 2001 година, таа почна да работи на профитна основа. Од основањето на Македонската берза, тргувањето се одвива главно со акционерски друштва чијшто капитал бил трансформиран од државен во јавен. Освен со акции, на Македонската берза се тргува и со обврзници. Сè уште не се тргува со финансиски производи, како финансиските деривати.

Комисијата за хартии од вредност е национално регулаторно тело на пазарот на хартии од вредност. Таа е основана во 1992 година и е надлежна за надзорот на пазарите на хартии од вредност. Централниот депозитар на хартии од вредност е основан во 2001 година со основна функција за водење регистар на хартии од вредност. Централниот депозитар на хартии од вредност е единствениот веродостоен доказ за сопственост врз хартиите од вредност.

Потенцијалите за пораст и развој на финансиските пазари во Република Македонија се големи со оглед на макроекономската стабилност, стабилниот девизен курс, ниското и стабилно ниво на инфлација и активните политики за зголемување на економскиот пораст, за зголемување на странските директни инвестиции и за подобрување на бизнис-окружувањето.

Претпријатијата со јасно утврдени развојни цели што имаат потреба од дополнителен капитал и се отворени за поширок круг на инвеститори мораат да котираат на берза. Со котацијата се упатува јасна порака до потенцијалните инвеститори дека со компанијата се управува транспарентно, со целосно објавување на ценовно-чувствителни финансиски и нефинансиски информации и со изложување на работењето на јавна проценка. Транспарентноста, што е основен услов за котација, придонесува пошироката јавност и инвеститорите во најголема мера да бидат запознаени со финансиската состојба на компанијата. Котирањето на берза по автоматизам значи остварување на низа придобивки во однос на некотираните друштва, односно:

- Можност за прибирање на дополнителен капитал преку емисија на нови хартии од вредност – котираните претпријатија можат да привлечат дополнителни средства за финансирање на развојните активности преку издавање на должнички хартии од вредност (корпоративни обврзници) или преку зголемување на основната главнина со издавање на сопственички хартии од вредност (акции).
- Зголемен рејтинг, углед и публицитет – со обврската за целосна отвореност и транспарентност во работењето и управувањето, потенцијалните инвеститори и клиенти имаат потполна контрола во тековите на друштвото, што овозможува зголемување на довербата, како во компанијата, така и во нејзините производи.
- Поедноставен пристап до странски берзи и инвеститори – реномето и угледот на претпријатијата стекнати на македонската берза значат и олеснување на можноста за котација на некоја странска берза преку издавање на дополнителни хартии од вредност на странските пазари на капитал.
- Зголемена ликвидност, пазарно формирање на цената и можност за дневна проценка на вредноста – котираните друштва можат да ја зголемат вредноста преку зголемување на пазарната цена на акциите, а како резултат на поволните потези и настани.

За жал, претпријатијата во Република Македонија, па и во регионот, не ги користат во целост придобивките од котирањето на македонската берза како организиран пазар на капитал.

- Финансирање на МСП преку пазарот на капитал

За развој на секторот на МСП, покрај развиен банкарски сектор, неопходен е и развиен пазар на капитал, што ќе обезбеди навремено и ефикасно финансирање на претпријатијата за развој на нивните бизнис-идеи. Во развиените земји сè поголемо внимание се посветува на финансирањето на МСП преку пазарите на капитал, како алтернатива на кредитирањето преку банки. Овој начин на финансирање треба да го надмине хроничниот недостиг на долгорочни средства со кој се соочуваат МСП. Меѓутоа, за да се постигне тоа, потребно е да се надминат многу проблеми и да се исполнат многу предуслови. Првиот предуслов е постоење на соодветно развиен

пазар на капитал во смисла на големина и ликвидност. Во регионот на ЈИЕ речиси ни една земја не го исполнува овој предуслов. Можностите за финансирање на МСП на пазарите на капитал се преку емисија на корпоративни обврзници или емисија на акции.

- *Финансирање преку емисија на корпоративни обврзници*

Финансирањето преку издавање на корпоративни обврзници генерално се користи како инструмент од страна на големите претпријатија, со што тие ја користат предноста на овој вид на долгорочно финансирање споредено со долгорочните банкарски кредити. Овие обврзници најчесто имаат официјален кредитен рејтинг, котираат на берзите и поголемите ликвидни емисии се многу тргувани од страна на инвеститорите.

За МСП е многу тешко да обезбедат капитал преку емисија на обврзници, затоа што не можат да најдат инвеститори кои би биле заинтересирани да инвестираат во должнички хартии од вредност без кредитен рејтинг. Од друга страна, како лимитирачки фактор е и минималната номинална вредност на реализирана емисија, што во Република Македонија изнесува 500.000 евра. Досега во Република Македонија, освен две деловни банки (НЛБ Тутунска банка АД и Прокредит банка АД), ниту едно претпријатие, без оглед на големината, нема издадено корпоративна обврзница.⁸⁰

- *Финансирање преку емисија на акции*

Обезбедувањето средства за финансирање на инвестициите преку иницијална јавна понуда на акции е пракса секаде во светот, со што практично претпријатието добива нова сопственичка структура. Македонските правила за котација на берза на почетокот не дозволуваа влез на пазарот на хартии од вредност преку ИПО. Меѓутоа, поради непостоењето на инвестициски банки на домашниот пазар се овозможи берзата да посредува во целиот процес. Досега оваа можност е искористена само од едно претпријатие – Винарска визба „Попова кула“, при што преку иницијалната јавна понуда на акции на Македонската берза во 2007 година се обезбеди дополнителен капитал од 1,1 милион евра.⁸¹

⁸⁰ Комисија за хартии од вредност на Република Македонија, Соопштение од 101. седница одржана на 08.05.2008 година.

⁸¹ Утрински весник, бр. 2418, 25.06.2007 година.

Како главна причина за оваа состојба најчесто е желбата на сопствениците за задржување на сопственичката структура, односно отпорот кон отстапување на дел од претпријатието на други лица. Во прилог на ова тврдење се и резултатите од истражувањето на Центарот за економски анализи, каде што од одговорите на претпријатијата јасно се гледа дека раководните лица се плашат дека може да се промени структурата на сопственост во фирмата или дека може да дојде до преземање на друштвото при подигање капитал по пат на емисија на нови акции. Ова упатува на уште еден проблем во врска со користењето на овој начин на финансирање, а тоа е дека познавањето на можностите и начинот на функционирање на пазарите на капитал е на многу ниско ниво во Македонија. Имено, од испитаните фирми, голем процент (58%) не можат да ги оценат условите за финансирање преку пазарот на капитал, бидејќи не се соодветно запознаени со условите за издавање хартии од вредност преку јавна или приватна понуда.⁸²

Исто така, како проблем од страна на надлежните институции се посочува и транспарентноста на македонските компании. Според искуството на надлежните од Комисијата за хартии од вредност, транспарентноста не е најсилна страна на македонските компании. Според нив, навремено објавување на податоците е во полза на компаниите, во поглед на стекнување на подобар имиџ пред инвеститорите и банките. Комисијата работи на тоа финансиските извештаи, податоците за големите зделки, спојувањата и преземањата, најголемите акционери и други информации да бидат достапни не само на регулаторот, туку и на инвеститорите.

Успешноста на развојниот процес на пазарот на капитал не е единствено условена само од неговата институционална развојна компонента туку и од степенот на информираност на претпријатијата за алтернативните видови извори на капитал.

Во последните неколку години се случи драстично опаѓање на прометот со акции на сите компании, пред сè како резултат глобалната економска криза од 2008 година. Иако почна како финансиска, таа прерасна во економска и исклучително негативно се одрази на светските пазари на капитал, соодветно транспонирајќи се и на македонскиот пазар на хартии од вредност. Дотолку повеќе што во изминатите неколку години на македонскиот пазар на хартии од вредност беше забележан прилив на странски институционални инвеститори кои во услови на соочување со

⁸² Центар за економски анализи (2007), „Финансирање преку задолжување или емисија на хартии од вредност“, Скопје, стр. 10.

ефектите на глобалната криза во своите матични земји, во борбата за одржување на ликвидноста и солвентноста беа принудени да се воздржат или да го забават инвестирањето на македонскиот пазар на хартии од вредност. Тоа имаше значајна рефлексивност врз ликвидноста на тргувањето со хартии од вредност на Берзата. Во вакви услови не можат да се очекуваат развој и интензивирање на користењето на пазарот на капитал како извор за финансирање на МСП.

Меѓутоа, и во услови на доволен број на инвеститори и ликвиден пазар на капитал, сепак постојат голем број на други проблеми што треба да се надминат за да се создадат услови за финансирање на МСП преку пазарите на капитал. Прво, иако имаат висок потенцијал за пораст, МСП се карактеризираат со висок ризик поради нивната поголема чувствителност на промени во економското окружување. Понатаму, кај овие претпријатија постои значајна асиметричност на информациите. Асиметричноста на информациите е неизбежна и секогаш постои кај пазарите на капитал, меѓутоа во случајот на МСП станува збор за екстремна асиметричност. МСП најчесто не располагаат со корпоративни информации или пристапноста до нив е врзана со високи трошоци. Финансирањето на МСП е поврзано со повисоки единични трошоци во споредба со големите претпријатија. Релативно малите износи на финансирање од една страна и високите трошоци за информациите од друга страна, резултираат со високи трансакциски трошоци при реализација на поединечна финансиска трансакција на пазарот на капитал. Во случај да се реализира одредена трансакција, инвеститорите се соочуваат со високи трошоци за следење на инвестицијата.

Оттука, државата и надлежните институции треба да се фокусираат не само на развој на пазарите на капитал, туку паралелно да преземаат мерки и инструменти за надминување на овие проблеми, што секако се битен предуслов за финансирање на МСП преку пазарот на капитал.

2.3.3 Лизинг

Вистинското богатство не е во сопственоста над средствата, туку во правото тие да се користат.

АРИСТОТЕЛ

Во изјавата на познатиот грчки филозоф Аристотел е содржана основната идеја на лизингот како економска категорија. Со други зборови, не мора да се има сопственост над средството за тоа да се искористува, туку доволно е само да се стекне правото за употребување над него во одреден временски период.

Лизингот во неговата наједноставна форма претставува инструмент за обезбедување на финансиски средства и широко се дефинира како договор помеѓу две страни, каде што едната страна (давателот на лизинг) дава на користење некое средство на другата страна (корисник на лизингот) за одреден временски период и за однапред утврден надомест.⁸³ Всушност, лизингот ја одвојува правната сопственост на средството од неговата економска употреба, што се одразува и на сметководствениот третман на средството што се набавува по пат на лизинг.

Лизингот претставува алтернативен начин на финансирање, односно посебна форма на финансиски инструмент за набавка на машини, опрема, транспортни средства и објекти. Суштината на лизингот произлегува од идејата за профитабилно користење на некое инвестициско добро проследено со флексибилен начин на плаќање што овозможува инвестиција без дополнително ангажирање на основен капитал, успешно работење и најголема искористеност на средствата. Денес, лизингот претставува вообичаен начин за долгорочно финансирање на компаниите во развиениот свет.⁸⁴ Генералните карактеристики на лизингот се состојат во тоа што давателите на лизинг (лизинг-компаниии, банки, осигурителни компаниии, производители на опрема итн.) ја купуваат опремата, најчесто одбрана од корисникот на лизинг и ја даваат на користење за бизнисот на одредено време. За времетраењето на лизингот, корисникот на лизинг врши периодични плаќања на давателот на лизинг со одредена камата. На крајот на договорот, опремата може да се стави во сопственост на корисникот, да се врати на давателот на лизинг, да се отпише или да се продаде на трето лице. Иако економската теорија и пракса

⁸³ Fletcher, M.; Freeman, R.; Sultanov, M. and Umarov, U. (2005), "Leasing in development – Guidelines for emerging economies", IFC.

⁸⁴ Арсов, С. (2008), „Финансиски менаџмент“, Скопје, страница 183-184.

разликуваат повеќе видови лизинг, најраспространети се оперативниот и финансискиот лизинг.

Оперативниот лизинг претставува договор за лизинг (најмување) помеѓу давателот на лизинг (производителот на опремата) и корисникот, според кој предметот на лизинг и правно и сметководствено се води кај давателот на лизинг, а корисникот го користи како средство во закуп. Притоа, месечните рати се наемнина за користење на предметот на лизинг и во целост се третираат како трошок. Основни карактеристики на овој тип лизинг се:⁸⁵

- Економската сопственост со сите нејзини права и обврски е кај давателот на лизинг. Давателот на лизинг има обврска за осигурување, сервисирање и одржување на опремата што е предмет на лизинг.
- Целта на лизингот е користење на предметот на лизинг за некоја привремена потреба и затоа најчесто е на краток рок. Времетраењето на договорот е пократко од економскиот век на средството, што му дава можност на закуподавачот повторно да го најми на некој друг или да го продаде како половно.
- Сегашната вредност на сите рати е значајно помала од вкупната вредност на средството.
- Договорот може да се прекине и пред истекувањето на рокот, што му дава поголема флексибилност на корисникот на лизингот, а во исто време претставува поголем ризик за закуподавачот.

Оперативниот лизинг особено е популарен во индустријата за високи технологии, што се карактеризира со висока стапка на технолошки иновации од каде што произлегува и постојаната потреба за нова опрема.

Финансискиот лизинг претставува договор за лизинг помеѓу давател на лизинг – друштво за лизинг и корисник на лизинг, каде што корисникот на лизинг го определува предметот на лизинг (опрема, недвижности, возило) што е купен од страна на давателот на лизинг и му се дава на корисникот на лизинг за договорен временски период и со однапред утврдени услови, согласно договорот за лизинг склучен помеѓу давателот и корисникот на лизинг. Финансискиот лизинг за купувачот значи можност долгорочно да се здобие со предметот на лизинг врз основа на плаќање на месечни рати. Сопственоста на предметот на лизинг

⁸⁵ Ibid.

преминува од давателот на корисникот на лизинг со плаќањето на последната рата. Од аспект на одредбите на македонското законодавство и сметководствените стандарди, финансискиот лизинг се третира како купопродажба со одложен пренос на сопственост. Финансискиот лизинг се карактеризира со следното:

- Ризиците и бенефициите од сопственоста на средството се пренесуваат на корисникот на лизингот. Тука спаѓаат сите ризици од случајно оштетување на средството, како и трошоците за редовно одржување.
 - Целта на корисникот на лизингот е да го купи средството или да го користи во најголем дел од неговиот економски век. Затоа, корисникот на лизинг ќе ја плати вкупната вредност на средството за времетраењето на договорот за лизинг и на крајот ќе може да ја преземе сопственоста. Корисникот на лизинг може да оствари сопственост над средството и пред истекот на договорот, само доколку претходно ја плати вкупната вредност.
 - Давателот на лизинг ја задржува првната сопственост над средството за времетраењето на договорот.
 - Корисникот го пронаоѓа средството и аплицира кај давателот на лизинг за финансирање. Ова е од големо значење, затоа што давателот на лизинг не ја презема одговорноста за квалитетот на средството, техничките карактеристики и комплетноста, и покрај тоа што е правен носител на сопственоста.
 - Сегашната вредност на периодичните отплати за лизингот е поголема или еднаква на реалната вредност на средството, предмет на лизинг.
- Лизинг vs. кредити

Од аспект на корисникот на лизинг постои една значајна разлика: кај кредитот средството е во сопственост на кредитокорисникот, додека кај лизингот сопственоста на средството е кај давателот на лизинг. Сличностите помеѓу кредитирањето и лизингот се следни:

- За време на договорниот период за кредит и за лизинг се отплаќа главнината, т.е. вредноста на средството и камата.
- Во случај на неплаќање на доспеаните обврски по кредитот или лизингот, кредитодавателот и давателот (кога средството служи како обезбедување на

кредитот) ќе ја преземе сопственоста, односно правото на користење на средството.

- Ризикот и трошокот од сопственоста, како што е одржувањето, се на товар на кредитокорисникот и корисникот на лизинг.
- Договорите се нераскинливи, сè додека кредиторот или давателот на лизинг не си ги наплати побарувањата.

Иако и лизингот и кредитирањето вклучуваат кредитна одлука и проценка на финансискиот ризик, сепак кај лизингот постојат два дополнителни фактора. Прво, тие имаат познавање во врска со средствата и кредитната одлука се базира на средството, односно на неговиот ефект врз готовинскиот тек на претпријатието. Ова е различно од кредитирање базирано на обезбедување. Банките и другите кредитори одлуката ја базираат на билансната вредност на обезбедувањето. Вториот фактор е што лизинг-компаниите се ориентирани кон продажбата и услугите. Тие користат специјализирани знаења за да го премостат јазот помеѓу снабдувачите и купувачите, а овие знаења исто така им даваат предност при продажбата на преземените средства. Снабдувачите најчесто немаат доволно познавање од финансии и кредитни одлуки, а корисниците на лизинг не се специјалисти за финансии, кредити и купопродажба на опрема. Од тие причини и снабдувачите и корисниците на лизинг ги користат услугите на лизинг-компаниите, кои ги имаат потребните знаења и имаат капацитет да зајмуваат финансиски средства и да кредитираат.

- Финансирање на МСП преку лизинг

Лизингот се базира на претпоставката дека профитот се остварува со ставање во употреба на средството, а не со сопственост над тоа средство. При одобрувањето на лизингот фокусот се става повеќе на готовинските текови на бизнисот, односно на способноста за остварување на доволно приливи со кои ќе можат да се сервисираат обврските за лизингот, во споредба со билансите и кредитната историја. Секако, ова претставува предност за новите и мали бизниси што немаат долга кредитна историја и не располагаат со основни средства.

Оттука, лизингот претставува соодветно решение за МСП за да ги реализираат своите инвестициски проекти, особено ако се земат предвид следните предности:

- *Нема обезбедување* (освен опрема или објекти), што ги елиминира трошоците што вообичаено МСП ги имаат при користењето на банкарски кредити (трошоци за воспоставување хипотека, залог итн.).
- *Заштеда на обртен капитал* поради помало сопствено учество или без учество, што овозможува поголема ликвидност на претпријатијата што сопствените средства можат да ги насочат за финансирање на обртните средства или за други потреби.
- *Флексибилност на договорните одредби* согласно потребите на корисникот на лизинг, што е овозможено со регулаторната рамка и структурата на ризик.
- *Поволна даночна политика* што дозволува кај финансискиот лизинг прикажување на ратата за лизинг како трошок во билансот на успех и тоа делумно како амортизација, а делумно како трошок на финансирање, што ја намалува даночната основа. Кај оперативниот лизинг ратата во целост се третира како трошок, што ја намалува основата за оданочување.
- *Воспоставување на добра соработка со снабдувачите и производителите* на опремата, што придонесува за добивање на поповолни услови за корисникот на лизинг.
- *Економија на обем* во набавките и одржувањето, што влијае на намалување на трошоците за давателот на лизинг и пониски трошоци за крајниот корисник.
- *Поедноставна и пократка процедура за одобрување*, што подразбира минимална потребна документација и анализа на готовинскиот тек на претпријатието по набавката на средството и донесување одлука дури и за еден ден.
- *Не се оптоварува кредитната рамка кај банката*, што значи дека кредитната способност нема да се намали со склучување на договорот за лизинг.

Значи, лизингот овозможува финансирање на капитални инвестиции за МСП што немаат кредитна историја и соодветен колатерал и влијае на намалување на пазарните неуспеси на кредитирањето. Од друга страна, мораат да се земат предвид и некои негативности поради кои лизингот можеби и не е најсоодветната форма за финансирање на МСП, на пример:

- *Неплаќањето на достасана рата* може да доведе до одземање на опремата и до затворање на бизнисот.

- Даночните олеснувања за отплата на лизингот се помали во споредба со набавка на опрема на кредит.
- Ограничен избор на опрема што може да се купи на лизинг.

Според истражувањето на Европската централна банка за периодот октомври 2011 – март 2012 година, пристапот до финансиски средства останува вториот најголем проблем со кој се соочуваат МСП во еврозоната. Меѓутоа, интересен е податокот во врска со структурата на најважните извори на финансирање за МСП, каде што како трет најзначаен извор, по банкарските кредити и кредитните линии/дозволени пречекорувања, се јавуваат лизингот и факторингот.⁸⁶ Лизингот учествува со 19% од вкупните инвестиции во 2009 година на ниво на ЕУ, притоа овозможувајќи инвестиции во основни средства, како објекти, опрема и машини, возила, канцелариска опрема, земјоделска и градежна механизација, медицинска опрема, опрема за обновлива енергија итн. Лизингот е особено атрактивен за МСП, бидејќи им обезбедува можност за финансирање и на 100% од вредноста на средството, без притоа да мораат да понудат дополнително обезбедување. Затоа лизингот е одличен инструмент токму за МСП со висок потенцијал за пораст и старт-ап бизнисите. Во услови на економска криза, стагнација на економиите во ЕУ и висок јавен долг, фокусот во ЕУ е ставен на МСП, како значајни учесници во создавањето на БДП, со цел да се обезбеди одржливо обновување на економијата.

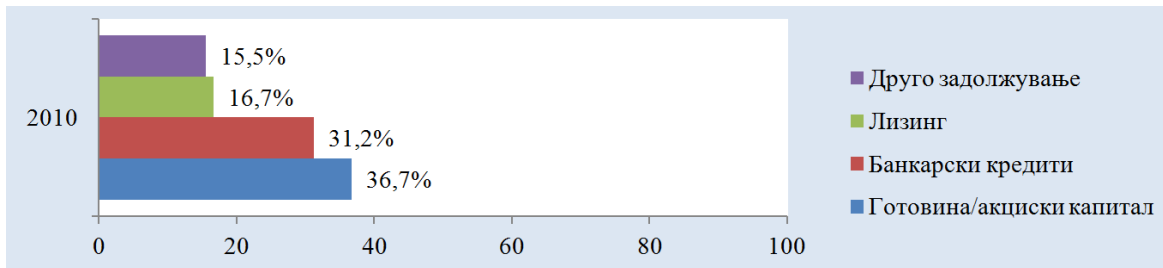
Во октомври 2011 година од страна на Европската лизинг-федерација (Leaseurope) е објавен извештај во врска со користењето на лизингот од страна на европските МСП, базиран на истражување направено во осум земји од ЕУ, со кое биле опфатени 3.000 МСП, од девет индустриски сектори.⁸⁷ Генералниот заклучок од ова истражување е дека лизингот претставува многу значаен извор за финансирање на инвестициите на МСП и дека поддршката за развој на лизинг-секторот ќе обезбеди поголем развој и експанзија на МСП. Земајќи ја предвид моменталната економска клима, лизингот сигурно има голема улога за МСП и за зајакнувањето на европската економија. Истражувањето покажало дека во 2010 година 40% од испитаните МСП го користеле лизингот како извор на финансирање, а очекувањата се дека таа бројка ќе се зголеми на 43% во 2011 година. Во 2010 година, 16,7% од вкупните инвестиции на МСП биле финансирани преку лизинг-

⁸⁶ European Central Bank (2012), "Survey on the access to finance of SMEs in the Euro area from October 2011 to March 2012".

⁸⁷ Oxford Economics (2011), "The Use of Leasing Amongst European SMEs".

аранжмани, со очекувано зголемување на 18,6% во 2011 година (Графикон 2.19). Лизингот како извор на финансирање учествува со значително помал процент од банкарските кредити, што учествуваат со речиси двапати повеќе во вкупниот износ на финансирани инвестиции од страна на МСП.

Графикон 2.19: Извори на финансирање на инвестициите на МСП во ЕУ во 2010 година (%)



Извор: Oxford Economics/EFG.

Доколку оваа состојба се спореди со вкупното учество на лизингот од 12,9% во финансирањето на сите претпријатија, независно од нивната големина, заклучокот е дека европските МСП во поголем број го користат лизингот за финансирање на своите инвестиции во споредба со големите претпријатија. Според резултатите од истражувањето, МСП што ги финансирале своите инвестиции преку лизинг, во просек инвестирале повеќе за 57% во споредба со оние МСП што не биле лизинг-корисници. Исто така, се покажало дека лизингот како форма на финансирање повеќе се користи од страна на новите претпријатија и тоа со учество до 25% на МСП не постари од две години и 50% на фирми стари помеѓу две и пет години.

- Лизинг-секторот во Република Македонија

Правната рамка за функционирање на лизингот во Република Македонија е утврдена со Законот за лизинг, со која се уредуваат начинот и условите за вршење лизинг на подвижни и недвижни предмети, како и правата и обврските на страните во договорот за лизинг.⁸⁸ Согласно Законот за лизинг, даватели на лизинг се домашни трговски друштва и странски трговски друштва што имаат основано

⁸⁸ Закон за лизинг, Службен весник на РМ, бр. 4/2002, 49/2003, 13/2006 и 88/2008.

подружница во Република Македонија, во согласност со Законот за трговски друштва. За да можат трговското друштво и подружницата на странско трговско друштво да бидат даватели на финансиски лизинг во Република Македонија, треба да добијат дозвола од Министерството за финансии за вршење на финансиски лизинг. Министерството за финансии, за секоја издадена и одземена дозвола за вршење лизинг го информира Централниот регистар. На овој начин Централниот регистар формира база на податоци за сите правни лица на кои им е издадена дозвола за вршење лизинг во Република Македонија, како и за сите промени по однос на нивните дозволи. Процедурата за добивање дозвола за вршење на финансиски лизинг е релативно едноставна. Договорите за финансиски лизинг во економска смисла имаат иста намена како и договорите за кредит, поради што на договорите за финансиски лизинг склучени со физички лица се применува и Законот за заштита на потрошувачи при договори за потрошувачки кредити.

Со Законот за лизинг е предвидена обврска за давателот на финансиски лизинг да го регистрира предметот што е предмет на Договорот за лизинг во посебен регистар што се води во рамките на Централниот регистар на Република Македонија, во рок од пет работни дена од денот на потпишувањето на Договорот за лизинг. Исто така, давателот на лизинг е должен да го извести Централниот регистар, односно да ја регистрира секоја промена настаната во врска со предметот на Договорот за лизинг.

На пазарот на финансиски лизинг во Република Македонија во 2012 година активно работат 11 лизинг-друштва, со што нивниот број во споредба со 2010 година не е променет.⁸⁹ Деталната анализа во поглед на лизинг-услугите се однесува за 10 лизинг-компаниии од вкупно регистрирани 11 (за една лизинг-компанија не беа достапни податоци во врска со видот на лизинг-услугите што ги нуди). Од направената анализа на регистрираните компании во Република Македонија може да се заклучи дека доминира финансискиот лизинг, односно 100% од лизинг-компаниите нудат финансиски лизинг, додека оперативен лизинг нудат само три лизинг-компаниии или 33%.

Од аспект на средствата што се нудат на лизинг доминираат возилата, односно 100% од сите лизинг-компаниии нудат лизинг на патнички возила, додека четири од нив нудат лизинг и на комерцијални возила (камиони, автобуси итн.).

⁸⁹ Министерството за финансии, Регистар на даватели на финансиски лизинг.

Интересен е податокот дека оперативниот лизинг е достапен единствено за патнички возила. Лизингот на опрема и машини е помалку застапен и таква услуга нудат само четири лизинг-компаниии, додека лизинг на недвижности воопшто не се нуди на пазарот во Македонија, со очекување дека во иднина ќе може да се набави и недвижен имот по пат на лизинг. Детален преглед на лизинг-друштвата со нивните карактеристики е даден во Анекс 3.

Сопственичката структура на лизинг-секторот во Република Македонија се одликува со изразена доминација на странскиот капитал од околу 99,5% во 2010 година. Најголемиот дел од капиталот на лизинг-индустријата, односно 84,8%, е во сопственост на странски финансиски институции, додека остатокот е во сопственост на странски нефинансиски правни лица (14,66%) и физички лица (0,07%).⁹⁰

Во текот на првите три квартали од 2010 година, и покрај забавувањето на целокупната економија, состојбата кај лизинг-друштвата се стабилизира и притоа остварено е зголемување на вкупната актива на лизинг-друштвата за 9,8% во однос на 2009 година.⁹¹ Учеството на активата на секторот лизинг во БДП изнесува 2%, додека учеството во вкупните средства на финансискиот сектор е 2,5%.

Финансиската криза во 2009 година негативно се одрази врз работењето на лизинг-секторот, што резултирало со негативен финансиски резултат на ниво на сектор. Оваа состојба продолжи и во 2010 година, кога оперативната загуба на крајот на годината изнесуваше 141 милион денари. Лизинг-секторот во Република Македонија, исто како и банкарскиот сектор, во 2011 година се соочи со отежната наплата на побарувањата, што придонесе за продолжување на непрофитабилното работење на секторот и остварување загуба од 22,6 милиони денари.

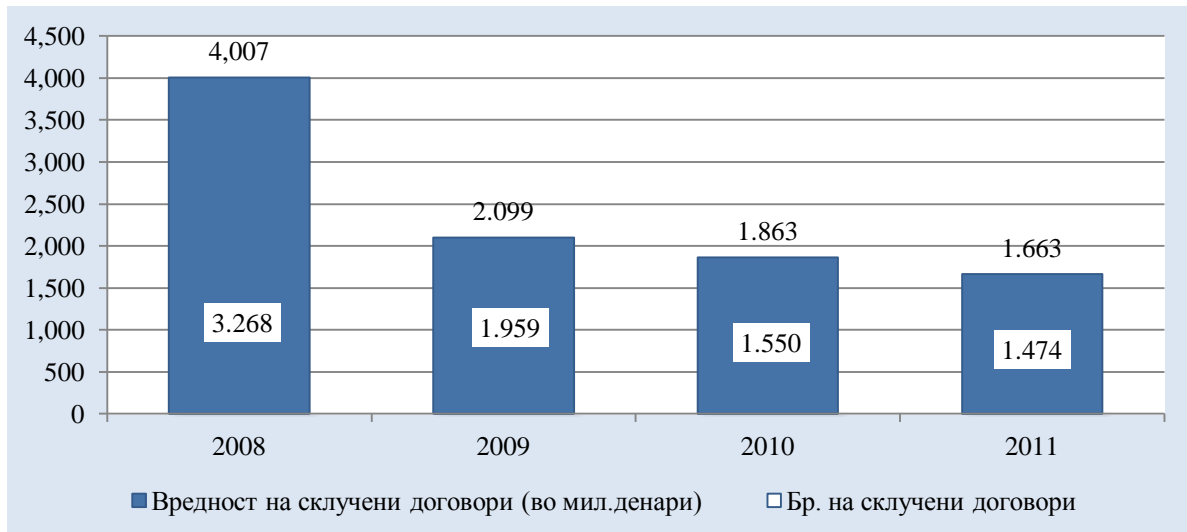
Како резултат на овие состојби се намалија бројот и вредноста на новите договори склучени од страна на лизинг-компаниите. Бројот и вредноста на нови договори склучени во 2011 година достигнаа само 1.663 милиони денари, во споредба со 2008 година, кога вредноста на новосклучените 3.268 лизинг-договори изнесуваше 4.007 милиони денари. Учеството на вредноста на новосклучените договори за лизинг во 2011 година изнесува само 0,4% во БДП.⁹²

⁹⁰ Министерство за финансии (2011), „Претпристапна економска програма 2011-2013“, Скопје, стр. 36-38.

⁹¹ Ibid.

⁹² Народна банка на РМ, Извештај за финансиска стабилност 2011, стр. 146.

Графикон 2.20: Број и вредност на склучени договори за лизинг во РМ по години (2008-2011)

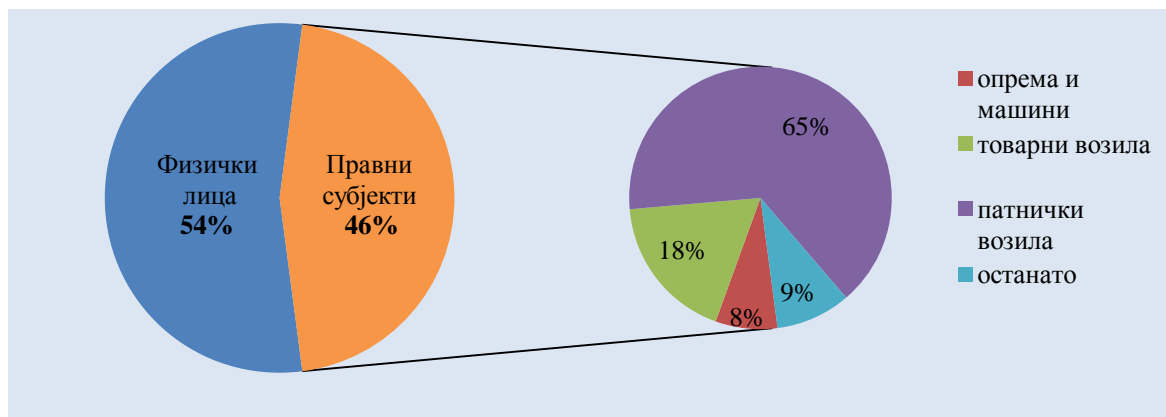


Извор: Министерство за финансии на РМ.

Евентуалното продолжено намалување на обемот на активностите на овој сектор може да доведе до натамошно влошување на неговите остварувања. Просечната каматна стапка на новосклучени договори за лизинг во 2010 година изнесува 9,84%, што е пониска за 0,7 процентни поени од просекот во 2009 година.

Доколку се анализира структурата на активните договори за лизинг, договорите со физички лица учествуваат со 54%, додека учеството на правните субјекти изнесува 46%. Од аспект на намената, доминира финансирањето за подвижни предмети, што учествува со 97,8% во вкупната структура од активните договори за лизинг. Како што може да се види од графиконот подолу, најголемо учество кај активните договори за правни субјекти имаат патничките возила, со 65% од вкупните активни лизинг-договори со правни субјекти, додека само 8% од лизинг-договорите се искористени за набавка на опрема и машини.

Графикон 2.21: Структура на активни лизинг-договори во РМ со состојба на 31.12.2011 година



Извор: Министерство за финансии на РМ.

Врз основа на претходните анализи и во споредба со земјите од регионот, како и со земјите-членки на Европската унија, може да се заклучи дека лизинг-секторот во Република Македонија е слабо развиен. Карактеристика на лизинг-секторот во Република Македонија е тесната специјализираност на регистрираните лизинг-компаниии. Имено, само две лизинг-компаниии (НЛБ Лизинг и ХИПО Алпе Адриа) имаат поширок асортиман на лизинг-услуги. Исто така, неповолна е состојбата и со понудата на средства што се нудат на лизинг, при што предноста ја имаат возилата.

Лизинг-понудата во Македонија не кореспондира со потребите на секторот на МСП за финансирање на нивните инвестиции и може само делумно да се користи како супститут на банкарските долгорочни кредити. Од финансиска гледна точка, лизингот за МСП сè уште е поскапа варијанта од кредитот.

На крајот, мора да се спомене дека несовршениот правен систем предизвикува тешкотии за продажба на веќе користените средства и проблеми во поглед на враќање на средствата во владение што исклучително негативно влијае на развојот на овој финансиски инструмент.

2.3.4 Фондови за ризичен капитал (Venture Capital Funds)

За потребите на понатамошната разработка потребно е прво да се направи разграничување на поимите. Имено, фондовите за ризичен капитал претставуваат сегмент од приватните инвестициски (капитални) фондови што обезбедуваат акционерски капитал за претпријатијата што не котираат на берза. Единствена разлика е во која фаза се реализира инвестицијата, односно терминот ризични фондови се однесува на капиталните инвестиции во фазата на почнување и ран развој на претпријатието.

Фондовите за ризичен капитал претставуваат интересно решение за нови и постоечки МСП што имаат атрактивни и интересни идеи и проекти, но се соочуваат со недостиг на финансиски средства. Специфичното значење за овие фондови и нивното влијание за МСП е тоа што тие обезбедуваат многу повеќе за нив отколку само финансиски средства, односно тие обезбедуваат совети, искуство и контакти што ги зголемуваат можностите за успех на МСП.

Фондовите за ризичен капитал претставуваат финансиски здруженија специјализирани за инвестирање во мали, релативно нови приватни претпријатија што имаат голем потенцијал за пораст, желба за капитално партнерство и транспарентно управување. Тие вложуваат финансиски средства за докапитализација на претпријатијата, што не котираат на берза, и тоа во раните фази на нивниот развој, односно во време кога ретко кој друг инвеститор се одлучува за вложување. Овие фондови во суштина плаќаат за идни профити, а не за сегашни средства на претпријатијата. Тоа за нив подразбира преземање ризик за инвестирање дури и во случаи кога инвестицијата не може да биде поткрепена со материјални добра и цврсти гаранции и преземање ризик од загуба на средствата во случај да пропадне претпријатието. За возврат, фондот добива парцијален удел во сопственоста на претпријатието (најчесто не повеќе од 50%), што значи учество во донесување на важни деловни одлуки и излез од него по одреден временски период, со висока стапка на поврат на вложените средства што по дефиниција треба да биде повисока во однос на конвенционалните извори на финансирање. Излезот од претпријатието најчесто се врши со пронаоѓање на стратешки партнер, со откуп на уделот од страна на останатите партнери или со трансформација во акционерско друштво и иницијална јавна понуда на акции на берза.

Недостатокот на свеж капитал претставува основна пречка за пораст на МСП, со што се отвора потребата за разработка на овој начин на обезбедување на потребните финансиски средства за реализација на проектите. Фондовите за ризичен капитал претставуваат алтернатива на традиционалните банкарски кредити. Некои од главните проблеми со кои се соочуваат МСП при обезбедувањето кредити од банките или други кредитни институции се јавуваат токму како предност на финансирањето преку фондовите за ризичен капитал: инвеститорите од овие фондови се подготвени да преземат поголем ризик за разлика од банките, но за возврат очекуваат поголема добивка од продажба на уделот; МСП не треба да имаат обезбедување, како за кредитите; нема расходи за плаќање камата; инвестициите преку фондовите се обично на долг рок или најмалку на среден рок, во споредба со краткорочните банкарски кредити.⁹³

Соработката со овие фондови овозможува широк спектар на поволности за МСП, но секако треба да се земат предвид и недостатоците, прикажани во табелата подолу.

Табела 2.7: Предности и недостатоци за МСП од финансирање преку Фондовите за ризичен капитал

Предности	Недостатоци
Прилив на дополнителни финансиски средства	Високи административни трошоци за инвестирање на мали износи, што ги обесхрабрува инвеститорите
Унапредување на управувањето и раководењето	Предуслов е да постои ликвиден пазар на капитал
Полесен пристап до конвенционални извори на средства	Очекувањата за високи профити ги исклучуваат МСП што немаат потенцијал во иднина да станат високопрофитабилни компании
Подобрување на извозните перформанси	
Пристап до консултанти	
Отворање можности за берзанска котација и пристап до посериозни стратешки инвеститори	

Извор: UNCTAD.

⁹³ United Nations Conference on Trade and Development (2002), "Improving the competitiveness of SMEs in developing countries: The role of finance to enhance enterprise development", Geneva, p. 33-36.

Фондовите за ризичен капитал се присутни во земјите од Западен Балкан уште од 1997 година и нивните почетоци беа поддржани од страна на меѓународни финансиски институции (најмногу ЕБРД) и меѓународни развојни организации, како УСАИД. Износот на ризични капитални вложувања во периодот од 1997 до 2010 година се проценува дека изнесува околу 108 милиони евра, реализирани во 74 трансакции или во просек 1,5 милиони евра по поединечна инвестиција. Во Табела 2.8 се дадени подетални податоци за постоечките фондови во земјите од Западен Балкан.

Табела 2.8: Фондови за ризичен капитал во земјите од Западен Балкан

Фонд	Година и земја на основање	Процент износ на инвестиции (во мил. ЕУР)	Мин-макс. инвестиции (во мил. ЕУР)	Број на реализирани инвестиции заклучно со 2010 година
Nexus Alpha	2008, Хрватска	11,0	1-10	3
Quaestus Private Equity Capital	2003, Хрватска	26,5	1-10	7
RSG Capital*	2008, Словенија	1,5	0,3-1,5	1
SEAF South Balkan Fund	2005, Србија, Македонија, Црна Гора	7,1	0,3-1,5	7
SEAF Macedonia	1998, Македонија	10,4	0,3-1,5	14
SEAF Macedonia, SIF	2007, Македонија	1,0	0,3	3
SEAF Croatia	1997, Хрватска	6,3	0,3-1,5	22
Poteza Innovation & Growth	2007, Словенија	1,0	0,3-2	1

Извор: Интернет-страници на фондови.

- Фондови за ризичен капитал во Република Македонија

1. СЕАФ Македонија

СЕАФ Македонија е прв приватен инвестициски фонд во Македонија, основан во 1998 година како дел од СЕАФ Глобал (Small Enterprise Assistance Fund). СЕАФ Глобал претставува фамилија од 19 инвестициски фондови активни во Источна Европа, Русија, Азија и Јужна Америка и претставува комерцијално-

ориентиран фонд. Седиштето е во Вашингтон, САД, а вкупниот капитал со кој управуваат изнесува околу 400 милиони долари. Преку фондовите на СЕАФ реализирани се повеќе од 300 инвестиции во светот.⁹⁴

Почетниот капитал за основање на СЕАФ Македонија е од УСАИД, а останати акционери се ИФЦ, ЕБРД и КфВ – ДЕГ, со вкупен фонд од 13 милиони долари. СЕАФ го отвори патот за развој на фондовите за ризичен капитал во Македонија. Од почетокот на своето функционирање, па до крајот на 2009 година, СЕАФ има реализирано 14 инвестиции во износ од околу 10,4 милиони долари. Рангот на инвестициите се движи од 200 илјади до 1 милион долари, преку откуп на малцински сопственички удел што се движи од 20 до 49%. Од вкупните инвестиции реализирани се 11 излези. Периодот на инвестирање во просек се движи од три до седум години.

Иако СЕАФ Македонија нема повеќе средства за инвестиции, активностите во Македонија продолжија преку СИФ II (Small Investment Fund II). Вкупната вредност на овој фонд изнесува 2,25 милиони евра, со што се очекува да се реализираат капитални инвестиции во три портфолио-компаниии со просечен износ 750.000 евра по компанија.

2. Фонд за Јужен Балкан СЕАФ (SEAF South Balkan Fund)

Во октомври 2005 година СЕАФ го стартуваше Фондот за Јужен Балкан СЕАФ (СБФ) со цел да се обезбеди долгорочен капитал и квазикапитал за МСП од Србија, Црна Гора и Македонија. Фондот е формиран со средства од швајцарската влада (SECO), Холандската развојна банка (FMO), Финскиот финансиски развоен фонд (FINNFUND) и УСАИД во вкупен износ од 13 милиони евра. Целта на формирањето на овој фонд била да се поддржи приватниот сектор во овие балкански земји, како и да се поттикне регионалниот пристап и соработка преку формирање на мешовити компании.

Рангот на инвестициите се движи од 300.000 евра до 1,5 милиони евра, со минимум сопственички удели од 20%, па нагоре. Заклучно со септември 2010 година периодот за инвестирање е завршен. Вкупните реализирани инвестиции изнесуваат 7,1 милион евра или во просек 1 милион евра за една портфолио-компанија. Портфолиото на СБФ се состои од инвестиции во 7 компании во

⁹⁴ SEAF – Small Enterprise Assistance Funds.

различни сектори и тоа синџир на маркети, дистрибутер на ИТ-технологија, ИТ и телекомуникации, транспорт на пратки и една фабрика.

3. Проект на УСАИД Македонија за микро и мали претпријатија⁹⁵

Овој проект ќе се спроведува во период од пет години, почнувајќи од јули 2011 година, со основна цел поддршка на економскиот пораст и креирање на работни места преку зајакнување на микропретпријатијата и максимирање на нивниот придонес за вкупната економија. Како дел од проектот предвидено е формирање на приватен фонд за капитални вложувања „Квази Капитал“ со почетен капитал од 800.000 долари. Фондот ќе биде управуван од „СПМГ Капитал“ – Друштво за управување со приватни фондови. Се очекува инвестициите да бидат во рангот од 50.000 до 100.000 долари, со што ќе се поддржат од седум до десет микропретпријатија. Развојната цел на овој фонд е поддршка за креирање на нови работни места.

4. СЕАФ Македонија 1

Во текот на октомври 2012 година од страна на организацијата „Македонија 2025“ беше организиран Глобален инвестициски самит за Македонија. „Македонија 2025“ е невладина непрофитна организација посветена на воспоставувањето платформа за бизнис-соработка меѓу Македонија и дијаспората и креирање на просперитетна бизнис-клима во земјава. Оваа организација е основана во 2007 година во САД, од страна на угледни членови на македонската дијаспора. Организацијата е фокусирана на позиционирање на Македонија како преферирана дестинација за директни странски вложувања, промовирање на транспарентно управување и корпоративни практики, како и на креирање на просперитетна клима за претприемништво.⁹⁶ За време на инвестицискиот самит од страна на „Македонија 2025“ беше иницирано формирање фонд за инвестиции СЕАФ Македонија 1, што се очекува првично да располага со 15 милиони долари, со кои ќе се поддржат 10 до 14 компании од областа на земјоделството, фармацијата и образованието.

Овие средства е предвидено да се обезбедат од страна на индивидуални влогови од најмалку 500.000 долари од секој поединечен инвеститор, што во

⁹⁵ Проект на УСАИД Македонија за микро и мали претпријатија.

⁹⁶ Macedonia 2025.

суштина се успешни бизнисмени од САД, Австралија, Канада и Европа, со потекло од Македонија. Се планира фондот да функционира целосно по принципот на првиот македонски инвестициски фонд – СЕАФ Македонија. Освен капиталните инвестиции, инвеститорите во фондот ќе им нудат на македонските претприемачи менторства и пристап до пазарите.⁹⁷ Оваа иницијатива, доколку се развие понатаму, ќе претставува потенцијален извор за финансирање, особено на нови и иновативни МСП. Меѓутоа, почетниот капацитет за поддршка на само десетина компании реално не соодветствува на моменталните потреби за капитал на македонските МСП, што се соочуваат со проблеми при обезбедување на финансиски средства за своето работење.

- Влијанието и значењето на фондовите за ризичен капитал

Со развојот на секторот на МСП користи за државата и за националната економија е многукратна. Профитабилните МСП генерираат приходи, креираат нови работни места, го поддржуваат развојот на останатите поврзани индустрии и сектори (снабдувачи и купувачи), плаќаат давачки кон државата, односно го забрзуваат економскиот пораст.

Со цел да се утврди влијанието на инвестициите на СЕАФ врз развојот на МСП, во 2009 година спроведено е истражување на примерок од 77 претпријатија од активните и завршените инвестиции на СЕАФ, во 14 земји.⁹⁸ Податоците презентирани во Табела 2.9 генерално покажуваат дека инвестициите на СЕАФ имаат значајно позитивно влијание врз МСП и врз останатите инволвирани субјекти, доколку се споредат податоците пред инвестицијата и по излезот на СЕАФ од претпријатието (во просек од 3,3 години).

⁹⁷ Дневен весник „Вечер“, бр. 15120, 22.10.2012 година.

⁹⁸ SEAF (2011), “Impact Beyond Investments”, Development Impact Report, p. 11-29.

Табела 2.9: Влијание на инвестициите на СЕАФ врз претпријатијата

Категорија	Годишна стапка на пораст
Број на вработени	25%
Број на снабдувачи	34%
Број на потрошувачи	30%
Платени давачки кон државата	49%

Извор: СЕАФ.

Како што е споменато погоре, една од предностите на користењето на овој инструмент на финансирање е привлекувањето на други инвеститори или кредитори. Ова позитивно влијание и фактички се демонстрира со податокот дека во просек на 1 американски долар инвестиран од СЕАФ, 1,94 долари се инвестирани од други инвеститори, банки и други финансиски институции.

На крајот, генерално може да се заклучи дека сегментот на приватни капитални фондови во Република Македонија не е развиен и досега земјата не привлече голем интерес кај меѓународните фондови на приватен капитал. Значи, имаме слаба понуда, но и многу слаба побарувачка. СЕАФ Македонија ги постави основите за развој на ризичните капитални фондови во Република Македонија со голема улога во подигнувањето на свеста за можностите на овој начин на финансирање. Меѓутоа, македонските претприемачи се чини дека сè уште не се подготвени за овој тип финансирање. Особено голема бариера претставува неподготвеноста за поделба и откажување на дел од сопственоста. И покрај тоа, сигурно е дека постојат мал број претпријатија во Македонија што би ги искористиле можностите за финансирање преку овие фондови. Претпоставка е дека тоа би биле некои новоформирани иновативни претпријатија од областа на ИТ-технологијата.

Во однос на регулативата, анализите покажуваат дека постои усогласеност со меѓународните принципи, како и релативно висока ефикасност во примената на законите и прописите. Сепак, регулаторот на пазарот на хартии од вредност не може да биде во состојба да ги следи во целост овие приватни фондови и затоа треба да се развие комерцијален сектор на приватен капитал. Исто така, како пречки за развој на оваа форма на финансирање се јавуваат сложеното деловно окружување, ограничените можности за инвестирање и слабите можности за излез. Иако на

домашниот пазар на акционерски капитал има значителна капитализација, прометот е низок и ги одвраќа инвеститорите, но и ја ограничува можноста за иницијални јавни понуди на акции, како една од можностите за излез. За таа цел, потребно е да се спроведат соодветни политики за стимулирање на понудата, но најважно од сè, потребно е да се работи интензивно на подобрување на подготвеноста за инвестирање на претприемачите.

2.3.5 Факторинг

Во последно време сè повеќе се актуализира значењето на алтернативните извори за финансирање, што во услови на конзервативен и ригиден банкарски сектор се од големо значење за обезбедување поддршка за реалниот сектор на економијата. Факторингот е еден од тие алтернативни извори за финансирање на МСП, што треба да понуди можности за намалување на неликвидноста и поттикнување на циркулацијата на паричните текови со оглед на отежнатиот пристап до краткорочните кредити и нагласениот проблем за наплата на побарувањата.

Предизвикот со кој се соочуваат МСП во земјите во развој е како да ги искористат побарувањата од кредитоспособни купувачи за обезбедување на обртен капитал. Кредитите обезбедени со квалитетни побарувања, што се примарен извор на финансирање на МСП во развиените земји, на пример САД, најчесто воопшто не се достапни за МСП во земјите во развој.

Факторингот претставува финансиска услуга и потекнува од англискиот збор „фактор“ што значи: агент, комисионер, застапник, посредник. Се смета дека факторингот како инструмент се развил во периодот на деветнаесеттиот век во трговските односи помеѓу Англија и Америка. Во европските земји факторингот почнува да се развива во шеесеттите години од дваесеттиот век, со значителен пораст на факторинг-услугите од 15 до 20% на годишно ниво. Денес, постои развиена мрежа на факторинг-фирми што често се поврзуваат меѓу себе, формирајќи мултинационални компании за факторинг, што вклучуваат банки, осигурителни компании и други финансиски институции.⁹⁹

⁹⁹ Mikerević, D. (2001), “Finansijski menadžment”, Ekonomski fakultet, Banja Luka, стр. 152.

Како што претходно веќе подетално е елаборирано, еден од главните предизвици за многу мали бизниси е пристапот до финансирање и затоа факторинг-услугите најчесто ги користат МСП. Суштината на факторингот се состои во побрза наплата на побарувањата, што е од особена важност кога станува збор за продажба на странски пазари и кога се работи за МСП. Имено, многу претпријатија се соочуваат со тешкотии да го финансираат својот производствен циклус, бидејќи купувачите бараат од 30 до 90 денови одложено плаќање по доставувањето на стоката. Продавачот издава фактура што претставува побарување, односно неликвидни средства до моментот на плаќањето на фактурата. Факторингот претставува можност за финансирање на начин што факторинг-компанијата (факторот) прво ја дисконтира фактурата, потоа таа сума ја намалува и за цената на својата услуга (провизија) и за каматата за периодот за кој треба да се плати фактурата, и на крајот му ја исплаќа таа вредност на продавачот на производите или услугите во готови парични средства. Факторингот не претставува кредит и не се евидентира како обврска во пасивата на билансот на состојба и покрај тоа што обезбедува финансирање на обртни средства.¹⁰⁰ Исто така, факторот што ги откупува побарувањата го презема и ризикот за нивна наплата.

Генерално, факторинг-производите можат да се поделат на:

- Факторинг со „регрес“;
- Факторинг „без регрес“;
- Дисконтирање на фактура; и
- Факторинг на странски краткорочни побарувања – меѓународен факторинг.

Факторинг-компаниите ги купуваат побарувањата дисконтирани, со право на регрес или без регрес. *Факторингот со регрес* значи дека факторот ја презема одговорноста за наплата на побарувањата на клиентот, но го задржува правото да бара целосна наплата од клиентот за износот на ненаплатените побарувања. Клиентот може да купи кредитно осигурување, но факторот не обезбедува никакво покритие за ненаплатеното побарување. *Факторингот без регрес* е вид факторинг каде што целиот ризик за наплата на побарувањето го презема факторот со наплата на поголема провизија. Овој облик на факторинг е доминантен во развиените земји.

¹⁰⁰ Klapper, L. (2005), “The Role of Factoring for Financing Small and Medium Enterprises”, The World Bank, Washington, DC, p. 1.

Меѓутоа, поголемиот број *договори за дисконтирање на фактури* се спроведуваат на „доверлива“ основа, каде што купувачот не е свесен за вмешаноста на факторот.

Кај дисконтираните фактури клиентот побарува плаќање од купувачот директно, додека плаќањето се извршува преку номинираната доверителска (фидуцијарна) сметка што е под контрола на факторот. Дисконтирањето на фактура претставува ефективен начин профитабилните бизниси да ги подобрат своите готовински приливи. Оваа услуга ја овозможуваат банките и финансиските институции на компаниите што продаваат производи или услуги на други фирми врз основа на кредит. *Меѓународниот или извозниот факторинг* се користи за финансирање на извозот, што ја намалува улогата на акредитивот. Меѓународниот факторинг е флексибилен и реагира брзо на сите промени во окружувањето. Овој вид факторинг претставува решение на традиционалниот проблем за продажба на стоки и услуги на кредит во странство. Тој обезбедува услуги за проценка на кредитната способност на странските купувачи, проценка на кредитниот ризик и другите придружни ризици, дава стопроцентна заштита од ненаплатливост на побарувањата, управува и ја забрзува наплатата на побарувањата и извршува финансирање со моментално уплатување на парични средства.

Генералните искуства укажуваат дека факторингот во одредени случаи може да има предност во споредба со кредитирањето. Факторингот се покажува како корисен инструмент за финансирање претпријатија (продавачи) што од страна на банките се оценети како високоризични поради недостиг на информации или други причини. За факторингот од примарно значење е кредитоспособноста на купувачот и затоа овој инструмент е соодветен за финансирање/откуп на побарувања од големи и странски компании што имаат поголема кредитоспособност од продавачот.

Исто така, факторингот како инструмент е особено атрактивен во финансиски системи со слаби трговски закони и права. Исто како и традиционалното кредитирање, факторингот обезбедува обртни средства за МСП, со таа разлика што факторот ги откупува побарувањата. Во услови на слабо бизнис-окружување, добрата страна на факторингот е што побарувањата што се предмет на факторинг-услугата се исклучуваат од стечајната маса на продавачот. Меѓутоа, од друга страна, слабото правно и регулаторно окружување може негативно да се одрази на факторингот, поради тешкотии со кои може да се соочи факторот при наплата на откупените побарувања.

Факторингот како облик на краткорочно финансирање бележи изразен тренд на зголемување во светски рамки. Според податоците од Меѓународното здружение на факторинг-компаниии (Factors Chain International – FCI), вкупниот реализиран промет преку факторинг-договори е зголемен од 1.016 милијарди евра во 2005 година на 2.015 милијарди евра во 2011 година. Во голем број од земјите од ЈИЕ во 2005 година не постоеше ниеден фактор (Бугарија, Србија), додека во 2011 година во истите земји со факторингот се реализира годишен промет од неколку стотици милиони евра.¹⁰¹

Табела 2.10: Домашен и меѓународен факторинг по земји во 2011 година

(во мил. евра)

Земја	Број на факторинг-компаниии	Домашен факторинг	Меѓународен факторинг	Вкупен обрт
Франција	12	141.410	33.170	174.580
Германија	100	119.120	38.140	157.260
Велика Британија	42	249.664	18.416	268.080
Италија	45	142.686	32.496	175.182
Србија	13	726	200	926
Хрватска	20	2.153	116	2.269
Бугарија	7	800	210	1.010
Словенија	4	410	140	550
Босна и Херцеговина	1	30	15	45
Романија	13	1.992	660	2.582
Вкупно Европа	610	1.025.558	192.253	1.217.811

Извор: Factors Chain International, Annual Review 2012.

Податоците презентирани во Табела 2.10 укажуваат на фактот дека факторингот е многу застапен во развиените земји, додека во земјите од ЈИЕ, а особено во земјите од Западен Балкан, овој специфичен извор на финансирање е во фаза на развој. Од земјите во регионот, Романија има најразвиен пазар на факторинг со 13 факторинг-компаниии и остварен промет од 2,58 милијарди евра, а речиси на еднакво ниво е и Хрватска, каде што постојат 20 факторинг-компаниии што во 2011 година оствариле промет од 2,27 милијарди евра. Најнизок остварен промет во 2011 година во износ од 45 милиони евра е забележан во Босна и Херцеговина, додека за

¹⁰¹ Factors Chain International, Annual Review 2012, p. 23.

Македонија, Албанија и Црна Гора воопшто нема презентирани податоци од страна на Меѓународното здружение на факторинг-компаниии.

Во услови на светска економска криза, кога се зголемува ризикот од наплата на побарувањата, реално е да се очекува дека и во регионот на ЈИЕ ќе се зголеми значењето на факторингот. Основната предност на факторингот е што ги претвора побарувањата од купувачите во веднаш расположливи парични средства, што ја забрзува способноста за пораст со создавање на ликвиден обртен капитал. Меѓутоа, постојат бројни законски и правни предизвици за развој на факторинг-услугите во земјите во развој:¹⁰²

- *Оданочување.* Даночниот третман на факторинг-трансакциите може значително да ја зголеми цената на факторинг-услугата.

- *Законска регулатива.* Постојењето на посебен закон за факторинг или одредби во други законски прописи што официјално го дефинираат факторингот како финансиска услуга.

- *Развиена информациска инфраструктура.* Недостигот од релевантни податоци во врска со извршување на плаќањата, што вообичаено ги обезбедуваат приватните и јавните кредитни бироа или факторинг-компаниите, може негативно да влијае на развојот на факторинг-услугите. Ваквата состојба упатува на непостоењето на прецизен и лесно достапен пазарен механизам за идентификување, мерење и управување со ризикот што се појавува на страната на корисниците на факторинг-услугите.

- Факторинг-услуги во Македонија

Факторинг-услугите во Македонија не се регулирани со посебен закон, меѓутоа постојат повеќе закони во чиишто рамки се дефинираат или се уредуваат активностите на факторингот. Така, во член 7 од Законот за банки е наведено дека банките во Република Македонија имаат право да вршат факторинг-активности (кредитирање во земјата и во странство, вклучувајќи и факторинг и финансирање на комерцијални трансакции и кредитирање во странство), меѓутоа не е наведено кој ќе

¹⁰² Klapper, L., "The Role of Factoring for Financing Small and Medium Enterprises", The World Bank, Washington, DC, стр. 9.

ја врши контролата на оваа нова банкарска функција.¹⁰³ Законот за Македонска банка за поддршка на развојот¹⁰⁴ во член 11 предвидува дека МБПР може да врши факторинг- и форфетинг-активности за сметка на своите клиенти. Понатаму, со Законот за финансиски друштва, во член 3 се дефинира поимот факторинг: „Факторинг е финансиска активност во која, врз основа на договор склучен во писмена форма, финансиското друштво (фактор) ги презема/купува побарувањата на друго домашно или странско правно лице (доверител), со или без право на регрес“.¹⁰⁵ Исто така, одредбите од повеќе закони имаат примена и го регулираат работењето на факторинг-компаниите, на пример, Законот за трговски друштва, Законот за спречување на перење пари и други приноси од казниво дело и финансирање тероризам, Законот за облигациски односи, Законот за девизно работење, Законот за данок на додадена вредност.

Иако законската регулатива во Македонија дава можност на банките да нудат факторинг-услуги на своите клиенти, сепак оваа активност тешко заживува. Проценката на ризикот за наплата на побарувањата од повеќе должници е потешко да се направи и е потребен соодветен институционален капацитет. Во услови кога банките се сè порестриктивни во кредитирањето на МСП, тешко е да се очекува дека тие ќе бидат активни учесници во развојот на ваков инструмент. Во состојба на неразвиен пазар на факторинг-услуги, потребна е соодветна државна интервенција за надминување на пазарниот неуспех. За таа цел, во Македонија се актуализираше улогата на факторинг-услугите токму преку Македонската банка за поддршка на развојот, чиешто искуство треба позитивно да влијае на формирањето и развојот на приватни факторинг-компаниии.

МБПР на своите клиенти им нуди извозен факторинг со право на регрес, односно краткорочно финансирање преку откуп на побарувањата на извозниците. МБПР ги откупува побарувањата од странските купувачи, а извозните компании добиваат краткорочно финансирање за нивните тековни потреби. Оваа услуга им овозможува на македонските извозни компании да продаваат производи и услуги со одложено плаќање до 180 денови, а притоа да добијат авансно плаќање по доставена фактура во износ од 80% од вредноста на фактурата. Цената на факторингот се пресметува врз основа на исплатениот аванс од 80% од износот на

¹⁰³ Закон за банките, Службен весник на РМ, бр. 67/2007; 90/2009 и 67/2010.

¹⁰⁴ Закон за Македонска банка за поддршка на развојот, Службен весник на РМ, бр. 105/09.

¹⁰⁵ Закон за финансиски друштва, Службен весник на РМ, бр. 158/2010.

фактурата и се состои од: каматна стапка што изнесува 8% на годишно ниво (каматата се пресметува на исплатениот аванс од 80% од износот на фактурата на реален број денови) и провизија за управување што изнесува 0,33% еднократно (провизијата се пресметува на целокупниот износ на фактурата).

Доколку во рок од 180 денови од денот на доспевање на фактурата нема плаќање од страна на странскиот купувач, се активира регресното право (МБПР го враќа побарувањето на клиентот). Оваа услуга на МБПР можат да ја користат сите трговски друштва регистрирани во РМ што вршат продажба на стоки и услуги во странство на одложено плаќање до 180 денови, додека приоритетни корисници се субјекти кои се нето-извозници, кои во тековната година во однос на претходната имаат зголемен извоз од најмалку 5% или го зголемиле бројот на вработени. Користа е тоа што со овој инструмент македонските МСП имаат посигурен настап на странските пазари и можност да најдат нови купувачи во услови кога поради економската криза се соочуваат со проблем при пласманот на своите производи и услуги. Со имплементирање на факторинг-услугата МБПР придонесува за полесно краткорочно финансирање на компаниите за нивните тековни потреби, што претставува еден вид акцелератор на бизнис-циклусите на извозно-ориентираните компании.

Првиот договор за извозен факторинг МБПР го реализираше на крајот на 2011 година и, според информациите од МБПР, до крајот на јуни 2012 година склучени се факторинг-договори со осум извозници, при што се откупени побарувања во износ од околу 1,3 милиони евра и е поддржан извоз во повеќе европски држави. Структурата по сектори покажува дека овој инструмент досега најмногу го користат компании од винската индустрија (63%) и прехранбената индустрија (25%).

Видот на факторинг-услуги што се нудат од страна на МБПР сосема кореспондира со условите во Република Македонија. Имено, во услови кога сè уште нема добро развиен кредитно-информативен систем, кога постојат случаи со издадени фиктивни фактури од страна на компаниите, слабо правно окружување итн., во тој случај ризикот за факторот е многу голем. Во такви услови нудењето на факторинг-услуги со право на регрес претставува единствено прифатливо решение, што сепак не го отстранува во целост кредитниот ризик на факторот.

Факторингот како извор на краткорочно финансирање на МСП во Македонија сè уште е во почетна фаза на развој, меѓутоа може да се констатира дека постои простор за развој на овие услуги во Македонија.

2.3.6 Бизнес-ангели

Многупати, кога се почнува со бизнис се почнува со мала заштеда, малку пари од банка, но најчесто тоа не е доволно. Сè уште постои финансиска дупка. Таа дупка ја пополнуваме ние – бизнис-ангелите.

Џеф Ландин, бизнис-ангел

Новите бизниси немаат кредитна и оперативна историја, немаат стабилен готовински тек и имаат недостиг од финансиски средства. Банките и другите финансиски институции се резервирани во однос на финансирањето на стартап бизнисите, што најчесто поради претходно наведените причини се оценети како високоризични. Како алтернатива на банкарските кредити во почетната фаза на развојот на новите бизниси можат да бидат бизнис-ангелите.

Бизнис-ангелите се успешни претприемачи и менаџери на успешни компании што располагаат со капитал што сакаат да го инвестираат. Тие најчесто инвестираат во стартап и иновативни проекти со висок ризик, на начин што влегуваат со сопственички удел и обезбедуваат поддршка во понатамошниот развој и комерцијализацијата на проектот. Бизнес-ангелите претставуваат неформални индивидуални инвеститори кои со своето големо деловно искуство обезбедуваат советодавна поддршка на младите претприемачи и нови бизниси и го помагаат нивниот развој. Најголемата вредност на бизнис-ангелите е токму трансферот на експертиза, знаења, вештини и деловни контакти. Тие најчесто инвестираат во сектори и региони што најдобро ги познаваат, а причините за нивните инвестиции најчесто се остварување профит, поттикнување на претприемништвото, деловна активност, но и предизвик за создавање на нови вредности. Бизнес-ангелите некогаш финансираат идеи дури и кога постои ризик да останат без своите пари.

Во развиените економии бизнис-ангелите се реална и одлична можност за почетно инвестирање во бизниси. Се проценува дека во САД годишно се инвестираат и до 20 милијарди долари од страна на различни „бизнис-ангели“, а во

Европа таа бројка достигнува до околу 4 милијарди евра на годишно ниво. Многу од сега веќе успешните идеи своевремено имаат добиено „ангелска помош“, на пример: „Гугл“, „Амазон“, „Епл“, „Форд“ и многу други. Основни карактеристики на бизнис-ангелите се:

- Инвестираат во претприемнички форми преку сопственички удели.
- Средствата што ги инвестираат се нивни сопствени.
- Генерално, бизнис-ангелите инвестираат во почетни бизниси или бизниси во рана фаза на развој.
- Бизнис-ангелите инвестираат помали износи, најчесто до максимум 500.000 евра, доколку се работи за индивидуална инвестиција. Просечниот износ на поединечните инвестиции на бизнис-ангелите во Европа изнесува околу 80.000 евра до максимум 250.000 евра, во зависност од видот на бизнисот и регионот. Овој износ може да се зголеми доколку станува збор за групно инвестирање на неколку бизнис-ангели.¹⁰⁶

Инвестициите на бизнис-ангелите генерално се високоризични и со очекувани високи приноси. Истражувањата покажуваат дека една од три инвестиции завршила со целосна загуба на инвестираните средства. Меѓутоа, една од пет инвестиции обезбедува поврат од 50% или повеќе на годишно ниво. Бизнис-ангелите се активно инволвирани во претпријатието во кое инвестираат и со нивните знаење и искуство треба да го помогнат неговиот развој. Истражувањата покажуваат дека бизнис-ангелите поминуваат околу десет часа неделно со претпријатието во кое инвестирале.

Бизнис-ангелите можат да дејствуваат индивидуално или во групи/мрежи. Во Европа бизнис-ангелите најчесто се организирани во мрежи, што се повеќе или помалку формални и имаат различен правен статус, во зависност од земјата. Мрежите на бизнис-ангели имаат за цел да го олеснат поврзувањето помеѓу претприемачите кои бараат капитал и бизнис-ангелите кои сакаат да го инвестираат својот капитал. Мрежите на бизнис-ангели обично остануваат неутрални и генерално не се вклучуваат во формалната оценка на бизнис-плановите или ангелите, со основна функција на посреднички услуги.

Во регионот постојат веќе неколку воспоставени мрежи на бизнис-ангели и тоа во Хрватска, Србија, Словенија, Бугарија.

¹⁰⁶ European Business Angel Network, официјална интернет-страница.

Хрватската мрежа на бизнис-ангели (*Croatian Business Angels Network – CRANE*) е формирана во 2008 година и претставува мрежа на приватни инвеститори заинтересирани за вложување во производни и иновативни претпријатија во нивната рана фаза на развој. Оваа мрежа функционира како непрофитно здружение, чијашто цел е да ги собере бизнис-ангелите од Хрватска и странство кои се заинтересирани да вложуваат во иновативни проекти. Формирањето на оваа мрежа претставува заедничка иницијатива на Агенцијата за поттикување на извозот и странските инвестиции, Хрватската асоцијација на приватни фондови за ризичен капитал и неколку успешни бизнисмени.¹⁰⁷ Износот на вложувањата во поединечен проект изнесува од 25.000 до 250.000 евра, а притоа може да претставува заедничко вложување на повеќе ангели. Во периодот од 2008 до 2011 година CRANE финансираше само 11 проекти, што укажува на слабиот развој на оваа форма на финансирање во Хрватска.¹⁰⁸ Заклучно со март 2010 година, CRANE имаше 25 бизнис-ангели, членки на мрежата. Просечниот износ на инвестиција по проект изнесува околу 80.000 евра (660.083 куни).

Табела 2.11: Инвестиции на Хрватската мрежа на бизнис-ангели во периодот од 2008 до 2011 година

Година	Број на проекти/инвестиции	Износ (ХРК)	Просек (ХРК)
2008	1	1.800.000	1.800.000
2009	3	1.029.000	343.000
2010	2	1.131.500	565.750
2011	5	2.634.100	526.820
Вкупно	11	6.594.600	599.509

Извор: CEPOR, 2012.

Мрежата на бизнис-ангели во Словенија (*Business Angels of Slovenia – BAS*) е формирана на почетокот на 2007 година. До крајот на 2009 година мрежата имаше само 20 членки, што се обврзани да инвестираат минимум 50.000 евра на годишно ниво. Планираните поединечни инвестиции во претпријатија со висок потенцијал за пораст, најчесто почетни бизниси, се во опсег од 50.000 до 300.000 евра, а

¹⁰⁷ Croatian Business Angels Network, официјална интернет-страница.

¹⁰⁸ CEPOR – SMEs and Entrepreneurship Policy Center (2012), “SME Report for Croatia 2012”, Zagreb, p. 36.

очекувањата се дека најголем дел од инвестициите ќе бидат финансирани од група инвеститори. Инвестицискиот циклус се очекува да трае од три до пет години, со проектиран поврат на средства од 30%. Според официјалните податоци, за период од две години од формирањето на мрежата реализирани се само две инвестиции за почетен капитал во нови претпријатија од областа на телекомуникациите и услугите.¹⁰⁹ Оваа состојба на некој начин ги потврдува констатациите од многу автори дека словенечките претпријатија не се многу отворени кон надврешни капитални вложувања (освен фамилијарни) во нивните бизниси.¹¹⁰ Во 2008 година во Словенија е формирана втората мрежа на бизнис-ангели, како иницијатива на група млади менаџери (под 40 години). Оваа иницијатива здружи 17 бизнис-ангели, од кои 9 се претприемачи, а останатите се врвни менаџери во средни и големи компании. До 2010 година преку оваа мрежа не е реализирана ниту една инвестиција.

Бугарската мрежа на бизнис-ангели (Bulgarian Business Angel Network – BBAN) е регистрирана во 2007 година како Друштво со ограничена одговорност и претставува комерцијална, т.е. профитна институција. Причината за изборот на оваа правна форма на регистрација е поради тоа што се сметало дека таа има поголема сигурност, во споредба со асоцијација или здружение, за клиентите и партнерите – бизнис-ангелите.¹¹¹ Оваа мрежа претставува единствена национална платформа во Бугарија што обезбедува поврзување на претприемачите кои бараат финансиски средства за своите проекти и инвеститорите кои се заинтересирани да инвестираат во бизниси во Бугарија или во други земји од ЈИЕ. Најголем дел од реализираните проекти преку мрежата се во износ од 25.000 и 500.000 евра во форма на почетен или развоен капитал.

- Финансирање преку бизнис-ангели во Република Македонија

Проблемот околу обезбедувањето на потребните финансиски средства за почнување на сопствен бизнис во Македонија е повеќе од евидентен, особено во изминатиот период кога и веќе постоечките претпријатија се соочуваат со отежнат

¹⁰⁹ European Business Angel Network, официјална интернет-страница.

¹¹⁰ Vadjnal, J., Rončević, A., Moric, B. (2011), "Flying cross-border to entrepreneurs: Business angels in Croatia and Slovenia", *Poslovna Izvrsnost Zagreb*, br. 1, 2011, 103-114.

¹¹¹ Bulgarian Business Angel Network, официјална интернет-страница.

пристап до финансиски средства. Оттука се зголемува потребата од преземање на соодветни мерки за развој на овие алтернативни извори на финансирање што се клучни за обезбедување на почетниот капитал за почнување на бизнисите и за нивна поддршка во раната фаза на нивното функционирање.

Согласно анализите изложени на почетокот на оваа глава, во Македонија реално не постои сериозна алтернатива на банкарските кредити, а значителен дел од инвестициите на МСП се реализираат со сопствени средства или неформални зајмувања од пријатели или роднини. Дополнително, преку бизнис-ангелите претприемачите имаат можност да стекнат искуство и знаење за секторот во кој функционира нивниот бизнис.

Преку Проектот за конкурентност финансиран од УСАИД во 2010 година се формираше Центарот за иновации, чијашто основна цел е да им помогне на иноваторите и иновативните компании да создаваат иновации, да креираат нови производи или услуги или да ги комерцијализираат постоечките иновации. Преку овој центар во 2011 година беше формирана првата мрежа на бизнис-ангели во Македонија – i2BAN.¹¹² Оваа мрежа на бизнис-ангели претставува формална мрежа на „ангели“ инвеститори – претприемачи и богати поединци подготвени да инвестираат сопствени финансиски средства, знаење, вештини и социјален капитал во нови и иновативни бизнис-идеи со потенцијал за висок пораст.

Основните цели на првата официјална мрежа на бизнис-ангели во Македонија се здружување на најреномираните деловни луѓе во Македонија и поврзување со најдобрите можности за инвестирање во млади компании, како и градење култура за вложување во бизниси. Мрежата е формирана со десет членови бизнис-ангели. Очекувањата се дека оваа мрежа на бизнис-ангели ќе обезбеди финансирање за претприемачи кои во постоечките услови се соочуваат со отежнат пристап до финансии. Многу претприемачи во стартот наидуваат на отпор кај банките за финансирање на нивните проекти. И во ситуации кога до банката се доставува одличен бизнис-план со позитивни финансиски проекции, од особено значење за банката сепак е бараното обезбедување со неколкупати повисока вредност од вредноста на кредитот што се бара. На тој начин остануваат нереализирани голем број проекти што би имале позитивни економски импликации, во смисла на отворање на нови работни места и генерирање приходи. Се очекува

¹¹² Мрежа на бизнис-ангели во Македонија – i2BAN, официјална интернет-страница.

инвестициите од македонските бизнис-ангели да изнесуваат од 20.000 до 200.000 евра, а до крајот на 2012 година нема официјални податоци за реализирани инвестиции преку Македонската мрежа на бизнис-ангели, но веќе се доставени десетина барања од фирми од областа на образованието, информатичката технологија, услуги, маркетинг и лесно производство.

Оваа мрежа уште од формирањето има воспоставено соработка со Мрежата на бизнис-ангели во Словенија (BAS), Хрватската мрежа на бизнис-ангели (CRANE) и Српската мрежа на бизнис-ангели (SBAN).

Според примерот на Хрватска и Словенија, можеби и нема услови да се очекува дека формирањето на првата мрежа на бизнис-ангели во Македонија ќе има некоја голема улога во финансирањето на МСП и во надминување на моменталните проблеми со кои се соочуваат тие. Меѓутоа, овие мрежи, покрај финансиски капитал, обезбедуваат и социјален капитал преку разни нефинансиски бенефиции како совети и поврзување. За акумулација на овој социјален капитал е потребен подолг временски период и затоа процесот на формирање и развој на овие мрежи е исто така подолготраен. Од тие причини, можеби е потребно државата поактивно да се вклучи во поддршката и промоцијата на оваа релативно нова форма на финансирање на бизнис-идеи.

3. УЛОГАТА НА ДРЖАВАТА ВО ФУНКЦИЈА НА ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИСКИ СРЕДСТВА НА МСП

3.1. ТЕОРЕТСКИ ГЛЕДАЊА ЗА ИНТЕРВЕНЦИИТЕ НА ДРЖАВАТА

Доколку се земат предвид позитивните економски ефекти од подобрувањето на пристапот до финансии, особено во земјите со недоволно развиени финансиски системи, тогаш релевантно би било прашањето дали државата треба да интервенира во таа насока и каква би била формата на таа интервенција.

Се потврдува дека кредиторите не успеваат ефикасно да ги насочат кредитите, особено кога станува збор за малите бизнис-кредити поради проблемите со информациите на пазарот за кредитирање, на пример, недостиг на информации за кредитната способност на некој потенцијален клиент. Проблемите со информациите можат да бидат толку екстремни што резултираат со рестриktivно одобрување кредити, што предизвикува неуспех на кредитниот пазар. Според анализата на Штиглиц и Вајс (Stiglitz и Weiss) за рамнотежата на пазарот на кредити, банките земаат предвид два фактора: приходот од камата што ќе го остварат од одобрувањето на кредитот и ризикот што го преземаат со одлуката да го одобрат кредитот.¹¹³

Меѓутоа, во услови на асиметрични информации банките се соочуваат со два ефекта што можат да предизвикаат ризичноста на кредитното портфолио на банката да биде под влијание на изборот на висината на каматната стапка. Првиот ефект – погрешна селекција, влијае на способноста на пазарот да ги алоцира кредитите единствено врз основа на каматната стапка затоа што го зголемува процентот на високоризични кредитокорисници во вкупниот број на потенцијални клиенти. Погрешната селекција настанува во услови кога кредиторите можат да го оценуваат ризикот само на група клиенти, а не и на индивидуални кредитокорисници. Другиот ефект – морален ризик, ја намалува способноста на каматните стапки сами да го „расчистат“ кредитниот пазар, од причина што откако кредитот е реализиран, однесувањето на кредитокорисникот не е изолирано од влијанието на висината на каматните стапки. Моралниот ризик настанува затоа што цената на кредитот влијае на инвестициските одлуки на претпријатијата. Повисоките каматни стапки можат да

¹¹³ Stiglitz, J., and Weiss, A. (1981), “Credit Rationing in Markets with Imperfect Information”, American Economic Review, vol. 71, no. 3, p. 393-410.

влијаат на компаниите да инвестираат во поризични проекти што имаат мала веројатност да успеат, меѓутоа во случај на успех би оствариле висок профит за компанијата.

Како резултат на погрешната селекција и моралниот ризик, очекуваниот поврат на средствата на банката нема да се зголемува пропорционално со зголемувањето на каматните стапки, а во одреден момент дури може и да се намалува при понатамошно зголемување на каматните стапки. Оттука, јасна е претпоставката дека побарувачката за кредити ќе ја надмине понудата.

Иако традиционалните анализи аргументираат дека во услови на поголема побарувачка од понуда на кредити, незадоволните кредитобаратели ќе прифатат да платат повисока каматна стапка, што би требало да доведе до урамнотежување на понудата и побарувачката, сепак таа претпоставка не може да се оствари во услови на неперфектен пазар што води до состојба на погрешна селекција и морален ризик. Банките нема да одобрат кредити на клиенти кои се подготвени да платат и повисока камата, доколку се оценети како поризични во однос на просекот на постојните клиенти. Очекуваниот поврат од одобрување кредит со повисока каматна стапка можеби е понизок од просечниот поврат на средствата што банката веќе го остварува од претходно пласираните кредити. Во такви услови не постојат пазарни сили што ќе доведат до урамнотежување на понудата и побарувачката и како резултат на тоа се намалува вкупниот обем на кредитирање.¹¹⁴

Понатаму, класичните аргументи за државна интервенција во финансискиот сектор се базираат на тврдењето дека финансиските пазари се разликуваат од останатите од причина што во голема мера зависат од информации и предизвикуваат екстерналии што учесниците на пазарот не можат да ги вклучат. Во ситуација на асиметрични и скапи информации помеѓу кредитодавателите и кредитокорисниците или кога општествената корист од некој проект е поголема од приватната, тогаш пазарот не успева да обезбеди соодветно финансирање.

Финансиските пазари значително се базираат на производство и обработка на информациите, што во суштина се јавно добро, односно нивното користење не е конкурентско и не ги исклучува другите од нивно користење. Како што е докажано во теоријата, во услови на конкурентска рамнотежа, постои помала понуда на

¹¹⁴ Craig, B., Jackson, W. and Thomson, J. (2008), "On government intervention in the small-firm credit market and economic performance – In Entrepreneurship in Emerging Domestic Markets", Springer US, 2, p. 47-67.

релевантни информации. На пример, потенцијалните финансиери можеби ќе проценат дека не е исплатливо да направат финансиска анализа за одреден потенцијален кредитокорисник, само поради фактот дека тој кредитокорисник по добивањето на добра кредитна историја ќе може да земе кредит кај друг финансиер, без преземање на тие иницијални трошоци за анализа на клиентот. Недостигот од информации во финансискиот сектор може да резултира со намалено финансирање дури и на добри проекти.

Друга причина за нерамнотежата на финансиските пазари е разликата помеѓу општествената и приватната корист од финансирањето на одредени проекти. Финансиските институции се приватни субјекти кои работат со цел остварување профит и максимирање на богатството на нивните сопственици и тие немаат интерес да ги вложуваат средствата во неисплатливи инвестиции што, пак, имаат пошироки социјални ефекти. На пример, одлуката на некоја банка дали да отвори филијала во некоја рурална област ќе зависи единствено од очекуваната профитабилност на таа филијала, не земајќи ги предвид позитивните ефекти за економскиот развој и намалувањето на сиромаштијата на тој регион. Исто така, приватните финансиери не се заинтересирани да кредитираат нови индустрии или проекти што не се финансиски исплатливи, но се од значаен државен интерес.

Додека голем број економисти се согласуваат со ставот дека државата игра значајна улога во подобрувањето на пристапот до финансирање, може да се каже дека нема заеднички консензус во поглед на типот на државна интервенција. Во теоријата се среќаваат две спротивставени гледишта: теорија на интервенционизам и теорија на „слободен пазар“, како и третиот понов пристап, што теоретичарите го нарекуваат „пропазарен“ активизам и кој во суштина е некаде во средина на претходните две дијаметрално спротивни теории.¹¹⁵

3.1.1. Теорија на интервенционизам

Според теоријата на интервенционизам, вклучувањето на државата во процесот на мобилизација и алокација на финансиски средства е неопходно со цел да се подобри пристапот до финансиски средства, во ситуација на пазарен неуспех.

¹¹⁵ De La Torre, A., Gozzi, J. C. and Schmukler, S. (2007), “Innovative Experiences in Access to Finance: Market Friendly Roles for the Visible Hand?”, Policy Research Working Paper 4326, World Bank, Washington, p. 11-24.

За интервенционистите многу порелевантна е констатацијата за пазарниот неуспех, отколку да се анализираат причините за тој пазарен неуспех. Основна цел на оваа политика е да се овозможи зголемување на пристапот до финансии надвор од групата на привилегираните кредитокорисници, како што се големите компании и семејствата со поголеми приходи и тоа преку вклучување на државата во финансирањето на фирмите на различни начини: преку директно субвенционирање на кредитите, преку примена на регулатива со која приватните банки ќе се стимулираат да кредитираат општествено-корисни проекти, како и преку делумна или целосна сопственост на банки.

Оваа теорија е многу стара и станува популарна во педесеттите и шеесеттите години од дваесеттиот век и е поврзана со доминантното гледиште во врска со улогата на државата во економскиот развој. Развојните стратегии на многу земји во развој беа фокусирани на акумулација на капитал и технолошки развој преку директна интервенција на државата. Улогата на државата беше да ги насочува расположливите ресурси во области и сектори што се сметаа за најзначајни за долгорочниот економски развој. Оваа политика вклучуваше супституција на увозот, државна сопственост на компании, субвенционирање на нови индустрии, централно планирање, контрола на цените и други видови на државна интервенција. Довербата во оваа државна политика се базираше на претходните успешни искуства на државна интервенција со цел справување со последиците од Втората светска војна, како и претходните пазарни неуспеси што се манифестираа со Големата светска економска криза.

Главен инструмент за зголемување на пристапот до финансии, промовиран од страна на застапниците на теоријата на интервенционизам, е директното финансирање преку државни банки. Како резултат на оваа политика, се случи драстично зголемување на бројот на државни банки во светот, со што во седумдесеттите години од дваесеттиот век околу 40% од вкупните средства на најголемите банки во развиените земји беа во сопственост на државата, додека во земјите во развој државната сопственост во банкарскиот сектор изнесуваше во просек 65% од средствата, а во некои региони, на пример, Латинска Америка достигнуваше и до 90%. Учеството на државните банки и не е така намалено ако се споредат податоците од 1995 година, откако процесот на приватизација на банкарскиот сектор беше завршен во најголем број земји, кога државата поседуваше

41,7% од вкупните банкарски средства на светско ниво или нешто помалку од 38,7%, ако се исклучат поранешните социјалистички држави.¹¹⁶

Државните банки претставуваа клучен инструмент за спроведување на социјалната и развојната политика на државата, преку утврдена алокација на кредити, што најчесто беа субвенционирани. Со оглед на пазарниот неуспех, активностите на државните банки беа насочени кон области каде што недостигаше приватниот капитал, на пример, инвестициско кредитирање, кредитирање на мали и средни претпријатија, кредитирање на земјоделството итн.

Теоретски, во помалку развиените економии државните банки можат да имаат одредена предност пред приватните банки од аспект на пристапот до информации и економија на обем, што има влијание на висината на трошоците. Според Штиглиц (Stiglitz) државата може да го зголеми бројот на проекти што се исплатливи за финансирање на неколку начини: 1) користење на привилегирани информации; 2) вклучување на кредитокорисниците во осигурителни шеми со цел намалување на ризикот; 3) распределување на трошоците и ризиците на повеќе генерации.¹¹⁷

Државата има пристап до сите официјални податоци и може да врши детална проверка на информациите, што им овозможува на банките во државна сопственост да ги намалат трошоците на кредитирање, што не е случај со приватните банки. Исто така, во случај на финансирање проекти од општествена корист, приватните банки имаат проблем со вклучување на општествената корист од тој проект во финансиските анализи и проекции. Понатаму, државата може да ги распредели трошоците и ризиците од финансирање на такви проекти на повеќе генерации што ќе ја остварат таа општествена корист преку даночниот систем или преку долгорочно задолжување. Дополнително, државната сопственост на банките може да ја зголеми довербата во банкарскиот систем, што ќе влијае на зголемување на депозитната база за сметка на приватните банки и ќе ги намали трошоците на финансирање.

Покрај директното кредитирање преку државни банки, друг инструмент што се користеше од страна на државата во насока на подобрување на пристапот до финансии во земјите во развој беше наметнувањето на одредени критериуми и

¹¹⁶ La Porta, R., Lopez-de-Silanes F. and Shleifer, A. (2002), "Government Ownership of Banks", *Journal of Finance*, 57, p. 265-301.

¹¹⁷ Stiglitz, J. (1994), "The Role of the State in the Financial Markets", p. 28.

политики што приватните банки мораа да ги применуваат во процесот на кредитирање. Како пример за таква политика беше обврската на банките одреден процент од депозитите да го пласираат во некој сектор или регион. На пример, во Бразил, комерцијалните банки беа обврзани од 20 до 60% од вкупните депозити по видување да ги пласираат како кредити во земјоделството.¹¹⁸ Во многу земји беа воспоставени и шеми на рефинансирање, со кои се овозможуваше комерцијалните банки да ги дисконтираат кредитите пласирани во одредени сектори со утврдена дисконтна стапка кај Централната банка.

Друг користен инструмент беше регулацијата на каматните стапки при кредитирањето на одредени приоритетни сектори, односно државата ја утврдува максималната висина на каматните стапки, а приватните банки се обврзани да ја применуваат. Вообичаено, овие каматни стапки се значително пониски од пазарните. Целта на овој инструмент била да се намали цената на кредитот, што се очекувало директно да се одрази на подобрувањето во пристапот до финансиски средства.

Меѓутоа, и покрај наведените теоретски предности на државните банки во подобрувањето на пристапот до финансиски средства, практичните искуства од земјите во развој покажуваат дека оваа политика на државна интервенција не е успешна. Постојат голем број на емпириски истражувања што докажуваат дека мешањето на државата во сопственичката структура на банкарскиот сектор предизвикува ниско ниво на финансиски развој, помалку кредити за приватниот сектор, поголема кредитна концентрација, помал економски пораст.¹¹⁹ Од друга страна, постојат емпириски докази што укажуваат на големото значење што развојните банки го имале во процесот на индустријализација во европските земји и Јапонија.¹²⁰

Но, и покрај овие позитивни искуства, може да се каже дека негативното искуство од функционирањето на државните банки е доминантно и е резултат од повеќе причини. Најпрвин, активностите на државните банки најчесто не биле насочени кон приоритетната целна група и биле реализирани со екстремно високи трошоци на субвенционирање. Понатаму, овие банки се соочувале со проблемот на

¹¹⁸ De La Torre, A., Gozzi, J. C. and Schmukler, S. (2007), "Innovative Experiences in Access to Finance: Market Friendly Roles for the Visible Hand?", Policy Research Working Paper 4326, World Bank, Washington, p. 11-24.

¹¹⁹ La Porta, R., Lopez-de-Silanes F. and Shleifer, A. (2002), "Government Ownership of Banks", Journal of Finance 57, p. 265-301.

¹²⁰ Cameron, E. (1953), "The Credit Mobilier and the Economic Development of Europe", Journal of Political Economy 61, p. 461-488.

несоодветни кредитни политики при одобрувањето на кредитите, многу лоша стапка на отплата на пласираните кредити, високи административни трошоци, превработеност, политичко влијание во работењето и задоволување на поединечни бизнис-интереси.

Генерално, овие банки се соочуваат со контрадикторни цели на функционирање: од една страна треба да ја задоволат пошироката социјална и општествена цел поради која постојат, а од друга страна треба да го задоволат принципот на профитабилно работење. Мандатот на овие банки ги изложува на работа со високоризични клиенти и ги ограничува во можностите да го диверзифицираат ризикот од аспект на различни категории на клиенти, сектори и географски подрачја. Со цел да се минимизира негативниот финансиски резултат од работењето, работењето на овие банки најчесто е регулирано и контролирано од страна на Централната банка, што врши директна супервизија исто како и кај приватните банки.

Искуствата со реализацијата на наменски кредитни линии исто така се покажаа како неуспешни.¹²¹ Целта на овие кредитни програми најчесто не беше да се намали пазарниот неуспех и тие најчесто беа искористени од страна на поголемите, повлијателни и политички фаворизирани кредитокорисници. Трошоците за субвенционирање на наменските кредитни програми најчесто се многу големи; на пример, во Бразил овие трошоци беа проценети околу 8% од БДП во 1987 година.¹²² Овој тип на државна интервенција предизвика намалена одговорност на приватните банки за кредитните пласмани, така што банките не инвестираа дополнителни средства во подготовка на сеопфатни кредитни анализи и следење на кредитите по нивното одобрување. Дополнително, шемите за рефинансирање кредити со дисконтна стапка го намалуваат интересот кај приватните банки за поголема мобилизација на средства. Состојбата на намалено штедење и насочување на тие заштеди кон проекти со пониска интерна стапка на поврат имаат директно влијание на намалување на економскиот пораст.

Генерално, финансиската репресија што доминираше во седумдесеттите и осумдесеттите години од дваесеттиот век во земјите во развој и транзициските

¹²¹ World Bank (2005), "World Development Report 2005: Improving the Investment Climate for Growth and Poverty Reduction".

¹²² Booth, L., Aivazian, V., Demirguc-Kunt, A. and Maksimovic, V. (2001), "Capital Structure in Developing Countries", *Journal of Finance* 56, p. 87-129.

земји, опфаќаше микс од државно-управуван развој, популизам, политика и корупција. Финансискиот систем се третираше како буџетски инструмент: државата одобруваше кредити по цена пониска од пазарната, ги користеше инструментите на монетарната политика и државно-гарантирани странски заеми со цел да се обезбедат средства за финансирање на работата на државните органи и на јавните претпријатија.

3.1.2. Теорија на слободен пазар (*laissez-faire*)

За разлика од интервенционизмот, застапниците на теоријата на слободен пазар (*laissez-faire*) сметаат дека директното мешање на државата во финансискиот систем предизвикува повеќе негативни отколку позитивни импликации и од тие причини ставот е дека државата треба да се насочи кон подобрување на окружувањето и условите за функционирање на финансиските институции, што во крајна линија ќе придонесе за надминување на проблемот со пристапот до финансиски средства. Обезбедување на стабилно макроекономско окружување, унапредување на кредиторските и сопственичките права и нивно соодветно спроведување, усвојување на прудентна законска регулатива, промоција на кредитни бироа, се само дел од мерките што државата може да ги преземе со цел да го подобри пристапот до финансии.

Оваа теорија се разви во последните децении како резултат на негативните практични искуства од директната државна интервенција и државните банки, меѓутоа и поради сè поголемата свесност во врска со улогата на институциите и пазарниот механизам за финансискиот развој.¹²³ Теоријата на слободен пазар се јавува како континуитет на генералните промени во теоријата во врска со улогата на државата во развојните процеси. Искуствата на земјите во развој во седумдесеттите и осумдесеттите години од дваесеттиот век потврдија дека ширококораспространетата интервенција на државата преку разни инструменти, на пример: државна сопственост на фирми, контрола на цените, финансиска репресија итн., резултираше со големи загуби на средства и забавување на економскиот пораст. Довербата дека државата има капацитет да влијае на забрзување на економскиот пораст драстично

¹²³ Klapper, L. and Zaidi, R. (2005), "A Survey of Government Regulation and Intervention in Financial Markets", World Development Report 2005: Improving the Investment Climate for Growth and Poverty Reduction, p. 15-20.

се намалуваше, како што се зголемуваа случаите на неуспех на државната интервенција, што во многу случаи го надминуваше и неуспехот на пазарот.¹²⁴

Како ефект на ваквата ситуација беше сè почесто прифатениот заклучок на многу економисти и креатори на политиката дека клучен елемент за забрзување на економскиот пораст беше токму напуштањето на политиката на спроведување на директните државни интервенционистички мерки како протекционизмот, субвенционирањето и државната сопственост. Државата сè повеќе се фокусираше на креирање на стабилно макроекономско окружување преку намалување на буџетските дефицити и подобрување на монетарната политика.

Паралелно со политиката на намалување на улогата на државата во економијата, во голем број земји почна процесот на приватизација на претпријатијата со доминантна државна сопственост, реструктурирање на големите државни земјоделски/индустриски комбинати, либерализација на трговската размена и намалување на увозните ограничувања. Односно, поинаку кажано, државата се дистанцираше од тие области каде што пазарот може ефикасно да функционира, додека се насочи во области за кои пазарот нема интерес.¹²⁵

Неуспехот на политиката што предизвика репресија на финансискиот систем влијаеше многу земји да го либерализираат финансискиот систем и да ја намалат државната интервенција во поглед на директното кредитирање и регулацијата на каматите, а паралелно се намали нивото на задолжителна резерва за банките. Од друга страна, на меѓународните финансиски пазари се намалија голем број ограничувања од аспект на зајмување во странство од страна на финансиските институции и девизни трансакции. Овој процес на либерализација беше карактеристичен за високоразвиените земји, додека во земјите во развој динамиката и обемот на реформите беа различни споредено по земји и региони.

Процесот на либерализација на финансискиот систем беше придружен со значителна приватизација на банките во државна сопственост, пред сè од фискални причини и промените во ставот за улогата на државата во економијата. Имено, во периодот од 1985 до 2000 година во повеќе од 50 земји во светот се одвиваше процес на приватизација на државните банки, во вкупна вредност од 119 милијарди

¹²⁴ Krueger, A. (1990), "Government Failures in Development", *Journal of Economic Perspectives* 4, p. 9-23.

¹²⁵ World Bank (1991), "World Development Report 1991: The Challenge of Development".

долари.¹²⁶ Во 2003 година, државниот удел во целокупниот банкарски сектор во развиените земји изнесуваше 7%, додека во земјите во развој тоа учество беше 19%.¹²⁷ Во последните години реформите повеќе се насочени кон подобрување на институционалното окружување и инфраструктурата неопходна за успешно функционирање на финансиските пазари. Државите прават напори да ги надминат основните проблеми во функционирањето на кредитните пазари преку реформи во законската регулатива за стечајна постапка, како и воведување на нова регулатива во врска со кредиторските права.

Голем број земји влијаат на подобрување на размената на информации помеѓу кредиторите преку развој на кредитни бироа, што го надминуваат проблемот на „асиметрични информации“, ги намалуваат трошоците на кредитирање и ја подобруваат наплатата на кредитите. Во многу земји државата создаде законски предуслови за развој на приватни кредитни бироа, покрај државните кредитни регистри.

Исто така, во многу земји се спроведоа реформи во делот на хипотекарното право и заложните регистри, со цел да се овозможи користење на подвижните предмети како обезбедување на кредитите, што во крајна линија треба да влијае на подобрување на пристапот до финансиски средства од страна на малите фирми што не поседуваат недвижен имот. Во земјите во развој постојат законски ограничувања за користењето на подвижните предмети како обезбедување на кредитите, токму поради недостигот на информации дали веќе истиот предмет е заложен кај други кредитори, додека споредбено, во развиените земји кредитите обезбедени со залог на подвижни предмети се широко распространети и, на пример, во САД учествуваат со околу 40%.¹²⁸

И покрај сите спроведени реформи, пристапот до финансии во земјите во развој не се подобри значително. Иако во голем број земји имаше пораст на депозитната база, тоа во крајна линија не доведе до пораст со ист интензитет на

¹²⁶ Boehmer, E., R. C. Nash, and J. M. Netter (2005), “Bank Privatization in Developing and Developed Countries: Cross-sectional Evidence on the Impact of Economic and Political Factors”, *Journal of Banking and Finance* 29, p. 1981-2013.

¹²⁷ Clarke, G., R. Cull, and M. Shirley (2004), “Empirical Studies of Bank Privatization: Some Lessons”, presented at the World Bank, International Monetary Fund, and Brookings Institution Conference “The Role of State-Owned Financial Institutions: Policy and Practice”, Washington, DC, p. 44.

¹²⁸ Fleisig, H. W. (1996), “Secured Transactions: The Power of Collateral”, *Finance & Development* 33, p. 44-46.

кредитното портфолио на приватниот бизнис-сектор, од причина што сите слободни средства беа апсорбирани од големите компании или од јавниот сектор.¹²⁹

За разлика од оваа генерална перцепција, постојат емпириски анализи чијшто заклучок е дека реформите позитивно влијаеја на развојот на финансискиот сектор. На пример, истражувањата на Ѓанков, Меклиш и Шлајфер (Djankov, McLiesh, Shleifer) потврдуваат дека подобрувањето во сферата на кредиторските права и воведувањето на кредитни бироа влијаат на зголемување на кредитирањето на приватниот сектор.¹³⁰ Кога се зборува за очекувањата и резултатите од реформите, не може да не се земе предвид прашањето за нивото и квалитетот на спроведените реформи. Во многу случаи реформите не беа соодветно имплементирани, односно соодветните законски решенија беа усвоени, меѓутоа реално не се спроведуваа.¹³¹

Застапниците на теоријата на слободен пазар посочуваат дека и покрај несоодветно спроведените реформи, евидентно е одредено подобрување во пристапот до финансиски средства. Иако нивните аргументи наидуваат на широка поддршка и се особено издржани, сепак нема еден единствен рецепт за решавање на проблемот со пристапот до финансиски средства што може да се примени во која било економија и да даде идентични резултати.

Во ситуација на комплицирано и деликатно комбинирано функционирање на реформските процеси од една страна и пазарната динамика од друга страна, евидентно е дека е потребен подолг временски период за да може една земја во развој да создаде поволно окружување во насока на подобрување на пристапот до финансиски средства. На краток рок не можат да се очекуваат некои позначајни резултати дури и со имплементацијата на нови иновативни инструменти. Во вакви услови не може да се очекува дека државата ќе остане изолирана и нема да преземе директни интервентни мерки што во крајна линија имаат за цел да го забрзаат развојот на финансискиот систем.

Интервенцијата на државата во многу случаи се оправдува поради политичкиот притисок што го создаваат неуспехот на реформите, понатаму поради веќе постоечките државни финансиски институции, како и поради одредени тврдења

¹²⁹ Hanson, J. A. (2003), "Banking in Developing Countries in the 1990s", World Bank Policy Research Working Paper 3168, p. 13.

¹³⁰ Djankov, S., C. McLiesh, and A. Shleifer (2007), "Private Credit in 129 Countries", Journal of Financial Economics 84, p. 325.

¹³¹ Krueger, A. (2004), "Meant Well, Tried Little, Failed Much: Policy Reforms in Emerging Market Economies", remarks at the Roundtable Lecture at the Economic Honors Society, New York University, New York.

дека некои државни мерки можат да го забрзаат развојот на финансиските системи, без притоа да го нарушат остварувањето на долгорочните цели на институционалните реформи.

3.1.3. Теорија на пропазарен активизам¹³²

Теоријата на пропазарен активизам се јавува токму како резултат на неуспесите на слободниот пазар и ја фаворизира државната интервенција во нетрадиционална форма.¹³³ Оваа теорија на прво место ја става улогата на пазарните механизми и ефикасноста на институциите, меѓутоа во исто време ја оправдува интервенцијата на државата на краток рок, додека институционалните реформи да ги остварат очекуваните резултати. Се појавува во последната декада, како обид да се оправдаат интервенциите спроведени од страна на државата.

Теоријата на пропазарен активизам во споредба со теоријата на интервенционизам, не се базира на претпоставката дека постои целосен пазарен неуспех што го оправдува директното мешање на државата во алоцирањето на кредитите и формирањето на нивната цена. Токму спротивното, оваа теорија го застапува тврдењето дека пазарот може да го подобри пристапот до финансиски средства, а државата треба да придонесе во развојот и зголемување на ефикасноста на финансиските пазари. Државната интервенција е неопходна, но само во одредени ситуации, врз основа на претходни детални анализи за дефинирање на пазарниот неуспех и треба да биде насочена кон отстранување на причините за утврдениот пазарен неуспех. Исто така, треба да се земат предвид ефектите на соодветната мерка во однос на трошоците за нејзино спроведување.

Според приврзаниците на оваа теорија, интервенциите од страна на државата треба да го поддржат развојот на финансиските пазари преку соодветни инструменти, на пример субвенции, или преку развој на соодветни институции – приватни финансиски посредници, невладини организации, државни банки. Иако оваа теорија е поблиска до теоријата на слободен пазар, сепак се разликува по тоа што според теоријата на пропазарен активизам постои потреба од добро дизајнирана

¹³² De La Torre, Gozzi и Schmukler го воведуваат терминот „пропазарен активизам“ во дебатата за пристапот до финансиски средства и тој е прифатен од страна и на други истражувачи во таа област.

¹³³ De La Torre, A., Gozzi, J. C., and Schmukler, S. (2007), “Innovative Experiences in Access to Finance: Market Friendly Roles for the Visible Hand?”, Policy Research Working Paper 4326, World Bank, Washington, p. 24-26.

и ограничена државна интервенција, насочена кон специфичен пазарен неуспех. Државата треба да биде крајно селективна во донесувањето одлука за спроведување на одредени интервентни мерки, што треба да бидат привремени и од помал обем, односно да престанат да се спроведуваат кога ќе се елиминира првично детектираниот проблем, т.е. пазарен неуспех.

И покрај тоа што се прифаќа мислењето дека државната интервенција може да доведе до неефикасна алокација на ресурсите на краток рок, сепак основна претпоставка е дека временски ограничените пропазарни политики можат да ја зголемат продуктивноста на долг рок. Оваа теорија поддржува стратегија со која се овозможува процес на учење преку работа, односно на одговорните лица им овозможува да утврдат која регулатива или каков механизам недостига со цел одредени иновативни реформи да остварат резултати.

Крајна цел на пропазарниот активизам е да го забрза процесот на подобрување на пристапот до финансии на начин што паралелно ќе влијае на создавање на финансиски пазари или ќе го унапреди функционирањето на постоечките.

3.2. ВИДОВИ НА ДРЖАВНИ ИНСТРУМЕНТИ ВО НАСОКА НА ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИИ

Проблемот со финансирањето на МСП е предмет на многубројни студии и истражувања. Малите и средните претпријатија се дефинираат како „главен мотор на економскиот развој и креирањето на работни места во транзициските економии, во земјите во развој, но и во развиените земји, вклучувајќи ги и земјите-членки на ОЕЦД“.¹³⁴

Во праксата постојат повеќе форми на државна интервенција што се разликуваат од аспект на нивните ефекти и трошоци. За таа цел, изборот на соодветниот инструмент на државна интервенција треба да претставува функција од целите што треба да се постигнат во моменталните услови. Мерките со кои државата може да интервенира за надминување на проблемот со кој се соочуваат МСП при обезбедувањето на финансиски средства можат да се поделат во неколку групи:

¹³⁴ ОЕЦД (2006), “Financing newly emerging private enterprises in transition economies”, p. 3.

а) законско и институционално окружување, во смисла на унапредување на условите за функционирање на банкарскиот сектор и подобрување на бизнис-окружувањето на МСП;

б) правно окружување, во насока на заштита на кредиторски права и ефикасно и ефективно активирање на обезбедувањето;

в) кредитни информативни системи, како средство за олеснување на процесот на оценка на кредитни барања и намалување на трошоците;

г) гарантни шеми, во насока на надминување на проблемот со обезбедувањето; и

д) субвенционирани кредитни линии со цел зголемување на понудата на кредити за МСП и намалување на каматните стапки.

Политиките и мерките за надминување на проблемот со пристап до финансиски средства треба да бидат базирани на детални анализи на поединечните проблеми. За таа цел надлежните државни институции ги прибираат релевантните податоци од банкарскиот сектор и од други извори. Меѓутоа, генерална констатација според истражувањето на ОЕЦД е дека во земјите од Југоисточна Европа не постои систематско прибирање и анализа на податоци за да се следи пристапот до финансиски средства од страна на МСП.¹³⁵ Податоците што се прибираат и анализираат на редовна основа во рамките на централните банки во најголема мера се користат за целите на банкарската супервизија и проценка на стабилноста на банкарскиот сектор. Исто така, некои нецелосни податоци можат да се најдат во рамките и на други институции, на пример, кредитни бироа, банки итн., како и во рамките на некои проекти финансирани од страна на меѓународни донатори, каде што можат да се сретнат анализи што опфаќаат истражувања на овие прашања.

3.2.1. Унапредување на законското и институционалното окружување

Речиси во сите светски економии комерцијалните банки се главниот и најзначајниот извор на екстерно финансирање на МСП. Оттука, од голема важност е банкарскиот сектор да биде подготвен да ги финансира одржливите проекти на секторот на МСП. Меѓутоа, постојат бројни нефлексибилности и проблеми од

¹³⁵ OECD, (2010), "Investment Reform Index 2010: Monitoring policies and institutions for direct investment in South-East Europe".

макроекономска, институционална и регулаторна природа што можат да го отргнат банкарскиот сектор од финансирање на МСП. Макроекономските политики што ги спроведува една држава можат да бидат во насока на поддршка на индустријализацијата или супституцијата на увозот што во крајна линија би значело фаворизирање на големите домашни компании, вклучително и во пристапот до финансиски средства. Правниот систем не обезбедува соодветна заштита на кредиторските права и е неефикасен во процесирањето на случаите при наплата на долгот и стечај.

Несигурноста во законската регулатива во многу земји е идентификувана како значаен фактор што негативно влијае на финансирањето на МСП. Преовладуваат ситуациите кога кредиторите не чувствуваат сигурност дека ќе ги обезбедат сите неопходни информации за потенцијалниот клиент или дека правниот систем ќе ги заштити нивните права. Слабите сметководствени стандарди и непостоењето на соодветни институции како кредитни бироа и рејтинг-агенции го влошуваат проблемот во врска со недостигот на релевантни информации. Заштитата на кредиторските права најчесто е на многу ниско ниво, што предизвикува проблеми при наплатата на долгот со активирање на обезбедувањето. Исто така, во многу земји стечајните процедури се несигурни и траат многу долго и често праксата покажува дека реформите во регулативата за стечај и стечајни постапки е клучен индикатор за зголемување на довербата на кредиторите за финансирање на МСП.

Дополнително, даночната законска регулатива може да влијае на транспарентноста во работењето на претпријатијата. Неопходно е МСП да се поттикнуваат да бидат транспарентни и одговорни во пласирањето податоци и информации во врска со нивното работење.¹³⁶ Од друга страна, можеби финансискиот пазар не нуди соодветни продукти што кореспондираат на потребите на МСП.

Од тие причини, неопходно е да се разгледа улогата на државата во обезбедување на соодветно институционално и законско окружување за создавање на поволни услови како за работењето на банките, така и за работењето на МСП. Иако во многу истражувања се аргументирани тврдењата дека интервенциите на државата во сите сфери на економијата се контрапродуктивни, сепак значаен број практичари и креатори на политики се согласуваат со ставот дека државата има

¹³⁶ OECD (2006), "The SME Financing Gap (Vol. I): Theory and Evidence", p. 27.

неопходна улога во креирањето на соодветна финансиска инфраструктура и обезбедување на ефикасно функционирање на финансиските пазари. Во случаи каде што државата не е директно вклучена во креирање и поддршка на ефикасен правен систем, права на инвеститорите, добра сметководствена евиденција, договорни права и ефективно решавање спорови, севкупните резултати мерени од Светската банка се слаби.¹³⁷ Исто така, ставот на владите на земјите од ОЕЦД е дека сè уште постојат значителни пазарни неуспеси во финансирањето на МСП, што ја оправдува интервенцијата на државата.¹³⁸

Наместо да се фокусираат единствено кон остварување на кредитна експанзија, земјите во развој треба да ги насочат активностите кон создавање на позитивно и охрабрувачко окружување за учесниците на финансискиот пазар и за обезбедување на ефективни и ефикасни финансиски услуги.

3.2.2. Унапредување на правната рамка

Владеењето на правото и постоењето на силни правни институции се значаен фактор за развојот на финансиските пазари и подобрување на пристапот до финансиски средства.¹³⁹ Кога кредиторските права не се соодветно заштитени, финансиските институции нема да сакаат да финансираат компании што се оценети како високоризични од аспект на нивната кредитоспособност. Исто така, странските инвеститори нема да одлучат да инвестираат во некоја компанија во земја каде што има неефикасен правен систем.¹⁴⁰ Значи, генерален заклучок би била констатацијата дека функционалниот и ефикасен правен систем е директно поврзан со поголемо користење на надворешни извори на финансирање.¹⁴¹ Шлајфер и Волфензон¹⁴² (Shleifer, Wolfenzohn) со нивното истражување покажуваат дека во земјите со силна заштита на инвеститорските права, компаниите се поголеми, повредни и пазарите на

¹³⁷ World Bank (2001), "Finance and Growth: Policy Choices in a Volatile World", Oxford University Press, New York.

¹³⁸ OECD (2006), "The SME Financing Gap (Vol. I): Theory and Evidence", p. 28.

¹³⁹ Stiglitz, J. (1999), "Bankruptcy Laws: Some Elementary Economic Principles", mimeo.

¹⁴⁰ Klapper, L. and Zaidi, R. (2005), "A Survey of Government Regulation and Intervention in Financial Markets", World Development Report 2005: Improving the Investment Climate for Growth and Poverty Reduction, p. 11.

¹⁴¹ Според Демирџуч-Кант и Максимовиќ (Demirguc-Kunt, Maksimovic) ваквата состојба може да биде резултат на паралелни процеси на финансиските пазари што резултираат со пониска стапка на поврат на капиталот и, следствено, намалено реинвестирање на генерираните приходи на компанијата.

¹⁴² Shleifer, A., Wolfenzohn, D. (2002), "Investor Protection and Equity Markets", Journal of Financial Economics no. 66, p. 3-27.

капитал се поразвиени. Со цел да го унапредат правниот систем, властите мораат пред сè да преземат соодветни мерки за усвојување на применливи законски решенија и правна регулатива и нивно соодветно спроведување. Соодветното спроведување на усвоената законска и правна регулатива е од најголемо значење за ефикасна улога на државата.

Важна компонента на кредиторските права е стечајната постапка, односно степенот со кој таа ги штити интересите на кредиторите и го превенира неодговорното однесување на менаџерите. Несоодветно формулиран закон за стечај може да го забави процесот на развој на финансиските пазари и расположливите финансиски средства. Штиглиц го застапува тврдењето дека е потребно да се направи оценка на постоечката регулатива и да се донесат построги закони за стечај што ќе направат баланс помеѓу кредиторските и должничките права и ќе бидат приспособени на институционалните карактеристики на земјите.¹⁴³

Режимот на сигурни трансакции е од големо значење за сите земји со оглед на фактот дека сите кредитори преферираат да земат обезбедување со цел да ја осигурат отплатата на кредитот. Обезбедувањето на кредитот може да го олесни процесот за добивање кредит за компаниите и да влијае на подобрување на кредитните услови во смисла на пониска каматна стапка.

Меѓутоа, мора да се забележи дека видот на обезбедувањето што се бара, односно се прифаќа од страна на кредиторите варира од земја до земја, во зависност од нивото на економски развој. Проблемите поврзани со нерасчистените имотно-правни сопственички односи на недвижниот имот (земја, објекти), што се карактеристични за земјите во развој, ја намалуваат можноста за користење на таквиот имот како обезбедување. Искуствата од многу земји во светот покажуваат дека постои поголема веројатност сопствениците на имот со регистрирани сопственички права да преземат некоја инвестиција. Исто така, тие имаат и поголеми шанси да добијат кредит затоа што имотот со кој располагаат ќе го искористат како обезбедување на кредитот. Користењето залог на подвижни добра како форма на обезбедување е исто така ризично за кредиторите, од причина што во многу земји недостига соодветна правна регулатива за евиденција на заложените подвижни добра. Една од препораките за зајакнување на сигурните трансакции е развој на електронски заложен регистар, што ќе го надмине проблемот на асиметрични

¹⁴³ Stiglitz, J. (1999), "Bankruptcy Laws: Some Elementary Economic Principles", mimeo.

информации со кој се соочуваат кредиторите. Електронските регистри ќе овозможат кредитните институции да се информираат дали веќе е воспоставено заложно право на предметот што се нуди како обезбедување. Меѓутоа, мора да се потенцира дека воспоставениот систем на сигурни трансакции треба соодветно да се спроведува, односно сите информации треба целосно и навремено да бидат достапни до кредитните институции, под директна супервизија на надлежен орган. Во спротивно, овој инструмент нема да ги даде очекуваните резултати.

3.2.3. Државни развојни банки

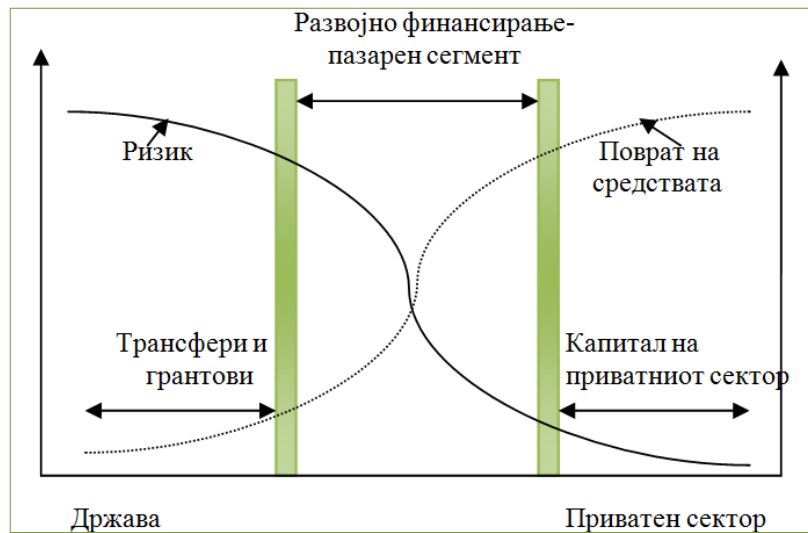
Иако не постои универзално прифатена дефиниција за тоа што претставуваат развојните банки, тие најчесто се опишуваат како финансиски институции чијашто примарна улога е обезбедување на долгорочно финансирање за проекти што предизвикуваат позитивни екстерналии, а не се атрактивни за финансирање од страна на приватните финансиери. Исто така, како цел на овој тип на финансиски институции најчесто се земјоделството и рамномерниот регионален развој. Вообичаено, овие банки имаат јасно дефинирани цели во согласност со утврдените национални стратешки приоритети. Овие банки во одредени случаи не работат директно со клиентите, туку своите активности ги извршуваат преку вклучени комерцијални банки. Некои истражувања покажуваат дека во светот постојат околу 550 развојни банки.¹⁴⁴

Доколку некоја влада има цел да воспостави кредитна поддршка за одреден сектор што се очекува да има позитивно влијание на економскиот развој во земјата, тоа може да го направи на два начина: да основа државна банка или да склучи договор со приватни банки преку кои ќе се реализира планираната поддршка. Според Харт, Шлајфер и Вишни (Hart, Shleifer and Vishny), приватните банки ќе имаат мотив за намалување на трошоците и за воведување иновации, но тоа може да биде во конфликт со развојната цел.¹⁴⁵ Оваа ситуација дава теоретска оправданост за формирање на државни развојни банки, што се потврдува и со праксата, каде што најголем дел од развојните банки се во целосна државна сопственост.

¹⁴⁴ Bruck, N. (1998), "The Role of Development Banks in the Twenty-First Century", *Journal of Emerging Markets* 3, p. 39-67.

¹⁴⁵ Hart, O., A. Shleifer, and R. Vishny (1997), "The Proper Scope of Government: Theory and Application to Prisons", *Quarterly Journal of Economics* 112, p. 1127-1161.

Слика 2: Улогата на развојните финансиски институции



Извор: Thorne, J. (2011), "A framework for successful development banks", Working Paper Series, No. 25, DBSA.

- Теоретски аспекти на улогата на државните банки во подобрувањето на пристапот до финансирање од страна на МСП

Во теоријата постојат три различни гледишта во врска со улогата на државните банки: социјално/развојно гледиште, политичко гледиште и агенциско гледиште.

Според *социјалното и развојно гледиште* (social and development view), државните банки се неопходни за локалниот и регионалниот развој преку поддршка на развојот на економски сектори и индустрии што во спротивно би биле исклучени од финансиската поддршка на приватните банки. Голем број автори како Штиглиц, Бек, Хакенс и Шнабел (Stiglitz, Beck, Nakenes and Schnabel) ја поддржуваат оваа мисија и цел на државните банки и на тој начин ги оправдуваат положите финансиски резултати во однос на приватните банки. Според овој концепт, државните банки треба да бидат активни во секторите што се карактеризираат со пазарен неуспех, асиметрични информации, ниско ниво на основни средства, поголеми потреби за надворешно финансирање и значајно влијание врз економијата. Тука вообичаено се вбројуваат земјоделството, развојно-истражувачките сектори или капитал-интензивните индустрии што се карактеризираат со голем инвестициски циклус. Државните банки можат да бидат корисен инструмент и за

намалување на невработеноста, што значи дека нивната кредитна активност може да се насочи кон трудо-интензивните сектори, особено во услови на рецесија и висока невработеност. Покрај генерална економска поддршка, овие банки можат да бидат и со специјална намена, на пример, финансирање на МСП, промоција на извозот и поттикнување на иновациите. Во услови на криза, државните банки можат да бидат инструмент на политиките за спроведување на итни антикризни мерки.

Овие ставови не значат дека државните банки ќе дејствуваат како конкуренти на приватните банки за финансирање на претпријатијата што имаат на располагање и други извори на финансирање. Меѓутоа, покрај позитивните ефекти, сепак постојат и одредени трошоци на овој инструмент како резултат на помалата одговорност и транспарентност во работењето. Во 2002 година Генералниот директорат за конкуренција при Европската комисија донесе одлука со која се разјасни дека ваквиот тип институции имаат за примарна цел да ги намалат пазарните неуспеси и притоа да соработуваат со приватниот сектор, а не да дејствуваат како конкуренти.¹⁴⁶

За разлика од социјалното и развојно гледиште, што беше популарно во последните четири децении, во скоро време се појавија некои други ставови и гледања во однос на државните банки, според кои алокацијата на средствата во овие банки е политизиран процес. Голем број автори кои го поддржуваат ова *политичко гледиште* (political view) како пример го истакнуваат италијанскиот банкарски сектор, каде што според нив постојат докази за политизација при насочувањето на средствата на државните банки, што резултира со нивна послаба оперативна ефикасност.¹⁴⁷ Политичарите основаат државни банки поради максимирање на нивните лични политички цели преку контрола врз банкарскиот сектор.

Некаде помеѓу овие две спротивставени гледишта, постои уште едно т.н. *агенциско гледиште* (agency view) што го потенцира односот помеѓу ефикасноста при алокацијата на средствата според социјалното и развојно гледиште и интерната ефикасност или способноста на државната банка да го реализира доверениот мандат. Според застапниците на ова гледиште, трошоците за постоење на државната банка ги надминуваат социјалните придобивки од ваков тип на државна интервенција.

¹⁴⁶ European Commission (2002), "Understanding about the orientation of legally independent special credit institutions in Germany".

¹⁴⁷ Sapienza, P. (2004), "The Effects of Government Ownership on Bank Lending", Journal of Financial Economics, Vol. 72, No. 2, p. 357-384.

Според оваа група автори, државните банки се карактеризираат со бирократија и корупција, со што се намалува нивното позитивно влијание.¹⁴⁸

- Основни карактеристики на функционирањето на развојните банки

Државните развојни банки најчесто се банки со одредена промотивна мисија. Тие се тесно специјализирани и имаат јасно дефинирани цели и своите услуги и активности ги спроведуваат на ниво на цела држава. Преку поддршка на економскиот развој и креирањето на нови работни места, банките со промотивни мисии го пополнуваат јазот во економијата преку финансирање проекти што не се атрактивни за приватните финансиери. Преку преземање на високите трошоци и ризици при финансирање на МСП, државните банки со промотивна мисија можат да влијаат позитивно на економскиот развој. Овие банки обично во името содржат зборови, на пример: извоз, гаранции, развој итн. Развојните банки се добро познат пример за државни банки со промотивни цели. Во последно време нивната активност е најчесто насочена кон промоција на извозот и иновациите.

Иновациите станаа една од главните преокупации на владите, што, пак, е тесно поврзано со поддршката на МСП, од причина што голем број студии укажуваат на придонесот на МСП за развој на иновациите. Меѓутоа, иновациите значат преземање ризици и трошоци за кои не постои сигурност дека ќе генерираат приход во иднина. Затоа приватните субјекти често се откажуваат од преземање на такви трошоци, што ја објаснува потребата од интервенција на државата преку субвенционирање на истражувањата и иновациите.

Од друга страна, ризиците поврзани со извозните активности ја оправдуваат интенцијата на државата за промоција на економскиот развој и вработувањето преку промоција на извозот. Овие ризици се поврзани со сигурноста во наплатата на побарувањата од правни или политички причини. На пример, осигурувањето на извозот преку државни агенции се оправдува со фактот дека приватниот пазар не обезбедува соодветно осигурување на ризиците поврзани со извозот, што резултира со намалени извозни активности. Промоцијата на извозот во пракса претставува една од најзастапените промотивни цели на државните банки.

¹⁴⁸ Видете Banerjee, A., "A theory of Misgovernance", Quarterly Journal of Economics, Vol. 112, No. 4, p. 1289-1332, 1997 и Hart et al. 1997.

Во зависност од целите и опфатот на дејствување во праксата постојат и други видови на државни развојни банки, што можат да бидат насочени кон поддршка на одредени посебно приоритетни сектори и проекти, што имаат големо социјално значење, но не се финансиски исплатливи. На пример, поддршка за земјоделството, туризмот, развој на инфраструктурата итн. Во многу земји-членки на Европската унија постојат специјализирани државни банки насочени кон обезбедување на финансиски услуги за земјоделските производители, кои вклучуваат кредити за инвестиции, кредити за надминување на штети од природни непогоди, лизинг на опрема и земјоделска механизација итн. На пример, во Романија СЕС Bank е специјализирана државна банка за поддршка на МСП во агросекторот, како и за поддршка на проекти што имаат голем придонес за економскиот развој и креирањето на работни места. Исто така, банката е насочена кон поддршка на клиенти кои се заинтересирани да аплицираат за европските фондови.¹⁴⁹

Исто така, овие државни банки можат да бидат и со географски фокусирани цели. Овие банки имаат основен интерес да обезбедат поддршка за одреден регион, на пример, општинските банки во Франција, кантонските банки во Швајцарија, како и многу други регионални и локални банки. Овие банки обично се насочени кон поддршка на сите клиенти во одреден регион и од тие причини тие немаат специфични фокусирани цели и ги обезбедуваат сите видови на банкарски услуги што се од генерален интерес.

Големата разновидност на целите кон кои се насочени државните финансиски институции произлегува од структурните пазарни карактеристики што бараат државна интервенција. Државните развојни банки се финансиски институции формирани од страна на државата на национално или регионално ниво, со цел финансирање проекти за забрзување на економскиот и социјалниот развој, на пример, изградба на инфраструктура или поддршка на МСП.

Овие банки претставуваат категорија на финансиски институции што се признаени како такви од страна на Европската комисија.¹⁵⁰ Во 2002 година преговорите помеѓу Европската комисија и Министерството за финансии на Германија завршија со признавање на државните промотивни финансиски институции и нивната значајна улога во поддршката на структурните, економските и

¹⁴⁹ СЕС Bank.

¹⁵⁰ Schmit, M., Gheeraert, L., Denuit, T., Warny, C. (2011), "Public Financial Institutions in Europe", European Association of Public Banks, p. 80.

социјалните политики на државите во согласност со нивната јавна мисија.¹⁵¹ Специјалните кредитни институции имаат централна улога во Европа при користењето на европските структурни и кохезиски фондови. Исто така, тие се во голема мера вклучени во развојот и спроведувањето на различни финансиски инструменти на европско и национално ниво. Во рамките на ЕУ постојат околу 300 банки и агенции со различен степен на државна сопственост и влијание, коишто учествуваат со околу 21% од вкупната актива на финансискиот сектор. На пример, во Германија постојат 44 целосно државни финансиски институции што зафаќаат околу 24% од вкупните средства на ниво на банкарскиот сектор. Како клучни државни развојни банки во ЕУ се: Европската инвестициска банка (EIB), Германската развојна банка (KfW), Банката на Советот на Европа (CEB) и др.

Како такви, специјалните кредитни институции претставуваат инструмент на државната економска политика и нивната основна цел и мисија е одредена со посебен закон што ги регулира нивното основање и нивното работење. Генерална карактеристика во регулативата е што децидно се наведува улогата на овие банки за корекција на пазарните неусогласености и нивната комплементарна улога во однос на приватните банки.

Финансирањето на овие државни развојни банки се обезбедува преку целосни или парцијални капитални вложувања од страна на државата. Голем број на државни развојни банки обезбедуваат средства за своите активности преку емисија на обврзници. Во земјите-членки на ЕУ, европските структурни фондови станаа значаен извор на финансирање на државните развојни банки. Согласно правилата на Европската комисија, користењето средства од овие фондови бара кофинансирање од страна на државата и управување, мониторинг и евалуација на нивното користење. Од тие причини, државните банки со својата експертиза и оперативна независност се главните носители на развојните политики на ЕУ. Кога одреден регионален или национален проект е финансиран заеднички од структурните фондови на ЕУ и од национални средства, државните развојни банки го координираат и следат и известуваат за неговата реализација до надлежните институции.

¹⁵¹ European Commission (2002), “Understanding about the orientation of legally independent special credit institutions in Germany”.

Активностите на државните развојни банки вклучуваат: кредитирање на МСП, ризичен капитал, инвестиции за заштита на животната средина, иновации, инфраструктура, домување и меѓународни развојни програми.¹⁵² Најзастапен продукт во портфолиото на развојните банки е кредитирањето, што најчесто се врши со поповолни каматни стапки во споредба со пазарните. Овие услови се резултат на можноста за обезбедување на поевтини извори на средства за разлика од приватните банки, а исто така и државата може да обезбеди средства од буџетот.¹⁵³ Кредитирањето може да се воспостави со директни или индиректни кредитни шеми.

Директното кредитирање претпоставува и децентрализација на активностите преку локални канцеларии. Нордиските земји и Франција се силни поддржувачи на директното кредитирање. Спротивно на тоа, стратегијата за индиректно кредитирање значи и централизираност на работењето и делегирање на процесот на селекција и проценка на ризикот на други банки. Во овој случај државните развојни банки вршат рефинансирање на кредитите пласирани од страна на вклучените банки-посредници.

Индиректното кредитирање е повеќе застапено во Шпанија и Германија и овој модел се темели на тоа што претпријатието одлучува со која банка ќе соработува и доколку има потреба за развоен кредит или финансиска поддршка аплицира кај банката.¹⁵⁴ Развојната банка ги одредува условите за кредитот и банката-посредник нема право да ги менува. Овој систем на финансирање овозможува подобрување на кредитните услови. Иако генерално банката-посредник го презема кредитниот ризик, некаде се среќава и поделба на ризикот. Од една страна развојната банка нема влијание при селекцијата на клиентот од страна на банката-посредник и при утврдувањето на износот на кредитот. Меѓутоа, од друга страна, за да ја исполнат својата мисија за поддршка на економскиот и социјалниот развој, државните развојни банки мораат да ги приспособат продуктите и услугите во согласност со специфичните потреби на индивидуалните проекти. Од тие причини, државните развојни банки нудат голем асортиман на производи и услуги скроени на потребите на нивните клиенти. Покрај традиционалните продукти – кредити и гаранции за МСП и иновативни претпријатија, тие исто така дејствуваат и

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Luna-Martinez, J., Vicente, C. L. (2012), “Global Survey of Development Banks”, World Bank.

¹⁵⁴ Schmit, M., Gheeraert, L., Denuit, T., Warny, C. (2011), “Public Financial Institutions in Europe”, European Association of Public Banks, p. 86.

како бизнис-ангели преку обезбедување на почетен и ризичен капитал за претприемачи и иновативни МСП. Некои државни развојни банки дури вршат преземања и формираат мешовити претпријатија сè со цел да им помогнат на МСП во нивниот развој.

Успешноста во остварувањето на основните цели во функционирањето на државните развојни банки во голема мера зависи од нивниот институционален дизајн. Ефективноста на нивната поддршка зависи од јасно дефинираниот мандат, стандардите на корпоративно управување, строгите супервизорски стандарди и пазарната дисциплина.

Мандатот на овие банки треба да содржи најмалку три елементи. Прво, со цел да се избегне вклучување на развојните банки во чисто комерцијални и профитабилни активности на финансискиот пазар треба да постои јасно дефинирање на целната група кон која се насочени активностите (на пример, МСП). Понатаму, дефинираната улога на развојните банки треба да биде комплементарна со приватниот банкарски сектор, па и да се воспостави процес на соработка. Ова е од особена важност кога развојните банки пласираат кредитни линии субвенционирани од страна на државата и кои би претставувале директна конкуренција на приватните банки. На крајот, мора да се истакне и важноста од финансиска одржливост на овие институции, со цел да не се доведат во ситуација да бидат финансиски зависни од државата.

Доброто корпоративно управување во рамките на државните развојни банки е особено важно поради две основни причини, односно ризици: политичко влијание и слаб капацитет на телата на управување. Овие ризици настануваат пред сè како резултат на финансиската зависност од државата и нетранспарентната комуникација помеѓу банката и акционерот (државата). Политичкото влијание може да се минимизира преку транспарентни и јасно утврдени процедури и критериуми за номинирање претставници на акционерот во управувачките тела на банката. Понатаму, ова тело треба да ги назначи оперативните менаџери, кои ќе преземат целосна одговорност за управување со банката на секојдневна основа. Комуникацијата помеѓу банката и акционерот треба да се сведе на примарно два субјекта, на пример министерот за финансии и претседателот на управувачкото тело, и таа треба да биде во писмена форма.

Државните развојни банки треба да бидат добро регулирани и предмет на супервизија од страна на надлежните институции. Државната ревизија не може да биде замена за банкарската супервизија, затоа што овие институции немаат соодветно искуство од банкарско работење. Во праксата постојат позитивни искуства од аспект на карактеристиките и начинот на спроведување на активностите во рамките на државните развојни банки. Така, на пример, се посочува позитивното искуство од воведување на посебни одредби според кои се предвидува развојните банки да обезбедат само дополнително финансирање, а не целосно финансирање на проектите. Кофинансирањето влијае на намалување на политичко мотивирано алоцирање на средствата. Теоретските модели покажуваат дека правилно насочена државна интервенција преку субвенции и гарантни шеми или преку сопственост на финансиска институција, со примена на модел на кофинансирање, е еден од клучните фактори за успех на некои развојни банки.¹⁵⁵ На овој начин не само што се обезбедува подобра алокација на кредитите туку и се пренесува знаење на целиот финансиски систем.

Значи, во последните дваесетина години постоеше генерално верување дека улогата на државата во финансискиот сектор треба да биде ограничена само на поддршка на приватните финансиски институции и создавање на поволно окружување за нивното функционирање преку соодветна регулатива и супервизија. Меѓутоа, во последно време мислењата сè повеќе се во полза на теоријата на интервенционизам, вклучувајќи ги токму и државните развојни банки, што можат да бидат корисни во надминувањето на важни економски проблеми на национално ниво, како што е финансирањето на МСП. Државните банки се корисен инструмент во услови на неуспех на пазарот во обезбедувањето на определени општествено-корисни услуги. Друго прашање што останува да се актуализира е евалуацијата на ефектите од програмите што ги спроведуваат државните развојни банки.

Во земјите од регионот на Југоисточна Европа постојат и функционираат неколку државни развојни банки и агенции, чијашто цел е поддршка на развојот преку финансирање на приоритетни сектори: Словенечка извозна и развојна банка (Slovenska izvozna in razvojna banka – SID); Инвестициска и развојна банка на Република Српска, Босна и Херцеговина (Инвестиционо-развојна банка Републике

¹⁵⁵ Armendáriz de Aghion, B. (1999), "Development Banking", *Journal of Development Economics* 58, p. 83-100.

Српске – ИРБРС); Агенција за осигурување и финансирање на извозот (Агенција за осигурање и финансирање извоза Републике Србије – АОФИ); Бугарска банка за развој (Българска банка за развитие – ББР); и Хрватската банка за обнова и развој (Hrvatska banka za obnovu i razvitak – НВОР). Подолу во оваа глава подетално се разработени активностите на ХБОР, како добра пракса што би можела да се аплицира во Македонија.

3.2.4. Гарантни фондови

Проблемите со кои се соочуваат малите бизниси во обезбедувањето на финансиски средства за своето работење се најчесто поради: високите административни трошоци за помали кредити, „асиметричните информации“ меѓу кредиторите и кредитокорисниците, високиот ризик поврзан со големината на бизнисот, како и недостигот од соодветно обезбедување за кредитот. Во многу случаи дури и кредитоспособна мала фирма со издржана бизнис-идеја ќе се соочи со проблем да ја убеди банката да го финансира инвестицискиот проект, токму поради недостиг на колатерал.¹⁵⁶

Надминувањето на наведените проблеми со кои се соочуваат МСП е основната оправданост за постоењето и функционирањето на гарантните фондови во светски рамки. Во последните две децении постои голем интерес за гарантните фондови како инструмент за развој на приватниот сектор и особено за поддршка на МСП. Според Грин (Green) постојат над 2.250 гарантни фондови во над сто земји во светот. Многу меѓународни организации, како Европската унија, Меѓународната организација за труд, Организацијата на Обединетите нации – Оддел за индустриски развој итн., ги користат гарантните фондови како еден од нивните основни инструменти за промовирање на развојот на приватниот сектор.¹⁵⁷

За потребите на натамошната елаборација ќе се користи терминот *гарантен фонд* што се дефинира како јавна или приватна гарантна институција што врши организирано обезбедување и дистрибуција на кредитни гаранции за барателите на кредит кои не се во можност да понудат соодветен колатерал кај банките. Инаку, во

¹⁵⁶ Riding, A. L., and G. Haines (2006), “Loan Guarantees: Costs of Default and Benefits to Small Firms”, *Journal of Business Venturing* 16 (6), p. 595-612.

¹⁵⁷ Green, A., (2003), “Credit Guarantee Schemes for Small Enterprises: An Effective Instrument to Promote Private Sector-Led Growth?”, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), Working Paper No. 10, p. 21-25.

литературата можат да се сретнат и други термини што се однесуваат на истиот вид институции, на пример, кредитно-гарантни шеми, парцијални кредитни гаранции и сл. Од друга страна, *кредитната гаранција* се дефинира како финансиски продукт што сопственикот на малиот бизнис може да го купи како делумна замена за колатерал и претставува ветување дека гарантниот фонд ќе го надомести целиот кредит или дел од кредитот во случај на невраќање од страна на клиентот.¹⁵⁸

Значи, гарантните фондови обезбедуваат гаранција дека ќе го отплатат остатокот од долгот во случај на неплаќање од страна на клиентот и на тој начин тие влијаат на намалување на ризикот на банката и го олеснуваат одобрувањето кредити за МСП. Меѓутоа, овие фондови имаат потенцијал да влијаат и на намалување на банкарските трошоци за одобрување на мали кредити и да го унапредат обезбедувањето информации за кредитокорисниците. Оттука, тие не само што го подобруваат пристапот до финансиски средства, што најчесто е случај за малите претпријатија и за земјите во развој, туку овозможуваат и подобрување на кредитните услови за претпријатијата што веќе имаат пристап до финансиски средства.

- Теоретски аспекти на улогата на гарантните фондови во подобрувањето на пристапот до финансирање од страна на МСП

Гарантните фондови обезбедуваат гаранција дека ќе го отплатат остатокот од долгот во случај на неплаќање од страна на клиентот и на тој начин тие влијаат на намалување на ризикот на банката и го олеснуваат одобрувањето кредити за МСП. Меѓутоа, овие фондови имаат потенцијал да влијаат и на намалување на банкарските трошоци за одобрување на мали кредити и да го унапредат обезбедувањето информации за кредитокорисниците. Во продолжение подетално е образложена улогата на гарантните фондови во надминувањето на секој од поединечните проблеми што го отежнуваат пристапот до финансии на МСП.

- *Надминување на проблемот со асиметрични информации.* Асиметричните информации се најчестата причина поради која банките се воздржуваат од кредитирање на МСП. Оваа состојба резултира со погрешна селекција, односно

¹⁵⁸ Deelen, L. and Molenaar, K. (2004), "Guarantee Funds for Small Enterprises – A manual for guarantee fund managers", International Labour Organization (ILO), p. 11.

банките се стремат да одобруваат кредити само на сигурни клиенти, со што МСП како поризични клиенти се исклучени од можноста да добијат кредит. Исто така, кредитирањето на МСП е поврзано со повисоки трошоци за обработка и администрирање на кредитите. Погрешната селекција и кредитните административни трошоци влијаат кредитните одлука на банките да се базираат на големината на фирмата и понуденото обезбедување. Како последица на ваквата политика, профитабилни и издржани бизнис-проекти нема да можат да бидат реализирани поради недостиг на финансиски средства, што на крајот ќе влијае на неоптимална дистрибуција на финансиските средства во економијата. Гарантните фондови можат да помогнат во надминувањето на оваа неповолна ситуација преку обезбедување поддршка за прецизно утврдување на кредитниот ризик и подобрување на способноста на банката да донесе соодветна кредитна одлука.¹⁵⁹

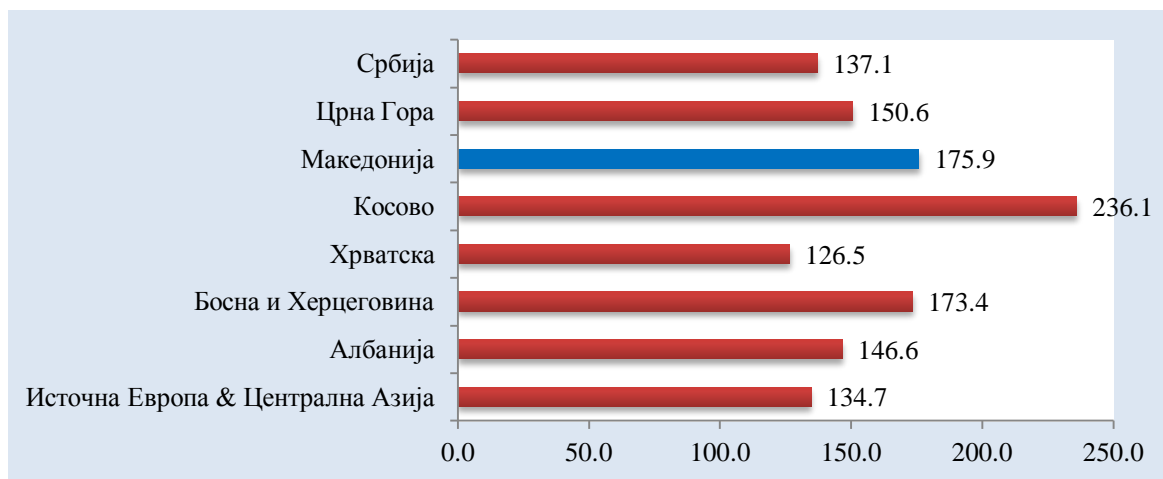
- *Диверзификација и пренасочување на ризикот.* Гарантните фондови можат да бидат ефикасен инструмент за диверзификација и пренасочување на ризикот. Преку преземање на дел од ризикот за отплата на кредитот, гарантниот фонд го намалува кредитниот ризик на кредиторот: гарантниот фонд обезбедува сигурност за отплата на кредитот во случај на невраќање на целиот кредит или дел од кредитот од страна на клиентот.

- *Намалување на бараното обезбедување за кредитот.* Кредитните одлуки на банките најчесто се базираат на понуденото обезбедување на кредитот. Од перспектива на банката, колатералот го намалува кредитниот ризик. Претпоставка е дека клиентот кој ќе понуди поголемо обезбедување за кредитот, особено во форма на личен имот (стан, куќа) покажува сериозна намера навреме да го отплати бараниот кредит. Исто така, обезбедувањето за банката претставува дополнителен извор за наплата на средствата и сигурност во случај на невраќање на кредитот. Со продажба на обезбедувањето банката ќе го наплати побарувањето по основа на соодветниот кредит. Меѓутоа, многу фирми се соочуваат со проблем да го обезбедат бараниот колатерал од страна на банката, што претставува една од главните пречки за МСП за добивање кредит. Високиот ризик за кредитирање на МСП, банките го покриваат со повисока каматна стапка или со повисок процент на обезбедување. За кредитите на МСП во земјите од Југоисточна Европа, банките во просек бараат

¹⁵⁹ Levitsky, J. (1997), "Credit guarantee schemes for SMEs: An international review", Small Enterprise Development, No 2.

вредноста на обезбедувањето да биде повисока од 160% од износот на кредитот. За споредба, тој процент во земјите од ЕУ изнесува од 100 до 120%.¹⁶⁰

Графикон 3.1: Вредност на обезбедување за банкарски кредити како % од износот на кредитот во земјите од ЈИЕ за 2009 година



Извор: BEEPS, 2009.

Гарантните фондови можат да влијаат на подобрување на условите за обезбедување што ги бараат банките. Во ситуација кога банките ќе одлучат да не ја зголемуваат каматната стапка над одредено ниво со цел да ги задржат добрите клиенти, гарантните фондови овозможуваат пристап до кредити на фирмите што се соочуваат со проблемот на недоволно обезбедување.¹⁶¹ Со оглед на фактот дека овие фирми во спротивно би биле исклучени од кредитниот пазар, ефектот од гарантните фондови е зголемено кредитирање на МСП.

- Аргументи „за“ и „против“ гарантните фондови

Во економската литература не постои консензус во поглед на прашањето колку навистина гарантните фондови ги остваруваат во пракса горенаведените позитивни импликации на кредитните пазари. Искуствата потврдуваат дека

¹⁶⁰ World Bank, EBRD (2009), Business Environment and Enterprise Performance Surveys – BEEPS.

¹⁶¹ Погрешната селекција како процес почнува со еден пазарен феномен каде што веројатноста за невраќање на кредитот се зголемува со зголемување на каматната стапка. Сигурните клиенти го напуштаат кредитното портфолио, додека ризичните остануваат, што на крајот влијае на зголемување на ризичноста на вкупното кредитно портфолио. Од тие причини банките се воздржани во зголемувањето на каматните стапки над одредено ниво.

гарантните фондови имаат влијание врз зголемувањето на кредитирањето на МСП, меѓутоа не постојат цврсти емпириски докази за прецизната природа и големина на позитивно влијание.

а) Ефекти врз корисниците на гаранции

Финансиски ефекти. Примарниот ефект на гарантните фондови е т.н. финансиски или кредитен ефект, што се однесува на дополнително одобрените кредити што немало да бидат реализирани без поддршката од гарантниот фонд. Прецизното мерење на овој ефект е многу тешко и тоа е причината што во праксата можат да се најдат само неколку потврдени случаи на остварен финансиски ефект, што дополнително предизвикува скептичност кај експертите во насока на тоа дали гарантните фондови навистина имаат позитивни финансиски ефекти. Левицки (Levitsky) аргументира дека позитивните финансиски ефекти се можни единствено при добро дизајнирање и оперативно работење на гарантните фондови. Тој дава претпоставки дека во таква ситуација, финансиските ефекти на гарантните фондови изнесуваат во просек од 30 до 35%.¹⁶²

Економски ефекти. Гарантните фондови, покрај финансиските ефекти, можат да имаат и економски ефекти. Преку подобрување на пристапот до кредити, компаниите ги обезбедуваат потребните финансиски средства за реализација на планираните инвестиции, што, во крајна линија, влијае на јакнење на бизнисот, подобрување на продуктивноста, зголемување на продажбата и профитот, креирање на работни места, зголемување на извозот итн. Крајниот економски ефект е зголемување на приходите на домаќинството на кредитокорисникот и подобрување на нивниот животен стандард, како и зголемен економски развој на ниво на националната економија.¹⁶³

б) Ефекти врз финансискиот сектор

За да можат да ги остварат горенаведените ефекти, гарантните фондови мораат позитивно да влијаат врз функционирањето на банкарскиот сектор. Гарантните фондови им овозможуваат на банките да стекнат искуство и информации за кредитоспособноста на МСП, без притоа да преземат голем ризик.

¹⁶² Levitsky, J. (1997), "Credit guarantee schemes for SMEs: An international review", Small Enterprise Development, No 2, p. 15.

¹⁶³ Green, A. (2003), "Credit Guarantee Schemes for Small Enterprises: An Effective Instrument to Promote Private Sector-Led Growth?", United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) Working Paper No. 10, p. 17.

Поризичните клиенти и оние што првпат се јавуваат како кредитокорисници, кои во спротивно би биле исклучени од кредитниот пазар, добиваат можност да изградат кредитна историја и репутација, што во иднина ќе им овозможи пофлексибилни кредитни услови.

Исто така, гарантните фондови им овозможуваат на банките да го зголемат бројот на одобрени кредити на МСП, што влијае на градење искуство и капацитет на банката за управување со таков тип кредити. Поголемото искуство може да резултира со наоѓање начини за намалување на трансакциските трошоци, што ќе го направи кредитирањето на МСП попрофитабилно за банката.

Дополнително, гарантните фондови можат да влијаат на зголемување на конкуренцијата во банкарскиот сектор, поради можноста што ја добиваат помалите банки-учеснички во гарантната шема во поглед на проширување на своите кредитни активности на нови профитабилни пазарни сегменти.¹⁶⁴

Од друга страна, постојат тврдења дека гарантните фондови се скап инструмент што предизвикува проблем во финансиската одржливост. Како сериозен аргумент против гарантните фондови, што не треба се занемари, е проблемот на „морален ризик“.¹⁶⁵ Имено, гарантните фондови ги намалуваат одговорноста и желбата на кредитокорисниците да го отплатат заемот, во ситуација кога тие знаат дека гарантниот фонд ќе го надомести долгот кон кредиторот. Истиот проблем се јавува и на страната на кредиторите, што значи дека банката ќе има помал интерес да врши мониторинг на кредитот и да презема активности за навремено прибирање на доспеаните рати. Во секој случај, гарантниот фонд не треба да се гледа како замена на останатите инструменти за корекција на неуспехот на финансискиот пазар.¹⁶⁶

- Видови на гарантни фондови

Иако сите гарантни фондови имаат заедничка цел – подобрување на пристапот до банкарски кредити на одредена целна група, сепак во праксата постојат разлики помеѓу нивниот дизајн и нивниот начин на оперативно работење.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Levitsky, J. (1997), “Credit guarantee schemes for SMEs: An international review”, Small Enterprise Development, No 2, p. 5.

¹⁶⁶ Zecchini, S., Ventura, M. (2006), “Public Credit Guarantees and SME Finance”, Working paper No. 73, p. 4.

Во зависност од тоа како е основан гарантниот фонд, каква е сопственичката структура, како се пласираат гаранциите, можат да се идентификуваат пет видови на гарантни фондови:¹⁶⁷

1. *Државните гарантни фондови* најчесто функционираат во рамките на државните институции, на пример министерства, развојни агенции, државни банки, централна банка итн., но можат да се основаат и како посебни правни субјекти. Нивна основна карактеристика е што за нивното функционирање се користат државни средства, односно во ситуација на активирање на гаранцијата, таа ќе се исплати од државниот буџет, што за банкарскиот сектор претставува голема сигурност.

2. *Корпоративните гарантни фондови* се основани и управувани од страна на приватниот сектор, на пример банките, стопанските комори или бизнис-асоцијациите. Предноста на овие фондови е што се управувани од страна на искусни бизнис-лидери и имаат предност од директната инволвираност на банкарскиот сектор.

3. *Меѓународните гарантни шеми* се основаат во рамките на меѓународната или билатералната развојна соработка, преку која меѓународните развојни институции го обезбедуваат основачкиот капитал на фондот, како и техничка помош во процесот на дизајнирање и имплементација на гарантната шема.

4. *Заедничките гарантни асоцијации* се приватни здруженија/асоцијации формирани од страна на потенцијални кредитокорисници со ограничен пристап до банкарски кредити. Иако нивното работење најчесто се финансира од членовите на здружението, во многу случаи тие добиваат и некоја форма на државна поддршка. Нивната предност се согледува во активното учество и искуството на членовите. Заедничките гарантни асоцијации можат да спречат некои од проблемите поврзани со морален ризик, што влијаат на рестриктивно кредитирање на МСП од страна на банките. Меѓутоа, овој ефект е намален поради проблемот на погрешна селекција што влијае на банките да го намалат кредитирањето на поризични компании. Помалку ризичните МСП немаат интерес да учествуваат во ваквите заеднички

¹⁶⁷ Green, A. (2003), "Credit Guarantee Schemes for Small Enterprises: An Effective Instrument to Promote Private Sector-Led Growth?", United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) Working Paper No. 10, p. 18-19.

гарантни асоцијации, од причина што овие асоцијации привлекуваат секогаш поризични фирми.¹⁶⁸

5. *Гарантни фондови управувани од меѓународни невладини организации.*

Меѓутоа, со истражувањето спроведено од страна на Светската банка, со кое се опфатени 76 гарантни фондови во рамките на 46 земји во светот, утврдено е постоењето на главно три типа на гарантни фондови: заеднички гарантни асоцијации, државни гарантни фондови и корпоративни гарантни фондови. Најголем број од анализираниите фондови се основани со специфично дефинирана цел и јасно утврдена целна група. Поконкретно, 45% од гарантните фондови се основани со цел поддршка на МСП. Најголемиот број од гарантните фондови во високоразвиените земји се основани како заеднички гарантни асоцијации, додека во земјите во развој најзастапени се државните гарантни фондови. Интересен е податокот дека во поглед на државните гарантни фондови, формирани во поново време, државата и централната банка имале значајна улога во основањето и обезбедувањето на почетниот капитал на фондот, но многу малку биле вклучени во оперативното менаџирање, во оценката на ризиците и во повратот на средствата.

Исто така, според резултатите од истражувањето, заедничките гарантни асоцијации имаат поголема финансиска одржливост, поради тоа што се во сопственост на нивните членови, кои активно се вклучени во работата на фондот.¹⁶⁹ Праксата на постоење и функционирање на гарантните фондови за поддршка на МСП во форма на заеднички гарантни асоцијации е присутна во голем број земји-членки на Европската унија, на пример Австрија, Белгија, Данска, Франција, Германија, Италија, Луксембург, Португалија, Шпанија, Велика Британија, како и во транзициските земји што се членки на ЕУ. Јасен показател за распространетоста на овој инструмент е поддршката на Европската комисија за формирање на Европска асоцијација на заеднички гарантни здруженија (European Association of Mutual Guarantee Societies – АЕСМ) во која членуваат 34 гарантни фондови од 18 земји-членки на ЕУ.¹⁷⁰ Италијанските заеднички гарантни асоцијации претставуваат најзначаен дел од европскиот заеднички гарантен сектор, со учество од 50% од

¹⁶⁸ Zecchini, S. and Ventura, M. (2009), “The impact of public guarantees on credit to SMEs”, *Small Bus Econ* 32, p. 16.

¹⁶⁹ Beck, T., Klapper, L. F. and Mendoza, J. C. (2008), “The typology of partial credit guarantee funds around the world”, Policy research working paper 4771, World Bank, p. 9-16.

¹⁷⁰ Rossi, A. E. (2000), “Credit-Guarantee Schemes: The Italian Experience, Financing Newly Emerging Private Enterprises in Transition Economies”, OECD, p. 86.

вкупното неотплатено гарантирано портфолио за МСП и 60% од сите поддржани фирми.¹⁷¹

Кредитните гаранции се многу користен инструмент и од страна на европските финансиски институции, како ЕБРД, ЕИБ и ЕИФ. Овие финансиски институции не обезбедуваат гаранции за конкретен заем одобрен од страна на некој кредитор на одреден кредитокорисник, туку тие обезбедуваат еднократен износ на средства на некоја финансиска институција, што можат да се користат за поддршка на одредена целна група на кредитокорисници.

- Најдобра пракса: дали може да се идентификува?

Дефинирањето на најдобра можна пракса во врска со функционирањето на гарантните фондови има смисла единствено од теоретска гледна точка. Од направените анализи можат да се изведат следните заклучоци:

- *Гарантни шеми базирани на членство.* Заедничките гарантни шеми претставуваат идеална форма на гарантни фондови базирани на членство. Има голем број аргументи што покажуваат дека заедничките гарантни фондови, што обезбедуваат гаранции за своите членови дизајнирани во согласност со нивните конкретни потреби, имаат поголема предност во однос на државните гарантни фондови. Во земји каде што не постојат таков тип на гарантни фондови можат да се преземат мерки за поттикнување на МСП за зголемување на учеството во овој тип на гарантни фондови преку: а) обезбедување средства за зголемување на сопствениот капитал на фондот со плаќање членарина и б) активно учество во управувачките тела на фондот. Работата на заедничките гарантни асоцијации треба да биде соодветно поддржана од државата преку обезбедување на финансиска поддршка и создавање на правна рамка за функционирање.

- *Посебен правен субјект.* Гарантните фондови треба да се основаат како посебни правни субјекти со дефинирани тела на управување (управен одбор, надзорен одбор) и примена на стандарди за финансиско известување. Функционирањето на гарантните фондови како посебни правни субјекти ја зголемува довербата кај комерцијалните банки, особено доколку тие имаат свои претставници во телата на управување на гарантниот фонд. Вака основаниот субјект

¹⁷¹ European Commission (2006), “Guarantees and Mutual Guarantees – BEST Reports”, p. 17.

е формален сопственик на средствата што го формираат гарантниот фонд и ќе биде изолиран од влијанијата при неочекувани промени во политиката или промени (ребаланс) во буџетот на државата. На крајот, работењето на фондот во согласност на националното финансиско законодавство ќе овозможи соодветна заштита на клиентите.

- *Ограничена улога на државата.* Постоенето на гарантни фондови е пожелно за развојот на секторот на МСП. Во услови кога формирањето на овие институции не се случува само по себе, државата може да обезбеди поддршка за основање на гарантни фондови. Меѓутоа, важно е дека улогата на државата мора да се лимитира единствено на основање и финансирање на гарантниот фонд, со однапред дефинирана излезна стратегија што треба да ги вклучи погоренаведените заклучоци: формирање на гарантниот фонд како посебен правен субјект на база на членство.

- *Критериуми за користење гаранции.* Треба да постои јасно дефинирана целна група, што според неколку анализирани автори можеби треба да ги опфати само новоформираните МСП или лицата кои сакаат да почнат сопствен бизнис. Праксата покажува дека овие фирми се соочуваат со најголеми проблеми со пристапот до финансиски средства.

- *Користење на кредитно бодување.* Дизајнирање на ефикасен систем на кредитно бодување е неопходен со цел да се осигури дека средствата ќе се насочуваат кон инвестициски проекти со реално очекувани позитивни економски ефекти. Идеална ситуација би била кога сите клиенти кои ќе го поминат ова кредитно бодување директно би можеле да се квалификуваат за банкарски кредит, додека останатите ќе бидат предмет на понатамошна анализа.

- *Едноставна и транспарентна политика на членство.* Членарината да биде доволно висока да ги обесхрабри фирмите што не се засегнати со проблеми во обезбедувањето на финансиски средства да го користат инструментот, но и да биде прифатлива за оние МСП што навистина имаат потреба од ваков тип поддршка.

- *Управување со ризикот.* Со цел да се одржува моралниот ризик на ниско ниво, многу важно е однапред да се утврдат некои критериуми: а) да се одреди процент на сопствено учество на кредитокорисникот во вкупната вредност на инвестицијата; б) гаранцијата за необезбедениот дел од кредитот да се утврди на значително пониско ниво од 100%, со цел да се овозможи распределба на ризикот

помеѓу гарантниот фонд и банката-учесник; в) да се утврди максимален износ на кредит по клиент што може да биде гарантиран од фондот.

- *Извори на средства за гаранции.* Во врска со успешното управување со ризиците, гарантниот фонд треба да има повеќе извори на финансирање, т.е. да се потпира на микс од приватно и јавно финансирање од комерцијални банки, државниот буџет, како и од меѓународни финансиски институции. Само на тој начин можат да се обезбедат конзистентност и ефикасност во функционирањето и оперативното работење на фондот и диверзификација на ризикот.

- *Активирање на гаранциите.* Постојењето на јасно дефинирана, транспарентна, ефикасна и навремена процедура за активирање на гаранциите е неопходен фактор за одржување на добрата соработка со банките-учеснички во гарантната шема.

3.2.5. Информациска инфраструктура – кредитни регистри, кредитни бироа и други извори на информации

Целосното знаење за еден факт ти овозможува да ги видиш одеднаш сите поддржувачки, но претходно неочекувани работи.

Хорхе Луис Борхес, *Ел Алеф* (1945)

Кога станува збор за информативен кредитен систем, неопходно е да се нагласи дека тоа во суштина претставува поширока институционална рамка во економијата, што ги вклучува јавните кредитни регистри, приватните кредитни бироа, зложните регистри, како и законската и правната рамка за кредитно известување, заштита на потрошувачите и заштита на личните податоци.

Информативните кредитни системи се важен сегмент на финансиските пазари од причина што овозможуваат создавање на целосна слика за кредитната способност на некое физичко лице или на некоја фирма. Покрај тоа што овој информативен систем влијае на успешно управување со кредитните ризици, исто така навремените и целосни информации за однесувањето на кредитокорисниците се важен фактор за развој на „кредитна култура“.¹⁷² Кредитната култура го олеснува пристапот до финансиски средства со оглед на фактот дека директно влијае на основниот проблем

¹⁷² Girault, M. G., Hwang, J. (2010), "Public Credit Registries as a Tool for Bank Regulation and Supervision", World Bank Policy Research Working Paper 5489, p. 3-5.

на финансискиот пазар – „асиметричните информации“ помеѓу кредиторите и кредитокорисниците, што резултираат со погрешна селекција и морален ризик. Овој проблем се намалува со тоа што кредитните информативни системи ги опфаќаат сегашните податоци, како и кредитната историја, што на кредитокорисниците им помага да изградат добра репутација со којашто ќе обезбедат финансиски средства и подобри кредитни услови. По одобрувањето на кредитот, исто така важно е циркулирањето на информациите во врска со отплатата на тој заем.

Колку што се поажурни, поцелосни и понавремени информациите што ги дава овој систем, толку повеќе кредиторите ќе ги користат тие информации во процесот на одобрување на кредитите и нивно следење. Оттука, еден од најзначајните институционални елементи, што директно влијае на успешното функционирање на финансиските пазари, се кредитните регистри и бироа, што обезбедуваат стандардни, официјални и ажурни податоци за потенцијалните кредитокорисници.

- Улогата и влијанието на кредитните регистри и бироа

Иако проблемот со „асиметричните информации“ и нивниот негативен ефект во контекст на финансиските пазари се многу проучувани во економската литература, сепак неопходно е да се посвети внимание на улогата и влијанието на кредитните регистри и бироа во насока на надминување на овие проблеми. Кредитните регистри и бироа, преку подобро управување со ризиците, влијаат на подобрување на стабилноста на банкарскиот сектор и на подобрувањето на пристапот до финансии на кредитокорисници кои претходно биле исклучени, на пример малите и средните претпријатија.

Во теоријата се сублимирани следните аспекти на влијание на кредитните регистри врз надминување на проблемот со пристапот до финансирање:

- *Намалување на погрешна селекција*: со намалување на информациската асиметрија помеѓу кредиторите и кредитокорисниците, кредитните регистри овозможуваат кредитите да бидат одобрувани на сигурни клиенти, што влијае на зголемување на агрегатното кредитно портфолио.¹⁷³

¹⁷³ Jappelli, T., Pagano, M. (1993), “Information Sharing in Credit Markets”, The Journal of Finance 43, p. 1693-1718.

- *Намалување на моралниот ризик*: размената на кредитните информации ќе ги зголеми трошоците на кредитокорисниците во случај на невраќање на кредитот, што во крајна линија влијае на зголемување на стапката на отплата. Ризикот од санкции и последиците во случај на ненавремена отплата на кредитот, ќе влијаат на кредитокорисниците навремено да ги отплаќаат доспеаните обврски и ќе го намалат моралниот ризик, а кредиторите ќе го намалат процентот на лоши заеми.¹⁷⁴

- *Намалување на информативниот монопол*: размената на кредитните информации ќе има позитивно влијание на намалување на информативниот монопол што кредиторите го имаат за нивните клиенти. Имено, банките што имаат долгорочна соработка со своите клиенти, располагаат со сите релевантни информации за кредитната историја на тој клиент, додека останатите финансиски институции немаат пристап до тие информации. Тоа ѝ дава можност на банката да наплаќа повисока каматна стапка и други видови трошоци од своите кредитоспособни клиенти.¹⁷⁵

- *Намалување на презадолженоста*: размената на кредитните информации помеѓу кредиторите ги разоткрива задолжувањата на клиентите кај сите финансиски институции, што резултира со намалување на агрегатната задолженост од причина што презадолжените клиенти никој не сака да ги кредитира.¹⁷⁶

Покрај амбициозните теоретски предвидувања за влијанието на кредитните информативни системи на финансиските пазари, корисноста од функционирањето на кредитните регистри е поддржана и со голем број на емпириски истражувања [Jappelli and Pagano (1999), Barron and Staten (2003) and Majnoni *et al.* (2004)]. Емпириските истражувања на Мајнони покажуваат дека користењето на информациите од јавните кредитни регистри, при исто ниво на ризик, влијае на зголемување на кредитното портфолио на финансиските институции. Тоа зголемување ги опфаќа клиентите кои имаат добра кредитна историја, но немаат

¹⁷⁴ Padilla, J., Pagano, M. (2000), "Sharing Default Information as a Borrower Discipline Device", *European Economic Review* 44, p. 1951-1980.

¹⁷⁵ Padilla, J., Pagano, M. (1997), "Endogenous Communication among Lenders and Entrepreneurial Incentives", *The Review of Financial Studies* 10, p. 205-236.

¹⁷⁶ Bernardo, A., Pagano, M., Piccolo, S. (2006), "Multiple-Bank Lending: Creditor Rights and Information Sharing".

соодветни докази за нивната кредитоспособност или, пак, немаат соодветен колатерал.¹⁷⁷

Користењето на податоците од јавните кредитни регистри им помага на кредиторите да направат подобра и поефикасна проценка на кредитниот ризик. Користењето на овие податоци ги подобрува анализата и оценката на кредитокорисникот и влијае на намалување на трошоците, што при недостиг на податоци од кредитниот регистар, банката би морала да ги направи за евалуација на клиентот. Доколку постои понуда на соодветни податоци за статистичка анализа, тогаш банките можат да дизајнираат полуавтоматски алатки за кредитна анализа, што ќе влијае на намалување на трошоците и времето потребно за обработка на кредитните барања. Во услови на пазарна економија и слободна конкуренција, овие состојби ќе влијаат на зголемување на понудата на кредити и намалување на нивната цена. Во раните деведесетти години од дваесеттиот век, кредитирањето на МСП во САД драстично се зголеми откако банките имплементираа автоматски модел за кредитно бодување за малите бизнис-кредити. Секако дека е потребно подолго време за градење на сеопфатни индивидуални кредитни истории.

Влијанието на јавните кредитни регистри врз подобрувањето на пристапот до финансии од страна на МСП може да се разгледува и од друг аспект. Негативните информации и создавањето на т.н. „црна листа“ на должници, ќе ги мотивираат кредитокорисниците да останат надвор од таа листа и да ги расчистуваат навреме достасаните обврски.

Меѓутоа, мора да се земе предвид дека ефективноста на кредитниот информативен систем зависи од тоа каков тип информации се споделуваат. Дatabазите што содржат само негативни информации се несоодветни во споредба со тие што обезбедуваат комплетни информации: позитивни и негативни. Негативните информации сами по себе имаат помала моќ за предвидување и некои алатки за кредитна анализа, на пример кредитното бодување, многу тешко можат да се развијат без позитивни податоци. Исто така, доколку кредитните регистри

¹⁷⁷ Powell, A., Mylenko, N., Miller, M. and Giovanni Majnoni, G. (2004), “Improving Credit Information, Bank Regulation and Supervision: On the Role and Design of Public Credit Registries”, World Bank Policy Research Working Paper 3443, p. 12.

обезбедуваат единствено негативни информации, тогаш кредитокорисниците со лоша кредитна историја ќе бидат исклучени од финансискиот пазар.¹⁷⁸

- Кој добива, а кој губи?

Со цел прецизно да се детерминира ефектот од функционирањето на кредитните регистри и бироа, од големо значење е да се оценат корисноста и трошоците и за кредиторите и за кредитокорисниците.

- *Кредитокорисници*

Големите компании и оние компании што имаат добри конекции со банкарскиот сектор немаат голема корист од постоењето на кредитни регистри и бироа; тие секако без поголеми тешкотии обезбедуваат финансиски средства за своето работење. Кредитните анализи за големите компании и проценката на ризикот најчесто се базираат на податоци и информации од официјалните финансиски извештаи и други финансиски податоци.

Информациите што ги обезбедуваат кредитните бироа се особено значајни за кредитирањето на МСП, за кои нема доволно расположливи информации, а информациите за кредитната историја служат како основа за проценка на кредитниот ризик. Во недостиг на информации од кредитни бироа, банките во кредитниот процес се потпираат на демографски податоци, што во минатото се покажа како неуспешен начин за проценка на кредитниот ризик кај малите бизнис-заеми.¹⁷⁹

- *Кредитори*

Размената на информациите од кредитните регистри влијае на намалување на трошоците на кредиторите на два начина: преку намалување на трошоците за обработка на кредитните барања и преку подобро управување со кредитниот ризик. Спроведеното истражување во 2001/2002 година во 34 земји со воспоставени кредитни регистри покажа дека банките остваруваат значителни бенефиции од

¹⁷⁸ Padilla, J. and Pagano, M. (2000), "Sharing Default Information as a Borrower Discipline Device", *European Economic Review* 44, p. 1951-1980.

¹⁷⁹ Klapper, L. and Zaidi, R. (2005), "A Survey of Government Regulation and Intervention in Financial Markets", *World Development Report 2005: Improving the Investment Climate for Growth and Poverty Reduction*, p. 35.

користењето на информациите од кредитните регистри. Повеќе од 50% од испитаниците одговориле дека користењето на информациите од кредитниот регистар влијаело на намалување на времето за обработка на кредитните апликации, трошоците и бројот на лоши заеми за речиси 25%.¹⁸⁰

Информациите од кредитниот регистар ја зголемуваат конкуренцијата помеѓу банките, што влијае на намалување на профитот кај некои банки. Негативното влијание од кредитните регистри е повеќе видливо кај големите банки, што ја губат конкурентската предност пред помалите банки, и тие во услови на слободна конкуренција нема да сакаат на волонтерска основа да ги споделат информациите што ќе ја намалат нивната моќ на пазарот.¹⁸¹

- Јавни кредитни регистри vs. приватни кредитни бироа

Институциите за размена на кредитни информации најчесто функционираат како јавни кредитни регистри во државна сопственост и приватни кредитни бироа во сопственост на приватниот сектор. Јавните кредитни регистри остваруваат интерактивна соработка со други институции на финансискиот пазар и со приватни кредитни бироа. Видот и обемот на оваа соработка се различни во различни земји и зависат од локалната правна и законска регулатива со која се одредува начинот на функционирање на јавните кредитни регистри. Во теоријата, овие две институции треба да бидат перфектна замена една за друга, односно за корисникот на информацијата не е важно дали таа е обезбедена од приватен или јавен субјект.

- *Јавни кредитни регистри*

Во голем број земји јавните кредитни регистри функционираат во рамките на централните банки и претставуваат бази со информации за кредитите пласирани од страна на финансиските институции. Најчесто, јавните кредитни регистри се формираат со основна цел да ја поддржат банкарската супервизија, меѓутоа податоците од овие регистри ги користат и кредиторите за да ги оценат

¹⁸⁰ World Bank (2003), "Doing Business in 2004: Understanding Regulation", World Bank and Oxford University Press, Washington D.C.

¹⁸¹ Padilla, J. and Pagano, M. (1997), "Endogenous Communication among Lenders and Entrepreneurial Incentives", The Review of Financial Studies 10, p. 205-236.

потенцијалните кредитокорисници.¹⁸² Вака дефинираната цел на функционирање на јавните регистри ги детерминира нивните основни карактеристики:

- Во јавните кредитни регистри најчесто се прибираат податоци за кредити над одреден минимум, земајќи го предвид фактот дека малите заеми генерално не влијаат на солвентноста на банкарскиот сектор;
- Податоците се лимитирани само на финансиски институции што работат под супервизија на централната банка, што ги исклучува трговците, телекомуникациските оператори, микрофинансиските институции и други кредитни институции.
- Функционирањето на јавните кредитни регистри најчесто е многу строго регулирано од аспект на заштита на приватните податоци, па оттука информациите што тие ги даваат се однесуваат на вкупната кредитна изложеност на еден клиент.
- Јавните кредитни регистри не нудат услуги со додадена вредност, односно не вршат анализа на прибраните податоци со цел да дадат крајна оценка за кредитната способност на некој клиент. Ваквите услуги се обично многу корисни за малите кредитори кои не располагаат со потребната експертиза за спроведување на софистицирани кредитни анализи.
- Јавните кредитни регистри имаат јасно утврдена предност во однос на приватните кредитни бироа – тие се во позиција да ги принудат финансиските институции-учеснички бараните информации и податоци да ги доставуваат целосно и навремено. За разлика од нив, приватните кредитни бироа немаат законска и правна моќ да воведат санкции кон институциите што не ги завршуваат своите обврски квалитетно и предвидените рокови.

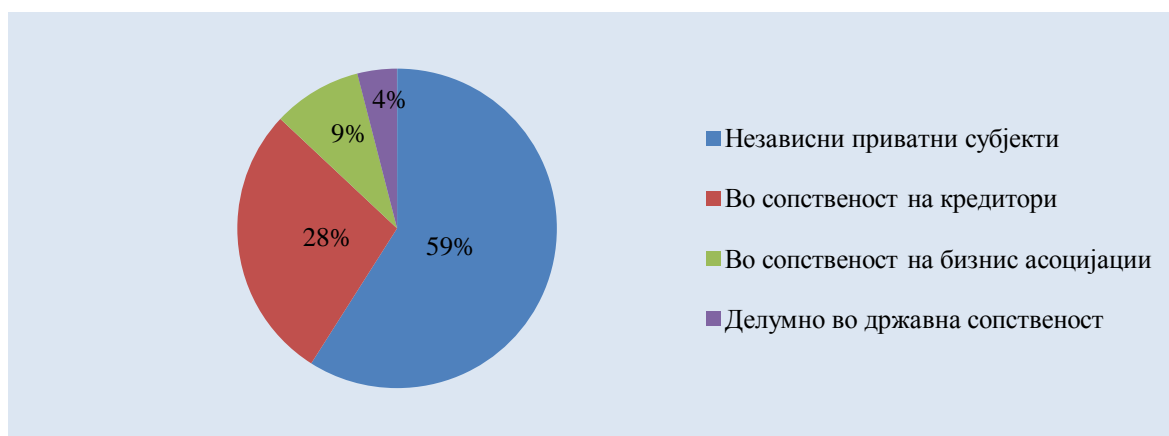
- *Приватни кредитни бироа*

Приватните кредитни бироа можат да се основаат како целосно независни профитни субјекти или како субјекти основани заеднички од кредиторите, кои можат да работат на профитна и на непрофитна основа. Формирањето на приватните бироа како целосно независни профитни институции се смета како најсоодветна правна форма, од причина што нивните сопственици ќе имаат една основна цел – да

¹⁸² Miller, M. J. (2003), "Credit Reporting Systems around the Globe: The State of the Art in Public Credit Registries and Private Credit Reporting Firms", Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, p. 25-79.

ги максимираат профитот и вредноста на кредитното биро преку проширување на опсегот на работење и нудење на нови услуги.¹⁸³ Меѓутоа, во земји што немаат големо искуство со кредитни информативни системи, кредиторите нема да имаат доверба и ќе се воздржуваат од споделување на своите информации со други кредитори. Во такви ситуации поефикасно е кредитното биро да се формира како заедничка сопственост од кредиторите. Исто така, кредитното биро може да биде формирано и управувано и од страна на бизнис-асоцијации и стопански комори, случај во којшто кредиторите ќе плаќаат годишен надоместок за пристап до податоците. Во продолжение е прикажан преглед на сопственичката структура на приватните кредитни бироа во светски рамки, според ИФЦ.¹⁸⁴

Графикон 3.2: Сопственичка структура на приватни кредитни бироа во светски рамки



Извор: IFC (2006), "Credit Bureau Knowledge Guide".

Во споредба со јавните кредитни регистри, приватните кредитни бироа најчесто обезбедуваат поголем број услуги и поширок опфат на информации за нивните корисници. Меѓутоа, мора да се земе предвид дека тие потешко се формираат, особено во земјите во развој што немаат големо искуство со размена на кредитни информации. Во такви услови јавните кредитни регистри можат да бидат ефикасен механизам за надминување на проблемот со „асиметрични информации“.

Во земјите од Југоисточна Европа во последните неколку години направени се значајни напори за да се подобрат услугите за кредитни информации. Во сите анализирани земји усвоена е соодветна законска регулатива за кредитни бироа. Во

¹⁸³ IFC (2006), "Credit Bureau Knowledge Guide", Washington, D.C., p. 10-11.

¹⁸⁴ Ibid., p. 9.

некои земји паралелно функционираат и приватни и државни кредитни регистри (Бугарија, Романија, Босна и Херцеговина), додека, на пример, во Србија и Хрватска оперативни се само приватни кредитни бироа, а во останатите земји функционираат јавни кредитни бироа.

Видот и опфатот на информациите генерално се на задоволително ниво и повеќето вклучуваат позитивни и негативни информации за физички и правни субјекти за подолг временски период. Во повеќето земји информациите се прибираат единствено од банките, освен во неколку случаи каде што кредитните информации се прибираат и од други финансиски институции.

3.2.6. Субвенционирање кредити од страна на државата

Субвенциите на каматните стапки претставуваат трансфер на средства кон физички или правни лица и нивната оправданост генерално се заснова на јавниот интерес од социјален или економски аспект. Основната цел на субвенциите е да се подобри профитабилноста на проектот преку намалување на трошоците за финансирање. Соодветно на тоа, субвенциите на каматните стапки имаат неколку позитивни аспекти:

- Ги намалуваат трошоците на финансирање;
- Влијаат индиректно на зголемување на побарувачката за кредити, инвестициите и вработувањата;
- Заради нивните карактеристики тие претставуваат инструмент за неопходна итна интервенција од страна на државата за намалување на трошоците;
- Субвенциите се врзани за кредити и претпоставуваат начин на администрирање и управување и за кредитите, па затоа се карактеризираат со помал ризик за злоупотреба на државните средства во однос на некои други форми на државна интервенција (грантови);
- Субвенциите на каматните стапки имаат значителен финансиски леверидж. На пример, субвенциите за МСП во износ од 92,3 милиони евра генерираа речиси 1 милијарда евра инвестициски кредити.¹⁸⁵ Значи, од буџетски аспект, субвенциите претставуваат економичен инструмент, не само затоа што мал

¹⁸⁵ European Commission (2001), "Report from the Commission to the Council and the European Parliament concerning interest-rate subsidies".

износ на средства обезбедува значителен износ на финансирање туку и затоа што буџетското учество се распределува на повеќе фискални години;

- Друга предност кај субвенциите е тоа што трошокот на интервенцијата може однапред да се предвиди, за разлика од останатите инструменти, како што се гаранциите или капиталните вложувања;
- Иако субвенциите на каматни стапки се инструмент на микрониво, сепак нивниот ефект функционира на ист начин како и макроекономските интервенции за намалување на каматните стапки, што се реализираат преку инструментите на монетарната политика.

Негативните ефекти од субвенционирањето на каматните стапки се добро познати и мораат да се земат предвид:

- Како и секој друг државен инструмент, субвенциите можат да доведат, макроекономски гледано, до неефикасна алокација на ресурсите, при дефиниција на финансиската ефикасност како насочување на средствата кон инвестиции со највисока очекувана стапка на поврат на средствата. Ова може да резултира со преземање на помалку профитабилни проекти или да поддржи активности што пазарот не би ги финансирал.
- Исто така, можат да се случат повеќе специфични нарушувања на конкуренцијата. На страната на побарувачката може да се случи оние за кои е наменета да не се информирани, поради слаб публицитет, или, пак, потешко да ја разберат програмата поради комплексноста на условите. На страната на понудата нарушувања можат да се јават доколку одредени финансиски институции го чуваат инструментот само за нивните најдобри клиенти или, пак, во случај кога државата го доверува управувањето со програмата на преферирани посредници, со што ја исклучуваат конкуренцијата.
- Од оперативна гледна точка, субвенциите на каматната стапка имаат неколку проблеми што се присутни и кај други типови инструменти, во помал или поголем степен: а) при одобрувањето на субвенцијата на крајниот корисник недостига транспарентност и секогаш не постои гаранција дека таа ќе биде одобрена; б) контролата од страна на државата при реализацијата на субвенциите не е секогаш лесна. Тешко може да се осигури дека сите критериуми за добивање на субвенцијата се исполнети и затоа постои определен ризик за злоупотреба; в) управувањето со програмата и контролата

при реализацијата повлекуваат значителни административни трошоци, што во некои случаи изнесуваат околу 7-8% од средствата за субвенции.

- Во услови на намалување на каматните стапки, овој вид инструмент не е толку атрактивен.

Важно е да се наспомене дека овие позитивни и негативни аспекти не се ексклузивно поврзани само со субвенциите на каматните стапки туку можат да се поврзат и со другите државни инструменти.

3.3. ИСКУСТВА НА ДРУГИ ЗЕМЈИ ОД ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА ВО НАДМИНУВАЊЕ НА ПРОБЛЕМОТ СО ФИНАНСИРАЊЕ НА МСП

3.3.1. Хрватска

Владата на Република Хрватска спроведува различни програми за поддршка на МСП, што генерално можат да се поделат на индиректни и директни. Директната поддршка за МСП во најголем дел вклучува кредитни програми наменети за овој сектор. Најголем дел од мерките на државата се дел од повеќегодишна програма за поддршка на МСП во рамките на Министерството за економија, труд и претприемништво, во која подетално се наведени целите, конкретните мерки со механизам за нивна имплементација и следење на ефектите. Врз основа на оваа повеќегодишна програма се утврдуваат годишните планови за поддршка на МСП. Финансиските средства предвидени со оваа програма се наменети за активности како подобрување на конкурентноста, иновативност, жени-претприемачи, претприемништвото кај младите, развој на институции за поддршка на претприемачите, обуки итн. Вкупниот износ на средствата реализирани во 2010 година за овие активности изнесува речиси 33,5 милиони евра.

- Хрватска банка за обнова и развој

Поддршката во делот на обезбедувањето на поволни кредити на МСП, во најголем дел се спроведува преку Хрватската банка за обнова и развој – ХБОР. Хрватската банка за обнова и развој е основана во 1992 година како специјализирана финансиска институција со јавен мандат, во согласност со посебен закон донесен за

таа цел. ХБОР е во целосна сопственост на Република Хрватска, со што се гарантира безусловното исполнување на обврските и целите за кои таа е основана. Со новиот закон од 2006 година таа е реформирана и нејзиното работење е целосно усогласено со Директивите на ЕУ.¹⁸⁶ ХБОР обезбедува поддршка за економскиот и социјалниот развој на хрватската економија во согласност со стратешките приоритети на Владата на Република Хрватска преку финансирање на развојот на МСП, инфраструктура, иновации и патенти, рурален развој, развој на помалку развиените подрачја, извоз, туризам, заштита на животната средина и осигурување на кредити за извоз на стоки и услуги од непазарни ризици. Средствата со кои се финансираат кредитните програми на ХБОР се обезбедуваат од меѓународни финансиски институции, како што се Европската инвестициска банка, Германската развојна банка, Банката на Советот на Европа, Меѓународната банка за обнова и развој и др.

Табела 3.1: Основни финансиски податоци за ХБОР по години (2008-2011)

Основни финансиски показатели (милиони ЕУР)	2008	2009	2010	2011
Вкупни средства	2.560,2	2.845,5	3.103,8	2.920,5
Бруто-кредити	2.692,0	3.063,4	3.191,2	3.055,1
Вкупен капитал	857,9	913,3	949,2	972,6
Обврски по кредити и обврзници	1.486,6	1.967,4	1.771,8	2.360,2
Остварен профит	23,9	16,0	19,7	6,9

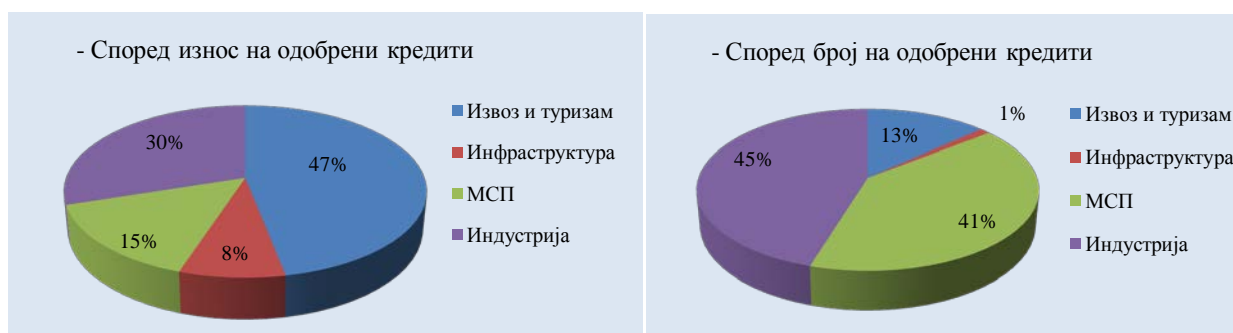
Извор: ХБОР.

Основачкиот капитал изнесува речиси 1 милијарда евра, а вкупните средства на 31.12.2011 година изнесуваат речиси 3 милијарди евра. Учеството на сопствениот капитал изнесува 33,3%, што овозможува банката да има висока стапка на соодветност на капиталот што на крајот на 2011 година изнесува 63,45%. ХБОР на крајот на 2011 година има 270 вработени и своите активности ги спроведува преку централата во Загреб и пет регионални канцеларии.

Од основањето преку ХБОР се одобрени над 30.000 кредити во вкупен износ од 9 милијарди евра, со што е обезбедена поддршка за повеќе од 47.000 проекти во вкупен износ од 14,4 милијарди евра. Структурата на одобрените заеми според сектори е дадена во Графикон 3.3, според која 41% од сите одобрени кредити преку ХБОР се за МСП.

¹⁸⁶ Сите податоци за ХБОР се преземени од официјалната интернет-страница.

Графикон 3.3: Структура на реализирани кредити преку ХБОР според сектори со состојба на 31.12.2011 година



Извор: ХБОР.

Финансирањето на МСП преку ХБОР се врши преку неколку специјално дизајнирани програми, како што се: кредити за МСП во области од посебен интерес, на островите и во земјоделството; кредити за развој на претприемништвото и поддршка на старт-ап бизниси; кредити за МСП во областа на туризмот; кредити за финансиско реструктурирање на МСП; кредити за извозни МСП и кредити за МСП за обртен капитал. МСП можат да аплицираат и во рамките на останатите кредитни програми наменети за стопанството, почетни бизниси, земјоделство и рамномерен развој, ИПАРД, заштита на животната средина итн. Детален опис на кредитните програми за МСП е даден во Анекс 4. Кредитите за МСП преку ХБОР во просек се одобруваат со многу поволни каматни стапки што се движат од 2 до 4% на годишно ниво. За споредба, комерцијалните каматни стапки во Хрватска во просек се движат околу 10% на годишно ниво.¹⁸⁷ Друга карактеристика на овие кредити е долгиот рок на отплата што се движи до 6 години за набавка на трајни обртни средства и до 14 години за инвестиции, со вклучен грејс-период што може да биде и до 5 години. Просечниот износ на кредитите МСП изнесува околу 300.000 евра.

Кредитирањето преку ХБОР се врши на два начина: директно кон крајните корисници и преку вклучени деловни банки, со тоа што мора да се нагласи дека ХБОР не работи на принципот на конкуренција со другите деловни банки. Карактеристична е промената во структурата на одобрените кредити преку ХБОР во корист на директното кредитирање, што од 10,2% во 2008 година се зголемиле на 24,4% во вкупното кредитно портфолио, што може да се види од Графикон 3.4.

¹⁸⁷ World Bank data.

Графикон 3.4: Структура на одобрени заеми преку ХБОР според начин на реализација за период од 2008 до 2011 година

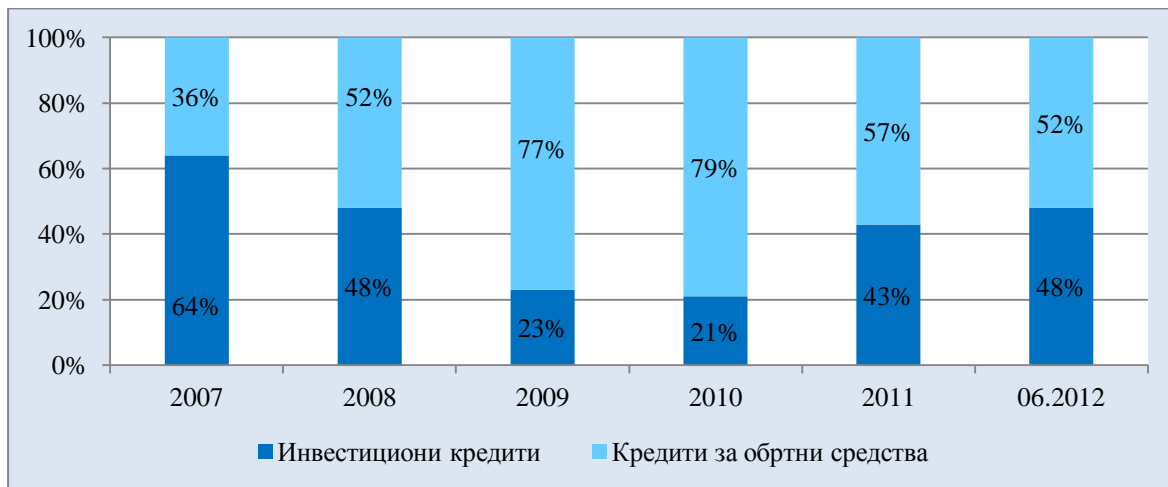


Извор: ХБОР.

Со цел подобрување на пристапот до кредити на МСП кај банките, ХБОР вовеле иновативен начин на кредитирање со соработка со деловните банки, при што основна е поделбата на кредитниот ризик меѓу ХБОР и деловната банка. Имено, при финансирање на нови инвестициски проекти деловната банка одобрува најмалку 60% од вкупниот износ на кредит од сопствени средства, но согласно кредитните услови на ХБОР. Останатите 40% од кредитот се финансираат од ХБОР преку директен кредит, а се обезбедени со гаранција од Хрватската агенција за МСП и инвестиции – ХАМАГ, во износ од 80% од кредитниот удел на ХБОР. Предностите за МСП од овој инструмент се тоа што тие добиваат поповолни услови во делот на обезбедувањето, односно мораат да понудат колатерал само за 60% од износот на кредитот. Од друга страна, банките се повеќе заинтересирани да одобруваат кредити за кои не го преземаат целокупниот ризик.

Од аспект на структурата на кредитното портфолио според намената на средствата, прикажана на Графикон 3.5, се забележува промена во корист на кредитите за обртни средства, особено во екот на финансиската криза во 2009 и 2010 година, како резултат на која претпријатијата се соочија со големи ликвидносни проблеми. Меѓутоа, во 2011 и 2012 година се забележува повторно зголемување на инвестициските кредити.

Графикон 3.5: Структура на одобрени кредити преку ХБОР според намена за период од 2007 до 06.2012 година



Извор: ХБОР.

Од аспект на квалитетот на кредитното портфолио, евидентно е зголемувањето на процентот на нефункционални кредити од 1,1% во 2008 година на 4,5% во средината на 2012 година, од кои повеќе од половината или 2,45% се во доцнење повеќе од 90 денови.

Улогата на ХБОР на финансискиот пазар и во моменталните услови на глобална финансиска и економска криза се состои во намалување на негативните ефекти од кризата, надминување на пазарните неуспеси, обезбедување на полесен пристап до финансиски средства преку понуда на поповолни кредитни услови, контрациклична улога, воведување на иновативни кредитни модели преку поделба на ризикот, поддршка во искористувањето на европските фондови, ефикасни оперативни процедури, конструктивна соработка со деловните банки, почнување на приватниот капитал. Еден од основните предизвици со кои се соочува ХБОР е обезбедувањето на доволно финансиски средства за да одговори на зголемената побарувачка на кредити.

- Хрватска агенција за МСП и инвестиции

Интервенциите на државата во делот за надминување на проблемот со обезбедување на кредитите генерално се реализираат преку Хрватската агенција за МСП и инвестиции – ХАМАГ (Hrvatska agencija za malo gospodarstvo i investicije – HAMAG INVEST). ХАМАГ претставува најголема агенција за поттикнување на претприемништвото во Република Хрватска. Покрај останатите мерки во нејзина надлежност, една од најзначајните активности на ХАМАГ е издавањето гаранции за кредити на МСП. Еден од основните проблеми со кои се соочуваат хрватските МСП, а особено новите бизниси, е недостатокот од колатерал, со што се отежнува пристапот до кредити за финансирање на проектите. За таа цел е формиран гарантен фонд, што во 2012 година со одлука на Владата е зголемен на 2 милијарди куни (околу 270 милиони евра).

Критериумите според кои се издаваат гаранциите се приспособени на потребите на различните целни групи и сектори, што се опфатени со оваа програма, како што се, на пример, почетни бизниси, иновативни МСП, МСП од подрачја од посебен интерес за државата итн. Максималниот износ на гаранцијата може да изнесува 80% од износот на главнината на кредитот, додека максималниот износ на кредит за кој ХАМАГ може да издаде гаранција е утврден на 15 милиони куни (околу 2 милиони евра). Вредноста на издадените гаранции од ХАМАГ во последните пет години изнесува над 1 милијарда куни (140 милиони евра), со што се овозможила реализација на инвестиции во стопанството вредни над 3 милијарди куни (над 400 милиони евра). На пример, само во 2010 година се издадени 133 гаранции во вредност од речиси 24 милиони евра, со кои се поддржани инвестиции вредни 85 милиони евра, додека во 2011 година се издадени 112 гаранции во износ од над 20 милиони евра.¹⁸⁸ При реализацијата на програмата за гаранции, ХАМАГ соработува со сите банки во Република Хрватска.

¹⁸⁸ CEPOR – SMEs and Entrepreneurship Policy Center (2012), “SME Report for Croatia 2012”, Zagreb, p. 50-51.

- Приватни и ризични фондови за капитални вложувања – Фондови за економска соработка

Карактеристично за развиените земји во последните години е пренасочувањето на фокусот на државната интервенција кон развој на алтернативни инструменти на финансирање, како што се приватните и ризичните капитални фондови. Оваа тенденција е резултат на две основни причини. Прво, ризичните фондови се неопходни за поддршка и развој на иновативните компании, што понатаму влијаат на унапредување на економскиот развој и креирање на работни места.¹⁸⁹ Второ, финансирањето на старт-ап бизнисите се соочува со сериозен пазарен неуспех поради ограниченоста на понудата на финансиски средства од страна на приватниот финансиски сектор за оваа целна група. Во продолжение е презентирано искуството на Република Хрватска во однос на државна поддршка за развој на фондови за ризичен капитал, како алтернативни инструменти за финансирање.¹⁹⁰

Во февруари 2010 година Владата на Хрватска стартуваше со иницијатива за поддршка на развојот на приватните и ризични капитални фондови во Република Хрватска. Оваа иницијатива претставува интервенција од страна на државата за зголемување на расположливите средства за ризични вложувања. Владата на Хрватска како јавен инвеститор ќе инвестира на еднаква основа со приватни инвеститори во квалификувани приватни и ризични фондови за капитални вложувања – Фондови за економска соработка (Economic Cooperation Funds). За да може еден фонд да се квалификува за ваков тип вложувања од страна на државата, потребно е да формира друштво за управување со фондови и фонд во согласност со законската регулатива и да обезбеди вложувања од приватни инвеститори во износ од 10 до 41 милион евра. По одобрувањето од страна на надлежната регулаторна институција и Министерството за економија, труд и претприемништво, Владата на Хрватска ќе обезбеди средства за кофинансирање на квалификуваниот фонд во висина идентична со приватните вложувања. На тој начин вкупните средства во фондот расположливи за финансирање ќе се движат во опсег од 20 до 82 милиони

¹⁸⁹ Lerner, J. and Watson, B. (2008), “The public venture capital challenge: the Australian case”, *Venture Capital: an international journal of entrepreneurial finance*, 10, p. 1-20.

¹⁹⁰ Government of the Republic of Croatia, Ministry of the Economy, Labour and Entrepreneurship (2010), *Public invitation for participation in establishing Economic Cooperation Funds (ECFs)*.

евра. Согласно стратегијата на Владата, финансиската рамка на овој инструмент изнесува околу 137 милиони евра, со динамика на инвестирање во фондовите од околу 27 милиони евра на годишна основа. Овој годишен лимит е утврден врз основа на претпоставката дека просечниот период на инвестирање на приватните и ризичните фондови изнесува пет години и на тој начин ќе се распредели еднакво оптовареноста на државниот буџет во периодот на инвестирање.

Оваа иницијатива во Хрватска се спроведува како резултат на финансиската криза и таа се очекува да помогне во закрепнување на хрватската економија. Оваа мерка на Владата на Република Хрватска нема елементи на заштита од загуба или остварување на голема добивка, од причина што вклучува еднакво заедничко инвестирање на државата и приватните инвеститори. Одлуките за инвестирање се донесуваат со двотретинско мнозинство на гласови од приватните инвеститори и од државата, кои партиципираат со еднаков број гласови (50:50). Владата на Хрватска ја назначи ХБОР да ги застапува интересите на државата во донесувањето на инвестициски и менаџмент-одлуки во рамките на фондот. Годишната провизија за управување со фондот е утврдена од страна на секој фонд и во просек изнесува околу 2 до 2,5%. Надоместот од успешната инвестиција (заработката на фондот) е законски лимитиран на 20% од вкупниот профит на фондот, но само ако претходно е исплатена преференцијалната стапка на поврат на капиталот за инвеститорите, што изнесува 8% на годишно ниво.

3.3.2. Србија

Финансиските мерки за поддршка на МСП во Република Србија опфаќаат неколку видови инструменти: неповратни средства (субвенции), кредити, гаранции и факторинг. Деталните услови на овие програми се презентирани во Анекс 5.

Мерките преку кои се одобруваат неповратни средства за МСП се во еден сегмент идентични со мерките во Република Македонија. Имено, и во Република Србија се спроведуваат програми во рамките на националната институција за вработување преку кои се одобруваат субвенции на невработени лица за почнување со сопствен бизнис или за отворање на работни места. Покрај овие програми, преку Министерството за економија и регионален развој на Република Србија се спроведуваат програми за субвенционирање наменети за подобрување на конкурентноста на посебни категории на МСП и тоа брзорастечки МСП (газели) и

иновативни МСП. Субвенции се одобруваат и преку Агенцијата за странски инвестиции и промоција на извозот, што се насочени кон извозни претпријатија за подобрување на нивната конкурентност.

- Фонд за развој на Република Србија

Финансиската поддршка од страна на државата насочена кон подобрување на пристапот до финансиски средства на МСП во најголем дел се реализира преку Фондот за развој на Република Србија. Оваа институција е основана во согласност со посебен Закон за Фонд за развој на Република Србија, со основна цел поттикнување на рамномерен регионален развој, вклучително и развој на недоволно развиени подрачја, поттикнување на работата на претпријатијата во Република Србија, нивната конкурентност и ликвидност, поттикнување на вработувањето и извозот и поттикнување на развојот на инфраструктурата.¹⁹¹

Основни активности на Фондот се одобрување кредити и гаранции на однапред дефинирани целни групи, што во најголем дел се МСП. Средствата за овие активности се обезбедуваат од сопствени приходи, од Буџетот на Република Србија и од други извори во согласност со законот. Средствата од Буџетот на Република Србија се предвидени за реализација на конкретни програми на одделни министерства, а Фондот ги реализира кон крајните корисници во нивно име и за нивна сметка врз основа на склучени комисиjsки договори.

Средствата што се реализираат за кредити на МСП преку Фондот за развој на РС во просек изнесуваат околу 145 милиони евра на годишна основа и тие претставуваат револвинг-средства, односно од отплатите на претходно одобрените кредити се одобруваат нови кредити. Така, на пример, планот за одобрување на нови кредити во 2013 година изнесува околу 106 милиони евра, што претставува речиси 97% од вкупниот износ на главнина од претходни пласмани што доспева во 2013 година.

¹⁹¹ Закон о Фонду за развој Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 36/2009, 88/2010, 119/2012.

Табела 3.2: Број и износ на реализирани кредити преку Фондот за развој на Република Србија по години за периодот од 2010 до 2012 година

Година	Број на кредити	Износ на реализирани кредити (во ЕУР)
2010	2.120	188.830.168
2011	766	145.740.773
2012	369	140.361.877

Извор: Адаптирани податоци од Фондот за развој на Република Србија, објавени на официјалната интернет-страница.

Како што може да се забележи, станува збор за значителен број кредити (над 3.200 само за три години) со просечен износ од околу 200.000 евра за анализираниот период. Покрај кредитирање, преку Фондот можат да се користат и гаранции за кредити што можат да изнесуваат и до 100% од износот на кредитот. Со овој инструмент покрај надминувањето на проблемот со обезбедувањето се овозможува и намалување на каматните стапки на кредитите што се обезбедени со овој инструмент.

Дополнително, како дел од мерките за намалување на негативните ефекти од светската економска криза, во 2011 година Владата на Република Србија почна со спроведување програма за субвенционирање на каматните стапки на кредити наменети за инвестиции, за трајни обртни средства, за одржување на ликвидноста и за извозни активности, пласирани преку деловните банки. Оваа програма во име на Владата ја спроведува Фондот за развој на Република Србија, што има склучено договор со речиси сите банки во Република Србија (со 29 од вкупно 31 банка) и основната цел е намалување на трошоците за кредит, со што тие ќе бидат достапни за МСП.

- Кредитно биро на Асоцијацијата на банки на Србија

Кредитното биро во Србија (Udruženje Banaka Srbije Kreditni Biro) е централен (национален) регистар на информации во врска со задолженоста на физичките и правните лица, како и за навременото расчистување на обврските кон банките, лизинг-компаниите и другите даватели на финансиски услуги. Основано е во 2004 година во рамките на Асоцијацијата на банки со цел да ја олесни оценката

на кредитната способност на клиентите на банките, членки на Асоцијацијата. Даватели и корисници на информациите се: сите банки, сите лизинг-компаниии, сите државни фондови (Фонд за развој, Гарантен фонд, Агенција за поддршка на извозот), осигурителни компании, некои правни субјекти. Пред формирањето на ова кредитно биро, во Србија не постоеше механизам за размена на информации помеѓу кредиторите.

Кредитното биро во Србија е дизајнирано врз основа на претходни искуства во голем број земји, со одредени модификации и некои оригинални решенија. Моделот на ова кредитно биро од страна на Светската банка е оценет како еден од најдобрите и најуникатните во светот. Многу позитивни оценки се дадени и од страна на Меѓународниот монетарен фонд. Народната банка на Србија ги обврза кредиторите задолжително да го разгледуваат кредитниот извештај од бирото пред да донесат конечна одлука. Основните карактеристики на моделот се презентирани во продолжение.

а) Уникатноста и успешноста на моделот на Кредитното биро во Србија се гледаат во фактот што кредиторите (72 членови на бирото) се целосно одговорни за точноста на податоците во кредитните извештаи на бирото. Ова се обезбедува со единствениот технолошки процес во кредитното биро: централната база на податоци е лоцирана во кредитното биро, а секој од кредиторите има свој простор во таа база на податоци. Практично, кредиторите најмуваат свој приватен простор во информативниот систем на бирото и тие се одговорни за одржување на точноста и ажурноста на податоците во својот простор. Кредитното биро може да пристапи до тие податоци само врз основа на претходна писмена согласност од субјектот. Според регулативата, секој кредитор, секој правен субјект и/или секое физичко лице можат да побараат извештај за кредитна историја за кој било правен субјект, со приложување на писмена согласност од конкретниот субјект, но не и за физичко лице. За физичките лица само кредиторите или други даватели на финансиски услуги можат да побараат извештај, со претходна писмена согласност од лицето, во случај тоа лице да има доставено некакво барање до таа институција.

б) Следна карактеристика се ефикасноста и прецизноста, што се согледуваат во фактот дека информациите во кредитното биро се ажурираат електронски на дневна основа, обично на крајот на работниот ден, кога банките и другите кредитори спроведуваат посебна процедура со која сите податоци за кредитните активности на

нивните клиенти од нивниот информативен систем се пренесуваат во информативниот систем на кредитното биро. Времето потребно за добивање на бараниот извештај во просек изнесува седум секунди, што овозможува брзо донесување одлука од страна на кредиторите.

в) Друга позитивна карактеристика на овој модел е што кредитното биро нема можност да направи измена на податоците внесени од страна на кредиторите, што ја лимитира одговорноста на кредитното биро во случај на спор поради точност на информациите. Обврска на кредиторите е да ги проверат и евентуално да ги коригираат спорните податоци. Времето за постапување по жалбите на субјектите е лимитирано на три дена.

г) Исто така, значајна карактеристика на овој модел на кредитно биро е што шалтерите на банките и другите кредитори се користат како мрежа на кредитното биро, со што значително се намалуваат оперативните трошоци, а се подобрува достапноста до услугите на бирото (воспоставена е мрежа од 2.500 локации каде што корисниците можат да ги користат услугите на бирото). Ова е овозможено преку поделба на надоместокот за добивање на кредитен извештај, според кој банката, т.е. кредиторот, добива 40% од вкупниот износ.

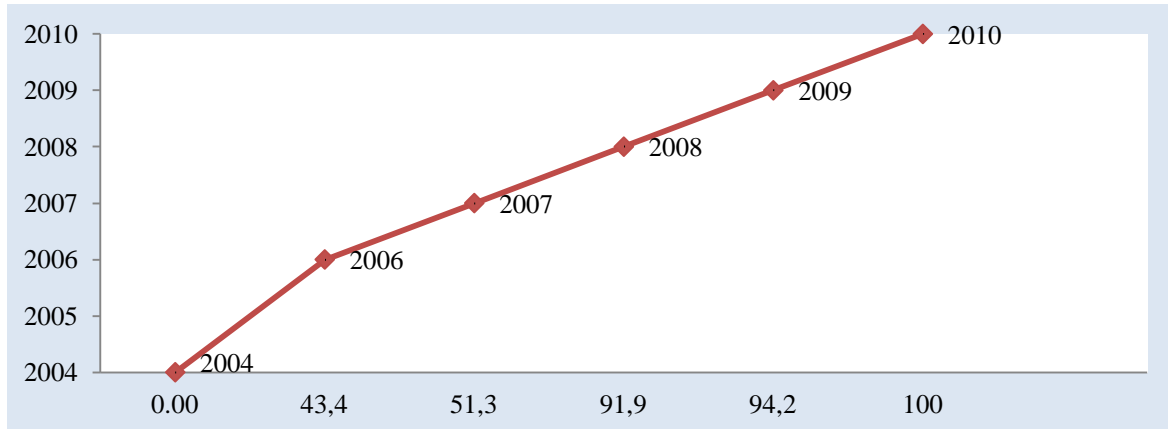
д) Информациите во Кредитното биро вклучуваат податоци за тековни обврски, потенцијални обврски (на пример, кокредитокорисник, жирант) и обврски во доцнење. Кредитното биро обработува и позитивни и негативни податоци, што е во корелација со истражувањата што сугерираат дека анализата на кредитната способност на клиентите базирана на позитивни и негативни информации за нивната кредитна активност резултира со намалување на стапката на ненаплатени побарувања за 43% во споредба кога кредитната анализа е направена единствено врз основа на негативни информации.¹⁹²

На почетокот кредитното биро функционира само за физички лица, додека во 2006 година почна со обработка на податоци и за правни субјекти. Веќе во 2010 година Кредитното биро располага со информации за 100% од правните лица (активни и неактивни) и за физичките лица (видете Графикон 3.6).¹⁹³ Од своите почетоци во 2004 година, бирото има издадено околу 8,5 милиони кредитни извештаи за физички и за правни лица.

¹⁹² IFC (2006), "Credit bureau Knowledge Guide, World Bank Group", Washington DC, p. 26.

¹⁹³ World Bank data.

Графикон 3.6: Покриеност на податоци во Кредитното биро во Србија за физички и правни лица по години (2004-2010), како % од вкупното возрасно население



Извор: World Bank.

Основањето на кредитното биро овозможи подобро управување со кредитните ризици и значително го намали времето за обработка на кредитните барања. Достапноста до информации за кредитната историја значително ја подобри финансиската дисциплина, овозможи воведување на нови финансиски продукти, придонесе за намалување на каматните стапки поради помалиот кредитен ризик, ја елиминира можност за преголемо задолжување и, најважно од сè, значително придонесе за полесен пристап до кредити. Согласно податоците на Народната банка на Србија, процентот на нефункционални кредити во 2006 година е намален на 4,1% од вкупниот износ на одобрени кредити, во споредба со 2005 година кога тој процент изнесувал 23,8%. Со ваквата промена се потврдува директната поврзаност на воведувањето на кредитното биро, што значи дека бирото ги остварува своите цели на функционирање.

4. ЕВРОПСКАТА УНИЈА И МЕЃУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИСКИ ИНСТИТУЦИИ КАКО МОЖНОСТ ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИИ НА МАЛИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

4.1. ЕВРОИНТЕГРАТИВНИТЕ ПРОЦЕСИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И ФИНАНСИРАЊЕТО НА МСП

Членството во Европската унија претставува стратешки интерес на Република Македонија уште од нејзиното осамостојување. Со стекнувањето на статусот земјо-кандидат за членство во ЕУ во 2005 година, Република Македонија влезе во клучна фаза од процесот на европската интеграција. Оттука, утврдените цели на Република Македонија се насочени токму кон исполнување на европските стандарди и преземање на обврските од членството во ЕУ. Овие цели се преточени во детални програми и планови за спроведување на неопходните реформи на политички и економски план. Европската унија во целиот тек на пристапниот процес обезбедува континуирана финансиска поддршка за Македонија, со цел успешно спроведување на неопходните реформи. Финансиската поддршка во периодот од 1992 до 2007 година се обезбедуваше во најголем дел преку програмите ФАРЕ (PHARE) и КАРДС (CARDS). Во 2007 година стапи на сила Инструментот за претпристапна помош (ИПА), со кој е предвидено да се обезбедат околу 11,5 милијарди евра на земјите-кандидати и потенцијални кандидати во периодот од 2007 до 2013 година. Поддршката од ЕУ е насочена кон усогласување на земјите-кандидати и потенцијални членки со стандардите на ЕУ, како и за подготовка на земјите во користењето на фондовите од ЕУ како земји-членки на ЕУ.

Во процесот на евроинтеграцијата на Македонија, покрај инструментот ИПА, почнувајќи од 2007 година на Македонија ѝ се на располагање и средствата од т.н. Програми на Европската заедница. Програмите на Заедницата се инструменти за промовирање на соработката помеѓу земјите-членки на ЕУ во разни специфични области, како што се истражување, образование, култура, млади, стручна обука, животна средина, енергија, транспорт, социјална политика, судска соработка во граѓански предмети, мали и средни претпријатија, оданочување, царина, информатичко општество. Средствата од овие програми се наменети за граѓаните,

компаниите, невладиниот сектор и администрацијата. Македонија веќе може активно да учествува во програмите, за кои се потпишани Меморандуми за разбирање.¹⁹⁴

Со цел да се утврдат можностите што ги има Македонија за подобрување на финансирањето на МСП како резултат на процесот на интегрирање во ЕУ, во продолжение е даден детален преглед на политиките на ЕУ во однос на поддршката на МСП за подобрување на пристапот до финансиски средства, како и презентација на дел од програмите на Европската заедница што се насочени кон оваа област, што Македонија може да ги користи како земја-кандидат за членство или како земја-членка на Унијата.

4.1.1. Лисабонска стратегија

Лисабонската стратегија за развој и креирање на работни места или „Агенда 2000“ претставува иницијатива на Советот на Европа и раководството на земјите-членки, што во 2000 година усвоија една заедничка цел за ЕУ до 2010 година: „најдинамична и конкурентна економија во светот, базирана на знаење и способна за одржлив економски пораст, со повеќе и подобри работни места и поголема социјална еднаквост“.¹⁹⁵ Како дел од реализациската програма на оваа стратегија, секоја држава усвои Национална програма за реформи, со цел да се утврдат целите за реализација на стратешките определби од Лисабон. По евалуацијата на прогресот во остварувањето на поставените цели до 2005 година, беа утврдени следните насоки за периодот од 2005 до 2010 година: поголем фокус на економскиот развој и креирањето на работни места, како и мобилизација на поддршката за спроведување на реформите во поединечните земји.

Според мислењето на Комитетот на регионите, за време на состанокот одржан во декември 2009 година во врска со иднината на Лисабонската стратегија по 2010 година, главен приоритет треба да биде развојот на европската конкурентност, преку директна и индиректна поддршка на МСП. Според ова мислење, идните програми на ЕУ треба да бидат насочени кон поддршка на

¹⁹⁴ Делегација на Европската унија во Македонија.

¹⁹⁵ European Commission, Lisbon Strategy for Growth and Jobs.

инвестиции што создаваат „зелени“ работни места и кон нови и иновативни МСП.¹⁹⁶ Притоа, постигната е заедничка согласност во врска со пречките за развој на МСП, како и средствата со кои може да се оствари прогрес во таа насока. Мислењето на Комитетот потврдува дека воведувањето на стандардите „Базел 2“ ги зголеми коефициентите за ризичните комерцијални кредити за 50%, што влијаеше на зголемување на кредитните трошоци за почетните и иновативни претпријатија, особено земајќи го предвид фактот дека банкарските кредити се најмногу користена форма на финансирање на МСП. Друг проблем на земјите од ЕУ е што големите комерцијални банки не се присутни во руралните или економски послабите региони, што дополнително го отежнува пристапот до финансирање.

Препораката на Европската комисија за во иднина е понуда на посебно дизајнирани финансиски продукти во согласност со потребите на различни групи на МСП, како клучен фактор за просперитет на секторот на МСП и пораст на Европската економија. Исто така, во иднина треба да се интензивираат инструментите во форма на фондови за ризични капитални вложувања во МСП.

За спроведување на Лисабонската стратегија користени се четири главни финансиски инструменти наменети за поддршка на МСП: Структурни фондови фокусирани на регионален развој (European Regional Development Fund), Структурни фондови фокусирани на социјален развој (European Social Fund), Шеста рамковна програма за истражување и развој 2002-2006 (Sixth R&D Framework Program) и Европската инвестициска банка – Глобален заем и повеќегодишна програма. Шестата рамковна програма за истражување и развој 2002-2006 е веќе затворена со вкупен износ од 2,2 милијарди евра насочени кон МСП. Глобалните заеми и повеќегодишната програма на ЕИБ претставуваат претходник на Програмата за иновативност и конкурентност – ЦИП (CIP), што ги задржа веќе поставените цели и функции. Повеќегодишната програма на ЕИБ функционираше седум години, до јуни 2007 година, и преку неа се спроведуваа програми за финансиска поддршка во име на ЕУ, во форма на гарантни инструменти.

¹⁹⁶ European Commission, The Opinion of Committee of the Regions on the Future of the Lisbon Strategy post 2010.

4.1.2. Европска повелба за МСП

Европската повелба за МСП (European charter for small enterprises)¹⁹⁷ претставува една од активностите што беа преземени за време на самитот на Европската унија на 19 и 20 јуни 2000 година, во рамките на Лисабонската агенда, насочена кон подобрување на пристапот до средствата од Европските програми од страна на МСП, намалување на бариерите за прекугранични трансакции и намалување на бирократските бариери преку донесување на посебен Закон за мали и средни претпријатија.

Оваа Повелба претставува одраз на сознанието дека економскиот развој на Европа во најголема мера зависи од развојот на малите бизниси како ’рбетен столб на европската економија и клучен фактор за нејзината конкурентност. ЕУ го признава фактот дека малите бизниси се главни креатори на работни места и најдобар начин за материјализирање на деловните идеи на претприемачите. Со усвојувањето на Повелбата, земјите-членки на ЕУ се обврзаа дека ќе работат кон остварување на постојан напредок во областите опфатени со Повелбата и дека ќе соработуваат меѓу себе во насока на остварувањето на поставените цели, преку оценка на напредокот и размена на позитивните искуства и практики. Напредокот во реализацијата на поставените цели се следи преку редовни годишни извештаи, во кои се оценува тековниот напредок и се даваат препораки за идниот развој. Основното мото на политиката на ЕУ за поддршка на развојот на малите претпријатија е „прво мисли на малите“. Согласно оваа повелба, земјите-членки, Европската комисија и останатите земји што ја прифатија Повелбата, преземаат активности во насока на поддршка на МСП во десет клучни области:¹⁹⁸

1. Обуки и образование за претприемништво
2. Побрза и поевтина процедура за почнување на нов бизнис
3. Подобро законодавство и подобри регулативи
4. Располагање со вештини
5. Подобрување на онлајн-пристапот
6. Подобро искористување на можностите на единствениот пазар
7. Оданочување и финансиски прашања
8. Засилување на технолошкиот капацитет на малите претпријатија

¹⁹⁷ European Commission, European Charter for Small Enterprises.

¹⁹⁸ Ibid.

9. Успешни модели за електронски бизнис и врвна поддршка за малите бизниси

10. Развивање на посилно и поефикасно застапување на интересите на малите претпријатија на национално ниво и на ниво на ЕУ

Во делот на подобрување на пристапот на малите претпријатија до финансиските услуги, со оваа Повелба се предвидува дека ќе бидат преземени следните активности:¹⁹⁹

- ќе се идентификуваат и ќе се отстранат бариерите за создавање на Паневропски пазар на капитал, како и бариерите за реализација на акцискиот план за финансиски услуги и акцискиот план за ризичен капитал;
- ќе се подобри врската меѓу банкарскиот систем и малите претпријатија, преку создавање на соодветни услови за пристап кон кредити и кон фондови за ризичен капитал;
- ќе се подобри пристапот кон структурните фондови и ќе се искористат иницијативите на Европската инвестициска банка за зголемување на расположливите фондови за финансирање на почетни и високотехнолошки претпријатија, вклучувајќи и капитални вложувања.

4.1.3. Закон за мали бизниси

Улогата на МСП за европската економија уште еднаш беше потврдена на највисоко ниво во март 2008 година, кога Советот на Европа даде силна поддршка за спроведување иницијатива за уште поголема поддршка за развој на МСП преку донесување Закон за мали бизниси (Small Business Act), како регулаторна рамка за МСП. Законот се усвои во јуни 2008 година и за првпат се воспостави сеопфатна регулатива во врска со политиките на Европската комисија и на земјите-членки за поддршка на МСП. Овој закон ја потврдува централната улога на МСП во економијата на ЕУ и се однесува на сите МСП, согласно дефиницијата на ЕУ.²⁰⁰ Иако МСП учествуваат со 99,8% од вкупниот број претпријатија во ЕУ, повеќето законски и административни процедури не прават разграничување според големината на претпријатието. Како резултат на таа состојба, 23 милиони МСП

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ European Commission (2008), "Think Small First" A "Small Business Act" for Europe, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions, Brussels.

најчесто мораат да ги исполнат истите административни барања како и малиот број на големи фирми. Од тие причини беше и почната иницијативата за донесувањето на овој правен акт.

Законот за мали бизниси претставува сет од десет принципи што ја дефинираат насоката во дизајнирањето и спроведувањето на политиките, на ниво на Унијата и на национално ниво. Овие принципи се клучни за создавање на подобри услови за функционирање на МСП преку подобрување на правното и административното окружување:

1. Создавање на окружување во кое претприемачите и фамилијарните бизниси ќе просперираат и претприемништвото е наградено.
2. Да се овозможи „втора шанса“ на чесните претприемачи кои банкротирале.
3. Креирање правила во согласност со принципот „мисли прво на малите“.
4. Јавната администрација да биде во функција на потребите на МСП.
5. Приспособување на државните политики на потребите на МСП, олеснување на учеството на МСП во јавните набавки и подобро искористување на државната поддршка за МСП.
6. Олеснување на пристапот до финансирање на МСП и развој на правно и бизнис-окружување што ќе овозможи навремена наплата на побарувањата од деловни трансакции.
7. Поддршка на МСП да ги искористат предностите и можностите на единствениот пазар.
8. Поддршка за унапредување на вештините на МСП и сите форми на иновации.
9. Овозможување на МСП еколошките предизвици да ги претворат во можности.
10. Охрабрување и поддршка на МСП да профитираат од проширувањето на пазарите.

Законот опфаќа и предлози за нова законска регулатива што се раководи од принципот „мисли прво на малите“, како и нови мерки преку кои ќе се имплементираат десетте принципи согласно потребите на МСП, на локално и на национално ниво во земјите-членки. Во Европската комисија се именува делегат за МСП, кој дејствува како амбасадор на малите бизниси и одржува активна

комуникација со сите засегнати страни и партнери на МСП, со цел интересот на МСП соодветно да биде застапуван во новото законодавство. Делегатот за МСП исто така е активен предлагач на решенија во однос на сите елементи што претставуваат одредена пречка за МСП.

Предвидено е формирање на широка мрежа за поддршка на бизнисите т.н. Европска мрежа на претпријатија (Enterprise Europe Network – EEN), со цел да обезбедува поддршка на МСП во надминувањето на нивните секојдневни проблеми во работењето. Македонија е партнер во оваа Европска мрежа на претпријатија и услугите на оваа мрежа во Македонија можат да се користат преку четири институции, официјални локални партнери на мрежата: Агенцијата за поддршка на претприемништвото на РМ, Стопанската комора на РМ, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и Фондацијата за менаџмент и индустриско истражување – Скопје. Активностите на овие четири институции се координирани од страна на Европскиот информативен и иновативен центар, формиран во 2008 година со поддршка на Европската комисија и Владата на Република Македонија, со цел да се создаде еден организиран систем за поддршка на МСП во подобрување на нивните конкурентност и иновативност, подобрување на пристапот до информации и излегување од националните граници.

Законот за мали бизниси претставува релевантна појдовна точка за сите земји што се во процедура на приклучување кон ЕУ, гледано како цел што треба да ја остварат за пристап до единствениот пазар на ЕУ. За останатите земји што сè уште немаат кандидатски статус оваа рамка претставува насока за идните реформи што треба да ги спроведат во оваа сфера.

- Спроведување на Законот за мали бизниси во РМ и земјите од Западен Балкан

Врз основа на позитивните искуства од усвојувањето и почетната имплементација на Европската повелба за МСП во земјите-кандидати за членство, Европската комисија во декември 2002 година упати покана до земјите од Западен Балкан (Република Македонија, Србија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Албанија) за прифаќање и имплементација на Повелбата во рамките на интегративните процеси на ЕУ.

За време на самитот ЕУ-Западен Балкан, во Солун, Грција, на 20 јуни 2003 година, Република Македонија и останатите земји од Западен Балкан официјално ја прифатија Европската повелба за МСП, со што ги прифатија принципите на Повелбата како основа за активностите и мерките за поддршка на развојот на малите претпријатија. Прифаќањето на Европската повелба за МСП од страна на земјите од Западен Балкан придонесе за промени во политиките, со тоа што основните насоки од повелбата беа главна основа за креирањето на политиките и стратегиите за развој на претпријатијата во регионот. Пристапот до надворешно финансирање преку задолжување, сопственички капитални вложувања или други финансиски инструменти овозможува зголемување на капиталот на претпријатието, подобро управување со финансиските ризици и побрз развој, во споредба со користење само на сопствени средства. Повелбата за МСП предвидува активности во делот на подобрувањето на соработката помеѓу финансискиот сектор и МСП преку создавање на поволни услови за пристап до банкарски кредити, лизинг и капитални вложувања.

Во 2007 година од страна на Европската комисија и ОЕЦД, заедно со локалните надлежни институции, беше направена компаративна евалуација на прогресот во спроведувањето на Повелбата во земјите од Западен Балкан. Евалуацијата и проценката се направени за секој од десетте основни принципи на Повелбата. Притоа, оценувањето е направено со користење на Индекс на политики за МСП, што опфаќа квантитативни и квалитативни индикатори за сите поткомпоненти од секој од принципите на скала од 1 до 5.²⁰¹ Најниското ниво (1) значи недостиг на соодветни политики, додека највисокото ниво (5) означува состојба со спроведувањето на политиките што во голема мера е во согласност со насоките на Повелбата. Генералната оценка од евалуацијата е дека спроведувањето на Повелбата е нерамномерно од аспект на поединечните земји, на предметот на истражување и на различните принципи што се оценуваат.²⁰² Остануваат многу работи да бидат направени со цел да се подобри деловното окружување за МСП, да се развијат добри политики и да се создаде основа за стабилен развој на малите бизниси. Државата може да го забрза развојот преку дејствување во две насоки: преку создавање на поволна бизнис-клима и преку специфични мерки насочени кон утврдени целни групи на претпријатија со кои ќе се надминат неуспесите на пазарот.

²⁰¹ European Commission, OECD (2007), "EU SME Policy Index 2007 for Western Balkans", Report on the Implementation of the European Charter for Small Enterprises in the Western Balkans, p. 4.

²⁰² Ibid, p. 14.

Комбинацијата од овие два типа интервенција зависи од степенот на развој на државата и, секако, од можностите со кои располага.

Во 2009 и 2011 година се направени повторни евалуации со цел да се оцени напредокот во спроведување на политиките кај одделните земји, што се многу слични со евалуацијата спроведена во 2007 година, со единствена разлика што во овие евалуации се анализира степенот на спроведувањето на Законот за мали бизниси, наместо Европската повелба за МСП. Законот за мали бизниси има поширок опфат во споредба со Повелбата, а исто така за првпат покрај земјите од Западен Балкан (Македонија, Србија, Албанија, Хрватска, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Косово) во анализата е опфатена и Турција. Овие истражувања претставуваат заедничка иницијатива на ЕК, ЕБРД, Европската фондација за обуки и ОЕЦД.

Со оглед на предметот на интерес на ова истражување, меѓутоа не занемарувајќи ја важноста и на останатите девет принципи, во продолжение подетално ќе се анализираат резултатите од последната евалуација, објавена во декември 2012 година, во врска со шестиот принцип „Пристап до финансирање на МСП“.²⁰³

Принципот „Пристап до финансирање на МСП“ го мери напредокот во пристапот до финансирање на МСП и подобрувањето на правната и деловната клима. Целосната оценка за пристапот до финансиски средства од страна на МСП треба да вклучи анализа на повеќе елементи, чиешто влијание се разликува во одделни земји. Меѓутоа, постојат некои основни предуслови за олеснување на пристапот до финансирање за МСП што важат за сите земји. Од тие причини оценката е направена на две поддимензии: извори на надворешно финансирање на МСП и правна и законска рамка.

²⁰³ OECD, et al. (2012), “SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2012, Progress in the Implementation of the Small Business Act of Europe”, OECD Publishing.

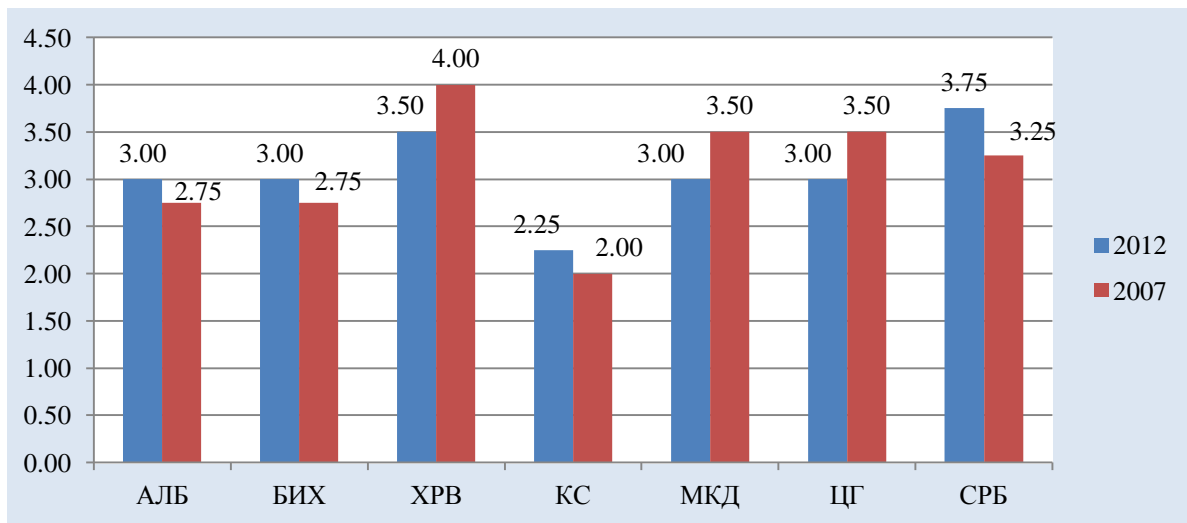
Слика 3: Принцип „Пристап до финансирање на МСП“ од Законот за мали бизниси



Извор: OECD, et al. (2012), “SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2012, Progress in the Implementation of the Small Business Act of Europe”.

Генерална констатација е дека вкупната оценка за овој дел е сериозно нарушена како последица на светската финансиска криза, во споредба со претходните евалуации, и основна карактеристика е намалување на кредитната активност и нарушување на ликвидноста, што го отежнува пристапот до надворешно финансирање. По банките, најзастапени надворешни извори на финансирање во анализираниите земји се микрофинансирањето и лизингот, додека алтернативните финансиски инструменти, како што се приватните и ризичните капитални фондови, остануваат малку застапени. Правната и законската регулатива е генерално подобрена, особено во делот на ефикасноста и квалитетот на системите за катастар на недвижности и заложните регистри, иако напредокот варира од земја до земја. Кредитните информативни системи исто така бележат значителен прогрес, што особено е евидентен во Република Македонија и Албанија. Зајакнувањето на кредиторските права останува предизвик за Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Косово, поради ниското ниво на ефикасност и извршување. Државите можат да влијаат на подобрување на генералната бизнис-клима, меѓутоа и со правилно дизајнирани и насочени мерки може да влијае на подобрување на пристапот до финансирање на МСП.

Графикон 4.1: Пондерирана просечна оценка за областа „Пристап до финансии“ за земјите од Западен Балкан за 2007 и 2012 година

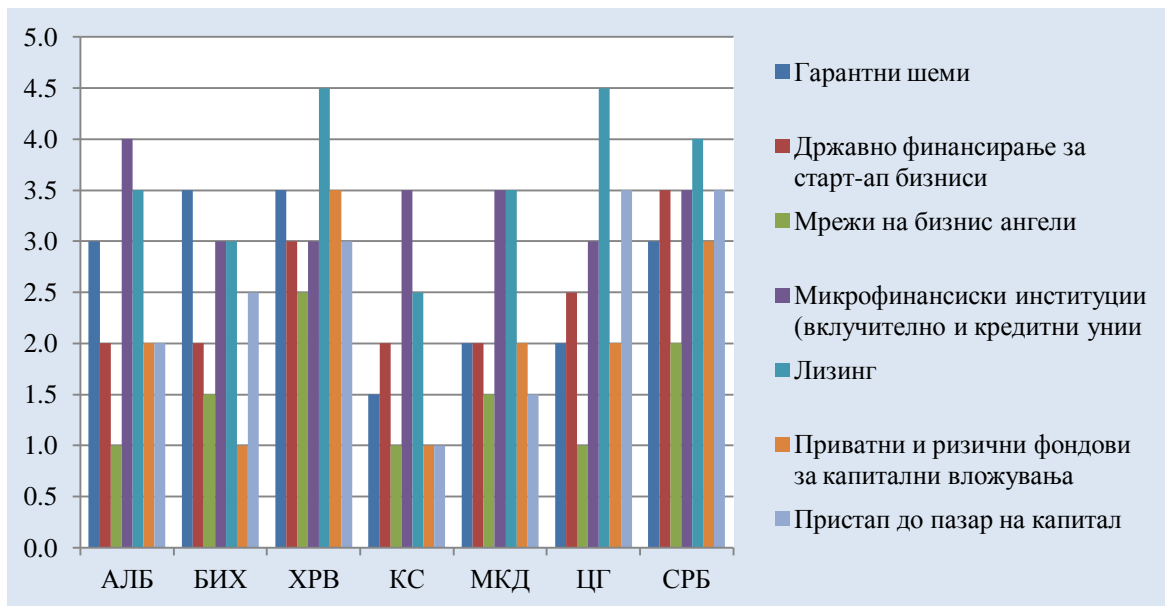


Извор: EU SME Policy Index 2007 for Western Balkans, SBA assessment 2012.

Македонија во 2012 година има просечна оценка 3,00, што е на исто ниво со Албанија, Босна и Херцеговина и Црна Гора, а подобро оценети се Хрватска со 3,5 и Србија со 3,75. Карактеристично за Хрватска, Македонија и Црна Гора е пониската просечна оценка во споредба со евалуацијата во 2007 година, што се проценува дека е резултат на финансиската криза.

Доколку се разгледаат поединечните оценки за првата поддимензија „надворешни извори на финансирање за МСП“, Македонија има највисоки оценки 3,5 во делот на лизингот и микрофинансирањето, додека сите останати индикатори се оценети со пониски оценки, што значи дека овие извори на финансирање се во некоја почетна фаза на развој или сè уште нема конкретни државни политики во насока на овозможување на нивниот развој (видете Анекс 6).

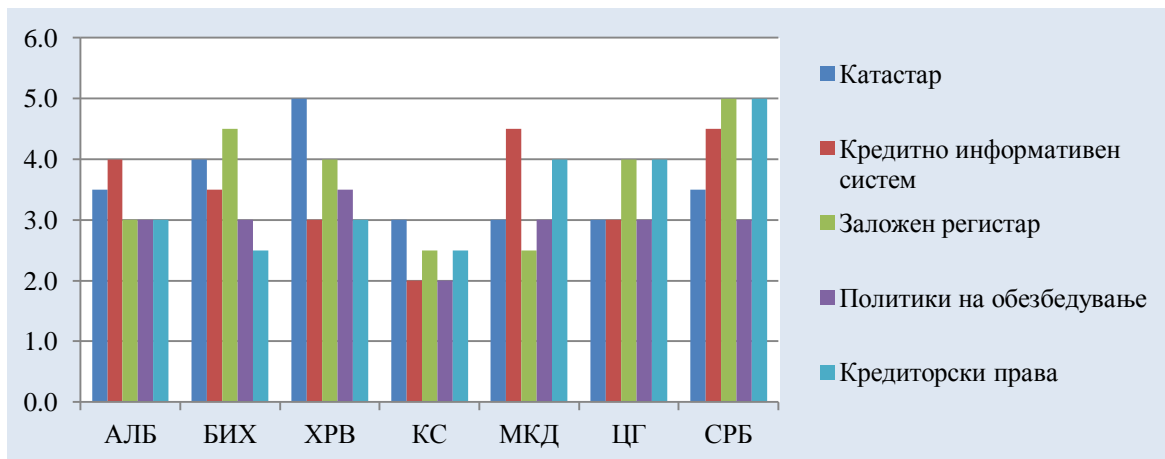
Графикон 4.2: Оцени по поединечни индикатори од поддимензија „надворешни извори на финансирање за МСП“ по земји од Западен Балкан за 2012 година



Извор: SBA assessment 2012.

Во делот на правната и законската рамка, најголем прогрес во Македонија е остварен во делот на кредитно-информативниот систем, поради воспоставувањето на првото кредитно биро во текот на 2011 година. Со висока оценка 4,00 се оценети кредиторските права, додека Заложниот регистар е најслабо оценет. Карактеристично за сите земји е што нема некои значителни промени во однос на политиките на обезбедување.

Графикон 4.3: Оцени по поединечни индикатори од поддимензија „правна и законска рамка“ по земји од Западен Балкан за 2012 година



Извор: SBA assessment 2012.

4.1.4. Политиката на ЕУ и актуелните програми за подобрување на пристапот до финансии

Малите и средните претпријатија опфаќаат 99,8% од вкупниот број претпријатија во ЕУ и генерираат 67% од вкупните вработувања. ЕУ ја препознава улогата што МСП ја имаат за поттикнување на економскиот пораст и во создавањето на нови работни места. Меѓутоа, и европските МСП се соочуваат со значајни проблеми во обезбедувањето на неопходните средства за реализација на планираните инвестиции и за тековно работење, што во услови на финансиската криза уште повеќе се зголемија. Според истражувањето на Европската централна банка за 2010 и 2011 година, европските МСП во голема мера зависат од надворешни извори на финансирање. Речиси 24% од МСП посочиле вложување на пристапот до банкарски кредити. Најголем процент од надворешното финансирање е во форма на пречекорување на тековна сметка и кредитни линии, што се соодветен инструмент за премостување на периодот од плаќањето кон снабдувачите до наплатата на побарувањата од купувачите. Карактеристично е дека во периодот од 2009 до 2010 година е зголемено учеството на алтернативните извори на финансирање (трговски кредити, лизинг, факторинг) за сметка на банкарските кредити. Оваа состојба е резултат на високите каматни стапки, високите дополнителни трошоци и намалување на кредитната активност на банките.²⁰⁴ Според анализите на ОЕЦД, МСП продолжуваат да се соочуваат со намален пристап до финансирање и во периодот по кризата. За таа цел, покрај постоечките програми за надминување на овој проблем, потребно е да се преземат дополнителни мерки за надминување на проблемот со пристап до финансиски средства, особено за новите, иновативни и брзорастечки компании.

За да им помогне на МСП во надминувањето на овој проблем ЕУ воспостави посебни програми и инструменти. Поддршката на ЕУ насочена кон подобрување на пристапот до финансиски средства на МСП опфаќа различни форми и инструменти како кредити, грантови и гаранции, што се достапни за крајната целна група директно преку институциите на ЕУ или индиректно преку програми на национално и регионално ниво. Најголем дел од финансиските инструменти за поддршка на

²⁰⁴ Wymenga, P., Spanikova, V., Derbyshire, J., Barker, A. (2011), "Are EU SMEs recovering? Annual Report on EU SMEs 2010/2011", Rotterdam, Cambridge, p. 9.

секторот на МСП во рамките на ЕУ се менаџирани од страна на ЕИФ и достапни за крајните корисници преку финансиски посредници, на пример банки и кредитни институции. Една од тие програми на ниво на ЕУ е Рамковната програма за конкурентност и иновативност – ЦИП (CIP) со која се очекува да се поддржат 400.000 мали бизниси до 2013 година. Европскиот фонд за регионален развој (European Regional Development Fund – ERDF) со алоциран буџет од 23 милијарди евра исто така влијае на подобрување на пристапот до финансиски средства на МСП.

За источноевропските транзициски земји, надвор од ЕУ, Брисел спроведува посебни програми што ги поддржуваат процесите на економски реформи. ЕУ обезбедува поддршка и финансирање на земјите-кандидати за членство (Хрватска, Македонија и Црна Гора) и на потенцијалните кандидати (Албанија, Босна и Херцеговина и Србија) преку Инструментот за претпристапна помош (ИПА). Малите бизниси можат да остварат корист од вклучувањето во некои од компонентите како развој на човечки ресурси, економски и регионален развој. Во некои специфични ситуации МСП од земјите со кандидатски статус можат да ги користат и инструментите наменети за земјите-членки.

- Рамковната програма за конкурентност и иновативност 2007-2013
(Competitiveness and Innovation Framework Program 2007-2013)

Програмата за конкурентност и иновативност (ЦИП) е најпозната иницијатива на ЕУ за обезбедување на финансиски средства за МСП од земјите-членки на Унијата. Програмата ЦИП 2007-2013 опфаќа повеќе шеми за подобрување на пристапот до финансиски средства за МСП. Со буџет од над 3,6 милијарди евра, програмата ЦИП обезбедува финансиска поддршка за МСП од различни делови во Европа. Со цел да се обезбедат конзистентност и ефективност на финансиските инструменти за поддршка на МСП, основен критериум за користење на средствата од овие шеми е претпријатието да се квалификува за МСП, согласно важечката дефиниција на ЕУ, детално образложена во Глава 1 од овој труд. Програмата ЦИП е поделена во три различни програми:

1. *Програма за претприемништво и иновации (Entrepreneurship and Innovation Program – EIP)*. Основна цел е да го олесни пристапот до финансии за почнување на сопствен бизнис и пораст на МСП и поттикнување на инвестициски активности, како и да создаде поволни услови за соработка на МСП, особено во делот на прекуграничната соработка. Програмата е предвидено да ги оствари поставените цели преку следниве потпрограми:²⁰⁵

- *Финансиски инструменти за олеснување на пристапот до финансии за МСП*. Овие инструменти ги таргетираат претпријатијата во различните фази од нивниот животен циклус и поддржуваат инвестиции во технолошки развој, иновации (вклучувајќи ги и екоиновациите), трансфер на технологија и прекуграничен развој на бизнис-активностите. Финансиските инструменти се управувани од страна на Европскиот инвестициски фонд, во соработка со финансиски институции.
- *Европска мрежа на претпријатија (Enterprise Europe Network)*. Ова е мрежа на регионални центри што обезбедуваат услуги за поддршка на бизнисот и иновациите, со цел подобрување на нивната конкурентност.
- *Поддршка на иницијативи за промовирање на претприемништвото и иновациите*. Преку оваа потпрограма се обезбедува поддршка за транснационално вмрежување на иновативни претпријатија и други актери во процесот на иновирање, вклучувајќи и „benchmarking“ иницијативи и размена на добри практики.
- *Екоиновации – одржливиот развој станува бизнис-реалност*. Се поддржуваат иновативните производи, процеси и услуги што се насочени кон унапредување на животната средина, превенција на загадувањето или поефикасно и поодговорно користење на природните ресурси.
- *Поддршка за креирање политики*. Во рамките на оваа потпрограма можат да се организираат конференции за собирање и промовирање на секторските знаења, за информирање на креаторите на политики и за давање сугестии за зголемена кохерентност и соработка меѓу земјите-членки на ЕУ.

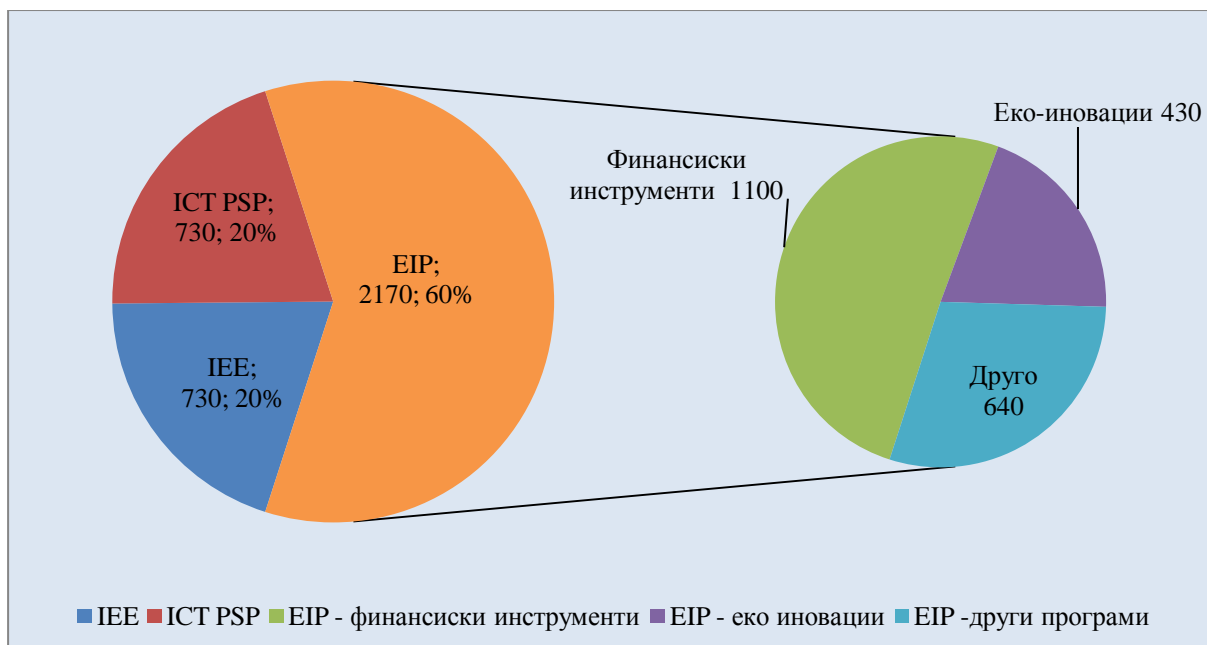
²⁰⁵ European Commission, Competitiveness and Innovation Framework Program (CIP).

2. Програма за поддршка на информатички и комуникациски технологии (*Information and Communication Technologies Policy Support Program – ICT-PSP*). Оваа програма има цел да стимулира иновативни информациски решенија и услуги, како и експлоатација на електронската содржина од страна на граѓаните, владите и бизнисите во Европа. Со средствата од програмата се финансираат информатички услуги во следниве области: информатички услуги за здравство; дигитални архиви и библиотеки; информатички услуги за подобрување на јавните услуги; информатички услуги за енергетска ефикасност и интелигентна мобилност и повеќејазична веб- и интернет-еволуција.²⁰⁶

3. Интелигентна енергија Европа (*Intelligent Energy Europe Program – IEE*). Програмата има цел да влијае на климатските промени и енергетските цели на ЕУ и поддржува конкретни проекти, иницијативи или најдобри практики во насока на ефикасно искористување и обновување на енергијата.²⁰⁷

Распределбата на вкупниот буџет на ЦИП по поединечни програми е прикажана на Графикон 4.4.

Графикон 4.4: Структура на вкупниот буџет ЦИП по поединечни оперативни програми (во мил. евра)



Извор: Decision No 1639/2006/EC of the European Parliament and of the Council, Official Journal of the European Union, L310, 09.11.2006, p. 34.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Ibid.

Сите три програми се управувани од страна на ЕИФ во име на Европската комисија и имаат посебни годишни оперативни програми. Според официјалните публикации на ЕУ, 1 евро потрошено од буџетот на програмата ЦИП обезбедува дополнителни инвестиции од 6 евра ризичен капитал и 50 евра банкарски кредити, што кумулативно претставува значаен износ од околу 30 милијарди евра новоодобрени финансиски средства преку финансиските институции од кои директна корист имаат околу 400.000 МСП. Со претходните такви програми во текот на изминатите десет години беа поддржани над 360.000 МСП со вкупни средства од околу 744 милиони евра.²⁰⁸ За периодот од 2007 до 2013 година околу 1,1 милијарда евра се алоцирани за финансиските инструменти на програмата ЦИП:

- Финансирање преку сопственичко вложување за брзорастечки и иновативни МСП – ГИФ (The high growth and innovative SME – GIF).
 - Гарантен инструмент за МСП (The SME Guarantee Facility – SMEG).
- Финансирање преку капитално вложување во брзорастечки и иновативни МСП – инструмент ГИФ

ГИФ претставува инструмент за капитално вложување преку обезбедување на ризичен капитал за МСП во почетна фаза на реализација на иновативни идеи (ГИФ 1), како и за МСП во подоцнежна развојна фаза (ГИФ 2)²⁰⁹. Речиси половина од вкупниот буџет на програмата ЦИП за подобрување на пристапот до финансии на МСП за периодот од 2007 до 2013 година е наменета за инструментот ГИФ. За имплементација на оваа финансиска шема ЕИФ вообичаено соработува со приватни финансиски инвеститори, на којшто начин се обезбедува поделба на ризикот и добивката од инвестирање во просперитетни мали бизниси, но и се зголемуваат вкупните средства наменети за капитални вложувања.

Основна карактеристика на оваа шема е дека инвестициите се реализираат преку посредници, со претходна согласност од ЕИФ. Значи, доколку малите и средните претпријатија сакаат да аплицираат за овие капитални инвестиции треба да се обратат до фондовите што имаат потпишано договор со ЕИФ. Рокот на секоја инвестиција може да биде од 5 до 12 години за посредникот, со максимален износ од 30 милиони евра за секој посредник.

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ European Investment Fund, официјална интернет-страница.

Како посредници за ГИФ 1 се јавуваат специјализирани фондови за капитални вложувања што имаат значајна улога за развој на пазарите на капитал во одреден регион или можат да бидат и повеќенаменски фондови.

Од друга страна, финансиските посредници за ГИФ 2 треба да бидат специјализирани за иновативни МСП со висок потенцијал за пораст. Посредниците и за двете потпрограми треба да работат во некоја од „земјите-учеснички“ со цел да бидат потенцијални корисници на средствата ГИФ.²¹⁰ Начинот на имплементација на овие две шеми детално е образложен во Инвестициската политика и упатство за реализација на ЕИФ.²¹¹

Во рана фаза, ЕИФ обично учествува со 10 до 25% од вкупниот акционерски капитал на посредничкиот фонд, но во одредени случаи учеството може да изнесува и до 50%. Во фаза на експанзија, ЕИФ инвестира само 7,5 до 15% од вкупниот капитал на посредничкиот фонд, а само во исклучителни ситуации може да достигне до 25%. Поголемото учество во ГИФ 1 е поврзано со повисоките почетни трошоци и ризици со кои се намалува интересот на приватните капитални фондови за финансирање на таквите проекти. Поголемата поддршка од страна на ЕИФ ја зголемува довербата кај другите инвеститори и ги насочува капиталните фондови кон овие иновативни МСП. Финансирањето преку ГИФ 1 е фокусирано кон одредени сектори, технологии или проекти за истражување и развој. Во оваа фаза, ЕИФ исто така дава можност за коинвестирање во фондовите од страна на бизнис-ангелите. ГИФ 2, што е наменет за фазата на експанзија, е насочен кон МСП со висок потенцијал за пораст во оваа фаза. И во двата случаја, инвестициите во еден фонд не смеат да надминат 30 милиони евра. Исклучок се само екоиновациските фондови каде што износот на поединечно финансирање може да достигне и до 160 милиони евра.

Со цел дополнително да го олесни пристапот на МСП до погореобразложените фондови, ЕИФ има потпишано договори со голем број на приватни капитални фондови. Одлуките за инвестирање се засноваат на нормални комерцијални критериуми. Покрај тоа, ЕИФ го олеснува учеството на заинтересираните финансиски институции во шемите ГИФ преку обезбедување на

²¹⁰ „Земји-учеснички“ се сите држави што се дел од европскиот економски регион, земјите-кандидати за членство и земјите потенцијални кандидати што се дел од претпристапната стратегија или земји од западен Балкан во согласност со релевантни рамковни спогодби или некоја друга земја објавена во службен весник. Утврдувањето на статусот на „земја-учесник“ се врши според статутот на ЕИФ.

²¹¹ European Investment Fund, официјална интернет-страница.

директен контакт со работните групи ЕИФ и информациите што се достапни на соодветните интернет-страници.

➤ Гарантен инструмент за МСП (The SME Guarantee Facility – SMEG)

Гарантниот инструмент за МСП претставува механизам за обезбедување средства за гарантни шеми (посредници) со основна цел за зголемување на финансирањето на МСП преку задолжување или преку капитално вложување.²¹² Гарантниот инструмент треба да го намали пазарниот неуспех во пристапот до кредити на МСП со развоен потенцијал, пристапот до микрокредити и пристапот до капитално вложување.

Гаранциите се реализираат во форма на контрагаранции или когаранции кон посредниците кои работат во соодветните земји, или директно кон финансиските посредници. Посредници се институции што обезбедуваат директно финансирање на МСП. Овие инструменти се имплементираат на база на доверба и тие одговараат на потребите на бизнисите во различни фази од нивниот развој. Во Анекс 7 е презентираан начинот на управување и користење на гарантните фондови ЦИП, како и детален преглед на основните карактеристики на видовите гаранции: кредитни гаранции, микрокредитни гаранции, капитални гаранции и секјуритизација.

- *Кредитните гаранции* се наменети за институции (посредници) од целната група на земји што имаат потпишани договори за поделба на ризиците со ЕИФ за стимулирање на кредитирањето на МСП на локално ниво.²¹³ ЕИФ издава директни или контрагаранции на посредниците. Директните гаранции се оние што се наменети за посредници кои директно одобруваат кредити на МСП и се дел од кредитни и лизинг-аранжмани или други видови на должнички портфолија кај посредниците. Од друга страна, контрагаранциите се обезбедуваат за посредници кои издаваат гаранции за кредитни институции и обично делумно го покриваат портфолиото на гаранции одобрени за МСП. Обврската на ЕИФ за двата типа гаранции е ограничена само на 50% за секое кредитно/гарантно портфолио на посредникот и десет години рок на достасување за секој опфатен договор за финансирање. Понатаму, секоја инвестиција е лимитирана на однапред утврден

²¹² European Commission – Enterprise and Industry.

²¹³ European Investment Fund, официјална интернет-страница.

износ, што претставува процент од вкупниот износ опфатен со кредитните гаранции. Ограничувачката стапка се базира на очекуваните кумулативни нето-загуби настанати од страна на посредникот на портфолиото на ЕУ. Постојат три главни критериуми за користење на овие гаранции: 1) корисниците треба да бидат МСП, според дефиницијата на ЕУ; 2) целите на гаранцијата треба да бидат финансирање на долгорочни развојни бизнис-проекти на кредитокорисникот во смисла на инвестиции, работен капитал и бизнис-трансфери; 3) минималниот рок на достасување на средствата треба да биде 18 месеци.

- *Микрокредитните гаранции* ги поддржуваат посредниците што инвестираат во многу мали претпријатија, а всушност претставуваат 90% од сите МСП во ЕУ.²¹⁴ Главниот критериум за пристап до овој гарантен фонд е да имаат статус на микропретпријатијата (до 9 вработени), согласно дефиницијата на ЕУ. Покрај тоа, средствата треба да се користат за инвестиции и обртен капитал, а секоја инвестиција не треба да надминува 25.000 евра. Слично на кредитните гаранции, микрогаранциите се или директни, кога се предвидени за посредници кои директно одобруваат кредити на микропретпријатија или контрагаранции, кога тие учествуваат во портфолија на посредници кои им зајмуваат на микрофинансиски институции. Стапката за секоја гаранција во портфолиото не треба да надминува 75% од обврската на посредникот и е ограничена на процент од кумулативните нето-загуби на портфолиото на ЕУ на посредникот. Сите гаранции се обезбедуваат без надомест, а минималниот и максималниот рок на достасување на гаранцијата се утврдени на 12 месеци и 5 години, соодветно, сметано од денот на потпишувањето на договорот со посредникот.

- *Капиталните гаранции* се одобруваат како директни или контрагаранции на МСП што ги исполнуваат следните критериуми: да бидат категоризирани како МСП според дефиницијата на ЕУ; намената да биде за старт-ап или почетно финансирање; максималниот рок на достасување на гаранцијата да биде 12 месеци и максималниот износ на инвестицијата што е покриена со гаранцијата не треба да надмине 500.000 евра по МСП.²¹⁵

- *Секјуритизацијата* претставува инструмент чијашто основна улога е да го олесни пристапот до пазарите на капитал на институции без рејтинг или пониско

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ibid.

рангирани, со цел да обезбедат дополнително финансирање за МСП. Посредниците, на пример мали банки, се согласуваат да креираат ново дополнително портфолио за МСП, за однапред договорен временски период, во замена за гаранција од ЕУ. Учеството на ЕИФ во портфолиото треба да биде најмалку 50% од портфолиото што е предмет на секјуритизација, под услов таквото портфолио да содржи само средно или долгорочно финансирање на МСП. Учеството на ЕИФ може да биде во форма на билатерална гаранција, размена на нефункционално портфолио или пренесување, обезбедени во корист на носителот на белешката или некој друг еквивалентен документ. Гарантната стапка е до 100% за доспеаност до десет години. За да се обезбеди учество на ЕИФ, портфолиото на посредникот треба да биде составено од најмалку 70% финансирање на МСП, во согласност со дефиницијата на ЕУ. Гаранциите на ЕУ даваат приоритет на иновативни елементи, на пример за земји каде што пазарот на секјуритизација не е развиен.²¹⁶

Евалуацијата на програмата ЦИП наменета за претприемништво и иновации во 2011 година, со која се направи оценка за релевантноста, ефикасноста, ефективноста и одржливоста на нејзините компоненти, потврди дека оваа програма е на добар пат да ги оствари планираните цели. Програмата се докажа дека обезбедува вистинска поддршка за МСП.

Финансиските инструменти во форма на гаранции, поделба на ризикот и капитални вложувања се дизајнирани со цел да го подобрат пристапот до кредити и до капитални вложувања за малите бизниси, а во исто време дејствуваат како придвижувачи на јавните и приватните инвеститори. Позитивниот ефект кај МСП од вклученоста во овие програми се утврдува врз основа на порастот на нивниот бизнис и бројот на вработени. Од почетокот на реализацијата на оваа програма во 2007 година, па до 2011 година, вкупно се поддржани 155.000 компании со вкупен износ на одобрени кредити со гаранции од 11,4 милијарди евра и со вкупно инвестирани средства од 2,2 милијарди евра преку ризичните фондови. На тој начин се одржани или создадени 186.000 работни места.²¹⁷

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ European Commission (2012), "CIP Report 2011".

➤ Македонија и програмата ЦИП

Македонија како земја-кандидат за членство во ЕУ спаѓа во групата земји што се квалификувани да аплицираат за средства од програмата ЦИП. Македонија се вклучи во програмата ЦИП кон крајот на 2007 година, кога Владата на РМ го плати „влезниот билет“²¹⁸ за учество во оваа програма и со тоа им се овозможува на македонските претпријатија да аплицираат за средства со сопствени предлог-проекти. Хрватска и Македонија беа првите земји надвор од ЕУ што се вклучија во програмата ЦИП.

Проекти од Република Македонија можат да учествуваат само во Програмата за претприемништво и иновативност (Entrepreneurship and Innovation Program – EIP) и Европската програма за интелегентна енергија (Intelligent Energy Europe Program – IEE) и тоа почнувајќи од 08.04.2011 година, а во тек се завршните активности за вклучување на Република Македонија и во преостанатите програми во рамките на ЦИП. Програмите што се веќе активни се насочени токму кон МСП. Најголем интерес кај македонските компании постои за фондот наменет за поддржување проекти од областа на екоиновациите, со кој се поддржуваат иновативните производи, процеси и услуги, насочени кон унапредување на животната средина, превенција од загадување или поефикасно и поодговорно користење на природните ресурси. За екоиновации грантовите од ЕУ изнесуваат 50% од вредноста на проектот, додека за проекти за интелегентна енергија ЕУ покрива 75% од вредноста на проектот. Остатокот треба да го обезбедат компаниите, од сопствени извори или преку банкарски кредити.

Европската комисија во мај 2012 година објави повик за пријавување на проекти за потпрограмата за екоиновации ЦИП во износ од 34,8 милиони евра. Можат да аплицираат претприемачи од цела Европа, крајниот рок за аплицирање е во септември 2012 година, а ќе бидат поддржани околу 50 проекти.²¹⁹ Се очекува за првпат македонските компании да поднесат најмалку 20 апликации за користење средства од оваа програма.

Во насока на подготовка на македонските компании за успешно аплицирање и користење на средства од програмата ЦИП на ЕУ, Делегацијата на Европската

²¹⁸ Влезни билети се износи што секоја земја мора да ги уплати на Европската комисија за да можат правните и физичките лица од таа земја да аплицираат за овие фондови.

²¹⁹ Стопанска комора на Република Македонија, Повик за програма ЦИП 2012.

унија во Македонија и Министерството за економија на РМ, поддржани од Стопанската комора на РМ, во текот на 2011 година спроведоа серија на бесплатни обуки.

Меѓутоа, оценката на Европската комисија во Извештајот за напредокот на Република Македонија во процесот на пристапување за периодот од октомври 2011 до септември 2012 година, во делот за користење на средства од програмата ЦИП од страна на македонските претпријатија, е значително слаба.²²⁰ Имено, од 2007 година до средината на 2011 година во Македонија се одобрени вкупно седум проекти во рамките на овие програми, каде што како корисници се јавуваат Министерството за економија, Европскиот информативен и иновативен центар – Македонија, Државниот завод за статистика и Фондацијата за менаџмент и индустриско истражување, во вкупна вредност од околу 3 милиони евра. Според Директоратот за индустрија и претпријатија при Европската комисија, грантовите одобрени на Македонија во рамките на Програмата за претприемништво и иновативност – ЕИП, за периодот од 2007 до 2010 година изнесуваат околу 0,5 милиони евра. Најголем успех е остварен во делот на обезбедување поддршка на фирмите преку деловни услуги и вмрежување, меѓутоа во реализацијата на останатите делови во рамките на ЕИП, како што се подобрување на пристапот до капитал преку финансиските инструменти и промоција на екоиновациите, Македонија реално заостанува. За проекти за екоиновации Македонија учествувала само со еден претставник во апликација во 2008 година, додека, на пример, Србија во текот на првата година од своето учество во ЕИП учествувала со 14 претставници во поднесените апликации, а Албанија имала 3 претставници во поднесените апликации.

Проблемот во врска со слабата искористеност на европските средства од страна на македонските МСП е повеќедимензионален и комплексен и за негово надминување потребно е да се направи подетална анализа во врска со генералната состојба по одделни програми, профилот на потенцијалните корисниците, видот на проекти во кои тие би учествувале, анализата на досегашните искуства и проблемите со кои се соочуваат МСП. За потребите на ова истражување ќе се направи обид да се лоцираат неколку основни проблеми зошто фондовите од европските програми се недостапни на македонските МСП. Критериумите за селекција во врска со

²²⁰ European Commission (2012), The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2012 Progress Report, Brussels.

финансирањето на проектите за екоиновации бараат идеите, освен иновативност, да имаат потенцијал за комерцијализација и репликација и широка примена на европските пазари. Нивото на развој на секторот на МСП, недоволниот финансиски и оперативен капацитет, недостигот од квалификуван кадар за спроведување на европски проекти, ниското ниво на вложување во развој и истражувања, недостигот на проектни идеи, недостигот од долгорочно стратегиско планирање кај МСП се едни од позначајните проблеми. МСП се соочуваат со проблеми во обезбедувањето на финансиски средства за кофинансирање на проектите и токму затоа и не можат да се јават како носители на проекти. Исто така, важно е да се спомене и недостигот на поддршка од страна на државата насочена токму кон иновативните претпријатија, односно не постојат инструменти за финансирање иновации.

Сегментот од Програмата за претприемништво и иновативност што се однесува на финансиски инструменти за олеснување на пристапот на МСП до финансиски средства сè уште не е достапен за Македонија. Согласно концептот на реализација, подетално опишан погоре во оваа глава, овие инструменти се имплементираат преку финансиски посредници, банки или други небанкарски финансиски институции. Досега ниту една комерцијална банка во Македонија или друга небанкарска институција не поднеле апликација за склучување договор со ЕИФ за сервисирање на овие инструменти. За споредба, Црна Гора во јануари 2012 година се вклучи во програмата, кога Црногорската комерцијална банка потпиша договор со ЕИФ за поволни кредити за МСП во износ од 20 милиони евра.²²¹ Исто така, во Република Србија во 2012 година Чачанската банка потпиша договор со ЕИФ за обезбедување на поволни кредити за МСП со намалени барања за обезбедување. Со овој договор се обезбедени средства во износ од 16 милиони евра за нова кредитна линија наменета за старт-ап бизниси до две години постоење и со помалку од десетмина вработени.²²² Таков договор со ЕИФ во април 2012 година склучи и Стопанска банка Загреб (Privredna banka Zagreb – PBZ), со кој ќе се обезбедат 30 милиони евра за финансиска поддршка на микропретпријатија со што тие ќе можат да користат кредити со поповолни услови во однос на каматата, обезбедувањето и рокот на отплата.²²³

²²¹ European Investment Fund, официјална интернет-страница.

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

- Програма за конкурентност на претпријатијата и МСП 2014-2020 (Programme for the Competitiveness of Enterprises and SMEs – COSME)

Како континуитет на Програмата за конкурентност и иновативност ЦИП 2007-2013, Европската комисија кон крајот на 2011 година ја предложи новата програма што е насочена кон поддршка за пристапот до финансирање, поттикнување на претприемничката култура и креирањето на нови претпријатија. Оваа предлог-програма ќе биде предмет на дискусија и разгледување од страна на Европскиот парламент и од Советот на Европа, кои до 2013 година треба да донесат одлука за конечниот облик и конечниот буџет на програмата, а таа треба да почне да се спроведува почнувајќи од 01.01.2014 година.²²⁴

Вкупниот буџет на програмата за програмираниот период е 2,5 милијарди евра и овие средства се насочени кон: претприемачите, особено МСП, кои ќе имаат полесен пристап до финансиски средства за своите бизниси; граѓаните кои сакаат да се самовработат, но се соочуваат со тешкотии во почнување или развој на сопствен бизнис; институции на земјите-членки, што ќе добијат поддршка во донесувањето и спроведувањето на поефикасни политики. Основните цели на програмата се:

- Поддршка за пристап до финансиски средства на МСП;
- Создавање на повољно окружување за формирање и пораст на МСП;
- Поттикнување на претприемничката култура во Европа;
- Зајакнување на конкурентноста на европските претпријатија;
- Поддршка за интернационализацијата на МСП и подобрување на нивниот пристап до други пазари.

Во рамките на програмата предвидени се активности за подобрување на пристапот до финансии за МСП преку насочени финансиски инструменти за секоја фаза од животниот циклус на претпријатијата. Инструментот за капитални вложувања треба да обезбеди ризичен капитал за претпријатијата во нивната фаза на развој. Кредитно-гарантниот инструмент ќе покрие кредити до 150.000 евра за сите типови на МСП. Овие инструменти ќе бидат управувани од страна на ЕИФ во соработка со финансиските институции во различни земји-членки.

Реализацијата на оваа програма се очекува да придонесе за зголемување на европскиот БДП за 1,1 милијарда евра на годишно ниво и за создавање или

²²⁴ European Commission, Programme for the Competitiveness of Enterprises and SMEs – COSME.

зачувување на околу 30.000 работни места годишно. Поддршката на околу 40.000 претпријатија се очекува да влијае на зголемување на нивниот годишен обрт за околу 400 милиони евра. Пристапот до финансиски средства ќе биде олеснет за претприемачите и се очекува зголемување на кредитирањето и/или инвестирањето во европските МСП за 3,5 милијарди на годишно ниво.

- Заеднички европски ресурси за микро до средни претпријатија (The Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises – JEREMIE)

Заеднички европски ресурси за микро до средни претпријатија (JEREMIE) претставува инструмент за финансиски инженеринг за подобрување на пристапот до финансиски средства од страна на МСП и развој на микрокредитирањето во регионите што се предмет на поддршка од Структурните фондови за регионален развој (European Regional Development Fund). Целта е да се овозможи земјите-членки на ЕУ да ги користат нивните алоцирани структурни фондови поефикасно и пофлексибилно.

Иницијативата е дизајнирана во 2006 година од страна на Генералниот директорат за регионална политика при Европската комисија и претставува сет на финансиски инструменти, како што се капитални вложувања, заеми, гаранции и извозно-кредитно осигурување преку револвинг-фонд, создаден за обезбедување на поголеми можности за финансирање на МСП.²²⁵ Овој инструмент обезбедува можност земјите на ЕУ да користат дел од нивните структурни фондови од ЕУ (European Regional Development Fund, Cohesion Fund, European Social Fund) за индиректно финансирање на МСП, преку финансиски посредници во согласност со прописите на структурните фондови. Овие средства се управувани од страна на ЕИФ или од национални институции. Одлуката за распределба на средствата се базира на национални и регионални студии за проценка на потребите на МСП во земјите-членки на ЕУ за вакви финансиски инструменти. Во 2008 година, ЕИФ финализираше 55 вакви студии²²⁶, со што заврши евалуацијата и подготвителната фаза на иницијативата. Фондот е управуван директно од страна на ЕИФ или од тело

²²⁵ European Commission, JEREMIE: Joint European Resources for Micro to medium Enterprises.

²²⁶ Ibid.

за управување во земјата-членка, избрано со одобрение на ЕИФ. Крајниот рок за користење на овие средства е 2015 година.

Меѓу другото, придобивките вклучуваат: флексибилност, левериџ, револвинг-механизам и бенефиции од портфолио-пристап. Се очекува реализацијата на инструментот да овозможи привлекување на дополнителен капитал од финансиските институции преку кофинансирање. Од аспект на револвинг-механизмот, Фондот ги користи отплатите од финансиските посредници за понатамошни инвестиции во секторот на МСП, со што се обезбедува одржлива поддршка на МСП, а за разлика од поддршка во форма на грантови. Друга предност на фондот е тоа што средствата се распределуваат на еден или повеќе финансиски производи во зависност од флексибилноста на побарувачката. Овој портфолио-пристап овозможува диверзификација на ризиците и очекуваниот повраток поради различниот процент на отплата на средствата кај различни продукти. Со цел да се обезбеди економија од обем, бројот на фондови по земја-членка треба да биде ограничен. Исто така, финансиски институции како што се регионални банки што соработуваат со ЕИФ, можат да станат коуправувачи на фондот, по пат на тендерска постапка.

Во моментот оваа иницијатива опфаќа 27 земји-членки на ЕУ, а земјите што не се членки на ЕУ не можат да ги користат средствата од овој фонд. Во прифатливите региони/земји, потенцијални корисници се МСП, односно сите правни субјекти со помалку од 250 вработени во согласност со дефиницијата за МСП на ЕУ.

Во Анекс 8 е даден детален преглед на финансиските инструменти на иницијативата Заеднички европски ресурси за микро до средни претпријатија. Програмата опфаќа неколку видови на финансиски инструменти:

- *Инструменти за капитални вложувања*: финансиски посредници кои учествуваат во спроведувањето на овој финансиски инструмент се фондови за ризични капитални вложувања што се насочени кон старт-ап компании.

- *Инструменти за гаранции*: постојат пет видови на гарантни инструменти што се карактеризираат со поделба на ризикот со кредиторите, пониски барања за колатерал од страна на кредиторите, покриеност во целост или дел од износот на финансирање. Различните гаранции нудат голема флексибилност во поглед на условите согласно посебните карактеристики и потреби на одделен сектор

или клиент (на пример, повисок процент на гаранција за старт-ап и иновативните бизниси).

- *Инструменти за квазикапитални вложувања*: двата основни инструмента се мезанин финансиски средства за растечки бизниси и учеснички заеми за истражувачки и развојни проекти пред стартување на бизнисот и се однесуваат на различни фази од развојот на МСП.

Иницијативата Заеднички европски ресурси за микро до средни претпријатија досега е присутна во 14 земји/региони со вкупен износ на склучени финансиски договори од 1,2 милијарди евра.

Табела 4.1: Алокација на средствата JEREMIE по земја/регион

	(во мил. евра)
Романија	100
Летонија	91,5
Литванија	210
Франција (регион Лангдок Русижон)	30
Италија (регион Кампанија)	90
Словачка	100
Кипар	20
Бугарија	200
Италија (регион Сицилија)	75
Малта	10
Италија (регион Калабрија)	45
Франција (регион Прованс-Алпи-Азурен Брег)	20
Грција	250

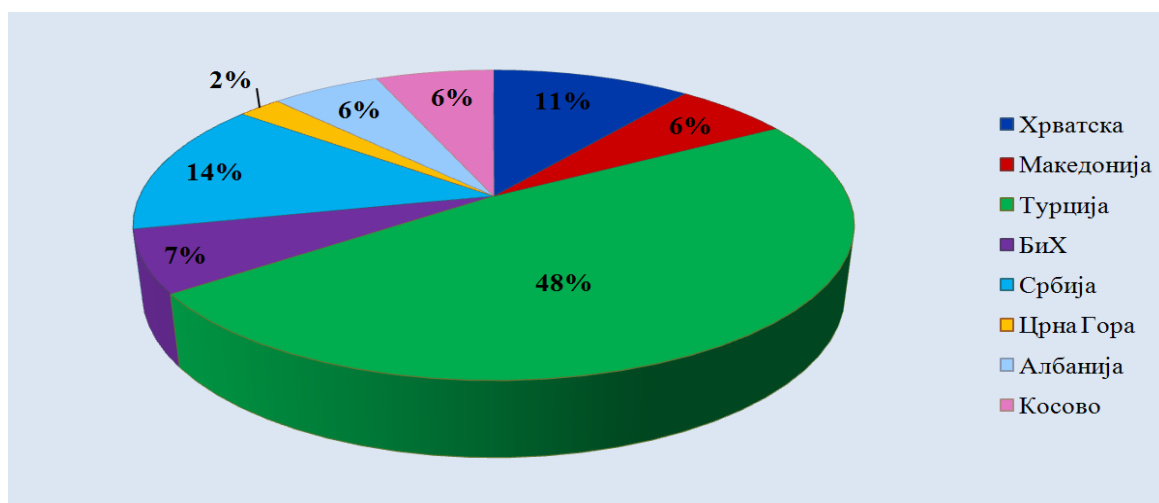
Извор: European Investment Bank.

- Инструмент за претпристапна помош (ИПА)

Инструментот за претпристапна помош (ИПА) е креиран со одлука на Советот на ЕУ, бр. 1085/2006 од 17 јули 2006 година, додека правилата за неговата имплементација беа донесени со Регулативата на Европската комисија, бр. 718/2007 од 12 јуни 2007 година. Основната цел во текот на дизајнирањето на ИПА била да се осовремени целокупната претпристапна помош под една единствена рамка и да се обединат под иста регулатива претходните програми за помош, како: ФАРЕ, ИСПА, САПАРД, КАРДС и Инструментот за претпристапна помош за Турција. Овој инструмент е креиран како единствен претпристапен инструмент за периодот од

2007 до 2013 година со вкупна вредност од 11,5 милијарди евра.²²⁷ Распределбата на вкупните средства прво е направена на т.н. Национална ИПА (National IPA) во износ од 10,1 милијарда евра и Повеќекорисничка ИПА (Multibeneficiary IPA) или попозната како Регионална ИПА, за која се алоцирани 1,1 милијарда евра. Националната ИПА се дели по поединечни држави според бројот на жители, па соодветно најмногу средства се издвоени за Турција (48%), а најмалку за Црна Гора (2%). Вкупните средства наменети за Македонија во рамките на Националната ИПА изнесуваат 623 милиони евра или само 6% од вкупната финансиска рамка на ИПА, што е на исто ниво со Албанија, Косово и Босна и Херцеговина. Табелата со деталната распределба на средствата по држави и години е дадена во Анекс 9.

Графикон 4.5: Распределба на средствата од Националната ИПА по држави (во %)



Извор: European Commission.

Главната цел на ИПА е да им помогне на пристапните земји (Хрватска), земјите-кандидати за членство (Република Македонија, Србија, Црна Гора и Турција) и потенцијалните кандидати (Албанија, Босна и Херцеговина и Косово) во нивното усогласување со стандардите и политиките на Европската унија и исполнувањето на претпристапните критериуми, како и подготовка за програмирање, управување и спроведување на кохезиските фондови, структурните фондови и фондовите за рурален развој на ЕУ по нивното пристапување во Унијата. Инструментот ИПА е составен од пет компоненти.

²²⁷ European Commission, Instrument for Pre-Accession Assistance.

Компонента 1: Помош во период на транзиција и институционална надградба. Компонентата вклучува мерки за градење на институциите и соодветни инвестиции, како и мерки за транзиција и стабилизација што сè уште му се потребни на Западен Балкан. Се спроведува преку годишни национални и мултикориснички програми и опфаќа: зајакнување на демократијата и владеење на правото; унапредување и заштита на основните права и слободи; реформи во јавната администрација и во областа на правдата и внатрешните работи; јакнење на пазарната економија; развој на граѓанското општество; воспоставување на социјален дијалог; промоција на интеграцијата на малцинствата; подобрување на пристапот до финансиски средства за МСП итн.

Компонента 2: Прекугранична соработка. Прекуграничната соработка ја опфаќа соработката меѓу земјите-кандидати и потенцијалните кандидати, како и меѓу земјите-кандидати и членките на ЕУ. Проектите што ги поддржува оваа компонента се однесуваат на: промоција на одржлив економски и социјален развој во пограничните места; заедничко работење на заедничките предизвици на полето на животната средина, природното и културното наследство, јавното здравство и превенцијата, но и борбата против организираниот криминал; обезбедување на ефикасни и безбедни граници; и промоција на заеднички активности од мал обем, вклучувајќи го и локалното население од пограничните региони.

Компонента 3: Регионален развој. Во оваа компонента се финансираат инвестиции и придружна техничка помош во области како што се транспорт (на пример, патна инфраструктура), мерки за животна средина и одржлив развој (на пример, енергетска ефикасност и обновлива енергија), како и економски развој (на пример, подобрување на регионалната конкурентност и поволно окружување што ќе поттикнат создавање и одржување на постојана вработеност).

Компонента 4: Развој на човечки ресурси. Компонентата е дизајнирана да го зајакне човечкиот капитал и да помогне околу спречувањето на исклученоста. Активностите што се поддржуваат во оваа компонента се главно насочени кон вработувањето: подобрување на пристапот до вработување, зголемување на приспособливоста на работниците, претпријатијата, претприемачите, во поглед на подобрување на предвидувањето и позитивно управување со економските промени; спречување на невработеноста и долгорочната невработеност кај младите, охрабрување на активното стареење и продолжување на работниот век, како и

зголемување на учеството на пазарот на труд; јакнење на социјалната инклузија и интеграцијата на лицата со посебни потреби и борба против сите видови дискриминација на пазарот на труд; промовирање партнерства, сојузи и иницијативи преку вмрежување на релевантните засегнати страни, на пример социјални партнери и граѓански организации, на национално, регионално, локално ниво; зајакнување на институционалниот капацитет и ефикасноста на јавната администрација и јавните услуги на национално, регионално и локално ниво итн.

Компонента 5: Рурален развој (ИПАРД). Во оваа компонента се финансираат рурални развојни мерки или поточно мерки и активности за развој на земјоделството и руралните средини. Приоритетните оски на ИПАРД се: Подобрување на пазарната ефикасност и спроведување на стандардите на ЕУ; подготвителни активности за воведување на агроеколошки мерки и ЛИДЕР-пристап; и развој на руралната економија.

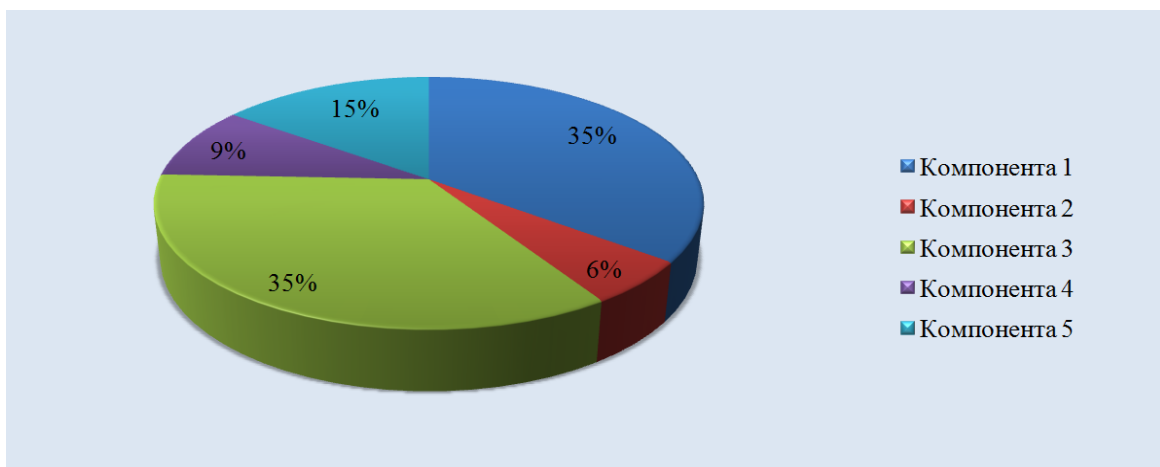
Земјите-кандидати за членство во ЕУ можат да користат средства од сите пет компоненти, од кои последните три имаат за цел да ги подготват за управување со европските фондови по добивањето на статус земја-членка. Од друга страна, земјите потенцијални кандидати за членство можат да користат средства само од првите две компоненти, што се насочени кон градење на институционален капацитет и хармонизација на законодавството.

Корисници во рамките на петте компоненти на ИПА можат да бидат органите на власта, други јавни институции, институциите на локалната самоуправа, невладините организации и други правни ентитети. Кој може да учествува во аплицирањето најмногу зависи од тоа за каков повик за проекти се работи, под која операциска програма и под која компонента спаѓа повикот. Важно да се наспомене е дека сите активности одат преку органите на владата (министерствата, особено задолжените агенции) бидејќи тие се директната врска помеѓу ИПА и крајните корисници. Малите бизниси можат да остварат корист од вклучувањето во некои од компонентите како развој на човечки ресурси, економски, регионален и рурален развој.

➤ Македонија и ИПА

Вкупниот буџет за Република Македонија во рамките на ИПА, предвиден за периодот од 2007 до 2013 година, изнесува 622,5 милиони евра. Деталната распределба на овој буџет по години и компоненти е дадена во Анекс 11. Најголем дел од средствата се наменети за транзициска помош и институционална надградба – Компонента 1 (35%), како и за регионален развој – Компонента 3 (35%).

Графикон 4.6: Распределба на средствата ИПА за Македонија по компоненти (во %)



Извор: Секретаријат за европски прашања.

Планирањето и програмирањето на средствата од ИПА се вршат со Повеќегодишни индикативни планирачки документи (Multiannual Indicative Planning Document – MIPD), што се подготвуваат за утврдениот период во заедничка соработка на Европската комисија, локалните институции и останатите меѓународни и билатерални финансиски институции. За периодот од 2011 до 2013 година планирањето е направено врз основа на однапред утврдени стратешки сектори. Овој пристап, преку насочување на средствата кон конкретни сектори, има цел да ја зголеми ефикасноста на финансиската помош од ЕУ и да го зголеми позитивниот ефект во земјата-корисник. По направените консултации со надлежните институции, се дефинираа специфичните области каде што е најнеопходна финансиска помош од ЕУ во тој период: поддршка за економскиот и социјалниот развој; подобрување на доброто владеење и намалување на корупцијата; почитување на човековите права и обезбедување недискриминација. За да ги реализира овие приоритети за периодот од

2011 до 2013 година, Европската комисија ќе ја насочи финансиската помош кон следните сектори:²²⁸

1. Реформа на јавната администрација
2. Правда и основни човечки права
3. *Развој на приватниот сектор*
4. Развој на земјоделството и рурален развој
5. Транспорт
6. Животна средина и климатски промени
7. Социјален развој

Оценката од страна на ЕК во врска со генералното бизнис-окружување е дека тоа се карактеризира со ниско ниво на странски директни инвестиции, висока невработеност и ниско ниво на инвестиции во истражување и развој од страна и на приватниот и на јавниот сектор. Проблемот со пристапот до финансиски средства од страна на МСП е детектиран како еден од приоритетите на поддршката од ЕУ во рамките на ИПА. Имено, според констатациите во Повеќегодишниот индикативен плански документ, главните пречки за водење бизнис се проблемите со пристапот до финансирање од страна на МСП, неконкурентското однесување, корупцијата и неефикасноста на судството. Оттука, поддршката во насока на поттикнување на инвестициите, подобрување на пристапот до финансирање, унапредување на конкурентноста и иновативноста итн., се клучните приоритети за развојот на приватниот сектор во РМ.

Специфичните цели идентификувани за тригодишниот период и индикаторите за мерење на ефектите од финансиската помош од ЕУ вклучуваат: зголемување на домашните и странските инвестиции; подобрен пристап до финансирање на МСП; зголемување на инвестициите за истражување и развој; подобрување на капацитетите за истражување и развој; зголемување на административните капацитети на супервизорите на финансискиот сектор; подобро рангирање на Македонија во Глобалниот извештај за конкурентност за 2012-2013.

За остварување на овие цели со буџет на ИПА за периодот од 2011 до 2013 година предвидени се 45,71 милиони евра, што заедно со буџетот за претходниот четиригодишен период (2007-2010), што изнесува 45,5 милиони евра, претставуваат

²²⁸ European Commission, Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA), Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2011-2013 Republic of Macedonia, p. 20-22.

околу 14,7% од вкупниот буџет на ИПА за Македонија.²²⁹ Средствата од ИПА насочени кон подобрување на пристапот до финансирање на МСП, според информациите добиени од Секторот за централно финансирање и склучување на договори (CFCD) при Министерството за финансии, се очекува да бидат на располагање веќе на почетокот на 2013 година, откако ќе бидат акредитирани од страна на ЕК.

Во однос на реализацијата на средствата од ИПА во Република Македонија, во Годишниот извештај за 2011 година изготвен од страна на Европската комисија се посочуваат голем број проблеми со кои се соочува државата во користењето на овие средства, на пример слабата ефикасност на администрацијата поради сложените процедури, несоодветниот кадар и честата промена на одговорните лица.²³⁰ Според Европската комисија, Македонија се соочува со недоволен апсорпциски капацитет од страна на клучните институции (Министерство за финансии – Сектор за централно финансирање и склучување договори, Ревизорското тело и другите министерства опфатени со програмата). Меѓутоа, се констатира дека во споредба со претходните години, во текот на 2011 година се направени дополнителни напори да се подобри искористеноста на средствата од сите компоненти ИПА. Деталниот приказ на искористеноста на програмираните средства по компоненти ја потврдува констатацијата дека Македонија се соочува со слаба искористеност на овие неповратни средства (Табела 4.2).

Табела 4.2: Реализација на програмираните средства ИПА за Македонија со состојба на 31.12.2011 година

во мил. ЕУР	Програмирани средства	Вредност на склучени договори	%	Износ на исплатени средства	%
Компонента 1	174,02	66,66	38,30%	48,53	27,90%
Компонента 2	26,10	2,61	10,00%	1,50	5,70%
Компонента 3	109,20	н/а	н/а	26,96	2,70%
Компонента 4	33,50	н/а	н/а	9,61	28,70%
Компонента 5	47,50	н/а	н/а	10,25	21,60%

Извор: European Commission.

²²⁹ Ibid., p. 12.

²³⁰ European Commission, Directorate General for Enlargement (2012), “2011 Annual Report on Financial Assistance for Enlargement (IPA, PHARE, CARDS, Turkey Pre-Accession Instrument, Transition Facility)”, Luxembourg, p. 57-61.

➤ Компонента 5 – Рурален развој

Од причина што македонските МСП во моментот единствено можат да ги користат средствата од петтата компонента од програмата ИПА – ИПАРД, таа во продолжение е подетално анализирана.

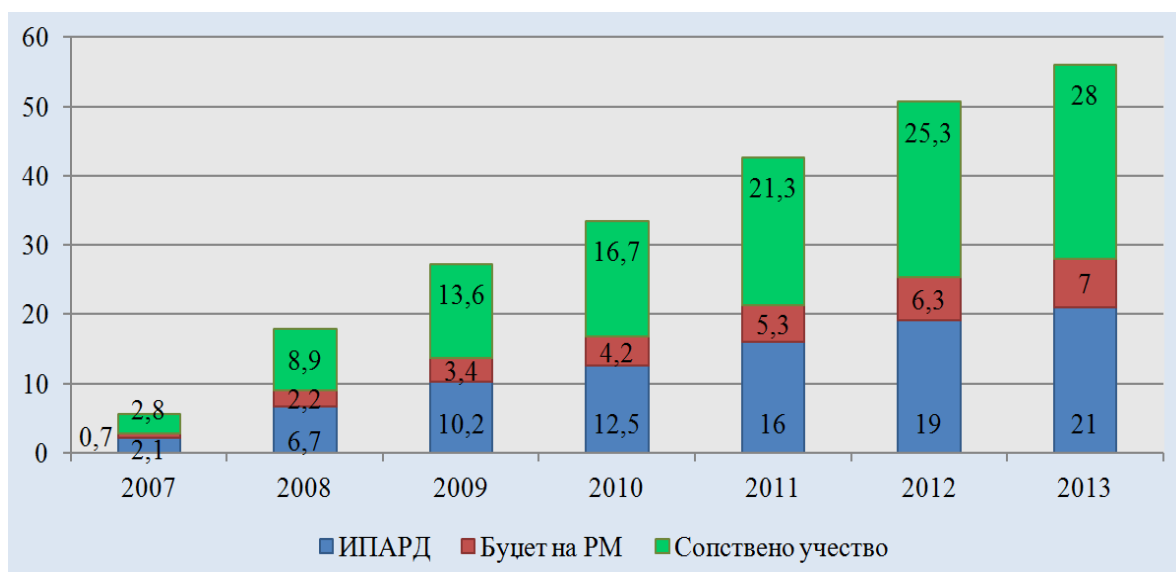
Главната цел на програмата ИПАРД произлегува од принципите на ИПА за земјите-кандидати во претпристапниот период, дефинирани во Регулацијата на Советот 1085/2006 и опфаќа подобрување на конкурентноста на земјоделските стопанства и прехранбената индустрија и нивно доближување до стандардите до заедницата, обезбедувајќи одржлив социоекономски и рурален развој преку зголемени економски активности и можности за вработување. Спроведувањето на програмата ИПАРД се врши преку институционална структура од повеќе тела, создадена како резултат на процесот на децентрализација на имплементациониот систем на помошта од ЕУ. Одговорна институција за реализација на фондовите ИПАРД во Македонија е Агенцијата за финансиска поддршка во земјоделството и руралниот развој (АФПЗРР), додека програмирањето го врши Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство (МЗШВ).

Финансиската проекција за средствата ИПАРД што се одвојуваат од буџетот на ЕУ за Македонија е претставена во Повеќегодишната индикативна финансиска рамка (Multiannual Indicative Financial Frame – MIFF), изготвена врз основа на Повеќегодишниот индикативен плански документ (Multiannual Indicative Planning Document – MIPD) со кој се утврдуваат стратегиите на земјата-кандидат по одделни компоненти (Анекс 10). Динамиката на користење и структурата на финансирање на овие средства се прикажани на Графикон 4.7, а финансиската рамка се однесува на направени буџетски алокации за повеќегодишен буџетски период од 2007 до 2013 година. Притоа, средствата се кумулираат и се трошат во временска рамка од N+3 години, каде што N е годината на одобрување. Инвестициите со средствата ИПАРД се вршат според принципот на партнерско кофинансирање. Тој предвидува половина од средствата да бидат обезбедени од јавни фондови (од кои 25% од буџетот на РМ и 75% од ИПАРД), а другата половина да ги обезбеди инвеститорот како сопствено учество.²³¹ Практично, инвеститорите учествуваат со 50%, ЕУ со 37,5%, додека државата учествува со 12,5% од вкупната вредност на инвестициите. Притоа, клучно

²³¹ Агенција за финансиска поддршка во земјоделството и руралниот развој, Програма ИПАРД 2007-2013.

е што клиентот треба однапред да ја финансира вкупната вредност на инвестицијата (100%), за да може да добие поврат од јавните фондови во висина од 50% од вредноста на инвестицијата. Под претпоставка да се реализира целата програма ИПАРД, што изнесува 87,5 милиони евра, вкупната вредност на сите инвестиции би изнесувала значителни 175 милиони евра.

Графикон 4.7: Алокација на средствата ИПАРД за Македонија по години од 2007 до 2013 година (во мил. евра)



Извор: АФПЗРР и МЗШВ.

Програмата ИПАРД во Република Македонија се однесува на следните приоритетни оски:²³²

- Приоритетна оска 1 – Подобрување на конкурентноста преку реструктурирање и воведување на стандардите на ЕУ: инвестиции на фарма и преработка и маркетинг.
- Приоритетна оска 3 – Развој на руралната економија.

Владата на Република Македонија иницијално ги определи секторите месо и млеко, овошје и зеленчук и грозје и вино како приоритети што ќе бидат поддржани со ИПАРД. Во рамките на Приоритетната оска 1, во моментот акредитирани се две мерки – 101 и 103.

Со Мерката 101 (Инвестиции на земјоделските стопанства со цел нивно реструктурирање и надградба за достигнување на стандардите на ЕУ) се

²³² Ibid.

поттикнува инвестирање во земјоделските капацитети за примарно производство, како капитално финансирана шема што треба да придонесе за подобрување на нивната ефикасност и нивната конкурентност. Инвестициите од оваа мерка треба да влијаат врз подобрување на конкурентноста во земјоделскиот сектор на домашниот и странскиот пазар. Како корисници на средствата се предвидени индивидуални фарми, земјоделски кооперативи, правни лица (МСП) кои се занимаваат со земјоделска дејност, кои ги исполнуваат минимум националните стандарди за активноста за која аплицираат и кои ќе прикажат зголемена економска одржливост на крајот од инвестицијата.

Мерката 103 (Инвестиции за преработка и маркетинг на земјоделските и рибните производи со нивно реструктурирање и надградба за достигнување на стандардите на ЕУ) има цел зајакнување на капацитетите на агропреработувачката индустрија, подобрување и рационализација на производствените процеси и маркетингот на прехранбените производи и зајакнување на снабдувачкиот синџир во рамките на приоритетните потсектори. Како потенцијални корисници на средствата од оваа мерка се токму МСП од агроиндустрискиот комплекс.

Во рамките на Приоритетната оска 3 веќе се реализира *Мерката 302 (Диверзификација и развој на економски активности во рурални средини)*, што е наменета за индивидуални фарми и микропретпријатија, во делот за инвестиции во областа на рурален туризам, мали преработувачки капацитети на фарма за традиционални производи, занаетчиски дејности и услуги поврзани со земјоделството и руралната популација.

Реализацијата на програмата ИПАРД почна на крајот на 2009 година со објавувањето на првиот јавен повик за аплицирање од страна на потенцијалните корисници.²³³ Заклучно со септември 2012 година објавени се вкупно седум јавни повици. Според информациите презентирани од страна на надлежните институции, Агенцијата за финансиска поддршка во земјоделството и руралниот развој и Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство на Десеттиот комитет за следење на ИПАРД, одржан во јули 2012 година, доколку се направи споредба на податоците за секој јавен повик, карактеристично е дека интересот на барателите се намалува, додека квалитетот на поднесените барања се подобрува. Само за споредба, по првиот јавен повик доставени се 113 барања, од кои 106 или

²³³ Ibid.

97% се одбиени, додека со четвртиот јавен повик доставени се вкупно 60 барања, од кои 37 барања или 61% се одбиени.

Малите и средните претпријатија како потенцијални корисници на средствата ИПАРД најмногу се опфатени со Мерката 103 – Инвестиции во преработка и маркетинг на земјоделски и рибни производи за достигнување на стандардите на Заедницата, во чиешто рамки заклучно со крајот на 2011 година се одобрени вкупно 37 проекти со вкупна вредност од 9,1 милион евра. Во рамките на Мерката 302 – Диверзификација и развој на рурални економски активности, сите 9 одобрени барања се однесуваат за поддршка на микропретпријатија во рурални средини. Вкупната вредност на одобрените проекти изнесува 850 илјади евра.

Од аспект на средствата, податоците наведени во Годишниот извештај за спроведување на програмата ИПАРД 2007-2013 на Република Македонија²³⁴ укажуваат на слаба искористеност на овие средства од претпристапната помош на ЕУ.

Табела 4.3: Реализацијата на средствата ИПАРД во Македонија во периодот од 2007 до 2011 година

Алоцирани			Одобрени			Исплатени		
Вкупно	ЕУ (75%)	РМ (25%)	ЕУ	РМ	% ЕУ	ЕУ	РМ	%ЕУ
63.333.333	47.500.000	15.833.333	5.241.160	1.747.053	11%	1.023.019	340.981	2%

Извор: Адаптирани податоци од МЗШВ.

Од вкупно алоцираните средства за периодот од 2007 до 2011 година, вкупниот износ на одобрени барања изнесува околу 7 милиони евра, од кои 5,25 милиони евра е учество на фондовите на ЕУ. Од вкупно одобрените барања исплатени се само 34, чијашто вкупна вредност изнесува 1,4 милиони евра, додека учеството на фондовите на ЕУ изнесува околу 1 милион евра или само 2% од вкупно алоцираните средства за анализираниот период.

Правилото за финансирање N+3 налага алоцираните средства ИПАРД од 2008 година да се исплатат на барателите најдоцна до крајот на 2011 година, додека рокот за исплата на средствата од 2007 година е до крајот на 2010 година. Според

²³⁴ Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство, Тело за управување со ИПАРД, Годишен извештај за спроведување на програмата ИПАРД 2007-2013 на Република Македонија, јуни 2012, Скопје.

Повеќегодишниот индикативен плански документ (Анекс 10), алокациите за 2007 и 2008 година изнесуваат 2,1 милион евра и 6,7 милиони евра или вкупно 8,8 милиони евра, што доколку не се исплатат до крајот на 2011 година пропаѓаат.

Со оглед на податокот објавен од страна на МЗШВ, според кој заклучно со 31.12.2011 година исплатени се вкупно 1.023.019 евра од европските средства, произлегува констатацијата дека од вкупните средства на програмата ИПАРД (87,5 милиони евра) Македонија веќе изгубила 7,7 милиони евра неповратна помош од ЕУ.

Врз основа на досегашното искуство во реализацијата на програмата ИПАРД, како и направените анализи од страна на надлежните институции, детектирани се неколку клучни проблеми на кои се темели слабата искористеност:

- непостоење на координираност и соработка на институционално ниво во издавањето на потребните документи за апликација за средствата ИПАРД;
- слаба информираност на потенцијалните корисници за критериумите на програмата ИПАРД;
- недостиг на квалитетни советодавни услуги;
- проблеми поврзани со добивање дозволи/одобренија за градба;
- обезбедување на потребните финансиски средства за реализација на 100% од вредноста на инвестицијата.

Принципот на партнерско кофинансирање го отежнува пристапот на МСП до средствата ИПАРД поради ограничената достапност до изворите на капитал потребни за претходна реализација на инвестициите. Малиот обем на сопствена домашна акумулација на средства, неликвидноста и проблемите со пристапот до кредити на секторот на МСП ќе влијае на степенот на искористеност на овие фондови.

Успешното искористување на фондовите ИПАРД ќе се согледа само со квалитетни инвестиции што ќе придонесат за воведување на нови методи на производство и ќе го поттикнат претприемништвото. Тоа ќе биде многу поважен развоен импулс, отколку квантитативниот обем на искористеност на средствата. За реализација на овие инвестиции неопходно е зголемување на обемот и достапноста на кредитни средства, унапредување на знаењето, информираноста и транспарентноста за состојбите во земјоделството, максимална примена на

принципот на партнерство на сите заинтересирани страни и изградба и подигање на апсорпцискиот и административниот капацитет.

4.2. МЕЃУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИСКИ ИНСТИТУЦИИ И ПОДОБРУВАЊЕТО НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИРАЊЕ НА МСП

Меѓународните финансиски институции²³⁵ имаат значајна улога во подобрувањето на пристапот до финансиски средства на МСП во земјите како Македонија. Овие институции се некогаш во подобра позиција од државата во остварувањето на оваа улога поради моделот на спроведување на активностите преку посредници, обезбедувањето на техничка поддршка, ефикасност на трошоци, мотивирање и одржливост.

Меѓународните финансиски институции имаат создадено широко портфолио на кредити и инвестиции на МСП. Програмите за финансирање на МСП обично комбинираат неколку приоритетни области: развој на приватниот сектор, поддршка за пристап до финансии и развој на МСП. Тешко е да се утврди вкупниот износ на средства алоциран од страна на меѓународните финансиски институции токму за таа намена. Важно е да се нагласи дека покрај обезбедувањето на финансиски средства овие институции инвестираат во обезбедувањето поддршка во креирањето политики, градењето капацитети и техничка помош.²³⁶ Се очекува дека активностите на меѓународните финансиски институции поврзани со МСП ќе се зголемуваат и во наредните години, што претставуваше и предмет на договор помеѓу владите и меѓународните финансиски институции на состаноците на групата Г20.

Основните видови финансирање на МСП од страна на меѓународните финансиски институции вклучуваат:

- *Кредитни линии.* Кредитните линии претставуваат заеми на посреднички банки и финансиски институции, што понатаму ги насочуваат овие средства како кредити на МСП за финансирање на нивните инвестициски проекти.
- *Гаранции.* Меѓународните финансиски институции обезбедуваат гаранција за дел од кредитниот ризик на банките-посреднички со преземање обврска да го

²³⁵ Меѓународни финансиски институции во овој контекст вклучуваат и билатерални финансиски институции, односно развојни финансиски институции.

²³⁶ IFC, World Bank Group (2010), "Scaling-Up SME Access to Financial Services in the Developing World", Financial Inclusion Experts Group, SME Finance Sub-Group, International Finance Cooperation, G 20 Seoul Summit.

надоместат неотплатениот износ од кредитот, доколку кредитокорисникот не го стори тоа во предвидениот рок. Гаранциите можат да бидат парцијални и целосни и можат да се однесуваат за поединечен кредит или за целото портфолио.

- *Капитални вложувања.* Меѓународните финансиски институции обезбедуваат средства на приватни капитални фондови што заедно со средствата прибрани и од страна на приватни инвеститори ги инвестираат како капитални вложувања во фирми од земјите во развој. Преку овие вложувања фондовите се стекнуваат со дел од сопственоста на МСП, а со МСП обезбедуваат средства неопходни за нивните пораст и развој.

Улогата на меѓународните финансиски институции во поддршката на секторот на МСП преку финансиски посредници треба да биде од привремен карактер, односно откако ќе се изгради соодветно ниво на капацитет кај финансиските посредници за работа со соодветната група клиенти, тие треба да продолжат самостојно со сопствени средства да ги финансираат МСП. Соодветно на тоа, со стабилизирање на економската состојба во Македонија и приближување кон евроатлантските интеграции, средствата од меѓународните и билатералните донатори наменети за поддршка на секторот на МСП ќе секнуваат и кредитната поддршка сè повеќе ќе се препушта на деловните банки.

Меѓутоа, во услови на глобална финансиска криза банките значително го намалија кредитирањето, со што се наруши таа одржливост во финансирањето на МСП. Кредитите имаат голема улога за развој на приватниот сектор и генерирање на вработеност, па оттука како неопходни се утврдија активностите на меѓународните финансиски институции во обезбедување поддршка за надминување на овие проблеми.

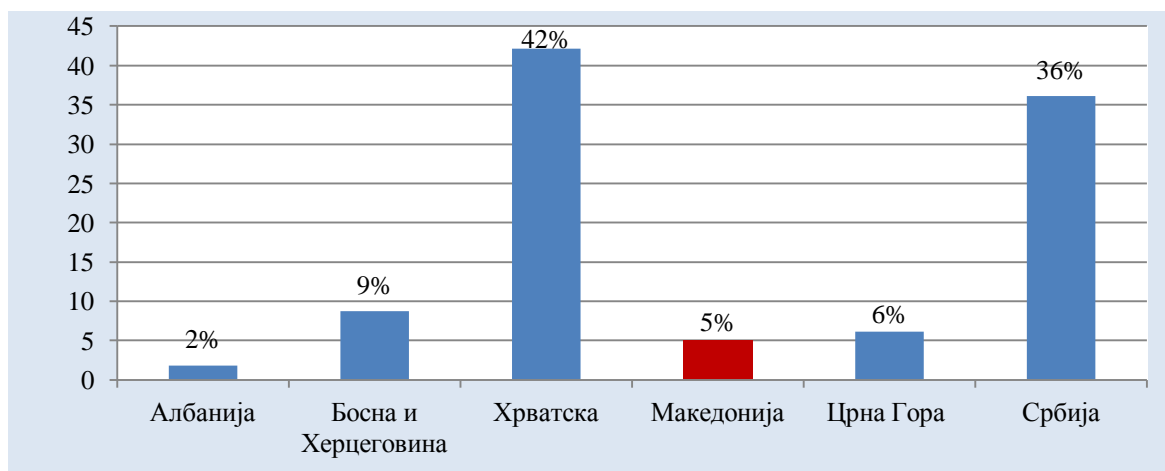
4.2.1. Заеднички акциски план за поддршка на банкарските системи и кредитирањето на реалниот сектор во земјите од Централна и Источна Европа (Joint IFI Action Plan)

Покрај поединечните активности на меѓународните финансиски институции, во 2009 година, како резултат на глобалната финансиска криза се формираше заедничка иницијатива на ЕБРД, Групацијата ЕИБ и Групацијата на Светската банка (ИБРД, ИФЦ и МИГА) наречена Заеднички акциски план за поддршка на

банкарските системи и кредитирањето на реалниот сектор во земјите од Централна и Источна Европа (Joint IFI Action Plan), со кој беше планирано во периодот од 2009 до 2010 година да се обезбеди значителна финансиска поддршка на банките, со цел зголемување на кредитирањето на МСП. Финансиската рамка за спроведување на овој план првично беше утврдена на 24,5 милијарди евра, што на крајот достигнаа 33 милијарди евра.²³⁷ Финансиската поддршка беше надолполнета и со активности во насока на координација на националните антикризни мерки и дијалогот помеѓу клучните партнери, во соработка со Меѓународниот монетарен фонд и главните европски институции.

Вкупните средства финансирани во регионот на ЈИЕ изнесуваат речиси 2,5 милијарди евра, а нивната распределба може да се види од Графикон бр. 4.8, според кој најголем дел од средствата се реализирани во Хрватска и Србија.

Графикон 4.8: Структура на средствата од Заедничкиот акциски план на Меѓународните финансиски институции по земји од ЈИЕ (во %)



Извор: EBRD *et al.* (2011), “Final Report on the Joint IFI Action Plan”.

Македонија искористи 125 милиони евра од оваа заедничка иницијатива на меѓународните финансиски институции, од кои најголем дел или 75 милиони евра се од Групацијата ЕИБ, 40 милиони евра се од Групацијата на Светската банка (ИБРД, МИГА и ИФЦ) и 10 милиони евра се од ЕБРД, што може да се види од Табела 4.4 во продолжение. Важно е да се посочи дека Македонија не искористи многу средства

²³⁷ EBRD, EIB Group, WB Group (2011), “Final Report on the Joint IFI Action Plan”.

од оваа иницијатива, во споредба со другите земји од регионот, на пример Србија, Хрватска и Босна и Херцеговина.

Табела 4.4. Структура на средствата од Заедничкиот акциски план по земји од ЈИЕ и МФИ

(во мил. евра)

	ЕБРД	ЕИБ	ИБРД	МИГА	ИФЦ	Вкупно
Албанија	25	0	-	19	2	46
Босна и Херцеговина	70	82	52	10	4	218
Хрватска	146	305	141	456	-	1.048
Македонија	10	75	6	10	24	125
Црна Гора	6	56	79	-	11	152
Србија	213	335	129	175	47	899
Вкупно ЈИЕ	470	853	407	670	88	2.488

Извор: EBRD *et al.* (2011), “Final Report on the Joint IFI Action Plan”.

4.2.2. Активности на меѓународните финансиски институции во Македонија

Во услови кога сè повеќе се актуализира проблемот на МСП во пристапот до банкарските кредити, важно е да се направи подетална анализа на расположливите кредитни линии финансирани од страна на меѓународни и билатерални финансиски институции, што се реализираат преку деловните банки и некои небанкарски финансиски институции. Покрај кредитните линии постојат и одредени донаторски проекти преку кои се обезбедуваат грант-средства за македонските компании. Според некои податоци, околу 75 милиони евра кредитни линии стојат на располагање на македонските компании, вклучувајќи долгорочни кредити за подобрување на енергетската ефикасност, инвестирање во обновливи извори на енергија, заштита и безбедност при работа, инвестиции во екологијата и во квалитетот на производите и услугите, па сè до краткорочни кредити за обртни средства. Во продолжение се презентирани активностите на повеќе меѓународни финансиски институции во Македонија, токму во обезбедувањето поддршка за подобрување на пристапот до финансирање на МСП, а деталните услови во врска со нивната реализација се дадени во Анекс 11.

1. Светска банка

Тековната поддршка од Светската банка за Македонија се реализира во согласност со Стратегијата за партнерство на Република Македонија со Светската банка за периодот од 2011 до 2014 година во износ од 200 милиони долари. Во моментот се активни 11 проекти во вкупна вредност од 430,3 милиони долари фокусирани на зајакнување на конкурентна способност, подобрување на макроекономското окружување, зајакнување на економскиот пораст преку зголемување на вработеноста, подобрување на деловното окружување и инфраструктурата.²³⁸

Кредитната поддршка на Светската банка наменета за МСП се реализира почнувајќи од 1996 година преку два заема за развој на приватниот сектор (ПСДЛ 1 и ПСДЛ 2). Вкупната вредност на овие заеми изнесува 37 милиони долари и тие се реализираа преку вклучени банки, а кредитните линии се администрираа од страна на единицата АПЕКС во НБРМ, формирана за таа цел. Преку овие две кредитни линии вкупно беа поддржани 156 проекти. Од отплатите на заемите се формираше револвинг-фонд во банките, што се репласира за истите намени и целни групи. На пример, Охридска банка АД Скопје одобрува кредити за МСП од револвинг-фондот на кредитните линии за финансирање на основни и обртни средства ПСДЛ со рок на отплата до пет и три години, соодветно. Каматната стапка се формира како збир од каматата кон Светската банка – шестмесечен ЛИБОР, провизија од 0,5% за администраторот на кредитната линија и маржата на банката, што во овој случај во просек изнесува околу три процентни поени.

а) Проект за одржлива енергија – Грант за обновлива енергија ГЕФ (Global Environmental Fund – GEF)

Основна цел на овој проект е поттикнување на инвестициите за зголемување на енергетската ефикасност и поголемо искористување на обновливите извори на енергија преку отстранување на институционалните и финансиските бариери, создавање на институционален капацитет и механизми за финансирање.

Овој проект почна со имплементација во 2007 година и треба да заврши во 2012 година. Преку проектот се обезбедени грант-средства во износ од 5,5 милиони долари, од кои 3,7 милиони долари се наменети за компонентата Финансиски

²³⁸ World Bank, официјална интернет-страница.

инструмент за одржлива енергија (Sustainable Energy Financing Facility – SEFF). Погolem дел од овие средства, односно 2,5 милиони долари, заедно со предвиденото кофинансирање од страна на МБПР во износ од 2,5 милиони долари, се наменети за кредити за енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија. Со останатите средства во износ од 1,2 милиони долари е предвидено формирање на гарантен инструмент за овие кредити.²³⁹

б) ИФЦ

Меѓународната финансиска корпорација (ИФЦ), како најголем мултилатерален извор на заеми и финансирање со акционерски капитал за проекти за приватниот сектор во земјите во развој, го поттикнува одржливиот развој на приватниот сектор. Портфолиото на ИФЦ во Македонија со состојба на 31.06.2012 година изнесува 89 милиони долари.²⁴⁰ Активностите на ИФЦ во надминување на проблемот со пристапот до финансирање на македонските МСП вклучуваат финансирање на кредитни линии за МСП што се реализираат преку вклучени банки. Во моментот активни се кредитни линии МСП финансирани од ИФЦ преку НЛБ Тутунска банка АД Скопје и Охридска банка АД Охрид.

2. Европска инвестициска банка

Заради исклучителното значење на МСП за националните економии, еден од главните приоритети на ЕИБ е поддршка на МСП и за таа цел во периодот од 2009 до 2011 година повеќе од 180.000 МСП биле корисници на кредитни средства од ЕИБ, чијшто износ за овој период достигнал 33 милијарди евра.²⁴¹ Кредитите од ЕИБ се реализираат преку комерцијални банки.

Република Македонија користи кредити од ЕИБ, почнувајќи од 1997 година, за финансирање на повеќе инфраструктурни проекти, но и за поддршка на МСП. Вкупниот износ на кредитите од ЕИБ одобрени на Република Македонија изнесува нешто повеќе од 560 милиони евра, од кои 290 милиони евра се наменети токму за финансирање на МСП.²⁴² Првиот проект наменет за МСП е Проектот за глобално финансирање на мали и средни претпријатија и инфраструктурни проекти во износ

²³⁹ Global Environment Facility.

²⁴⁰ International Finance Corporation.

²⁴¹ European Investment Bank.

²⁴² Ibid.

од 20 милиони евра (Глобален заем АПЕКС). Договорот за заем е склучен во 2001 година и средствата беа наменети за кредитирање на МСП преку вклучени комерцијални банки. Кредитната линија беше администрирана од страна на единицата АПЕКС во НБРМ, а кредитите се пласираа преку Комерцијална банка, НЛБ Тутунска банка и Охридска банка.

а) Проект за финансирање на мали и средни претпријатија и други приоритетни проекти (прва, втора и трета фаза)

Најзначајната поддршка од ЕИБ за финансирање на МСП се трите кредитни линии одобрени на МБПР, во периодот од 2009 до 2012 година. Овие средства во износ од вкупно 250 милиони евра се наменети во целост за кредитирање на нови проекти во МСП, нови вработувања, зголемена ликвидност на стопанството и зголемен извоз. Овие кредитни линии подетално се разработени во Глава 5.

б) Глобален заем на НЛБ Тутунска банка АД Скопје (Tutunska Banka Global Loan)

Во 2006 година ЕИБ ѝ одобри на НЛБ Тутунска банка АД Скопје кредитна линија во износ од 20 милиони евра за финансирање проекти на МСП. Основната цел на оваа кредитна линија е да се подобри пристапот до долгорочни поволни кредити за МСП. Кредитната линија е повлечена во две транши: 10 милиони евра во 2006 година и 10 милиони евра во 2008 година.²⁴³

3. Европска банка за обнова и развој

Главните активности на Европската банка за обнова и развој во делот за финансирање на МСП се опфатени со неколку програми и генерално вклучуваат неколку инструменти: кредитни линии, лизинг и директни капитални вложувања. ЕБРД во Македонија досега има финансирано 77 проекти во вкупен износ од речиси 1 милијарда евра, со чијашто реализација се мобилизирани дополнителни 1 милијарда евра.²⁴⁴ Фокусот на активностите на ЕБРД во Македонија е во сегментот на индустријата, трговијата и агробизнисот, енергетиката, финансиските институции, вклучувајќи инвестиции и кредитни линии за МСП преку финансиски

²⁴³ European Investment Bank.

²⁴⁴ European Bank for Restructuring and Development.

посредници, и инфраструктурата. Само 9% од вкупните средства на ЕБРД во Македонија се алоцирани за инвестиции во МСП преку финансиски посредници.

Во насока на обезбедување на кредитни средства за МСП во регионот на Западен Балкан, ЕБРД спроведува две главни програми: Програма за поддршка на приватниот сектор во Западен Балкан (Western Balkans Private Sector Support Facility – PSSF) и Програма за финансирање на одржлива енергија за Западен Балкан (EU/EBRD Western Balkans Sustainable Energy Financing Facility – WeBSEFF).

а) Програма за поддршка на приватниот сектор во Западен Балкан (Western Balkans Private Sector Support Facility – PSSF)

Програмата за поддршка на приватниот сектор во земјите од Западен Балкан почна да се реализира во текот на 2010 година. Вкупната вредност на оваа програма е 110 милиони евра и тие се наменети за кредитни линии за МСП со цел зголемување на нивната конкурентност за настап на домашните и странските пазари.²⁴⁵ Директни клиенти на ЕБРД се деловните банки, што понатаму ги пласираат средствата на крајните корисници. Рамката за Македонија е предвидено да изнесува 15 милиони евра. Корисници на средства од оваа програма се Халкбанк АД Скопје (3 милиони евра), Охридска банка АД Охрид (5 милиони евра) и Шпаркасе банка Македонија АД Скопје (5 милиони евра). Кредитните линии се придружени со грант-средства наменети за зајакнување на капацитетот на банката за кредитирање на МСП, како и техничка помош од страна на Европската комисија и Мултидонаторскиот фонд за Западен Балкан.

б) Програма за финансирање на одржлива енергија за Западен Балкан (WeBSEFF)

Во 2006 година ЕБРД ја стартуваше Иницијативата за одржлива енергија (Sustainable Energy Initiative) насочена кон зголемување на инвестициите на банката во делот на енергетска ефикасност и обновлива енергија. Како дел од оваа иницијатива ЕБРД ја разви Програмата за финансирање на одржлива енергија за Западен Балкан (WeBSEFF). Оваа програма за финансирање на одржлива енергија за

²⁴⁵ Ibid.

Западен Балкан се состои од две комплементарни компоненти: програма за директно финансирање и кредитна линија.²⁴⁶

Програмата за директно финансирање обезбедува специјално дизајнирани продукти за финансирање на енергетски проекти на приватни правни субјекти кои ги исполнуваат критериумите за МСП. Програмата се спроведува во Македонија, Албанија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Хрватска и Србија. Висината на индивидуалните заеми се движи од 1 до 6 милиони евра, но не повеќе од 65% од вкупните инвестициски трошоци. Рокот на отплата е до 12 години со вклучен соодветен грејс-период, а обезбедувањето зависи од типот на инвестицијата.

Кредитната линија WeBSEFF претставува заедничка соработка на ЕБРД и ЕУ во износ од вкупно 60 милиони евра и е наменета за кредитирање фирми од Западен Балкан со значителен потенцијал за заштеда на енергија или потенцијал за искористување на обновливи извори на енергија. Кредитите во износ до 2 милиони евра треба да им помогнат на стопанствениците да ги намалат трошоците за енергија и да ја зголемат својата конкурентност. Проектите можат да бидат „самостојни“ или како дел од поголеми инвестиции на фирмата. Корисниците на оваа кредитна линија имаат право да аплицираат за грант-средства за дел од инвестицијата по завршување на проектот, во износ од 15 или 20%. Кредитната линија WeBSEFF се реализира во Македонија, Босна и Херцеговина и Србија преку вклучени деловни банки. Кредитите што ги нуди овој фонд се во износ од 90.000 до 2 милиони евра, со рок на враќање од пет години доколку средствата се наменети за инвестиции во енергетска ефикасност и од пет до десет години ако се инвестира во обновливи извори на енергија. Во Македонија оваа кредитна линија се реализира преку три банки: Охридска банка АД Охрид, Халкбанк АД Скопје и НЛБ Тутунска банка АД Скопје, а кредитните услови ги утврдува секоја банка поединечно во зависност од инвестицијата. Според последните објавени податоци, на ниво на регион одобрени се вкупно 122 проекти за финансирање во износ до 58,8 милиони евра.²⁴⁷ Во Македонија, според информациите од локалните претставници на WeBSEFF, постои многу мала заинтересираност за оваа кредитна линија.

²⁴⁶ European Bank for reconstruction and development, Western Balkans Sustainable Energy Financing Facilities.

²⁴⁷ Western Balkans Sustainable Energy Financing Facility.

в) Платформа за МСП за Западен Балкан (Western Balkans SME Platform)

Европската банка за обнова и развој заедно со други инвеститори (ЕУ, ЕИБ, ЕИФ) во текот на 2011 година почна иницијатива за подобрување на пристапот до финансии на иновативните МСП во земјите од Западен Балкан. Платформата предвидува креирање на неколку нови инструменти: Фонд за капитални вложувања (Enterprise Innovation Fund), Фонд за ризични вложувања (Enterprise Expansion Fund) и Гарантен фонд, во вкупен износ од околу 140 милиони евра.²⁴⁸

Основните очекувани ефекти од оваа иницијатива се зголемување на достапноста на приватни фондови за капитални вложувања и фондови за ризичен капитал (private equity and venture capital) за МСП, подобрување на стандардите за водење бизнис, трансфер на знаење и вештини и експанзија на пазарот. Целна група на програмата се МСП од Западен Балкан и тие можат да аплицираат за капитални и ризични вложувања или за гаранција со која ќе се поддржи нивното барање за кредит во некоја банка.

г) Европски фонд за Југоисточна Европа – ЕФСЕ (European Fund for South-East Europe – EFSE)

Европскиот фонд за Југоисточна Европа претставува јавно-приватно партнерство што вклучува донатори, меѓународни финансиски институции и приватни институционални инвеститори (пензиски фондови, осигурителни компании). ЕФСЕ е регистриран во Луксембург како инвестициска компанија.²⁴⁹

Основната улога на овој фонд е обезбедување на одржливо финансирање на внимателно селектирани финансиски институции со цел кредитирање на МСП и домаќинства со ниско ниво на приходи, што имаат лимитиран пристап до финансиски услуги. Партнери на ЕФСЕ се деловни банки, микрофинансиски организации и небанкарски финансиски институции. ЕФСЕ е присутен во 15 земји, вклучувајќи ги земјите од регионот на Југоисточна Европа, како и Грузија, Молдавија, Белорусија, Ерменија, Украина и Азербејџан.

Идејата за формирање на ваков фонд потекнува од Европската комисија и Европската агенција за реконструкција (ЕАР) во доцните деведесетти години, чијашто основна идеја била да се даде поддршка во поствоената реконструкција на

²⁴⁸ European Bank for Reconstruction and Development.

²⁴⁹ European Fund for South-East Europe, официјална интернет-страница.

Босна и Херцеговина, Црна Гора и Србија со Косово, преку револвинг-кредитни шеми за банкарски и небанкарски финансиски институции.

Вкупните средства во износ околу 120 милиони евра биле обезбедени од Австрија, Германија, Швајцарија, Европската комисија и ЕАР. Заклучно со 2005 година преку овој фонд биле одобрени 29.000 кредити во вкупна вредност од 188 милиони евра, преку 28 вклучени финансиски институции. По направената евалуација на влијанието на овој инструмент, донесен е заклучок дека користењето на средствата од фондот влијаело на зголемувањето на кредитното портфолио за МСП на вклучените финансиски институции. Меѓутоа, констатирано е дека сè уште постои разлика помеѓу понудата на финансиски средства и побарувачката од страна на МСП, што ја потврдило потребата од обезбедување на дополнителни средства за оваа намена.

Така, на 15.12.2005 година, од страна на ЕБРД, ИФЦ, КФВ и Холандската развојна финансиска компанија – ФМО, формиран е ЕФСЕ со основачки капитал од 147 милиони евра. Институционализацијата на постконфликтниот „Европски фонд“ во ЕФСЕ овозможи продолжување на целите на овој инструмент, т.е. обезбедување на рефинансирање на локални банкарски и небанкарски финансиски институции со цел поддршка на развојот на приватниот сектор, особено МСП, руралните бизниси и домаќинствата.

За да можат да соработуваат со ЕФСЕ, финансиските институции треба да ги исполнуваат однапред дефинираните критериуми за селекција, што вклучуваат финансиска стабилност, кредитна способност, бизнис-етика и корпоративно управување. Исто така, тие мораат да ги почитуваат критериумите на ЕФСЕ во однос на целната група за која се наменети средствата. Заклучно со 31.12.2011 година, ЕФСЕ има склучено договори со 50 финансиски институции во регионот на ЈИЕ, како што е прикажано во Табела 4.5.

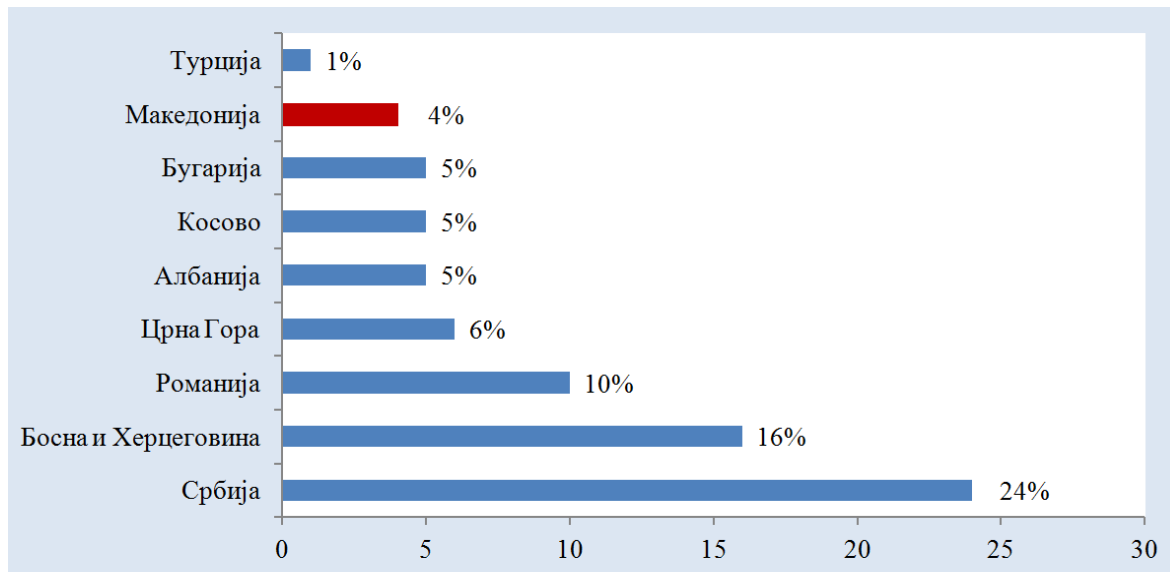
Табела 4.5: Финансиски институции-партнери на ЕФСЕ заклучно со 2011 година

Албанија	Credins Bank, Banka Kombetare Tregtare, ProCredit Bank, Opportunity Albania
Босна и Херцеговина	Fima Banka, Intesa Sanpaolo Banka, NLB Tuzlanska Banka, NLB Razvojna Banka, Nova Banka Banja Luka, Raiffeisen Bank, UniCredit Bank, Volksbank, ProCredit Bank, EKI, MIBOSPO, Mikrofin, Partner, Sunrise
Бугарија	Raiffeisen Bank, ProCredit Bank
Косово	NLB Prishtina, ProCredit Bank, FINCA International, KEP Trust, KRK
Македонија	Халкбанк, НЛБ Тутунска банка, ПроКредит банка
Црна Гора	Crnogorska Komercijalna Banka, Erste Bank Podgorica, NLB Montenegrobanka, Hipotekarna Banka, AgroInvest, Alter Modus
Романија	Banca Comerciala Carpatica, Banca Transilvania, ProCredit Bank, Opportunity Microcredit, Patria Credit, BT Leasing
Србија	Cacanska Banka, Komercijalna Banka, Privredna Banka, Banca Intesa Beograd, Opportunity Bank, ProCredit Bank, ProCredit Leasing, Raiffeisen Bank, Volksbank Serbia
Турција	Alternatifbank

Извор: EFSE.

ЕФСЕ е еден од најголемите светски микрофинансиски инвестициски фондови и заклучно со 31.12.2011 година вкупниот износ на инвестициското портфолио изнесува 736 милиони евра, со што се поддржани над 270.000 бизниси. Просечниот износ на кредит изнесува околу 5.500 евра, а во однос на МСП битно да се нагласи е дека тие учествуваат со 74% во вкупниот број на кредитокорисници со кредит под 10.000 евра. Од вкупниот износ на инвестирани средства со состојба на 31.12.2011 година, регионот на ЈИЕ учествува со 76%, распределени по поединечни земји, како што е прикажано на Графикон 4.9.

Графикон 4.9: Структура на инвестициското портфолио на ЕФСЕ по земји од ЈИЕ со состојба на 31.12.2011 година (во % од вкупниот износ)



Извор: EFSE.

Како што може да се види, најголем дел од средствата или 24% се инвестирани во Србија, потоа следат Босна и Херцеговина, со учество од 16%, и Романија, со 10%. Од вкупните средства пласирани од фондот ЕФСЕ само 4% се инвестирани во Македонија, што изразени во апсолутна вредност изнесуваат околу 30 милиони евра. Активностите на ЕФСЕ во Република Македонија се спроведуваат преку три финансиски институции-партнери: НЛБ Тутунска банка, ПроКредит банка и Халкбанк.

4. УСАИД – фонд на МСП на „Кримсон Капитал“

Во 2002 година УСАИД обезбеди 1,1 милион долари на „Кримсон Капитал“ (Crimson Capital Corporation) од САД за основање на иновативен кредитен фонд за МСП во Македонија. Дополнително беа обезбедени 1,5 милиони долари кредитни средства, што „Кримсон Капитал“ директно ги одобрува како кредити на македонските МСП. Развојната фондација „Кримсон“ во Македонија е регистрирана како непрофитна организација основана од Корпорацијата „Кримсон Капитал“, во чиешто рамки е формиран кредитниот фонд на МСП. Во 2007 година се обезбеди и дополнителна финансиска поддршка за фондот на МСП преку Норвешкиот развоен фонд.

Денес, кога голем број на македонски компании имаат проблеми со краткорочната ликвидност, односно се соочуваат со тешкотии при обезбедувањето на потребниот обртен капитал, постоењето на еден ваков фонд треба да обезбеди директна поддршка на МСП токму во надминувањето на тие проблеми. Основни продукти што ги нуди фондот на МСП на „Кримсон Капитал“ се: краткорочни иновативни кредити, финансирање нарачка за познат купувач, финансирање на извозот и финансирање зделка за домашен пазар. Кредитите се наменети за приватни правни субјекти кои имаат од 5 до 200 вработени, работат најмалку три години и имаат позитивен финансиски резултат. Како обезбедување на кредитите, фондацијата „Кримсон“ прифаќа мениџи, банкарски гаранции, полиси за осигурување на извозот, залог на подвижни предмети и права, лични и корпоративни гаранции и неотповикливи акредитиви. Овие кредитни политики претставуваат одговор на проблемот околу обезбедувањето, поради кој МСП тешко пристапуваат до кредити за обртен капитал.

Според податоците од фондот на МСП од основањето до 2012 година реализирани се кредити во вредност од над 24 милиони долари²⁵⁰, а фондот располага со уште околу 3,5 милиони долари за одобрување на нови краткорочни кредити за МСП. Важно е да се нагласи дека процентот на нефункционални кредити изнесува само 1% од вкупното кредитно портфолио на фондот.

Уште од формирањето, фондот на МСП на „Кримсон Капитал“ беше дизајниран како пазарно-ориентиран инструмент со можност за одржливост преку трансферирање од донаторски проект во независен комерцијален субјект. Денес, фондот работи со самофинансирање, односно приходите од камата и провизии на фондот во целост ги покриваат трошоците на работење.

Иновативните МСП имаат потенцијал да го забрзаат економскиот развој на една земја и за таа цел во 2012 година УСАИД Македонија обезбеди дополнителни 300 илјади долари за фондот на МСП со цел воспоставување Инструмент за иновативно финансирање (Innovation Financing Vehicle) за поддршка на иновативни и старт-ап бизниси. Се очекува со овие средства да бидат поддржани околу 15 иновативни проекти.²⁵¹

²⁵⁰ Crimson Capital, интернет-страница.

²⁵¹ Американска агенција за меѓународен развој, УСАИД Македонија.

5. Македонска развојна фондација за претпријатија

Македонската развојна фондација за претпријатија (МРФП) е невладина и непрофитна фондација, основана во 1998 година од страна на Македонскиот центар за меѓународна соработка. Активностите на МРФП финансиски се поддржани од страна на Владата на Кралството Холандија. Во рамките на МРФП се реализира Програмата за микро и мали претпријатија, чијашто основна цел е зголемување на можностите за самовработување и развој на микробизнисите. Во рамките на оваа програма се спроведуваат активности со цел подобрување на пристапот до финансиски средства, што вклучуваат три типа кредити:

- тип 1, наменет за индивидуални земјоделци преку земјоделски посредници во износ до 10.000 евра по индивидуален земјоделец;
- тип 2, наменет за мали претпријатија (до 20 вработени) во износ до 50.000 евра; и
- тип 3, наменет за микропретпријатија (до 10 вработени) во износ до 20.000 евра.

Кредитите на МРФП се реализираат преку вклучени финансиски посредници. Од основањето на МРФП до крајот на 2011 година исплатени се над 2,1 милијарда денари или околу 35 милиони евра, со што финансиски се поддржани 9.370 клиенти,²⁵² што значи дека просечниот износ на кредит се движи од околу 3.750 евра. Овој износ на средства не е незначителен со оглед на целната група (индивидуални земјоделци, микро и мали претпријатија).

6. Гарантни инструменти

а) Гаранти фонд²⁵³

Единствен гарантен фонд што во моментот функционира во Република Македонија е Гаранти фонд ДООЕЛ Скопје. Гаранти фонд е основан во декември 2001 година од страна на непрофитната организација Центар за поддршка на развојот на МСП – Скопје, а со финансиска и техничка поддршка од страна на Шведската агенција за меѓународен развој – СИДА. Фондот е оперативен од септември 2002 година. Вкупниот фонд за гаранции, што функционира како

²⁵² Македонска развојна фондација на претпријатијата, Годишен извештај за 2011 година.

²⁵³ Доколку не е наведено поинаку, податоците во овој дел се добиени директно од Гаранти фонд ДООЕЛ Скопје.

револвинг-фонд, изнесува 2,2 милиони евра, од кои 0,58 милиони евра се грант од СИДА, а 1 милион евра се наменски кредит од СИДА одобрен со многу поволни кредитни услови. Кредитот доспева за враќање во 2015 година.

Основните цели на Гаранти фонд се: поддршка за формирање и развој на МСП, олеснување на пристапот до финансирање на МСП и земјоделски производители преку надминување на проблемот со обезбедување на финансиски средства, дизајнирање и воведување на нови, иновативни гарантни шеми како одговор на потребите на целната група со крајна цел економски развој и креирање на нови работни места. Во текот на своето работење, а тргнувајќи од потребите на пазарот, Гаранти фондот вовеле повеќе видови гаранции:

1) *Гаранции за кредит.* Гаранциите се издаваат во корист на некоја од банките соработници на фондот. Со гаранцијата се обезбедува 60% од главнината на кредитот, а за останатите 40% клиентот треба да понуди друг тип обезбедување прифатливо за банката. Овие гаранции можат да бидат обезбедувани и необезбедувани, во зависност од тоа дали клиентот приложува обезбедување во корист на Гарантни фонд за износот на издадената гаранција. Вообичаено тоа е таков вид обезбедување што банките не го прифаќаат (на пример, недвижен имот во рурални средини).

2) *Гаранции за снабдувачи.* Гаранциите се издаваат во корист на снабдувачите на опрема и сировини. Клиентот треба да изврши авансно плаќање кон снабдувачот во висина од 25% од купопродажниот договор, а остатокот од вредноста клиентот треба да го плати на рати. Оваа вредност е покриена со гаранција од Гаранти фондот, што значи дека фондот ќе ги покрие трошоците на снабдувачот, доколку купувачот не го плати преостанатиот дел од долгот во предвидениот рок и со предвидената динамика. Ова претставува еден вид на индиректно кредитирање на клиентите. Гаранцијата не смее да надмине 75% од вредноста на купопродажниот договор.

3) *Гаранции за снабдувачи со банкарски кредит.* Овој вид гаранција претставува комбинација од претходните два модела, при што клиентот му плаќа на снабдувачот 30% од договорената вредност на добрата, а за остатокот од 70% Гаранти фондот издава гаранција кон банката каде што клиентот го земал кредитот со цел да му плати на снабдувачот. Максималниот износ на издадена гаранција изнесува 60.000 евра за набавка на опрема и 30.000 евра за набавка на сировини и

репроматеријали, со максимален рок на отплата од пет години (вклучително и грејс-период) и една година, соодветно. Останатите генерални услови за гаранциите се дадени во Табела 4.6.

Табела 4.6: Гаранциски услови по тип на продукт на Гаранти фонд

Продукт	Износ (МКД)	Каматна стапка	Рок на отплата	Провизија	Залог
Гаранции за кредит	До 3.660.000	Ја одредува од банката од каде што се користи кредитот	До 5 години	1,5% административен надомест 2% годишна премија	Подвижен/ недвижен имот, опрема, меница
Гаранции за снабдувачи	До 3.660.000	8%	До 5 години	1% административен надомест 3% годишна премија	Подвижен/ недвижен имот, опрема, меница
Гаранции за снабдувачи со кредит	До 3.660.000	8%	До 5 години	1% административен надомест 3% годишна премија	Подвижен/ недвижен имот, опрема, меница

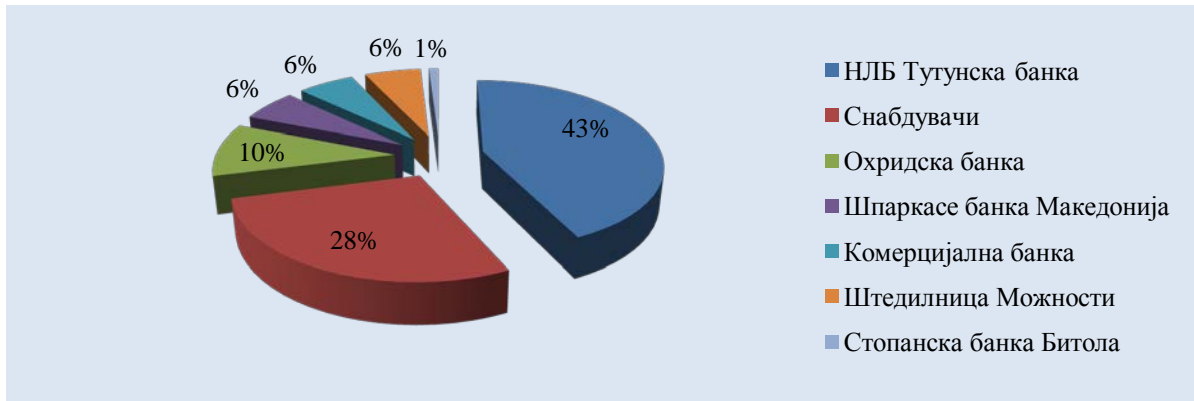
Извор: Гаранти фонд.

Покрај прифаќањето колатерал што не е прифатлив за финансиските институции, клучна предност на Гаранти фондот претставува пониската стапка на колатерализација, од максимум 120%, со што се ослободува дополнителна вредност кај кредитобарателите.

Согласно извештајот на Гаранти фонд, во периодот од септември 2002 до декември 2011 година одобрени се вкупно 256 гаранции, во вкупен износ од речиси 4 милиони евра, со кои се поддржани повеќе од 200 МСП, овозможени се инвестиции во износ од повеќе од 6,5 милиони евра и создадени се над 1.500 работни места. Гаранти фонд не е врзан за конкретна кредитна линија, односно има паралелна процедура за одобрување, независно од банките. Во досегашното работење Гаранти фондот има воспоставено соработка со шест финансиски институции: НЛБ Тутунска банка АД Скопје, Шпаркасе банка Македонија АД Скопје, Комерцијална банка АД Скопје, Охридска банка Societe General Group АД Охрид, Стопанска банка АД Битола и Штедилница „Можности“ ДОО Скопје и со поголем број снабдувачи. Најголем број гаранции 113 или 43% се издадени за кредити одобрени од НЛБ Тутунска банка, 73 гаранции или 28% се издадени од

вториот модел кон снабдувачи, додека учеството на останатите финансиски институции е помало.

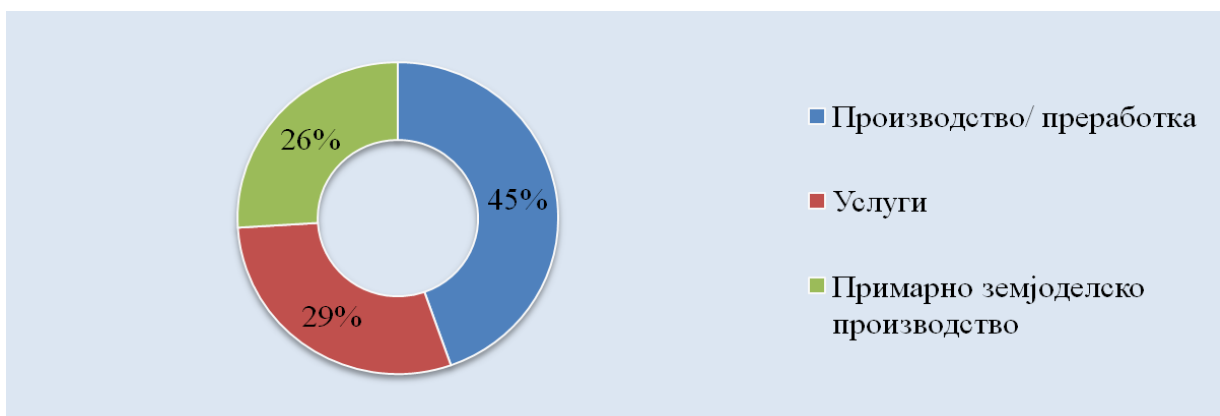
Графикон 4.10: Структура на издадени гаранции од Гаранти фонд според тип на учесници со состојба на 31.12.2011 година



Извор: Гаранти фонд.

Според типот на бизнисот на клиентите, најголем број гаранции (117) се издадени за МСП чијашто основна дејност е производство или преработка, 77 гаранции се за услужни МСП, додека 68 гаранции се одобрени за примарно земјоделско производство.

Графикон 4.11: Структура на издадени гаранции од Гаранти фонд според тип на бизнис со состојба на 31.12.2011 година



Извор: Гаранти фонд.

б) Гарантни механизми финансирани од УСАИД

- Гаранции за заеми за развој на мали и средни претпријатија (SME Development Credit Authority – DCA)

Преку гарантниот механизам за кредити за развој на МСП, УСАИД обезбедува поддршка при обезбедувањето финансии за набавка на основни и обртни средства на МСП што сакаат да го прошират својот бизнис или да обезбедат пристап до нови пазари. Вкупниот износ на гарантниот фонд изнесува 9 милиони долари, а се имплементира преку Унибанка и НЛБ Лизинг во периодот од 2007 до 2014 година. Преку овој гарантен механизам се обезбедува парцијална гаранција во износ од 50% од износот на кредитот, со што се врши поделба на ризикот со вклучените финансиски институции. Според податоците на УСАИД Македонија досега со поддршка на овој гарантен механизам се реализирани над 95 заеми/лизинг-договори на 42 компании во различни сектори, во вкупен износ од над 5,8 милиони долари.²⁵⁴

- Гаранции за заеми за микрофинансирање

Овој инструмент на УСАИД во Македонија е предвидено да се реализира во период од десет години, почнувајќи од 2009 година, со основна цел поддршка на микрофинансиските институции – штедилниците „Можности“ и ФУЛМ, при кредитирањето на микропретпријатија или индивидуалци кои сакаат да ги прошират своите деловни активности или да почнат нов бизнис. Вкупниот износ на гарантниот фонд изнесува 5 милиони долари. Во текот на досегашната реализација преку „Можности“ се исплатени 268 кредити во износ од 1,62 милиони долари, додека ФУЛМ искористи 325.000 долари за вкупно 182 кредити.

²⁵⁴ Американска агенција за меѓународен развој, УСАИД Македонија.

5. ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИРАЊЕТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА: ОСВРТ И ЕМПИРИСКА АНАЛИЗА

Подобрувањето на пристапот до финансирање на МСП во Република Македонија е стратешка определба на Владата на Република Македонија и таа е преточена во конкретни цели и активности во рамките на повеќе документи.

а) Програма за работа на Владата на Република Македонија за периодот од 2011 до 2015 година²⁵⁵

Во состав на економскиот дел од програмата предвидени се реформски политики и мерки во пет основни групи: макроекономска и фискална политика, даночна и царинска политика, унапредување на бизнис-климата и конкурентноста, поттикнување на инвестициите и поддршка на мали и средни претпријатија. Како дел од предвидените активности на Владата што би се одразиле значајно на подобрувањето на пристапот до финансиски средства на МСП се мерките во делот на финансискиот систем, во насока на подобрување на квалитетот на финансирањето и намалувањето на цената на финансиските услуги, како и натамошно подобрување на ефикасноста и конкуренцијата преку влез на нови банки и небанкарски институции во финансискиот сектор. Не помалку значајни се и планираните активности во делот на воспоставување на модерен и конкурентен пазар на капитал преку измени во законската регулатива, со што ќе се овозможи македонските претпријатија да се појавуваат на берзата и да ја користат за стекнување на финансиски средства за реализација на нивните инвестиции преку емисија на акции.

Како клучна мерка во програмата за подобрување на пристапот до финансиски средства за МСП е обезбедувањето на поволни кредити за МСП со повластена (субвенционирана) каматна стапка преку Македонската банка за поддршка на развојот АД. Генерално, Владата дава сè поголемо значење на улогата на Македонската банка за поддршка на развојот АД, преку која се реализираат и други програми за поддршка на МСП. Зголемувањето на извозот останува една од клучните цели на Владата на Република Македонија во наредниот период, па во таа

²⁵⁵ Влада на Република Македонија, Програма за работа на Владата на Република Македонија за периодот од 2011 до 2015 година.

насока предвидени се нови финансиски производи за извозниците што ќе се обезбедат преку МБПР: извозен факторинг и осигурувањето на извозот.

Подолу во оваа глава подетално е презентирано спроведувањето на некои од предвидените мерки за подобрување на пристапот до финансиски средства за МСП.

б) Национална стратегија за развој на МСП

Министерството за економија на Република Македонија е надлежна институција за реализација на зададените цели и приоритети во областа на претприемништвото и малите и средните претпријатија, дефинирани во оваа стратегија. Националната стратегија има цел да го поддржи секторот на МСП преку градење на нова и јакнење на постојната институционална инфраструктура, подобрување на правното окружување и обезбедување на нефинансиски и финансиски услуги.²⁵⁶ Стратегијата за МСП е базирана на Лисабонската агенда, Европската повелба за мали претпријатија, како и Програмата на Владата на РМ и основната цел што треба да биде остварена до крајот на 2013 година е зголемување на вработувањето во МСП и нивното учество во создавање на БДП. Една од мерките за остварување на поставената цел е подобрување на пристапот до финансии. Пристапот до финансиски средства на МСП во стратегијата се оценува како ограничен, поради сложеноста на процедурите на банкарскиот систем и финансиското посредување. Кредитирањето на претпријатијата, особено новите, од страна на комерцијалните банки е несоодветно, поради нивната незаинтересираност и стравот од ризик. За подобрување на пристапот до финансирање на МСП со стратегијата се предвидени повеќе мерки и активности:

- Зголемување на микрофинансирањето, особено за старт-ап бизниси;
- Воспоставување режим на сигурни трансакции во однос на хипотеката, со што ќе се поддржи кредитирањето базирано не само на недвижности туку и на вредноста на целокупната актива;
- Поддршка за отворање на приватни кредитни бироа за соодветно оценување на кредибилитетот на претпријатијата;
- Промоција на алтернативни финансиски инструменти, како и дефинирање на правна рамка за нивно функционирање;

²⁵⁶ Министерство за економија на РМ (2007), Ревидирана национална стратегија за развој на малите и средните претпријатија (2002-2013), Скопје.

- Отворање на инвестициски фондови – еквити фондови, кредитни фондови, фондови за заеднички вложувања и ризичен капитал;
- Поддршка за финансирање на мали извозни претпријатија преку обезбедување заеми со поволни услови за покривање на трошоците поврзани со извозот;
- Намалување на каматните стапки за кредитирање на МСП и намалување на хипотекарните барања;
- Создавање на гарантни фондови и програми;
- Зголемување на странски директни инвестиции.

Горенаведените мерки имаат релативно широк опфат и може да се забележи дека дел од овие мерки се спроведени или, пак, се во фаза на реализација. Сепак, неопходно е да се констатира дека средствата што се издвојуваат на годишно ниво во Министерството за економија за реализација на дефинираните активности во стратегијата се речиси незначителни. Имено, според информациите од Министерството за економија вкупниот буџет за поддршка на МСП за 2013 година изнесува 13,4 милиони денари или само околу 215.000 евра.²⁵⁷ Со програмата за 2013 година не е предвидено спроведување на ниту една од мерките наведени во стратегијата, што се однесуваат за подобрување на пристапот до финансирање на МСП.

в) Националната стратегија за вработување на Република Македонија 2015²⁵⁸

Оваа стратегија ги содржи среднорочните стратегии и предизвици на пазарот на трудот што се однесуваат на периодот од 2011 до 2015 година и при нивно дефинирање се земени предвид политиките што се предвидени да се реализираат во периодот до 2015 година со Програмата на Владата на Република Македонија 2011-2015 година и други стратегии и оперативни документи. Имајќи предвид дека МСП се важен извор на нови работни места, порастот и развојот на постојните и новите иновативни МСП се еден од основните приоритети и цели, дефинирани со Националната стратегија за вработување. Како потесни приоритети за развој на МСП, а со цел создавање на нови работни места, се наведуваат: подобрување на

²⁵⁷ Министерство за економија, официјална интернет-страница.

²⁵⁸ Министерство за труд и социјална политика (2011), Национална стратегија за вработување на Република Македонија 2015, Скопје.

пристапот до финансии, стимулирање на иновативноста и трансферот на технологии, поддршка за почнувањето бизнис, развој на претпријатијата поддржан со финансиски средства соодветни на нивните потреби итн. Како стратешка определба на Владата е поддршката на сектори што имаат потенцијал за зголемување на извозот и отворање на нови работни места.

Дел од оваа стратегија се и програмите за намалување на невработеноста преку обезбедување на финансиска поддршка од страна на државата за почнување на сопствен бизнис, односно програмите за самовработување, детално елаборирани понатаму во оваа глава.

5.1. ИНТЕРВЕНЦИИ НА ДРЖАВАТА ЗА ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ ДО ФИНАНСИРАЊЕ ВО РМ ВО ДЕЛОТ НА ПРАВНАТА И ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ИНФРАСТРУКТУРА

5.1.1. Зголемување на конкуренцијата во банкарскиот сектор

Влијанието на структурата на финансиските институции врз пристапот до надворешно финансирање и економскиот развој е предмет на голем интерес од страна на истражувачите и креаторите политики. Од посебен интерес во овие рамки е конкуренцијата во банкарскиот сектор.

Постојат две спротивставени теории или хипотези во однос на ефектот на степенот на концентрација на банкарскиот сектор врз пристапот до финансирање на претпријатијата. Традиционалното пазарно гледиште (Market Power Hypothesis) е дека повисокиот степен на концентрација на банкарскиот сектор влијае на помала понуда на кредити со повисока цена. Меѓутоа, во последната деценија се разви едно алтернативно гледиште според кое влијанието на конкуренцијата врз кредитирањето зависи од степенот на асиметричност на информациите на пазарот (Information Hypothesis)²⁵⁹. Според оваа хипотеза, зголемената конкуренција во банкарскиот сектор ќе влијае на пониско ниво на кредитирање од причина што банките нема да имаат мотивација да инвестираат во обезбедување информации, особено за малите

²⁵⁹ Dell'Arricia, G. and R. Marquez (2004), "Information and Bank Credit Allocation", *Journal of Financial Economics*, *Journal of Financial Economics* 72, 185-214.

клиенти. Оттука, помалата конкуренција во банкарскиот сектор е поврзана со зголемена понуда на кредити.

Прашањето во врска со влијанието на степенот на конкуренција во банкарскиот сектор врз достапноста до кредити е од значење за МСП поради две основни причини: МСП се почувствителни на проблемите со информациите и се позависни од банките во споредба со големите претпријатија. Дебатата околу поврзаноста на конкуренцијата во банкарскиот сектор и пристапот до финансирање на МСП станува сè поактуелно прашање за креаторите на политики, особено од причина што глобалниот банкарски систем е сè повеќе консолидиран.

Загриженоста на креаторите на политиката околу влијанието на консолидацијата врз конкуренцијата во банкарскиот сектор главно зависи од тоа дали конкуренцијата има позитивно или негативно влијание на пристапот до финансирање на МСП. И покрај значењето и релевантноста на ова прашање не постојат голем број на емпириски истражувања, а заклучоците од постоечките се противречни. Имено, од една страна некои истражувања потврдуваат дека конкуренцијата го подобрува пристапот до кредити²⁶⁰, додека резултатите од други истражувања ја потврдуваат информациската хипотеза.²⁶¹

Според едно од последните истражувања на оваа тема, публикувани од страна на Светската банка во август 2012 година, се потврдува дека слабата конкуренција во банкарскиот систем, мерена преку Лернеровиот индекс (Lerner index), го намалува пристапот до финансирање на претпријатијата.²⁶² Истражувањето, што е спроведено во текот на неколку години на фирми од 53 земји, дополнително потврдува дека влијанието на конкуренцијата врз пристапот до финансирање зависи од окружувањето во кое функционираат банките. Повисокиот степен на финансиски развој и подобриот кредитен информативен систем можат да го намалат негативното влијание на слабата конкуренција.

Карактеристичен е примерот со Холандија, којашто има еден од најконцентрираните банкарски сектори во светот. Најголемите четири банки во Холандија учествуваат со приближно 75-80% во вкупните банкарски активности.

²⁶⁰ Scott J. A. and W. C. Dunkelberg (2005), "Bank Mergers and Small Firm Financing", *Journal of Money, Credit and Banking*, vol. 35, nr. 6, p. 999-1018.

²⁶¹ Petersen, M. A. and R. G. Rajan (1995), "The effect of credit market competition on lending relationships", *Quarterly Journal of Economics* 110, p. 407-443.

²⁶² Love, I.; Martínez Pería, M. S. (2012), "How Bank Competition Affects Firms' Access to Finance", WPS6163, World Bank, Washington D.C.

Честопати од страна на финансиските аналитичари и креатори на политики се посочува за наводно штетен ефект од високата концентрација врз конкуренцијата. Исто така, како што веќе е споменато погоре, од страна на повеќе истражувачи се посочува негативното влијание на концентрираниот банкарски сектор врз можноста на МСП да обезбедат кредит со „разумна цена“.²⁶³ Меѓутоа, неколку направени истражувања во Холандија укажуваат на тоа дека холандските МСП обично не се соочуваат со проблем при обезбедување на поволни кредити за финансирање на планираните инвестиции. Проблемот околу пристапот со финансирање на МСП не е ништо поголем од веќе потврдениот проблем со кој се соочуваат новите бизниси речиси во сите европски земји. Дури постојат и емпириски докази дека холандските старт-ап бизниси полесно добиваат кредит.

Може да се заклучи дека во денешно време конкуренцијата има позитивен ефект за банкарскиот сектор, односно поголемата конкуренција го подобрува пристапот до финансиски услуги. Секако, не треба да се занемари и економијата од обем, што особено во помалите економии автоматски значи повисоко ниво на концентрација.

- Подобрување на конкуренцијата во банкарскиот систем на РМ

Во Република Македонија постои високо ниво на концентрација во банкарскиот систем. Македонскиот банкарски систем се карактеризира со слаба конкуренција, односно има голем број на мали банки што имаат минимално или незначително учество во вкупната актива и вкупните активности и реално не постои некоја изразена конкуренција помеѓу банките, односно малите банки не можат да им конкурираат на големите банки.

Состојбите со конкуренцијата во банкарскиот систем и негативните ефекти од нив се констатирани од страна на надлежните институции и затоа се преземаат различни мерки за подобрување на состојбите. Процесот на консолидација и окрупнување на банкарскиот сектор е поддржан и од страна на НБРМ, којашто постојано ги охрабрува помалите банки да се спојуваат. Во продолжение се презентирани досега преземените мерки од страна на државата во насока на подобрување на состојбите.

²⁶³ Groeneveld, J. M., Boonstra, W. W. (2005), “Competition in a highly concentrated banking sector – Theoretical, empirical and practical considerations for the Netherlands”, Rabobank, p. 1.

1. Измени во законската регулатива за банките

Со почнувањето на процесот на интеграција со ЕУ во 2000 година, се спроведоа значителни реформи во финансискиот сектор на Република Македонија. Во мај 2007 година Собранието го усвои новиот Закон за банки, што е усогласен со директивите на Европската унија,²⁶⁴ со што се изврши поголема либерализација на финансискиот сектор. Имено, се овозможи странските банки да можат да влезат на македонскиот пазар преку отворање филијали со капитал од 2 милиони евра. Оваа измена на регулативата требаше да доведе до зголемување на конкуренцијата во банкарскиот сектор на РМ, што се очекуваше директно да се одрази на обемот и квалитетот на услугите во финансискиот сектор, што во крајна линија се очекуваше дека ќе влијае на подобрување на пристапот до капитал за МСП.

Законските одредби даваат можност, но секако треба да се истакне дека интересот на странските банки за влез на македонскиот банкарски пазар, во која било форма, е детерминиран од можноста за остварување на определено ниво на профит и од нивните процени за потенцијалните ризици од вложувања.

Согласно новите законски одредби, влезот на странските банки во Македонија е овозможен преку инвестирање во постоечка банка или преку отворање филијала. Во периодот од 2007 до 2012 година се реализираа неколку значајни странски инвестиции во банкарскиот сектор преку влезот на светски реномираната групација „Сосиете Женерал“ (Societe Generale Group) во Охридска банка АД Охрид, потоа преземањето на мнозинскиот сопственички пакет на Инвестбанка АД Скопје од страна на Штајермеркише Шпаркасе (Steiermärkische Sparkasse), како и влезот на турската Халкбанк (Halkbank) во Извозно-кредитната банка АД Скопје. Инвестициите на странските банки во Македонија придонесоа за промена на сопственичката структура на банкарскиот сектор во полза на странскиот капитал. Меѓутоа, останува дискутабилно прашањето дали инвестициите на странските банки резултираа со зголемена конкуренција? Реално не можат да се најдат емпириски докази што ќе потврдат некакво позитивното влијание на овие инвестиции врз конкуренцијата во банкарскиот сектор и подобрувањето на состојбите со финансирање на МСП.

Од друга страна, иако измените во законот овозможуваат и директен влез на странска банка преку отворање филијали, досега сè уште нема ниту една таква

²⁶⁴ Закон за банките, Службен весник на РМ, бр. 67/2007, 90/2009 и 67/2010.

реализирана инвестиција. Очекувањата беа дека на македонскиот пазар ќе влезат брендови од типот на „Рајфајзен“ (Raiffeisen), „Хипо“ (Нуро) и други реномирани банки што веќе се присутни во земјите од регионот. Потребно е да се анализираат причините зошто е така. Одговорот можеби треба да се бара во глобалната финансиска криза, што ги принуди банките во ЕУ да се консолидираат, со што сите одлуки за инвестирање се одложуваат. Во моментот не постои поволна клима за експанзија на банкарскиот сектор.

2. Развој на небанкарски финансиски институции

Структурата на финансискиот пазар во Република Македонија од аспект на учесниците на пазарот се карактеризира со изразена доминација на банкарскиот сектор и континуиран недостиг од алтернативни извори на финансирање. Ваквата состојба не кореспондира со реалните потреби од финансиски средства на секторот на МСП, што тешко можат да одговорат на строгите банкарски критериуми. Во исто време тоа значи и неисполнување на европските критериуми, што подразбираат постоење на развиен финансиски сектор способен да ги насочи заштедите во продуктивни инвестиции. Во таа смисла, една од препораките на Европската комисија е Република Македонија да ја зајакне финансиската интермедијација во банкарскиот сектор и да се олесни пристапот до кредитите.

Поаѓајќи од искуството во земјите-членки на ЕУ и препораките на Европската комисија, од страна на надлежните институции беше оценето дека донесувањето на посебна регулатива за небанкарски финансиски институции, што вршат кредитирање во разни форми, ќе придонесе за развој и пораст на овој значаен сегмент на финансискиот пазар, со што финансиските друштва ќе станат алтернатива на банките. За таа цел, на крајот на 2010 година Собранието на Република Македонија го усвои Законот за финансиски друштва со кој се уредија основањето, работењето и надзорот на небанкарски финансиски институции.

Согласно законската регулатива, финансиските активности што ги вршат финансиските друштва се одобрување кредити, издавање и администрирање на кредитни картички, факторинг, издавање гаранции и други дозволени активности, што се опфатени со советување поврзано со финансиските активности, најмување на

подвижен и недвижен имот на трети лица, вклучувајќи и оперативен лизинг.²⁶⁵ Со Законот не е предвидено овие друштва да прибираат депозити, а средствата за своето работење ќе ги обезбедуваат преку зајмување капитал од други друштва на домашниот и на надворешниот пазар. На тој начин се очекува слободните парични средства да се стават во функција на стопанството. Одобрување за основање на овие небанкарски финансиски друштва, супервизија и контрола врз нивното работење ќе врши Министерството за финансии и тие нема да бидат под надзор на Народната банка на Република Македонија.

Очекувањата се дека на овој начин ќе се зголеми понудата и ќе се олесни пристапот до кредити, што на крајот ќе има позитивен ефект врз конкуренцијата, мобилизирањето на надворешни извори за финансирање, економскиот развој и зголемување на вработеноста. Образложението од страна на Министерството за финансии, како предлагач на Законот, е дека строгата регулатива и монополската позиција на банките на финансискиот пазар се причините за регулирање на работењето на таков тип на финансиски институции. Ефектите од донесувањето на овој закон сè уште е рано да се согледаат, од причина што тој е во функција само една година.

5.1.2. Достапност до информации

Во делот на информациската инфраструктура, од страна на државата беа преземени две главни мерки. Прво, Народната банка на РМ го унапреди функционирањето на кредитниот регистар во нејзини рамки, со што се зголемија опфатноста на податоците и ажурноста во нивното користење. Второ, како резултат на иницијативата почната од страна на Министерството за финансии на РМ, во 2011 година се формираше првото приватно кредитно биро во Република Македонија.

- Унапредување на кредитниот регистар во НБРМ²⁶⁶

Воспоставувањето на Кредитниот регистар во рамките на Народната банка на РМ е регулирано со член 39 од Законот за Народната банка на Република

²⁶⁵ Закон за финансиски друштва, Службен весник на РМ, бр. 158 од 09.12.2010 година и Измени на Законот, Службен весник на РМ, бр. 53 од 14.04.2011 година, чл. 4.

²⁶⁶ Доколку не е наведено поинаку, податоците во овој дел се преземени од Народната банка на Република Македонија.

Македонија.²⁶⁷ Согласно овој закон, даватели на информации за потребите на Кредитниот регистар се банките и штедилниците што се обврзани на редовна основа да доставуваат податоци и информации за кредитната изложеност на правните и физичките лица. Исто така, со законот е утврдено дека податоците и информациите од Кредитниот регистар можат да ги користат банките и штедилниците и тие се користат единствено со цел за подобрување на квалитетот на кредитите.

Кредитниот регистар има цел да им помогне на банките и на штедилниците полесно да го оценат ризикот при влегување во кредитни и деловни односи со конкретни фирми и физички лица, што придонесува за зголемување на сигурноста на секоја поединечна банка и штедилница и за понатамошно зголемување на стабилноста на банкарскиот систем во целина.

Содржината и начинот на функционирање на Кредитниот регистар на НБРМ се регулирани со посебна Одлука за содржината и начинот на функционирање на Кредитниот регистар, донесена од страна на Советот на НБРМ²⁶⁸. Со неа прецизно се утврдува видот на информациите што треба да ги содржи кредитниот регистар и се уредуваат правата и обврските на НБРМ, на деловните банки и на штедилниците врзани со начинот на доставување, обработка и користење на информациите од кредитниот регистар. Доставувањето на податоците се врши на месечна основа. Новата Одлука за содржината и начинот на функционирање на Кредитниот регистар, што стапи на сила на 30.09.2011 година, содржи измени и дополнувања на претходната Одлука, за надминување на одредени практични проблеми што се јавија при примената на Одлуката, како и поради натамошно усогласување со одредбите од Законот за заштита на личните податоци.

Со измените се зголеми опфатот на Кредитниот регистар, со што се овозможи создавање на подобра и побогата датабаза на податоци и информации. Најбитни измени со кои се овозможува поефикасно функционирање на кредитниот регистар во НБРМ се:

- Податоците што претходно се доставуваа за изложеност по клиент, сега се доставуваат по кредитна партија.
- Намалување на минималниот износ на задолжување за кој банките и штедилниците се обврзани да доставуваат податоци. Имено, лимитот за

²⁶⁷ Закон за Народната банка на Република Македонија, Службен весник на РМ, бр. 158/2010.

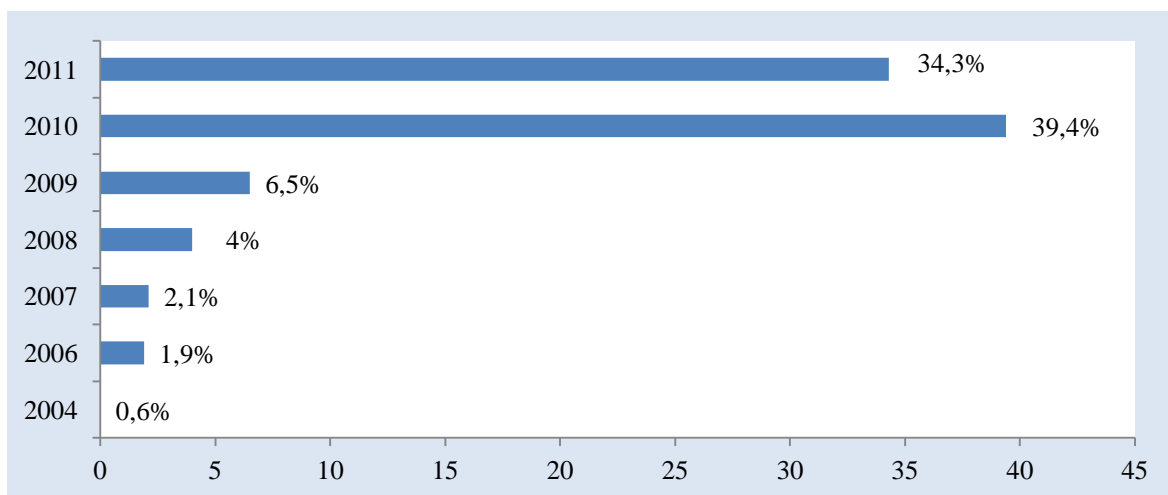
²⁶⁸ Одлука за содржината и начинот на функционирање на Кредитниот регистар, Службен весник на РМ, бр. 126/2011.

правни субјекти за банки се намали од вкупна изложеност на кредитен ризик над 500.000 денари на 300.000 денари, а за физички лица лимитот е утврден на вкупна изложеност на кредитен ризик над 5.000 денари, што претходно изнесуваше 150.000 денари. Кај штедилниците овие лимити се утврдени на вкупна изложеност на кредитен ризик над 50.000 денари и над 5.000 денари, соодветно.

- Намалување на роковите за доставување на податоците, како и времето за нивна обработка, што со новата регулатива е утврдено на десет работни дена од доставување на податоците.
- Зголемување на фреквенцијата на известување од квартална на месечна основа.

Опфатот на податоците во кредитниот регистар за физички и правни лица континуирано се зголемува од почетокот на неговото функционирање (Графикон 5.1).²⁶⁹

Графикон 5.1: Опфат на податоците во кредитниот регистар на НБРМ во период од 2004 до 2011 година (како % од вкупното возрасно население)



Извор: World Bank.

- Формирање на Македонско кредитно биро АД Скопје

Првото приватно кредитно биро во Република Македонија е основано и регистрирано во Централниот регистар на 24.12.2008 година под називот

²⁶⁹ World Bank data.

Македонско кредитно биро АД – Скопје (МКБ).²⁷⁰ МКБ е основано како акционерско друштво од страна на Клириншки интербанкарски системи АД Скопје, што е во сопственост на 15 банки од постојните 17 банки што дејствуваат на територијата на Република Македонија.

Иницијативата за основање на првото приватно кредитно биро произлезе од Владата на Република Македонија, со директна поддршка од Министерството за финансии на РМ, со основна цел обезбедување на сигурно управување со кредитниот ризик и водење на ефикасна кредитна политика, зголемување на финансиската дисциплина, намалување на каматните стапки, спречување на презадолженоста на правните и физичките лица и привлекување инвестиции.

Правната рамка за основање и работење на МКБ е утврдена со Законот за кредитно биро²⁷¹, како и со Законот за заштита на личните податоци²⁷², со кој се уредува заштитата на личните податоци како основни слободи и права на физичките лица, а особено правата на приватност во врска со обработка на лични податоци. Неговата основна функција е да врши, целосно или делумно, собирање и обработување на податоците за обврските на субјектите и/или други податоци определени со Законот за кредитно биро, со цел да обезбеди извештај за задолженоста и редовноста во исполнувањето на обврските од страна на субјектот на податоците.

Согласно член 6 од Законот за кредитно биро²⁷³, во Македонското кредитно биро се доставуваат податоци за лица кои се однесуваат на настанати обврски по основа на кредити, гаранции, акредитиви, заеми, платежни картички, финансиски лизинг, осигурување, обврски по основа на даноци, обврски за телекомуникациски услуги, обврски за услуги од областа на енергетиката, комунални давачки, такси, придонеси, како и обврски по основа на користење на други услуги. Податоците, на доброволна основа, се доставуваат од страна на банки, штедилници, осигурителни компании, друштва за финансиски лизинг, други даватели на кредит, друштва за работа со платежни картички, Управата за јавни приходи, Централниот регистар на РМ, Фондот за пензиско и инвалидско осигурување на Република Македонија, градот Скопје и единиците на локална самоуправа, даватели на услуги од областа на

²⁷⁰ Доколку не е наведено поинаку, податоците во овој дел се преземени од Македонското кредитно биро АД Скопје.

²⁷¹ Закон за кредитно биро, Службен весник на РМ, бр. 81/2008.

²⁷² Закон за заштита на личните податоци, Службен весник на РМ, бр. 7/2005, 103/08, 124/10.

²⁷³ Закон за кредитно биро, Службен весник на РМ, бр. 81/2008.

комуналните дејности, енергетиката, телекомуникациите, како и други трговски друштва што даваат услуги по основа на кои настануваат обврски за правните и физичките лица.

Врз основа на добиените податоци од давателите на податоци, МКБ подготвува и доставува извештај од кој можат да се согледаат моменталната задолженост и платежните навики, т.е. кредитната историја на субјектот на податоци. Со сублимираното презентирање на овие податоци, МКБ овозможува побрзо и поефикасно донесување на деловни одлуки, намалување на ризикот и трошоците.

Оперативното функционирање на МКБ почна две години по неговото основање, односно првите извештаи беа издадени почнувајќи од 24.01.2011 година. Во текот на првите десет месеци во 2011 година беа издадени 23.000 извештаи, што покажува дека постои интерес на македонскиот пазар за услугите на Македонското кредитно биро и дека членките почнуваат сè повеќе да се потпираат на неговите податоци при донесувањето на деловни одлуки. Исто така, во овој период бројот на членки континуирано се зголемува и состојбата на 09.11.2012 година со структурата на членките е дадена во Табела 5.1.

Табела 5.1: Структура на членки на Македонското кредитно биро во 2012 година

Тип институција	Број на членки во МКБ
Банки	14
Штедилници	5
Осигурителни компании	2
Друштва за финансиски лизинг	2
Други даватели на кредит	2
Други финансиски друштва	6
Управата за јавни приходи	1
Фондот за пензиско и инвалидско осигурување на Република Македонија	1
Градот Скопје и единиците на локалната самоуправа	50
Даватели на услуги од областа на комуналните дејности, енергетиката, телекомуникациите	6
Други трговски друштва што даваат услуги по основа на кои настануваат обврски за правните и физичките лица	9
ВКУПНО	98

Извор: Македонско кредитно биро.

5.1.3. Обезбедување на кредитите

Во последните неколку години во Република Македонија од страна на компаниите постојано се истакнува потребата од интервенција од страна на државата со цел надминување на проблемите околу обезбедувањето на потребниот колатерал, што го бараат банките за одобрување кредити. Во продолжение се разработени досега преземените мерки од страна на државата, што имаат влијание врз подобрувањето на состојбите околу проблемот со колатерал.

- Државен гарантен фонд

Со измената на Законот од 2005²⁷⁴ година во рамките на МБПР беше формиран Гарантен фонд што имаше цел да им помогне на МСП, трговците-поединци и занаетчиите преку гарантирање на веќе одобрени банкарски кредити. За потребите на Гарантниот фонд, Владата на Република Македонија уплати 244,5 милиони денари буџетски средства како неповратен депозит, средства што требаше да се користат за гарантирање на одобрени банкарски кредити на целната група. Меѓутоа, гарантниот фонд во МБПР во праксата се покажа како нефункционален, на што укажува фактот дека во период од четири години од неговото воспоставување беше издадена само една гаранција. Бизнис-асоцијациите во Република Македонија на повеќе наврати укажуваа дека поставеноста на Гарантниот фонд, обемот на средства со кој располага и законските услови под кои се одобруваат гаранциите се причина за нефункционирање на Гарантниот фонд и бараа соодветни измени во Законот со кои ќе се овозможи ефектуирање на средствата на Фондот во функција на стопанството.

Од тие причини, во 2009 година Владата донесе одлука за престанување на Гарантниот фонд воспоставен во рамките на МБПР и трансформирање на средствата на Фондот од неповратен депозит во почетен капитал на банката. Оваа одлука се спроведе со донесување на новиот Закон за МБПР²⁷⁵.

²⁷⁴ Закон за изменување и дополнување на Законот за основање на Македонска банка за поддршка на развојот, Службен весник на РМ, бр. 109 од 14.12.2005 година.

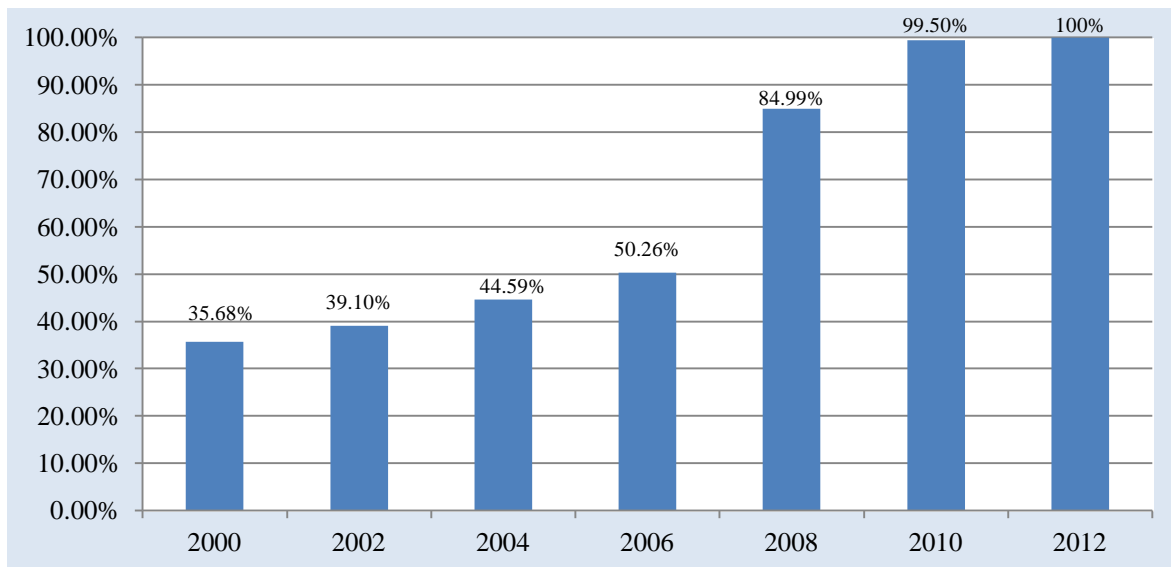
²⁷⁵ Закон за основање на Македонска банка за поддршка на развојот, Службен весник на РМ, бр. 105/09 од 21.08.2009 година.

- Мерки за решавање на имотно-правни односи

Како што веќе е посочено во Глава 3, проблемите поврзани со нерасчистените имотно-правни сопственички односи на недвижниот имот ја намалуваат можноста за користење на таквиот имот како обезбедување. За надминување на овие проблеми досега се преземени неколку позначајни мерки од страна на државата.

- Спроведените реформи во изминатиот период во врска со евиденцијата на земјиштето и недвижностите во рамките на Агенцијата за катастар на недвижности придонесоа за забрзување на процесот на запишување на правата на недвижностите на целата територија на Република Македонија. Заклучно со крајот на 2012 година катастарот на недвижности во Република Македонија е востановен во целост, односно целокупниот недвижен имот (земјиште и објекти) е внесен во евиденцијата при Агенцијата за катастар на недвижности. Овој процес траеше повеќе години, што може да се види и од Графикон 5.2.

Графикон 5.2: Динамика на востановување на катастар на недвижности во РМ за период од 2000 до 2012 година



Извор: Агенција за катастар на недвижности.

Со Законот за катастар на недвижности²⁷⁶ е предвидено дека Агенцијата за катастар на недвижности го презема водењето на интабулациските книги од надлежните судови, а помеѓу другите права на недвижностите, во јавните книги за запишување на правата на недвижностите се запишува и правото на залог (хипотека). Агенцијата е единствената институција што води евиденција и издава податоци од интабулациските книги за запишаните права на залог. Според податоци добиени од Агенцијата за катастар на недвижности заклучно со 2012 година вкупниот број на запишани хипотеки во Република Македонија изнесува 10.500, во вкупна вредност од 5,46 милијарди евра.

- Преку измена на Уредбата за висина на надомест за приватизација на градежното земјиште што се приватизира, начинот и постапката за наплата на надоместокот за приватизација на градежното земјиште²⁷⁷ се намали цената за приватизација на земјиштето за стопански субјекти на 5 евра по квадратен метар. Со тоа се поедностави и се поевтини постапката за приватизирање на земјиштето. Крајниот ефект од оваа мерка во однос на пристапот до финансирање на МСП е тоа што се овозможува искористување и на земјиштето како обезбедување за кредити, како и зголемување на проценетата вредност на целокупниот недвижен имот на кој одредени МСП имаат сопственост, земјиште и објект, при воспоставување хипотека.

- Сличен ефект се постигнува и со измената на Уредбата за висината на цената на градежното земјиште, сопственост на Република Македонија, и висината на посебните трошоци за спроведување на постапките за отуѓување и давање под закуп²⁷⁸, со која се овозможува МСП да го купат од државата земјиштето во рамките на градежната парцела на која имаат изграден објект по цена од само 70 денари по квадратен метар, иако реалната пазарна вредност на тоа земјиште честопати е неколкукратно повисока и достигнува цени и од 600 евра по квадратен метар. Оваа мерка има директно влијание врз зголемување на имотот на МСП што може да се понуди како обезбедување на кредитите (при изготвување проценка за одреден недвижен имот банките ја утврдуваат реалната пазарна вредност на таа недвижност, врз основа на Методологијата за утврдување на пазарна вредност на

²⁷⁶ Закон за катастар на недвижности, Службен весник на РМ, бр. 40/08, 158/10, 17/11, 51/11 и 74/12.

²⁷⁷ Уредба за висина на надомест за приватизација на градежното земјиште што се приватизира, начинот и постапката за наплата на надоместокот за приватизација на градежното земјиште, Службен весник на РМ, бр. 48/11 од 11.04.2011 година.

²⁷⁸ Уредба за висината на цената на градежното земјиште, сопственост на Република Македонија, и висината на посебните трошоци за спроведување на постапките за отуѓување и давање под закуп, Службен весник на РМ, бр. 102/11 и 38/12.

недвижностите), но и врз зголемување на проценетата вредноста на објектот изграден на тоа земјиште, при евентуално воспоставување хипотека врз него.

- Друга мерка во насока на подобрување на состојбите при обезбедувањето на кредитите од страна на МСП, секако, е и донесувањето на Законот за постапување со бесправно изградени објекти²⁷⁹ во 2011 година, што сè уште е во фаза на имплементација. Ефектот од оваа мерка е тоа што МСП стекнуваат право на сопственост на дивоизградените објекти, со што се овозможува тие да бидат ставени во промет, односно можат да бидат понудени како обезбедување при аплицирање за кредит.

- Заложен регистар

Во последните неколку години, со воспоставувањето на правна регулатива со која се овозможува воспоставување режим на сигурни трансакции, значително се подобрија условите за користење на подвижниот имот како обезбедување на кредитите. Конкретно, со донесувањето на Законот за договорен залог²⁸⁰ во 2003 година (изработен во соработка со СБ) за првпат се воспостави заложен регистар во Република Македонија. Во согласност со Законот, Заложниот регистар е воспоставен во рамките на Централниот регистар на РМ.

Како резултат на тие реформи, денес од страна на кредитокорисници може да се користи како обезбедување на подвижен имот, материјални средства, хартии од вредност, побарувања и други права. Законот за договорен залог од 2003 година го отстрани ограничувањето во поглед на средствата што би можеле да се дадат како обезбедување. Имено, со претходното законодавство се забрануваше извршување врз средства што должникот ги користи за деловни активности.

Во Заложниот регистар се вршат упис, промена, бришење и давање информација за заложените предмети. Со залогот се обезбедува побарувањето на доверителот со цел тој да може да го наплати своето побарување, во случај на ненавремена исплата на долгот.

Според резултатите од работењето во текот на целиот период од неговото конституирање, работата на Заложниот регистар е во брз и постојан подем, бидејќи интересот за негово користење е сè поголем. Извештајот „Doing Business 2012“

²⁷⁹ Закон за постапување со бесправно изградени објекти, Службен весник на РМ, бр. 23/11 од 24.02.2011 година.

²⁸⁰ Закон за договорен залог, Службен весник на РМ, бр. 5/2003, 4/05 и 87/07.

укажува на фактот дека треба да се унапреди пристапот до кредити преку подобрување на бизнис-окружувањето. Токму во таа насока се и измените во Законот за договорен залог од април 2012 година.

5.1.4. Подобрување на сопственичките и кредиторските права

Правната регулатива што ги заштитува кредиторските права преку обезбедување на соодветни извршни механизми е во насока на поддршка на кредитирањето на МСП од причина што ја олеснуваат проценката на ризикот и наплатата на долгот од страна на кредиторите.

Во Република Македонија унапредување во оваа област се оствари со донесувањето на Законот за извршување²⁸¹ и неговите измени. Бавната реализација на извршувањето на судските одлуки во граѓанските предмети, како и одлуките во органите на државната управа, ја наметнаа потребата од донесување на таков закон. Со Законот за извршување се напушти системот на судското извршување и се воведо институтот-извршител, со основна цел ефикасно постапување во извршувањето. Во овие измени се опфатени и извршувањата на кредиторските права за наплата на побарувањата преку активирање на хипотеците, со што долгите судски процедури требаше да се заменат со брза и ефикасна наплата на долгот од страна на кредиторите.

Исто така, значаен напредок е постигнат и во делот на стечајните постапки и наплата на побарувањата. Постапката за стечај, што порано траеше и по неколку години, сега се завршува за период од најмногу 18 месеци. Законот за стечај е во голема мера усогласен со меѓународните стандарди и тој содржи јасно дефинирани критериуми што им овозможуваат на должникот и на доверителот да иницираат стечајни постапки.

²⁸¹ Закон за извршување, Службен весник на РМ, бр. 35/2005, 50/2006, 129/2006, 8/2008, 83/2009.

5.2. ИНТЕРВЕНЦИИ НА ДРЖАВАТА НА СТРАНАТА НА „ПОНУДАТА“ НА ФИНАНСИСКИ СРЕДСТВА

5.2.1. Финансиска поддршка од државата за почнување бизнис

Креирањето на државни инструменти за старт-ап финансирање може да биде значајно за развој на МСП. Овие програми за финансирање од страна на државата се дизајнирани со цел поттикнување на креирањето на нови бизниси и вообичаено се насочени кон специфични целни групи како: невработени, жени, млади, лица со посебни потреби итн. Во регионот постојат такви воспоставени програми во Хрватска, преку ХАМАГ, во Србија, преку Фондот за развој, и во Црна Гора.

Во Република Македонија се спроведуваат два типа програми, чијашто цел е намалување на невработеноста преку поддршка од страна на државата за почнување на сопствен бизнис. Првиот тип програми опфаќаат обезбедување на неповратни средства, додека другиот тип се реализираат преку обезбедување на поволни кредити.

- Програми за почнување на сопствен бизнис со неповратни државни средства

Преку Агенцијата за вработување на РМ се спроведуваат две програми што обезбедуваат неповратни средства за почнување на сопствен бизнис и тоа Програма за самовработување и Програма за поддршка за формализирање на постојни бизниси.²⁸² Овие програми се спроведуваат почнувајќи од 2007 година и се наменети за специфични целни групи. Во Анекс 12 е даден детален преглед на критериумите за одделните програми по години на реализација. Генералната цел на овие програми е намалување на невработеноста преку почнување на нови бизниси и тие се реализираат во форма на финансиска и нефинансиска поддршка во процесот на почнување со сопствен бизнис. Овие програми претставуваат интервенција од страна на државата во делот на обезбедување средства за почнување на нов бизнис и од тие причини се предмет на разгледување и анализа во рамките на овој труд.

²⁸² Доколку не е поинаку наведено, сите податоци во овој дел се преземени од годишните извештаи за работењето на Агенцијата за вработување на Република Македонија за 2007, 2008, 2009, 2010 и 2011 година, достапни на www.zvrm.gov.mk.

а) Програма за самовработување

Долгорочна цел на програмата за самовработување е намалување на невработеноста во Република Македонија преку поттикнување на претприемништвото и отворање на нови бизниси. Со програмата се обезбедуваат неповратни средства за обука на заинтересирани невработени лица за сознавање на претприемништвото, поддршка при изготвување на солидни и одржливи бизнис-плани, за надоместување на трошоците за регистрација на сопствениот бизнис и субвенција за почнување на бизнисот, односно се обезбедуваат финансиски средства за набавка на опрема, репроматеријали и други средства неопходни за почнување на бизнисот. Оваа програма е наменета за утврдени целни групи, што опфаќаат долгорочно невработени, млади невработени до 27 години, како и други целни групи што се менуваат секоја година во зависност од потребата (жени, Роми итн.). Невработените лица кои ќе се вклучат во оваа програма нема да можат да се вратат во евиденција на АВРМ во период утврден со годишната програма, што се движи од три до четири години.

Програмата за самовработување се спроведува почнувајќи од 2007 година и во периодот заклучно со 2011 година, според официјалните годишни извештаи на Агенцијата за вработување, опфатени се вкупно 3.000 невработени лица кои како резултат на оваа програма регистрирале фирма и се самовработиле. За отворање на нивните сопствени бизниси државата потрошила вкупно околу 588 милиони денари или околу 9,5 милиони евра буџетски средства, односно во просек околу 3.200 евра по лице. Набавката на опремата ја организира и реализира УНДП, што во соработка со Центрите за вработување треба да вршат мониторинг на новорегистрираните фирми преку оваа програма.

б) Програма за поддршка за формализирање на постојни бизниси

Целта на програмата е формализирање на почнатите бизниси од страна на невработени лица и нивно легално вклучување на пазарот на трудот во функција на намалување на сивата економија. Програмата се реализира преку помош при регистрација на постојниот бизнис на лица кои неформално имаат искуство во вршење на дејноста и на кои им е потребна финансиска поддршка за формализирање на бизнисот. Средствата за реализација на оваа програма се издвојуваат од Буџетот на Република Македонија и таа се спроведува во заедничка соработка на неколку

институции: Министерство за труд и социјална политика, Агенција за вработување на Република Македонија, УНДП, Централен регистар и Агенција за поддршка на претприемништвото во Република Македонија. Финансиската поддршка во рамките на оваа програма се состои во партиципација во трошоците за регистрација на фирма, средства за набавка на опрема и репроматеријали и партиципација за придонеси на плата за првите три месеци од регистрацијата на фирмата. Лицата кои се опфатени со Програмата за поддршка за формализирање на постојни бизниси не можат да се вратат во евиденцијата на невработени лица во Агенцијата за вработување одреден број години.

Во четиригодишниот период на спроведување на оваа програма (2008-2011), според официјалните годишни извештаи на Агенцијата за вработување, опфатени се вкупно 857 невработени лица, кои како резултат на оваа програма регистрирале фирма и се самовработиле. За формализирање на нивните бизниси државата потрошила вкупно околу 160 милиони денари или околу 2,5 милиони евра буџетски средства, односно околу 3.000 евра по лице. Набавката на опремата ја организира и реализира УНДП, кои во соработка со Центрите за вработување треба да вршат мониторинг на новорегистрираните фирми преку оваа програма.

в) Програма за поддршка за дополнителни вработувања во фирми регистрирани преку Програмата за самовработување и Програмата за формализирање на постојни бизниси

Како дополнителна поддршка за корисниците на средства преку овие две програми, во текот на 2010 и 2011 година се спроведе дополнителна активна програма од страна на АВРМ, преку која се обезбедува поддршка за дополнителни вработувања во фирмите регистрирани преку Програмата за самовработување и Програмата за формализирање на постојните бизниси. Целта на програмата е намалување на невработеноста и отворање на нови работни места во веќе регистрирани фирми и таа се реализира преку обезбедување на дополнителна финансиска поддршка за набавка на материјали и опрема за отворање на нови работни места. Поддршката предвидува неповратни средства во висина од 92.000 денари за секое ново отворено работно место, но не повеќе од пет работни места или максимум грант-средства од 460.000 денари. Со оваа програма во периодот од 2010 до 2011 година опфатени се вкупно 95 фирми каде што се отвориле вкупно 137 нови

работни места за чиешто отворање се потрошени вкупно 12,6 милиони денари или околу 200.000 евра.

Ефектите на програмите за самовработување и формализирање на постојните бизниси од аспект на зголемување на бројот на нови мали бизниси подетално можат да се видат од Табела 5.2.

Табела 5.2: Учество на регистрирани бизниси преку програмите на АВРМ во вкупниот број на новорегистрирани субјекти во РМ за периодот од 2007 до 2010 година

Година	Број на новорегистрирани субјекти во ЦР	Број на регистрирани субјекти поддржани преку програмите на АВРМ			Процентуално учество во вкупно новорегистрирани субјекти
		Програма за самовработување	Програма за поддршка за формализирање на постојни бизниси	Вкупно	
2007	10.279	500	-	500	4,8%
2008	10.646	500	107	607	5,7%
2009	8.725	600	250	850	9,7%
2010	7.378	700	250	950	12,8%

Извор: Централен регистар на РМ, АВРМ.

Како што може да се види од податоците презентирани во табелата, во 2009 и 2010 година постои евидентно намалување на новорегистрираните субјекти во Централниот регистар на РМ, што може да се поврзе со економската криза што веќе во 2009 години значително се почувствува во македонската економија. Од друга страна, процентуалното учество на новоформираните фирми поддржани со државни грант-средства преку АВРМ покажува тенденција на зголемување, од 4,8% во 2007 година на 12,8% во 2010 година. Оваа состојба е резултат на зголемувањето на опфатот на корисници на средства преку програмите, како и зголемување на буџетот наменет за реализација на овие програми.

Секако, анализата на ефектите од овие програми со неповратна државна финансиска поддршка треба да ги опфати и бројот на реализираните вработувања во рамките на новорегистрираните бизниси, што се презентирани во Табела 5.3.

Табела 5.3: Број на нови вработувања поддржани со програмите на АВРМ за период од 2007 до 2011 година

Вид програма	Реализирани вработувања
Програма за самовработување	3.000
Програма за формализирање на постојните бизниси	857
Програма за поддршка за дополнителни вработувања во фирми регистрирани преку Програмата за самовработување и Програмата за формализирање на постојни бизниси	137
Вкупно	3.994

Извор: АВРМ.

Во периодот од 2007 до 2011 година поддржани се вкупно 3.994 вработувања, за кои се потрошени вкупно околу 12,3 милиони евра или во просек околу 3.000 евра неповратни средства по едно вработување. Битно е да се нагласи дека овие грант-средства се враќаат во Буџетот на Република Македонија преку плаќање даноци и придонеси како обврска за фирмите и за вработените, што значи дека програмите финансиски не го оптоваруваат буџетот поради овие позитивни импликации врз него.

- Програми за почнување на сопствен бизнис со поволни државни кредити

a) Самовработување со кредитирање

Во рамките на активните мерки за вработување, Владата на Република Македонија во 2008 година почна со реализација на Проектот за самовработување со кредитирање во насока на создавање на ефикасен систем на економска и социјална поддршка и продуктивно ангажирање на категоријата невработени лица во Република Македонија. Поттикнување на претприемништвото или самовработување е програма наменета за помош на лицата со претприемачки способности и идеи со цел да почнат сопствен бизнис и да избегнат подолга невработеност. Основната идеја на овој проект е да се обезбедат кредитни средства за невработените лица кои се заинтересирани да почнат сопствен бизнис и за лица кои сакаат да го легализираат својот неформален бизнис со што ќе се намали сивата економија. Очекуваните резултати од овој проект се отворање на нови микро и мали

претпријатија и создавање на нови работни места, порамномерен регионален развој и други позитивни ефекти. Покрај ефектот на намалување на невработеноста во Република Македонија, како еден од најзначајните ефекти од проектот е поттикнувањето на развојот на микробизнисите што имаат значаен придонес за зголемување на вработеноста и се еден од најважните двигатели на економскиот пораст и развој.

Целна група на овој проект се невработени лица евидентирани во Агенцијата за вработување на Република Македонија кои исполнуваат одредени критериуми од аспект на период на невработеност, старост и користење на паричен надоместок. Со вклучување во овој проект, односно со земање кредит за самовработување, невработеното лице не може повторно да се регистрира во евиденцијата на невработени, најмалку до завршување на периодот на отплата на кредит, односно четири години. Важно е дека кредитите се одобруваат под исклучително поволни услови:

- За регистрирање на една фирма со едно работно место износот на кредит изнесува 3.000 евра во денарска противвредност, при што се финансираат проекти со најмногу пет работни места, односно максимум износ на кредит од 15.000 евра. Лимитот за невработено лице – технолошки вишок изнесува 4.000 евра или максимум 20.000 евра.
- Намената на кредитите е за набавка на основни и обртни средства.
- Каматна стапка од 1% фиксно годишно (за време на грејс-периодот не се плаќа камата).
- Рок на враќање од четири години со вклучен грејс-период од една година.
- Сопствено учество на корисникот од најмалку 25% од вкупната вредност на проектот (во вид на опрема, предмети и/или пари).
- Обезбедувањето на кредитите е со хипотека во однос 1:1 со износот на одобриот кредит или гаранција од најмалку еден жирант.

Барањата за добивање кредити се поднесуваат до центрите за вработување, каде што се врши проверка на комплетноста и валидноста на доставената документација, а потоа крајната одлука за одобрување на кредитите се врши на неколку нивоа во рамките на посебно формирани тела за таа намена составени од претставници од АВРМ, МТСП, АППРМ, МБПР и Владата.

Реализацијата се врши со посредство на МБПР како агент, преку три вклучени банки: Охридска банка АД Охрид, НЛБ Тутунска банка АД Скопје и Шпаркасе банка Македонија АД Скопје, коишто ги реализираат средствата кон крајните корисници. За времетраењето на овој проект, во периодот од 2008 до 2011 година, реализирани се 3.653 кредити за вработување на 4.257 лица во вкупен износ од 793,4 милиони денари буџетски средства (околу 12,9 милиони евра)²⁸³. Со 31.12.2011 година, состојбата за оваа кредитна линија изнесува 9,3 милиони евра.²⁸⁴

Едно одобрено кредитно барање значи основање на еден деловен субјект, т.е. едно правно лице. Структурата на одобрените кредити по вклучени банки е дадена во Табела 5.4 и покажува најголемо учество на НЛБ Тутунска банка АД Скопје со учество од околу 62% во вкупните пласирани средства.

Табела 5.4. Структура на одобрени кредити за самовработување по банки со состојба на 31.12.2011 година

Банка	Број на реализирани кредити	%	Вкупен износ на реализирани кредити	%
НЛБ Тутунска банка АД	2.237	61%	491.928.264,00	62%
Охридска банка АД	937	26%	202.095.288,00	25%
Шпаркасе банка АД	479	13%	99.395.485,50	13%
Вкупно	3.653	100%	793.419.037,50	100%

Извор: Извештај за работата на Агенцијата за вработување на Република Македонија за 2011 година.

Од аспект на структурата по дејности, најголем дел или 45% од невработените лица кои земале кредит за самовработување регистрирале правен субјект од дејност земјоделство, шумарство и рибарство, потоа следат трговија на големо и трговија на мало со учество од 20%, преработувачка индустрија 11%, 8% се кредити за објекти за сместување и сервисни дејности со храна и други услужни дејности итн.

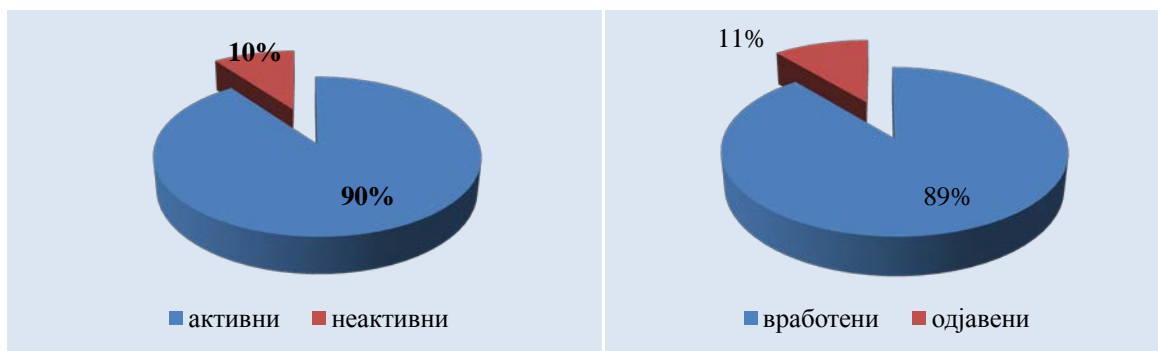
Согласно податоците од Агенцијата за вработување на РМ од вкупниот број на регистрирани фирми сè уште се активни и работат 3.216 фирми или 90%, додека

²⁸³ Агенцијата за вработување на Република Македонија, Извештај за работата за 2011 година.

²⁸⁴ Македонска банка за поддршка на развојот, Годишен извештај за работењето на МБПР во 2011 година.

неактивни, односно затворени по разни основи (бришење, ликвидација, стечај и сл.), се вкупно 357 фирми или 10%. Ова е навистина многу висок процент на преживување, особено со оглед на фактот што мал број фирми продолжуваат да работат по првите години од основањето. Според официјалните податоци на АВРМ, во рамките на регистрираните фирми преку овој проект вработени се вкупно 4.257 лица. Од нив заклучно со крајот на 2011 година на 323 лица им престанал работниот однос, додека 2.708 лица или 89% сè се уште во работен однос.

Графикон 5.3: Состојба на регистрираните бизниси и вработени преку Програмата за почнување на сопствен бизнис со поволни државни кредити на 31.12.2011 година



Извор: Извештај за работата на Агенцијата за вработување на Република Македонија за 2011 година.

Логична претпоставка е дека во регистрираните бизниси преку оваа програма се вработуваат и други лица, што се очекува да има позитивни буџетски импликации, меѓутоа не постојат официјални податоци за бројот на тие вработувања.

б) Финансиска поддршка на микро и мали претпријатија за отворање на нови работни места

Врз основа на постигнатите позитивни резултати и поради големиот интерес на невработените лица, Владата на Република Македонија преку АВРМ, а во согласност со Оперативниот план за вработување за 2012 година, и во 2012 продолжува со спроведувањето на мерката „Самовработување со кредитирање“, со која се предвидува 500 невработени лица да основаат сопствен бизнис. Паралелно е воведена и нова мерка „Финансиска поддршка на правни субјекти (микро и мали претпријатија) за отворање на нов бизнис“, со што ќе бидат вработени уште 500

лица. За реализација на овие две мерки во текот на 2012 година се обезбедени средства во висина од 193,2 милиони денари.

Целна група на овој проект се микро и мали претпријатија што се регистрирани најмалку една година и имаат најмалку двајца вработени, а притоа не го намалиле бројот на вработените во последните шест месеци. Проектот се реализира преку објавување на јавен оглас од страна на Агенцијата за вработување на Република Македонија.

Условите на кредитите преку овој проект се следни:²⁸⁵

- Износот на кредит е 3.000 евра во денарска противвредност по едно новоотворено работно место со максимален износ до 9.000 евра за три новоотворени работни места.
- Рок на враќање на средствата од две години.
- Грејс-период од една година.
- Каматна стапка од 1% на годишно ниво.
- Обезбедување на кредитот: хипотека во однос 1:1 со одобриениот кредит, сопствена авалирана меница, рачен залог во однос 1:2 во износ на одобриениот кредит или банкарска гаранција.

За да може да аплицира за кредит, претпријатието треба да ги има расчистено сите обврски кон државата по основа на даноци и придонеси и да има остварено позитивни финансиски резултати за последната година. Претпријатието корисник на ваков кредит има обврска да го задржи на работа најмалку 36 месеци од денот на засновање на работниот однос или на негово место да вработи друго невработено лице од евиденцијата на Агенцијата за вработување, во спротивно треба предвремено да го врати кредитот во целост. Во првата половина на 2012 година беше реализиран првиот оглас за оваа мерка, со кој се опфатени 167 лица.

5.2.2. Зголемување на понудата на поволни кредити за МСП

Интервенциите од страна на државата во делот на обезбедување на поволни кредити за МСП се состојат во обезбедување на дополнителни извори за банките за финансирање кредити за МСП и во намалувањето на цената на кредитите за МСП. Праксата и во други земји покажува дека намалувањето на цената на банкарските

²⁸⁵ Агенција за вработување на Република Македонија, Јавен оглас за мерка „Самовработување со кредитирање“.

кредити преку интервенција од страна на државата може да биде во форма на директни или индиректни субвенции.

- Директно субвенционирање

Директното субвенционирање на каматата на кредитите како форма на поддршка од страна на државата во Република Македонија се спроведувало до крајот на 2007 година, односно тоа е укинато со стапувањето на сила на Законот за рамномерен регионален развој на 01.01.2008 година. Во периодот од 1994 до 2007 година, Бирото за регионален развој (до 2007 година Биро за развој на стопански недоволно развиени подрачја) било надлежна институција за одобрување регрес на камати за кредити пласирани во области со закон дефинирани како стопански недоволно развиени. Регресот на каматите по користени кредити од земјата и странство за реализација на инвестициски проекти од стопанството, изградба на нови, како и реконструкција, модернизација, проширување и оптимизација на постојните капацитети изнесувал до 80% од каматата за вложување во проекти во компактно заостанати подрачја и погранични подрачја, до 70% од каматата за вложувања во ридско-планински подрачја и изразено неразвиени населени места и до 50% од каматата за вложувања во проекти во рурални центри.

Кредитите за кои се одобрувал регрес на дел од каматата биле со износ не поголем од 150.000 евра во денарска противвредност. Според информациите од Бирото за регионален развој, вкупните средства реализирани во периодот на функционирање на оваа мерка изнесуваат околу 1,6 милиони евра. Ако се земе предвид дека голем дел од територијата на Македонија се квалификува за оваа мерка, во тој случај може да се констатира дека тоа е недоволен износ за постигнување на посериозни ефекти во делот на подобрување на пристапот до финансирање на МСП. Во моментот во Република Македонија не се спроведува мерка на директно субвенционирање кредити.

- Индиректно субвенционирање

Намалувањето на цената на кредитите за МСП преку индиректно субвенционирање во Република Македонија се спроведува како државна мерка во рамките на Македонската банка за поддршка на развојот (МБПР).

МБПР е единствената развојна банка во Република Македонија што е основана во 1998 година со посебен Закон за основање на Македонска банка за поддршка на развојот²⁸⁶ и иницијален основачки капитал во износ од 30 милиони германски марки, со што се обезбедил кредитен потенцијал во износ од 100 милиони марки. При поставувањето на основите на функционирање на МБПР користен е моделот на германската развојна банка *Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW)* со кој се обезбедува оперативна самостојност и покрај тоа што е во државна сопственост.

Во 2009 година, донесен е нов Закон за Македонска банка за поддршка на развојот²⁸⁷ со кој е извршена реформа во организацијата и работењето на Банката со цел подобрување на нејзината позиција како развојна банка, односно унапредување на нејзината специфична улога во банкарскиот сектор и националното стопанство.

Стратешка определба на Банката е да го поддржува и да го поттикнува развојот на МСП преку понуда на широка палета на финансиски производи (кредити, гаранции, осигурување на извозот, факторинг) во согласност со стратешките политики, цели и приоритети на државата. МБПР ги врши кредитните пласмани преку деловните банки со кои има склучено договори за соработка, а главната новина во работењето на МБПР е тоа што со новиот Закон е овозможено и директно кредитирање со субвенционирање на каматната стапка од страна на државата, но со почитување на принципот на неконкурентност на деловните банки и недискриминација на стопанските субјекти. Директното кредитирање треба да биде насочено кон финансирање проекти за кои деловните банки немаат интерес поради високите кредитни ризици (земјоделство, почетни бизниси и проекти во недоволно развиените подрачја). Можноста за директно кредитирање ќе ја ограничи тенденцијата на комерцијалните банки прво да ги нудат сопствените производи на деловните субјекти што по дефиниција се поскапи, а производите на МБПР да бидат од секундарно значење.

Со овие измени, а особено со реализацијата на кредитните линии на ЕИБ во изминатиот период, се зголеми улогата на МБПР во обезбедување на кредитна поддршка на МСП. Ова е евидентно и од основните финансиски податоци за МБПР што се прикажани во Табела 5.5 Доколку се споредат нето-кредитите на крајот на 2011 година со износот на нето-кредитите од 2008 година, пред почнување со

²⁸⁶ Службен весник на РМ, бр. 24/98, 6/2000, 109/2005 и 130/2008.

²⁸⁷ Службен весник на РМ, бр. 105/2009.

реализацијата на кредитните аранжмани на ЕИБ, може да се констатира дека тие четирикратно се зголемиле, достигнувајќи вредност од околу 145 милиони евра.²⁸⁸

Табела 5.5: Основни финансиски податоци за МБПР за периодот од 2007 до 2011 година

Основни финансиски показатели (во мил. евра)	2007	2008	2009	2010	2011
Вкупни средства	50,1	48,6	60,0	113,8	165,6
Нето-кредити	39,8	35,3	50,0	93,5	144,5
Вкупен капитал	25,5	27,1	28,0	30,1	31,9
Обврски по кредити	24,5	21,5	31,8	83,7	133,3
Остварен профит	1,3	1,6	0,96	2,1	1,7

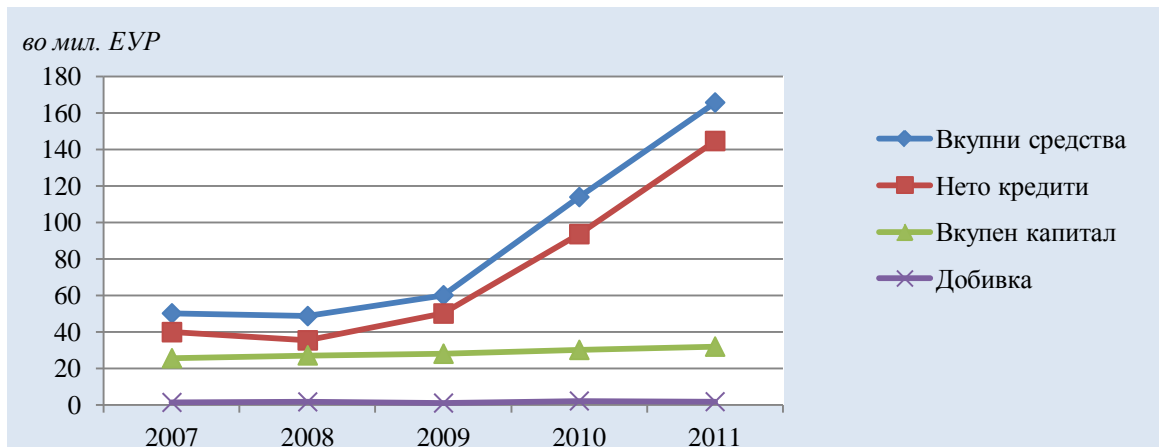
Извор: Адаптирани податоци од годишни финансиски извештаи на МБПР.

Основниот капитал на МБПР со состојба на 31.12.2011 година изнесува 1.959.127 илјади денари (31,9 милиони евра), од кои 1.193.792 илјади денари (19,4 милиони евра) се акционерски капитал, а разликата се резервите формирани од остварените добивки во претходните години (660.163 илјади денари) и добивката од тековниот период (105.172 илјади денари).

Според податоците на НБРМ, МБПР по обемот на својата актива чини 1,6% од вкупната банкарска актива и учествува со 4,5% во вкупниот банкарски капитал во Македонија. Во 2011 година МБПР остварила позитивен финансиски резултат во износ од околу 105,2 милиони денари (1,7 милиони евра), што е двојно повеќе од добивката остварена во 2009 година. Реномираното лондонско списание за бизнис Finance Central Europe ја прогласи МБПР за најдобра мала банка во Македонија за 2010 година.

²⁸⁸ Годишен извештај за работењето на МБПР за 2011 година, мај 2012 година, Скопје, стр. 19.

Графикон 5.4 Основни финансиски податоци на МБПР за периодот од 2007 до 2011 година



Извор: МБПР.

Според анализата на основните финансиски податоци за МБПР за последните пет години, прикажана на Графикон 5.4, може да се констатира дека капиталот и остварената добивка на банката се стабилни и се движат праволиниски, додека почнувајќи од 2009 година се забележува значителен тренд на зголемување кај вкупната актива и нето-кредитите, како резултат на почнувањето со реализација на кредитните линии од ЕИБ.

Во однос на кредитирањето на МСП, МБПР користи два основни извора на средства: сопствени средства и туѓи извори на средства, односно средства обезбедени од меѓународни финансиски институции, билатерални кредитори и останати кредитори. Најголем дел од кредитните активности МБПР ги реализира преку 12 деловни банки со кои има склучено договори за соработка: Халкбанк АД Скопје, Шпаркасе банка Македонија АД Скопје, Еуростандард банка АД Скопје, Комерцијална банка АД Скопје, НЛБ Тутунска банка АД Скопје, Охридска банка АД Охрид, Прокредит банка АД Скопје, Стопанска банка АД Битола, Стопанска банка АД Скопје, ТТК банка АД Скопје, УНИ банка АД Скопје и Централна кооперативна банка АД Скопје. Покрај кредитните линии што се пласираат преку вклучени банки, МБПР во 2012 година почна со директно кредитирање на клиентите со два кредитни продукта. Детален преглед на сите кредитни производи на МБПР со нивните критериуми е даден во Анекс 13.

Доколку се направи споредба на податоците од 2011 година со 2010 година, се забележува дека во 2011 година продолжува трендот на намалување на

користењето на кредитните линии од сопствени средства на МБПР, што е резултат на користењето на средствата од повољните кредитни линии од ЕИБ. Со оглед на фактот дека во вкупното кредитно портфолио на МБПР најголемо учество имаат кредитите од ЕИБ, кои на 31.12.2011 година учествуваат со вкупно 65,8% (53,2% за ЕИБ 100 милиони евра и 12,6% за ЕИБ 50 милиони евра), во продолжение е презентирана подетална анализа на кредитните линии на ЕИБ, како и директните кредитни продукти на МБПР. Од останатите кредитни линии што се пласираат преку МБПР, позначајно учество во вкупното портфолио има единствено кредитната линија Земјоделски кредитен дисконтен фонд, додека учеството на другите е навистина маргинално.²⁸⁹

1. Кредитна линија на ЕИБ

а) Прва фаза 100 милиони евра (2009-2011)

Заради ублажување на последиците од светската економска криза врз македонската економија, Владата на Република Македонија, почнувајќи од 2008 година, донесе неколку пакети на антикризни мерки што беа насочени кон поддршка на економскиот пораст во услови на криза, подобрување на конкурентноста на македонската економија, како и директна поддршка на македонските претпријатија со цел да се надмине проблемот со нарушената ликвидност и да се спречи пропаѓањето на голем број на стопански субјекти и останувањето без работа на илјадници работници.

На почетокот на 2009 година лошите економски состојби во ЕУ и САД се продлабочија и тоа негативно влијание се почувствува поизразено во македонското стопанство. Соодветно на овие состојби, Владата на РМ во април 2009 година го усвои третиот пакет од седумдесет антикризни мерки, поделени во неколку сегменти.²⁹⁰ Една од позначајните мерки за поддршка на претпријатијата беше обезбедувањето на кредитна поддршка преку кредитна линија од ЕИБ во износ од 100 милиони евра наменети за долгорочни и краткорочни кредити за МСП со субвенционирана каматна стапка.

²⁸⁹ Годишен извештај за работењето на МБПР за 2011 година, мај 2012 година, Скопје, стр. 39.

²⁹⁰ Влада на Република Македонија.

Оваа кредитна линија се спроведе преку МБПР и вклучени комерцијални банки, а нејзината реализација почна со склучувањето на финансискиот договор помеѓу МБПР и ЕИБ на 25.06.2009 година, со рок на отплата од 12 години и вклучен грејс-период од 4 години за проекти на МСП и рок на отплата од 15 години со вклучен грејс-период од 5 години за приоритетни проекти.²⁹¹ Согласно договорот, рокот за повлекување на средствата беше две години од датумот на негово потпишување. Кредитната линија се реализираше преку девет банки-учеснички и беше во целост искористена заклучно со април 2011 година. Условите под кои се пласираа средствата до деловните банки, односно крајните корисници, беа неколкупати менувани во текот на реализацијата. Финалните кредитни критериуми на оваа кредитна линија се презентирани во Анекс 13.

Со оваа кредитна линија од ЕИБ во износ од 100 милиони евра финансирани се вкупно 306 кредити, со просечен износ на кредит од 327.000 евра. Во продолжение се дадени основните информации поврзани со спроведувањето на оваа кредитна линија и структурата на портфолиото според повеќе критериуми.²⁹²

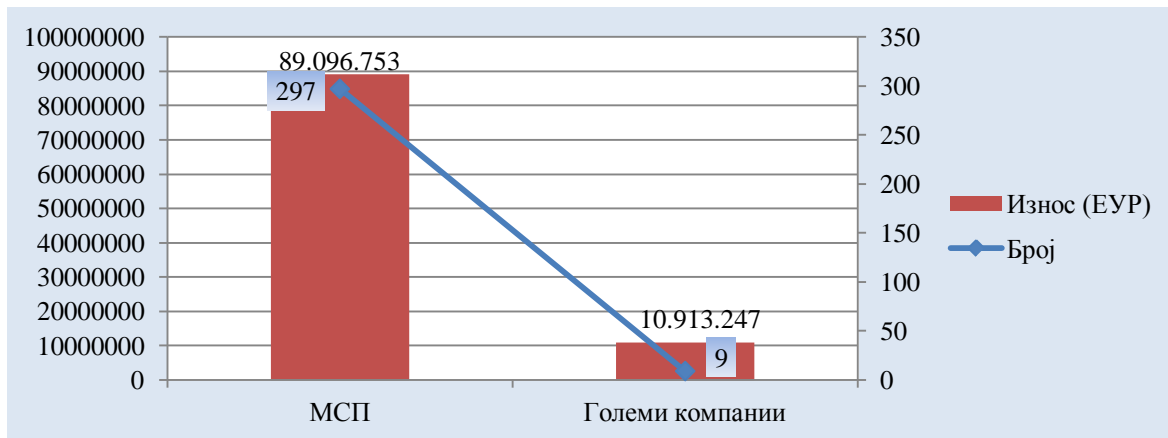
- Според тип на кредитокорисник

Како што може да се види од Графикон 5.5, од вкупниот број на реализирани кредити 97% се одобрени на МСП, додека само 3% се одобрени на големи компании. Од аспект на средствата речиси 90% од кредитната линија се пласирани на МСП, додека 10% се за големи компании.

²⁹¹ MBDP Loan for SME and priority lending. Finance Contract between EIB and MBDP, No. 25.017 (MK), June 25, 2009, Скопје.

²⁹² Македонска банка за поддршка на развојот, Информација за кредитна линија ЕИБ 100 милиони ЕУР, 2011, Скопје.

Графикон 5.5: Структура на прва кредитна линија на ЕИБ 100 милиони евра по број и износ на кредит според тип на кредитокорисник



Извор: МБПР.

- Според намена

Структурата на одобрените кредити според дефинираните намени е прикажана на Графикон 5.6. Доколку се земе предвид дека кредитите за приоритетни проекти се во целост наменети за инвестиции, може да се констатира дека според намената 75% од средствата од кредитната линија се пласирани за инвестиции, додека 25% за обртни средства.

Графикон 5.6: Структура на прва кредитна линија на ЕИБ 100 милиони евра според намена



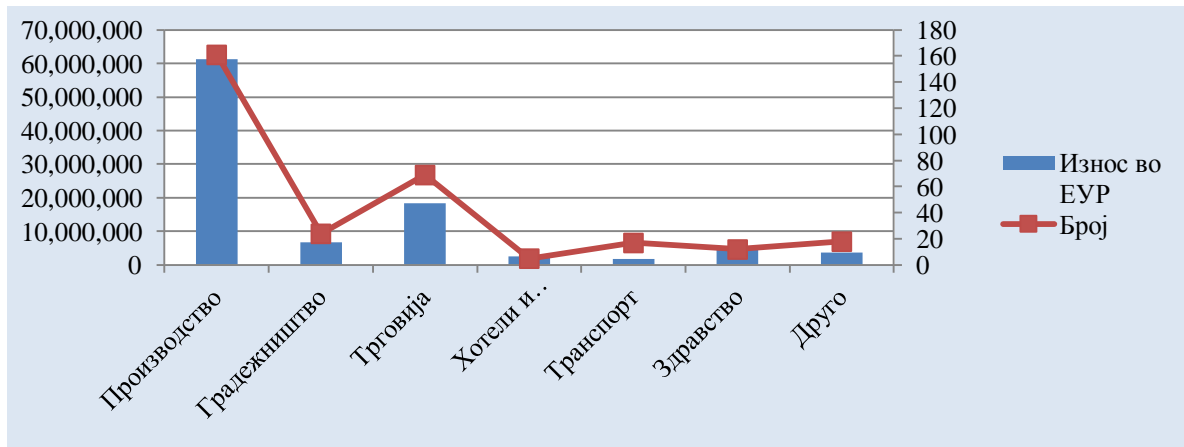
Извор: МБПР.

- Според индустриски гранки

Согласно податоците од МБПР, најголем број кредити се пласирани во производството, трговијата и градежништвото, што претставува поволна секторска

дистрибуција, земајќи го предвид влијанието на овие гранки врз БДП и порастот на економијата.

Графикон 5.7: Структура на прва кредитна линија на ЕИБ 100 милиони евра по гранки

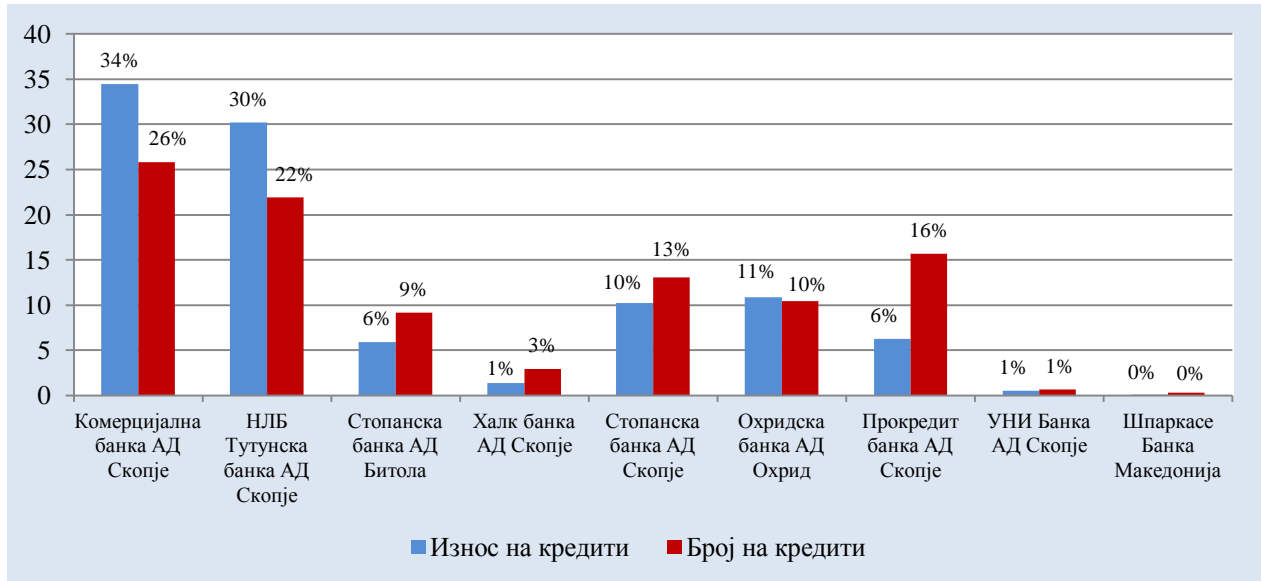


Извор: МБПР.

- Според банки-учеснички

Според учеството на вклучените банки во реализацијата на кредитната линија на ЕИБ, најактивна банка во пласманите на овие кредити е Комерцијална банка АД Скопје, со учество од 34% во вкупниот износ на пласирани средства и 26% од аспект на бројот на пласирани кредити. Од аспект на пласираните средства следат НЛБ Тугунска банка АД Скопје, Стопанска банка АД Скопје и Охридска банка АД Охрид.

Графикон 5.8: Структура на пласирани кредити од првата кредитна линија на ЕИБ
100 милиони евра по банки-учеснички



Извор: МБПР.

Со инвестициите реализирани преку финансирање од оваа кредитна линија отворени се 2.140 нови работни места. Од отплатите на пласираните кредити во МБПР се формира револвинг-фонд што и понатаму се користи за одобрување кредити за дефинираните целни групи и намени.

б) Втора фаза 50 милиони евра (2011)

Кредитната линија од ЕИБ во износ од 100 милиони евра беше една од мерките што Владата на Република Македонија ја презема со цел обезбедување на свеж капитал и ублажување на последиците од економската и финансиската криза врз секторот на МСП. Средствата од кредитната линија беа повлечени порано од предвидениот рок поради големиот интерес од страна на МСП. Како резултат на успешната реализација на оваа кредитна линија, а и како одговор на барањата на бизнис-секторот, Владата на Република Македонија презема активности за продолжување на ваквиот тип поддршка за македонските претпријатија преку обезбедување на нова кредитна линија од ЕИБ во износ од 50 милиони евра, со слични карактеристики како и претходната. На ден 12.10.2011 година, МБПР и ЕИБ го потпишаа финансискиот договор за реализација на кредитна линија во износ од

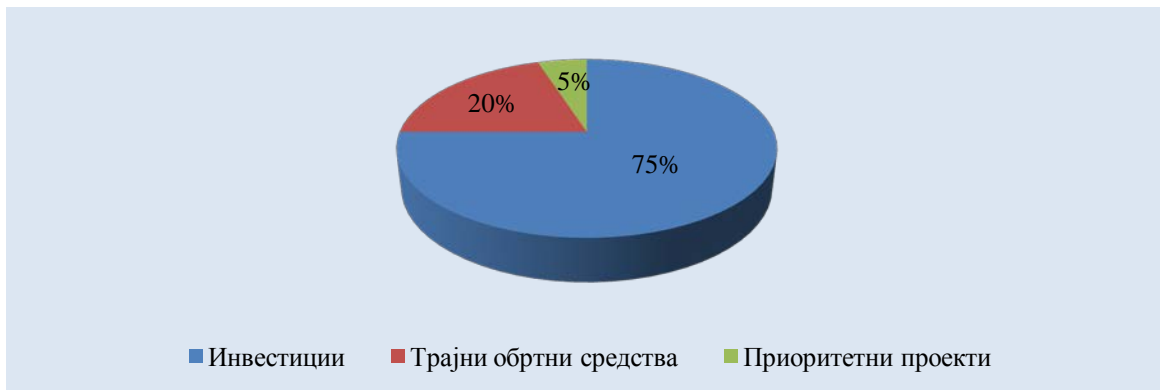
50 милиони евра за поддршка на МСП и приоритетни проекти.²⁹³ Рокот за отплата на заемот изнесува осум години со вклучен грејс-период од најмногу две години.

Начинот на пласирање на оваа кредитна линија е идентичен со претходната, односно кредитите до крајните корисници се пласираат преку деловните банки, учеснички во проектот. Најмалку 70% од оваа кредитна линија се наменети за финансирање на МСП, додека 30% од средствата се предвидени за приоритетни проекти, преземени од крајните корисници во која било големина во областа на заштита на животната средина, економијата базирана на знаење, енергија, инфраструктура (вклучувајќи ги здравството и образованието), индустрија, туризам, трговија и други услужни дејности. Разликата во критериумите со првата кредитна линија на ЕИБ се однесува на зголемениот рок за отплата на кредитите за инвестиции од пет на осум години и намалување на лимитот и рокот за отплата на кредитите за приоритетни проекти.

Во декември 2011 година беше повлечена првата транша од овој заем, при што беа повлечени речиси половина од расположливите средства. Остатокот од заемот беше целосно реализиран во првите месеци од 2012 година. Со втората кредитна линија на ЕИБ во износ од 50 милиони евра финансирани се вкупно 195 кредити, со кои се овозможи креирање на 1.020 нови работни места. Просечниот износ на кредит изнесува 256.000 евра. Вкупната вредност на реализираните проекти изнесува 88 милиони евра, вклучувајќи го и сопственото учество на кредитокорисниците. Структурата на пласираните кредити според нивната намена е дадена во Графикон 5.9.

²⁹³ MBDP Loan for SME and priority projects II, Finance Contract between EIB and MBDP, No. 31.602 (МК), 12.10. 2011, Skopje.

Графикон 5.9: Структура на втора кредитна линија на ЕИБ 50 мил. евра според намена



Извор: МБПР.

Структурата на пласираните кредити покажува дека кредитите за инвестиции учествуваат со 80% во вкупното кредитно портфолио, што претставува зголемување за пет процентни поени во однос на структурата на првата кредитна линија на ЕИБ. И оваа кредитна линија е предвидено да функционира на револвинг-принцип, односно револвинг-фондот што се формира од отплатите на пласираните кредити ќе се користи за одобрување на нови кредити.

Доколку се анализираат првите две кредитни линии од ЕИБ, што се целосно реализирани и за кои постојат релевантни податоци, може да се констатира дека најголем интерес кај компаниите постои за инвестициските кредити, на што се должи и високиот просечен износ на кредит што се движи во просек од околу 300 илјади евра.

Табела 5.6: Систематизиран преглед на реализацијата на кредитните линии на ЕИБ (прва и втора фаза)

Кредитна линија	Износ на реализирани кредити (мил. ЕУР)	Број на реализирани кредити	Просечен износ на кредит (ЕУР)	Број на новоотворени работни места
ЕИБ 100 милиони ЕУР	100	306	327.000	2.140
ЕИБ II 50 милиони ЕУР	50	195	256.000	1.020
Вкупно	150	501	300.000	3.260

Извор: МБПР.

в) Трета фаза 100 милиони евра (2012)

Третата фаза од соработката на МБПР со ЕИБ претставува продолжување на успешната реализација на првиот и вториот проект преку кои се поддржаа над 500 проекти, се отворија 3.160 нови работни места, се подобри ликвидноста на МСП со одобрени 35 милиони евра исклучиво за обртни средства, што беше еден од поголемите проблеми на малите бизнис во овој период на финансиска криза.

На 10.07.2012 година МБПР и ЕИБ склучија Договор за заем во вредност од 100 милиони евра за финансирање на мали и средни претпријатија и приоритетни проекти.²⁹⁴ Со потпишувањето на овој договор почна реализацијата на третата фаза од кредитната линија на ЕИБ. Кредитната линија е предвидено да се реализира преку единаесет банки-учеснички, а условите се сосема идентични со претходната втора кредитна линија на ЕИБ во износ од 50 милиони евра.

Согласно информациите од МБПР, заклучно со јануари 2013 година повлечени се три трансии од овој заем во вкупен износ од 32,5 милиони евра со кои се финансираат 129 одобрени проекти.

Мора да се потенцира дека и покрај повољните кредитни услови, овие кредити се одобруваат на комерцијална основа на клиенти со добра кредитна историја и позитивен готовински тек што ќе осигури навремена отплата на доспеаните рати од кредитот. Досега не постои систематско прибирање податоци од вклучените банки во однос на стапката на отплата на овие кредити, но се препорачува МБПР поблиску да го следи квалитетот на портфолиото на ЕИБ кај деловните банки и, доколку е потребно, од ЕИБ да побара промена на условите на кредитната линија. Очекувано е банките уште повеќе да се воздржуваат од кредитирање на МСП доколку дојде до значително влошување на стапката на отплата на кредитите.

- Анализа на финансиските ефекти од индиректно субвенционирање преку кредитните линии на ЕИБ

Кредитните линии на ЕИБ претставуваат модел на индиректно субвенционирање на каматните стапки на комерцијални кредити одобрени на МСП. Практично, субвенционирањето се реализира на тој начин што МБПР ги обезбедува

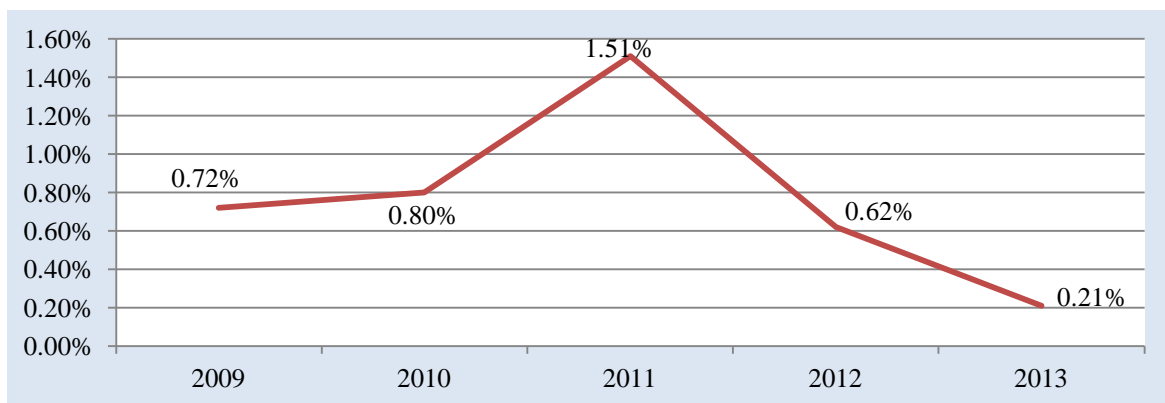
²⁹⁴ Македонска банка за поддршка на развојот АД Скопје, официјална интернет-страница.

средствата за комерцијалните банки со пониска каматна стапка, што потоа се рефлектира на крајната каматна стапка кон кредитокорисниците.

За средствата одобрени на вклучените комерцијални банки МБПР наплаќа 1% на годишно ниво на активно портфолио. Како што и претходно веќе се потенцираше, целта на Владата на РМ со обезбедувањето на овие кредитни линии од ЕИБ беше да обезбеди дополнителни кредитни средства со поповолни услови за крајните корисници. Од тие причини, каматната стапка кон крајните корисници е однапред лимитирана на 5,5% на годишно ниво согласно договорот за реализација на кредитните средства склучен помеѓу МБПР и соодветната банка. Од друга страна, цената што МБПР треба да ја плати на ЕИБ за користење на средствата, согласно Договорот за заем, може да биде фиксна или варијабилна врз база на тримесечен Еурибор. Пресметката се врши одделно за секоја повлечена транша од заемот. Диспаритетот помеѓу наплатената камата од банките и обврската кон ЕИБ по основа на камата за повлечени средства се надоместува од Буџетот на РМ.

Првата кредитна линија од ЕИБ во износ од 100 милиони евра беше повлечена во девет транши во периодот од декември 2009 до април 2011 година. Шест транши се повлечени со варијабилна каматна стапка пресметана согласно вредноста на тримесечниот Еурибор во соодветниот период зголемена за 50 базични поени. Во Графикон 5.10 подолу може да се види дека во периодот од декември 2009 до февруари 2013 година стапката на тримесечен Еурибор се движи во интервалот од 0,21 до 1,51%.

Графикон 5.10: Просечни стапки на тримесечен Еурибор (%) за периодот од декември 2009 до февруари 2013 година



Извор: <http://www.euribor-rates.eu/>.

Забелешка: За 2009 година е земена просечната стапка за декември; за 2010, 2011 и 2012 година е земена просечната годишна стапка, а за 2013 година е земена просечната стапка за првите два месеца.

Просечната стапка на тримесечен Еурибор за анализираниот период изнесува 0,77% и доколку се зголеми за 50 базични поени, во тој случај цената за траншите на ЕИБ повлечени со варијабилна каматна стапка изнесува 1,27%. Останатите три транши се повлечени со фиксна каматна стапка, што во просек изнесува 2%. Пондерираната каматна стапка за сите транши изнесува 1,5%, што не е значително повисока од стапката од 1% што ја плаќаат банките за користење на средствата од ЕИБ. Износот на буџетското учество или индиректното субвенционирање може да се утврди како разлика меѓу приходите и расходите на МБПР по основа на камата за кредитната линија на ЕИБ. Во продолжение е дадена хипотетичка пресметка за трошокот на државата за првите три години од кредитот, што сè уште е во грејс-период.

Табела 5.7: Пресметка на износ на субвенции за камата за кредитна линија на ЕИБ 100 милиони евра по години за период од 2010 до 2012 година (во евра)

Година	Повлечен износ	Приход од камата од банките (1%)	Расход за камата кон ЕИБ (1,5%)	Разлика (субвенција од буџетот)
2010	70.000.000	700.000	1.050.000	350.000
2011	100.000.000	1.000.000	1.500.000	500.000
2012	100.000.000	1.000.000	1.500.000	500.000
Вкупен износ на субвенции за камата за 3 години				1.350.000

Извор: Пресметки на авторот.

Доколку се направи проектирана пресметка на истиот начин и за остатокот на периодот на отплата на кредитот, вкупниот износ на буџетско учество би изнесувал околу 4 милиони евра, распределен на максимум 15 години.

Од расположливите податоци може да се направи едноставна евалуација на исплатливоста на оваа форма на државна интервенција, преку споредба на трошокот со позитивните ефекти:

1. Претпоставка е дека со кредитите во износ од 100 милиони евра се реализирани проекти со поголема вредност, земајќи го предвид сопственото учество на претпријатијата, што, утврдено според искусствен метод, обично се движи минимум 20% од вкупната вредност на проектот. Тоа значи дека со кредитната линија од 100 милиони евра се овозможиле инвестиции во вредност од 125 милиони евра.

2. Од отплатите на пласираните кредити во МБПР се формира револвинг-фонд што и понатаму се користи за одобрување кредити за дефинираните целни групи и намени. Тоа значи дека ефектот од кредитната линија се мултиплицира, со оглед на фактот дека истите средства ќе бидат неколкупати инвестирани во стопанството. На тој начин вредноста на реализираните проекти ќе биде многу поголема од претпоставената вредност дадена погоре.
3. Со инвестициите реализирани преку финансирање од оваа кредитна линија се отворени или задржани над 2.000 работни места. Доколку како основа за пресметка се земе минималната бруто- и нето-плата во Република Македонија²⁹⁵ (како песимистичко сценарио), во тој случај месечниот прилив во буџетот по основа на платени даноци и придонеси од плата изнесува просечно околу 4.200 денари по работник. Пресметано на годишно ниво за сите работници вработени како резултат на инвестициите финансирани со кредитите на ЕИБ, овој износ изнесува 100,8 милиони денари или околу 1,6 милиони евра. Тоа би значело дека за период помал од три години, потрошените средства од страна на државата ќе се вратат во буџетот. Дополнително е секако влијанието на намалување на невработеноста и намалување на давачките на државата по основа на социјални трансфери.
4. Заради индиректниот начин на субвенционирање се елиминираат негативните ефекти од овој вид на државна интервенција, во смисла на неефикасна алокација на ресурсите и нетранспарентност при одобрувањето на средствата.

Од погоренаведеното може да се заклучи дека оваа мерка за поддршка на државата во подобрување на пристапот до финансиски средства е финансиски ефикасна. Со цел да се направи целосна евалуација на ефектите кај претпријатијата корисници на овие средства, неопходно е да се направи анализа, односно споредба на основните финансиски параметри (вкупен промет, нето-приход итн.) пред користење на кредитот и по реализација на инвестицијата. На тој начин ќе може да се добие целосна слика за вкупниот ефект од кредитната линија на ЕИБ.

²⁹⁵ Минималната утврдена бруто-плата во РМ изнесува 12.265 денари, а минималната нето-плата изнесува 8.050 денари.

2. Директни кредити

а) Кредити за извозни претпријатија

Во согласност со измените на Законот за МБПР од 2009 година, како и утврдената потреба од дополнителна финансиска поддршка на извозните компании, МБПР во 2012 година почна со директно кредитирање на извозните компании. Согласно измените во кредитната политика на МБПР, директната поддршка се однесува за финансирање на обртни средства за подготовка на производство наменето за извоз и обртни средства по извршен извоз, а кредитите се одобруваат во износи од 15.000 евра до 1 милион евра, рок на отплата до две години и каматна стапка од само 6% на годишно ниво.

Реализацијата на оваа кредитна линија почна кон крајот на 2011 година, кога беа доставени првите кредитни барања. Според податоците од МБПР, во текот на првите седум месеци од 2012 година реализирани се вкупно 14 кредитни барања во вкупен износ од 1,2 милиони евра. Просечниот износ на кредит изнесува околу 86.000 евра, што соодветствува на намената на овие кредити.

б) Кредити за мали и средни претпријатија што се занимаваат со производство, откуп, преработка и извоз на земјоделски производи

Во текот на 2012 година Владата на РМ донесе одлука за пренасочување на средствата од Компензациските фондови во Македонската банка за поддршка на развојот, со што се обезбедија дополнителни 10,7 милиони евра за директно кредитирање на мали и средни претпријатија што се занимаваат со откуп, преработка и извоз на земјоделски производи. Договорот за новата кредитна линија беше потпишан на 12.07.2012 година, по што МБПР почна со реализација на овие кредити.

Основната цел на оваа кредитна линија е подобрување на капацитетот на микро, малите и средните претпријатија за настап на домашниот пазар и странските пазари, зголемување на инвестициите, вработеноста и конкурентноста во Република Македонија. Согласно основните критериуми на оваа директна кредитна линија, таа е наменета за МСП, но важно е да се нагласи дека класификацијата на претпријатијата според големина за оваа кредитна линија се врши според Законот за државна помош, каде што дефиницијата за МСП е усогласена со таа на ЕУ. Овие

кредити се пласираат со исклучително поволна каматна стапка за крајниот корисник од само 3% на годишно ниво, со рок на отплата до пет години и вклучен грејс-период од најмногу една година. До почетокот на 2013 година одобрени се девет кредити наменети за преработувачки капацитети во вкупен износ од 3,1 милион евра или, просечно, 345.000 евра по кредит.²⁹⁶ Со Одлуката на Владата на РМ во јануари 2013 година, критериумите за оваа кредитна линија беа дополнети, со што се овозможи кредитирање и на МСП што се занимаваат со примарно земјоделско производство.²⁹⁷

5.2.3. Развој на алтернативни извори на финансирање

- Развој на пазарот на капитал

Досега не се преземени некои поконкретни мерки од страна на државата во насока на развојот на пазарот на капитал како алтернативен извор на финансирање. Ваков вид интервенција е најавен од страна на Владата на РМ во октомври 2012 година и ќе опфати одредени законски промени. Имено, земајќи ја предвид состојбата на финансискиот пазар, каде што доминантно учество имаат банките во обезбедувањето капитал за финансирање на претпријатијата, Владата одлучи да преземе мерки со кои ќе се овозможи заживување на пазарот на капитал во Република Македонија. Станува збор за измени во Законот за хартии од вредност според кои сите акционерски друштва што ги исполнуваат условите ќе треба задолжително да котираат на Македонската берза за долгорочни хартии од вредност. Оваа реформа се предвидува да се спроведе во период од пет години и основна цел е да ги мотивира компаниите да го користат пазарот на капитал како извор на финансирање.

Исто така, како дел од овие мерки ќе биде и намалување на трошоците за иницијална јавна понуда, што ќе овозможи поголем број претпријатија да се одлучат да го искористат овој начин на обезбедување капитал за нивните инвестициски проекти.

²⁹⁶ Влада на Република Македонија, прес-конференција за нови владини мерки за поддршка на земјоделското производство, 12.01.2013 година.

²⁹⁷ Влада на Република Македонија, Одлука за изменување и дополнување на одлуката за условите и критериумите за репламирање на средствата од компензациските фондови од странска помош, Службен весник на РМ, бр. 5 од 10.1.2013 година.

Очекуваните ефекти од овие мерки се зголемување на бројот на компании што котираат на берзата за два до три пати, намалување на задолжувањето на претпријатијата кај банките, со што во крајна линија ќе се овозможи и намалување на цената на банкарските кредити. Секако, потребно е да помине подолго време од реализација на најавените мерки за да се утврдат конкретните ефекти од нив.

- Обезбедување на финансиска поддршка на иновативни компании

Во програмата на Владата 2011-2015 се предвидени активности за подобрување на конкуретноста и иновациите кај македонските претпријатија. Во согласност со овие определби, кон крајот на 2012 година беа најавени конкретни активности во таа насока, што се очекува да бидат реализирани во текот на 2013 година.

Имено, Владата донесе Стратегија за иновации 2012-2020 година, заедно со Акциски план за нејзина реализација за 2013, 2014 и 2015 година, според кои се предвидува формирање Фонд за иновации и технолошки развој, преку кој ќе се обезбедува финансиска и техничка поддршка за македонските старт-ап и иновативни компании.

Се предвидува активностите на Фондот на почетокот да бидат финансирани целосно со државни средства, со кои ќе се обезбедуваат грант-средства за почетни и иновативни бизниси во висина до 10.000 евра, грантови и заеми за комерцијализација на иновации од 30.000 евра, како и еквити и мезанин-инвестиции до 80.000 евра. Во подоцнежна фаза се предвидува обезбедување на дополнителни средства од Светската банка и Европската комисија (Индустриска политика ИПА), со што ќе се овозможи зголемување на максималните износи на првичните инструменти, како и воведување на нови инструменти за поддршка на дефинираната целна група.

5.3. ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА ФИНАНСИРАЊЕТО НА МСП ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ОД СТРАНА НА БАНКИТЕ

Малите и средните претпријатија имаат големо значење за економскиот развој на секоја земја; особено значаен елемент за развојот на секторот на МСП е пристапот до финансиски средства, особено до банкарски кредити. И покрај значењето на оваа тема, релативно малку истражувања се направени од аспект на вклученоста на банките во финансирање на секторот на МСП. Постоечките анализи покажуваат дека и покрај конвенционалното сфаќање дека финансиските институции не се заинтересирани да ги кредитираат МСП, сепак банките го сметаат овој пазарен сегмент како стратешки.

Така, на пример, истражувањето што го направија Бек, Демирџуч-Кант и Мартинез Перија (Beck, Demirgüç-Kunt and Martinez Peria) претставува обид да се согледа финансирањето на МСП од страна на понудата. Врз база на истражување направено во 45 земји, со кое се опфатени 91 банка, заклучокот на авторите е дека банките го оценуваат секторот на МСП како високопрофитабилен и тие имаат развиена организациска поставеност и кредитни технологии со цел успешно опслужување на овој сектор.²⁹⁸ Исто така, истражувањето покажало дека постојат значајни разлики во овој домен од аспект на развиени земји и земји во развој, а како генерална констатација е дека во поглед на интересот на банките за МСП поголема улога има окружувањето отколку големината на претпријатието.

Де ла Торе, Мартинез Перија и Шмуклер (De la Torre, Martinez Peria and Schmukler) направиле слично истражување, спроведено во 48 банки и една лизинг-компанија во 12 земји.²⁹⁹ Резултатите од истражувањето се многу слични, односно тие покажуваат дека сите анализирани банки се заинтересирани за секторот на МСП, банките имаат воспоставени посебни организациски единици за тој сегмент и нудат широк асортиман на услуги и продукти, притоа применувајќи различни технологии за кредитна анализа и анализа на ризикот. Заклучокот на ова истражување е дека во праксата не се потврдува тврдењето дека големите банки не се заинтересирани за кредитирање на МСП.

²⁹⁸ Beck, T., A. Demirgüç-Kunt, and M. S. Martinez Peria (2010), "Bank Financing for SMEs: Evidence Across Countries and Bank Ownership Types", *Journal of Financial Services Research* 39, стр. 35-54.

²⁹⁹ De la Torre, A., M. S. Martinez Peria, and S. Schmukler (2010), "Bank Involvement with SMEs: Beyond Relationship Lending", *Journal of Banking and Finance* 34, 2280-2293.

Напорите да се анализира финансирањето на МСП од перспектива на понудата се од големо значење за Македонија, особено во услови кога анализите покажуваа дека македонските претпријатија во поголем обем се соочуваат со проблемот со пристапот до финансирање во нивното работење, во споредба со другите земји од регионот, а секако дека оваа ситуација уште повеќе се продлабочува во услови на светската економска криза. Оттука, произлегуваат релевантноста и оправданоста да се направи подетална анализа на кредитирањето на МСП во Македонија, со цел да се разберат главните мотиви, проблеми и потреби при финансирање на МСП од страна на понудата, т.е. банките.

Истражувањето беше реализирано во периодот јули-септември 2012 година преку Анкетен прашалник на намерно избран примерок на банки што имаат дозвола за работење од страна на Народната банка на РМ. Анкетниот прашалник, даден во Анекс 14, се состои од 12 прашања со однапред дадени можни одговори, што можат да се систематизираат во три основни групи:

- Основни податоци за кредитирање на секторот на МСП, вклучително дефиниција на МСП, учество на кредити за МСП, намени и извори;
- Потенцијал и проблеми при кредитирање на МСП во нормални услови и услови на криза;
- Улогата и интервенциите на државата и нивното влијание.

Со истражувањето беа опфатени шест банки: Комерцијална банка АД Скопје, Стопанска банка АД Скопје, НЛБ Тутунска банка АД Скопје, Охридска банка АД Охрид, Халкбанк АД Скопје и ПроКредит банка АД Скопје, од кои единствено Охридска банка АД Охрид не достави одговор. Селекцијата на банките е направена врз основа на нивното учество во вкупниот банкарски сектор, нивната активност во кредитирањето на секторот на МСП и нивното учество во реализацијата на кредитната линија на ЕИБ преку МБПР. Во Анекс 15 се дадени подетални информации за банките опфатени со истражувањето, а во продолжение се презентирани селектирани основни податоци.

Табела 5.8: Основни податоци за банките опфатени со истражувањето со состојба на 31.12.2011 година

	Комерцијална банка АД Скопје	Стопанска банка АД Скопје	НЛБ Тутунска банка АД Скопје	Халкбанк АД Скопје	Прокредит банка АД Скопје
Учество во вкупната актива на банкарскиот сектор	24,2%	21%	18%	2%	4%
Големина на банката според класификацијата на НБРМ	Голема	Голема	Голема	Средна	Средна
Број на деловни единици	63	64	49	12	35
Учество на кредити на МСП (%)	н/а	52,41%	90%**	н/а	84,7%
Коефициент на соодветност на капитал	13,49%	17,64%	13,5%	29,85%	16,1%
Коефициент на нефункционални кредити*	9,6%	7,7%	9,5%	н/а	2,09%

Извор: Годишни извештаи на банките за 2011 година, објавени на нивните интернет-страници, НБРМ.

* Просекот на ниво на банкарски сектор за 2011 година изнесува 9,9%.

** Податокот е добиен преку непосреден контакт со одговорно лице од банката.

Примерокот од пет банки опфатен со истражувањето претставува 31% од вкупната популација и учествува со 70% од вкупната актива на банкарскиот сектор во РМ. Три од пет банки се големи, додека останатите две спаѓаат во групата на средни банки. Три од пет банки се во доминантна сопственост на една странска банка, додека една од банките е во сопственост на меѓународна групација специјализирана за кредитирање на секторот на МСП.

Процентите што се наведени во резултатите од ова истражување се базираат на примерокот на анкетираниите банки што доставија одговор, чијшто број изнесува пет. По дефиниција секоја банка учествува со 20% во вкупниот примерок. Иако големината, сопственоста и бизнис-карактеристиките на анкетираниите банки се разликуваат, утврдениот процент од 20% не е поврзан со големината на банката, учеството на портфолиото на МСП или, пак, специјализацијата на банката. Резултатите од истражувањето се презентирани во продолжение, систематизирано во трите основни групи.

1. Основни податоци за кредитирање на секторот на МСП

а. Начин на класификација на претпријатијата според големина

Класификацијата на претпријатијата според големина во Република Македонија се врши во согласност со неколку закони и таа е детално презентирана во Глава 1. Од испитаните пет банки, две банки ги користат законски дефинираните критериуми за класификација на клиентите во сегментот на МСП. Останатите три банки генерално како критериум за класификација го користат нивото на остварени приходи од страна на претпријатието, додека две од нив ја земаат предвид како дополнителен критериум и вкупната изложеност на претпријатието кон банката.

Користењето на различни критериуми, односно непостоењето на единствена дефиниција за МСП го отежнува процесот на анализа и споредба помеѓу банките за учеството на клиентите на МСП во вкупното кредитно портфолио. Од тие причини, хетерогеноста во класифицирањето на претпријатијата кај банките не е земена предвид при анализата на нивната активна улога во поддршка на овој сектор. Меѓутоа, мора да се земе предвид дека оваа хетерогеност се однесува единствено на кредитните пласмани од сопствени средства на банките, додека странските кредитни линии вообичаено имаат однапред јасно утврдени критериуми во поглед на дефинирањето на целната група.

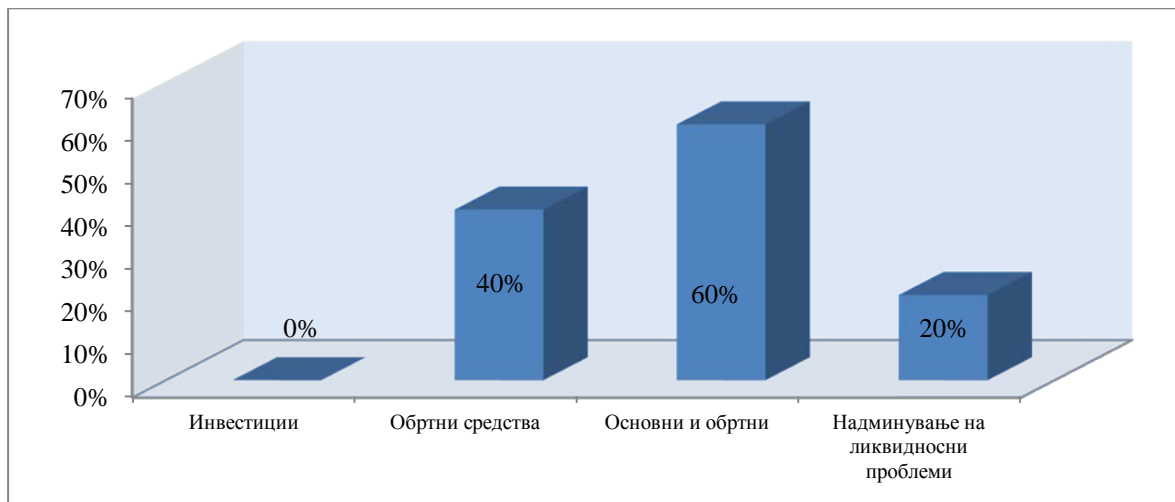
б. Учество на кредитите за МСП

Генерално, од повеќето банки недостига одговор во врска со процентуалното учество на кредитите за МСП во вкупното портфолио на банката за годините наведени во прашалникот (2008 и 2011 година). Добиеното образложение од банките е дека тие не располагаат со готови статистички податоци за ова прашање и за да се добијат тие неопходен е значителен дополнителен ангажман. Од тие причини во анализата се користени расположливите податоци од годишните извештаи на банките. Според тие податоци најактивни банки во финансирањето на секторот на МСП се НЛБ Тугунска банка со учество на кредити на МСП во вкупното кредитно портфолио од 90% и ПроКредит банка со учество на кредити на МСП од 84%.

в. Намена на кредитите одобрени на МСП

На прашањето за каква намена во најголем процент се кредитите одобрени на клиентите на МСП, најголем број од банките (60%) одговориле дека се за обртни и основни средства, две банки или 40% одговориле дека најголем број од кредитите на клиентите на МСП се за обртни средства, додека една од банките има наведено дека во изминатите години најголем дел од одобрените кредити се за обртни средства и тековна ликвидност на претпријатијата. Во Графикон 5.11 подолу е даден збирен преглед на сите добиени одговори во врска со намената на одобрените кредити.

Графикон 5.11: Намена на кредитите одобрени на МСП

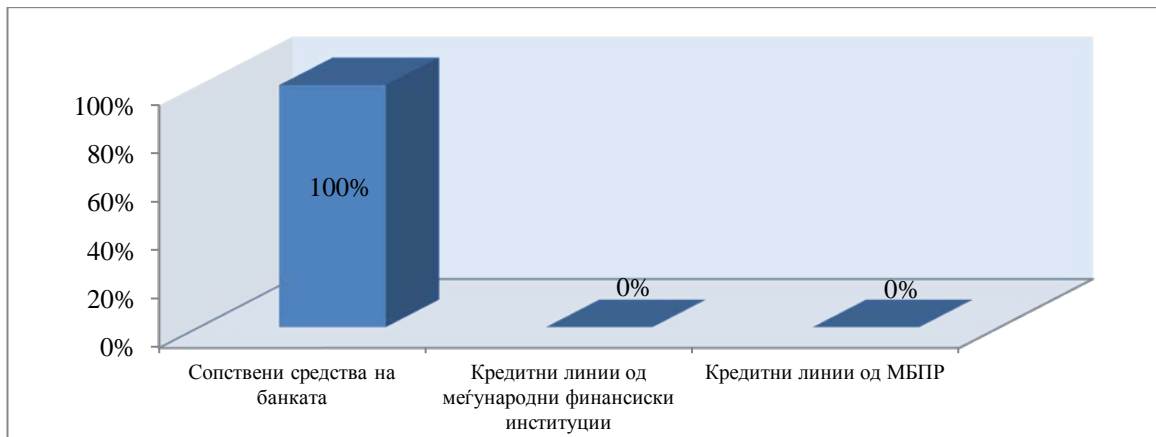


Интересно е дека ниту една банка ги нема наведено инвестициските кредити, како доминантна категорија во нивното портфолио на МСП. Согласно изнесените ставови на банките, структурата на кредитното портфолио на МСП од аспект на намената е променета во последните неколку години, што може да се поврзе со целокупните економски состојби во светски рамки и негативниот ефект од кризата врз македонското стопанство. Имено, како резултат на овие негативни влијанија голем број претпријатија ги одложија планираните инвестициски проекти, а сè поголем е и проблемот со одржување на тековната ликвидност. Од тие причини најголем дел од кредитите што ги одобруваат банките се токму за расчистување на тековните трошоци на МСП.

г. Извори на средства за кредитите одобрени на МСП

Од аспект на изворите на средства од кои банките ги финансираат кредитите за секторот на МСП, кај сите банки доминираат сопствените извори на средства. Може да се заклучи дека специјализираните кредитни линии за МСП финансирани директно од страна на меѓународните финансиски институции или, пак, посредно преку Македонската банка за поддршка на развојот не претставуваат значаен извор на средства за МСП. Странските кредитни линии немаат големо учество во вкупното кредитно портфолио на МСП на банките и покрај фактот дека сите анкетирани банки учествуваат активно во реализацијата на многу такви кредитни линии, а особено мора се земе предвид дека вкупното учество на овие пет банки изнесува 82,6% во реализацијата на првата кредитна линија на ЕИБ од 100 милиони евра преку МБПР.³⁰⁰

Графикон 5.12: Структура на извори на средства за кредити одобрени на МСП



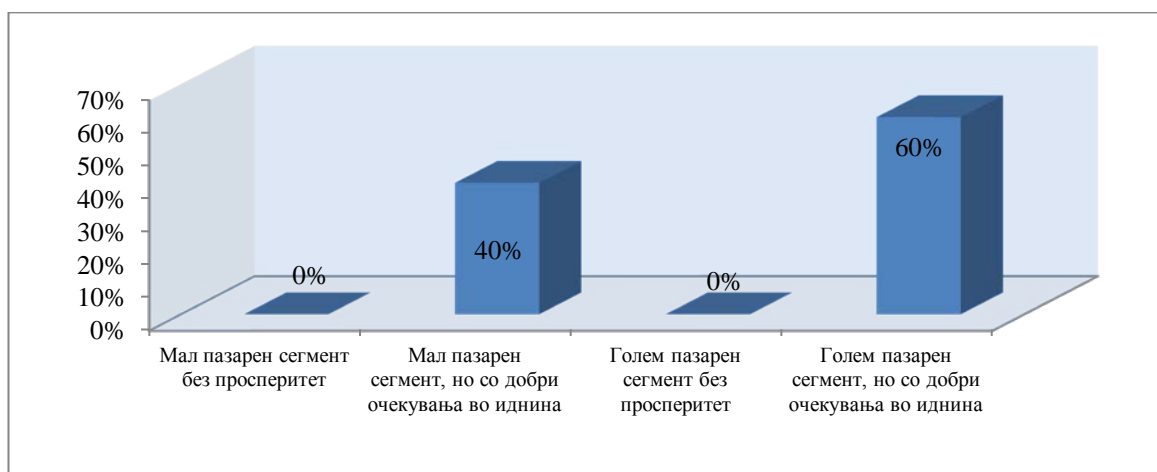
2. Потенцијал и проблеми при кредитирање на МСП

а. Оценка на секторот на МСП

Три од анкетираните банки го оценуваат секторот на мали и средни претпријатија како голем пазарен сегмент со добри очекувања во иднина, додека две сметаат дека секторот на МСП претставува мал пазарен сегмент, меѓутоа со добри очекувања за во иднина. Клучна констатација е дека сите банки сметаат дека овој сектор е перспективен од аспект на нивните политики за насочување на средствата.

³⁰⁰ Македонска банка за поддршка на развојот, Извештај за реализацијата на кредитната линија ЕИБ 100 милиони, 2011 година.

Графикон 5.13: Оценка на секторот на МСП



б. Клучни фактори за кредитирање на МСП од страна на банките

Кумулативниот преглед на одговорите на банките во врска со факторите што влијаат на интересот на банките за кредитирање на МСП е даден во Графикон 5.14. Одговорите на анкетираниите банки во суштина покажуваат дека банките сметаат дека потенцијалот за остварување профит од кредитирањето на МСП е висок, односно повисок од големите компании, што значи дека очекуваниот висок профит и порастот на пазарното учество ќе ги надоместат високите трансакциски трошоци и високиот ризик од кредитирање на секторот на МСП. Исто така, од разговорите со релевантните претставници на банките, тие укажуваат на можностите за остварување на зголемен профит и од продажбата на дополнителни банкарски услуги на клиентите МСП.

Графикон 5.14: Фактори што влијаат на интересот на банките за кредитирање на МСП



Друг фактор со иста важност како и претходниот е поврзаноста на МСП со големи клиенти. Голем број банки бараат препорака од нивните големи клиенти за МСП кои се нивни снабдувачи или купувачи. Добивањето на дополнителни информации влијае на намалување на трошоците и поедноставување на кредитната анализа, а воспоставувањето соработка со клиент на МСП преку неговиот главен купувач или снабдувач влијае на значително намалување на кредитниот ризик. Карактеристично е што ниту една банка не ги посочи конкуренцијата и големата кредитна изложеност кон други пазарни сегменти, додека само една банка наведе дополнителен фактор што не беше наведен како опција за избор во прашањето, а тоа е важноста на секторот на МСП за целокупната економија.

в. Клучни проблеми при кредитирање на МСП

Анализата на клучните проблеми при кредитирањето на МСП е направена со прашање за рангирање на однапред дадени одговори, каде што 1 значи проблем со најголемо влијание, а 6 со најмало влијание. Во табелата подолу е дадена фреквенцијата на рангирањето на одделните проблеми од страна на анкетираниите банки.

Табела 5.9: Рангирање на проблемите при кредитирање на МСП

	1	2	3	4	5	6	Ранг
Недостиг од соодветни и прифатливи кредитни барања	2	1	1			1	1
Макроекономски фактори	1	3		1			2
Конкуренцијата во кредитирањето на сегментот МСП	1		2		1	1	3
Спецификите на кредитната анализа за МСП		1		3	1		4
Специфични критериуми на банката			1	1	3		5
Законска регулатива и правно окружување	1		1			3	6

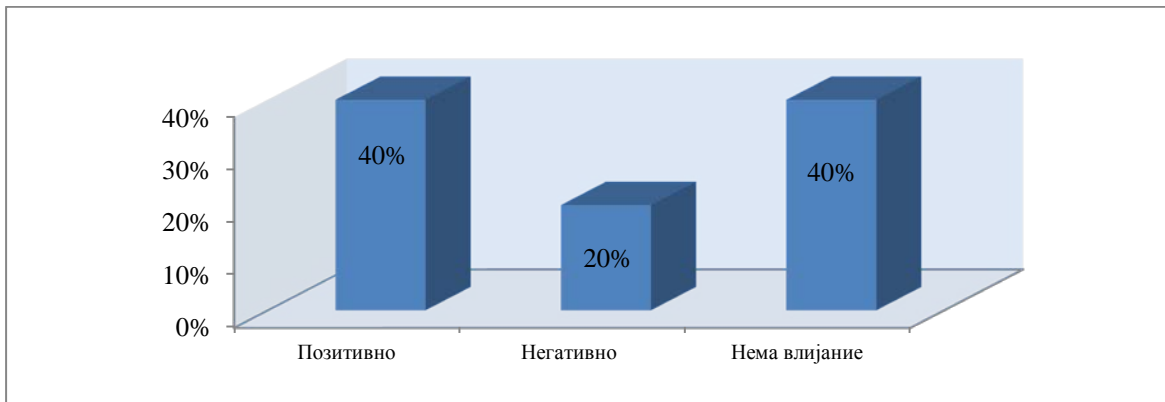
Од табелата може да се констатира дека најголем број од анкетираниите банки (40%) како најзначаен проблем при кредитирањето на МСП го навеле недостигот од соодветни и прифатливи кредитни барања. Како второрангиран проблем се макроекономските фактори, а потоа следат конкуренцијата во кредитирањето на секторот на МСП, спецификите на кредитната анализа за МСП, специфичните критериуми на банката, а како проблем со најмало влијание се законската регулатива и правното окружување. Покрај однапред дадените одговори, една од банките како најзначаен проблем при кредитирањето на секторот на МСП ги посочува преголемата задолженост и недоволната капитализираност на претпријатијата.

Генерално може да се заклучи дека изостануваат кредитни барања за квалитетни проекти, ризиците во реалниот сектор сè уште се големи, односно голем број на МСП немаат задоволителен бонитет, а тие што веќе земале кредити се соочуваат со огромни проблеми за нивна редовна отплата. Банките се ликвидни, имаат пари да кредитираат, но кредити има само за добрите и профитабилни проекти.

г. Влијание на прудентната банкарска законска регулатива

Прудентната банкарска регулатива не се третира како посериозна пречка при кредитирањето на МСП од страна на банките. Имено, само една од анкетираниите банки смета дека прудентната регулатива влијае негативно на кредитирањето на МСП, додека останатите сметаат дека влијанието е позитивно или, пак, нема никакво влијание.

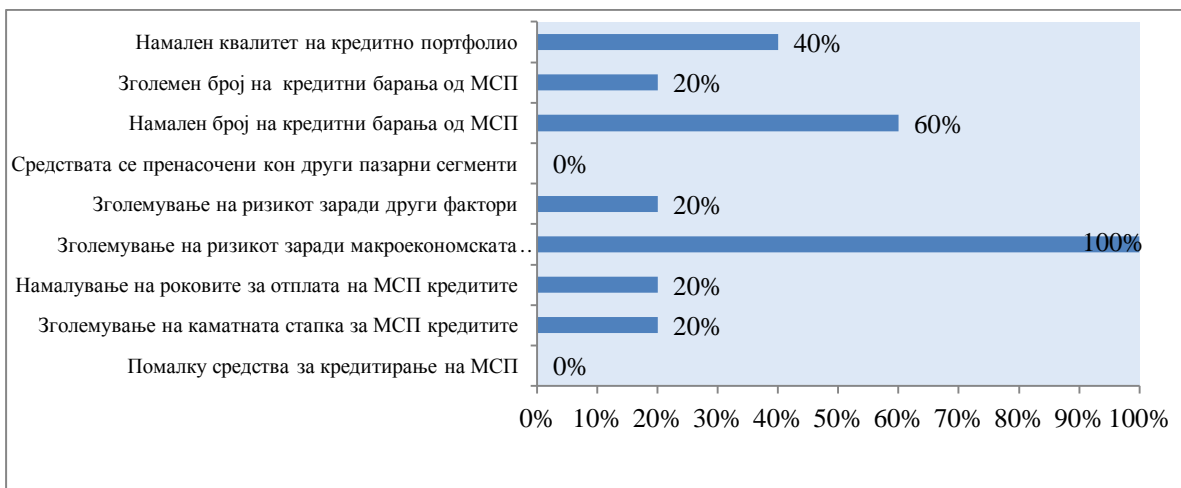
Графикон 5.15: Влијание на банкарската законска регулатива врз кредитирањето на МСП



д. Влијание на светската економска криза

Светската економска и финансиска криза веќе се рефлектираше и на домашната економија, односно ги зафати и македонските претпријатија што се соочуваат со проблемот на неликвидност и губење на пазарите. Оваа состојба на стопанството влијае и на работењето на банките, пред сè поради проблемите со лошите и нефункционални кредити, што достигнаа речиси 10% со крајот на 2011 година, што на крајот се одразува и на обемот на кредитирање на МСП. Во графиконот што следи се презентирани одговорите на банките во врска со прашањето за влијанието на светската економска криза врз кредитирањето на секторот на МСП.

Графикон 5.16: Влијание на светската економска криза врз кредитирањето на МСП



Сите банки или 100% посочија дека кризата влијаеше на зголемување на ризикот при кредитирање на МСП поради макроекономската нестабилност. Кредиторите и инвеститорите вообичаено ги оценуваат МСП како поризични поради недоволните средства, ниската капитализација, чувствителноста на пазарни флукуации и се воздржани при нивното финансирање. Во услови на макроекономска нестабилност овие ризици дополнително се зголемуваат што ги принудува банките да бидат порезервирани во одобрување на нови кредити на секторот на МСП.

Во услови на пораст на лоши пласмани и порестриктивни кредитни политики, фирмите што имаат потреба од кредитна поддршка од банките не можат да ја добијат поради зголемениот ризик. Но, од друга страна, фирмите што добро работат не ни помислуваат да се задолжат со кредит во банка при нестабилни услови на работење. Од тие причини, 60% од банките изјавиле дека кризата влијаеше на намалување на кредитните барања од МСП, додека само една банка посочила обратна ситуација, односно зголемување на бројот на барањата. Оваа состојба се потврдува и во Извештајот на НБРМ за 2011 година, според кој бројот на примени кредитни барања за претпријатија во 2011 година се намалил за 31,2% во однос на 2010 година.³⁰¹ Како трет најзначаен ефект од кризата е влошувањето на кредитното портфолио, што во голема мера е поврзано и со претходно наведените влијанија. Речиси кај сите анкетирани банки евидентно е зголемување на нефункционалните кредити.

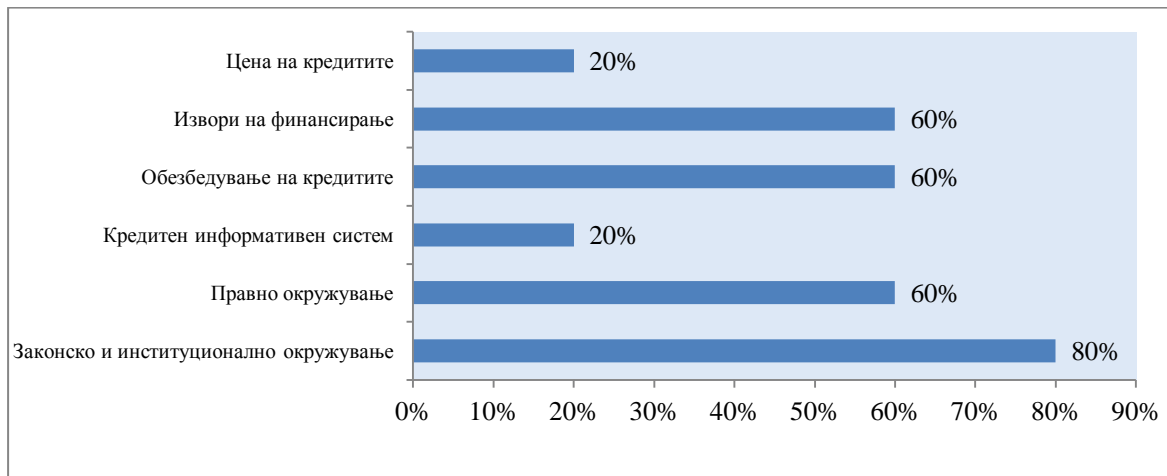
3. Улогата и интервенциите на државата и нивното влијание

a. Потреба од државна интервенција

Банките генерално се позитивни во однос на потребата државата да земе активно учество во подобрувањето на условите за кредитирање на МСП. Графикон 5.17 ги презентира кумулативните резултати на прашањето поврзано со областите во кои државата би требало да интервенира со цел да го стимулира кредитирањето на МСП.

³⁰¹ Народна банка на Република Македонија, Извештај за банкарскиот систем на Република Македонија во 2011 година, мај 2012 година, Скопје, стр. 28.

Графикон 5.17: Области во кои државата треба да интервенира за да го олесни пристапот до кредити на МСП



Според мислењето на анкетираниите банки државата може да го подобри кредитирањето на МСП доколку преземе активности за подобрување во следните области:

- Законско и институционално окружување, што е поврзано со унапредување на условите за функционирање на банкарскиот сектор, но и со генералното бизнис-окружување. Четири од анкетираниите банки или 80% сметаат дека подобрувањето во оваа област ќе влијае на подобрување на условите за кредитирање на МСП.
- Правно окружување, во смисла на заштита на кредиторски права и ефикасно и ефективно активирање на обезбедувањето (60%).
- Обезбедување на кредитите, од аспект на зголемување на прифатливи инструменти за обезбедување (60%).
- Извори на финансирање, со цел зголемување на понудата на кредитни линии (60%).

Интервенциите во насока на подобрување на цената на кредитите преку субвенционирање на каматните стапки и другите трошоци не се посочени како неопходни од страна на поголемиот број банки. Ваков став банките изразија и за кредитните информативни системи, односно тие сметаат дека кредитните регистри и бироа немаат значајно влијание на олеснувањето на пристапот до кредити од страна на МСП.

Покрај оценката за однапред дадените области за интервенција, една од банките смета дека е потребно државата да интервенира во обезбедување услови за финансирање на нови претпријатија, иновативни проекти и извозно-ориентирани претпријатија преку креирање на гарантни шеми или, пак, преку поволни кредитни линии.

б. Оценка за видови на државна интервенција

Анализата на видовите на државна поддршка за подобрување на кредитирањето на МСП е направена со прашање за оценка на однапред дефинирани инструменти, каде што оценките се рангираат од 1 до 5, при што 1 значи најмногу позитивно, а 5 значи најмалку позитивно очекувано влијание. Во табелата подолу е дадена оценката за одделните инструменти од страна на анкетираниите банки.

Табела 5.10: Оценка на видови на државна поддршка

	1	2	3	4	Ранг
Гарантни фондови	4	1			1
Наменски кредитни линии	1	4			2
Субвенционирање на камата			4	1	3
Регулаторни субвенции			1	4	4

Од табелата може да се констатира дека четири од анкетираниите банки (80%) очекуваат најмногу позитивни ефекти врз кредитирањето на МСП од воспоставување на државни гарантни фондови. Како втор инструмент со најголемо очекувано позитивно влијание се наменските кредитни линии. Од друга страна, оценката на банките во врска со субвенционирањето на каматата со цел намалување на цената на кредитите не е во голема мера позитивна. Овие оценки се во корелација со претходно наведените ставови на банките во врска со областите во кои е неопходна државна интервенција, каде што покрај останатите се издвојуваат обезбедување на кредитите и зголемување на изворите на средства за кредити.

в. Влијание и ефекти од соработката со МБПР

Една од целите на ова истражување беше да се утврдат влијанието и ефектот на кредитирањето на МСП од соработката на банките со Македонската банка за поддршка на развојот. Интенција беше да се направи и едноставна евалуација на

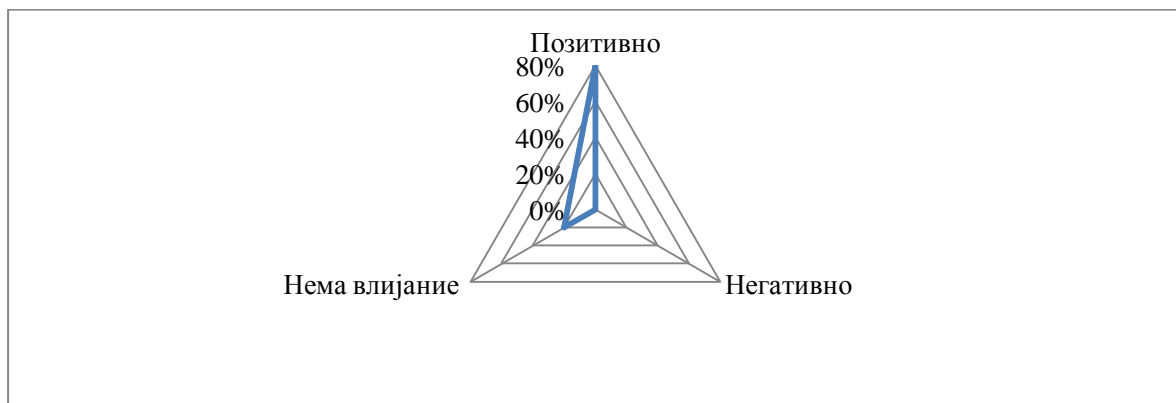
кредитната линија на ЕИБ, како најзначаен извор на средства за кредитирање на МСП преку МБПР. Сите анкетирани банки се вклучени во реализацијата на кредитната линија на ЕИБ на МБПР и нивното учество изнесува 82,6% од вкупниот износ на пласирани кредити. Оттука, добиените резултати можат да се сметаат за релевантни.

Анализата на влијанието на соработката со МБПР беше направена од три аспекти. Генералната оценка за ефектот од вклученоста во кредитните програми преку МБПР е позитивна.

- *Вкупно кредитно портфолио*

Резултатите од истражувањето во врска со влијанието на соработката со МБПР врз вкупното кредитно портфолио за МСП во банките, презентирани во графиконот подолу, покажуваат значително позитивно влијание.

Графикон 5.18: Влијание на соработката со МБПР врз вкупното кредитно портфолио за МСП во банките



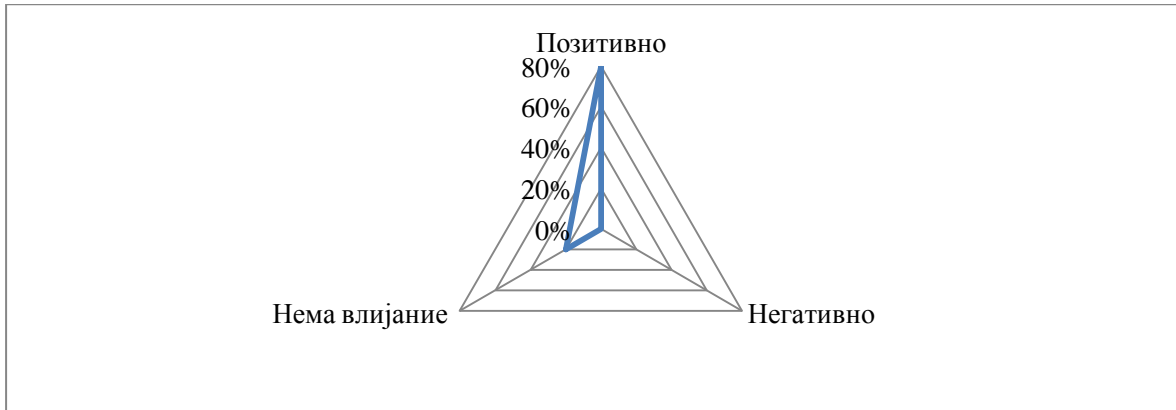
Четири од анкетираниите банки или 80% посочиле дека соработката со МБПР го зголемила кредитното портфолио за МСП во просек за околу 4%, а само една банка одговорила дека нема влијание.

- *Интерес на МСП за аплицирање за кредит*

Како резултат на вклученоста на банките во реализацијата на кредитните линии на МБПР, интересот на МСП за аплицирање за кредит токму во тие банки се зголемил во просек за околу 10%. Одговорите на банките во врска со ова прашање се идентични како и во претходното прашање, односно четири од банките или 80% одговориле дека соработката со МБПР има позитивно влијание врз интересот на

клиентите на МСП да аплицираат во нивната банка за кредит, додека кај една банка оваа соработка нема влијание врз овој аспект.

Графикон 5.19: Влијание на соработката со МБПР врз интересот на МСП за аплицирање за кредит



- *Кредитни услови (каматна стапка, рокови, обезбедување)*

Од аспект на кредитните услови, исто така може да се забележи дека доминира позитивниот ефект, односно три од банките констатирале подобрување во кредитните услови, како резултат на соработката со МБПР, а две банки посочиле дека оваа соработка нема влијание врз нивните кредитни услови. Тука мора да се земе предвид дека кредитните услови за кредитните линии преку МБПР се утврдени однапред од страна меѓународниот кредитор во рамките на Финансискиот договор за соодветната кредитна линија, склучен со МБПР или, пак, од страна на МБПР во рамките на Договорот со банката за вклучување во реализацијата на таа кредитна линија. Значи, генерално може да се заклучи дека соработката со МБПР влијаела врз подобрувањето на кредитните услови и на сопствените извори на средства.

Графикон 5.20: Влијание на соработката со МБПР врз кредитните услови за МСП



Од направеното истражување може да се заклучи следното:

- Поголем број од банките користат сопствени критериуми за класификација на претпријатијата според големина.
- Најголем процент од кредитите одобрени на клиентите на МСП се за обртни средства и тековна ликвидност на претпријатијата, што претставува значајна промена во поглед на намената на кредитите за МСП во последниот период.
- Во најголем процент банките ги финансираат кредитите за МСП од сопствени извори на средства.
- Банките сметаат дека секторот на МСП е перспективен и имаат добри очекувања од овој пазарен сегмент во иднина.
- Банките се заинтересирани да работат со секторот на МСП поради високиот потенцијал за остварување профит од кредитирањето на МСП, можноста за продажба на други услуги на овие клиенти и поради поврзаноста со нивните големи клиенти.
- Како најзначајни проблеми при кредитирањето на МСП, банките ги издвојуваат недостигот од соодветни и прифатливи кредитни барања и макроекономските фактори.
- Банките не ја оценуваат прудентната банкарска регулатива како посериозна пречка при кредитирањето на МСП.
- Светската економска криза кај банките влијаеше на зголемување на ризикот при кредитирање на МСП поради макроекономска нестабилност, намалување на кредитните барања од МСП и влошување на кредитното портфолио.
- Банките сметаат дека државата треба да земе активно учество во подобрувањето на условите за кредитирање на МСП, особено во следните

области: законско, институционално и правно окружување, обезбедување на кредитите и зголемување на понудата на кредитни линии.

- Банките сметаат дека најголем позитивен ефект за подобрување на пристапот до финансирање од страна на МСП ќе се оствари преку воспоставување на државен гарантен фонд и воведување на поволни наменски кредитни линии.
- Вклученоста на банките во реализацијата на кредитните линии преку МБПР влијае на зголемување на нивното кредитно портфолио за МСП, на интересот на клиентите на МСП за аплицирање за кредит токму во таа банка и влијае на подобрување на кредитните услови за кредитите за МСП.
- Меѓутоа, битно е да се спомене дека вкупниот износ на пласирани кредити преку МБПР, како еден од главните инструменти за државна поддршка, е релативно многу мал во однос на вкупната кредитна активност на банките кон претпријатијата. Имено, според податоците од НБРМ вкупните нето-кредити на нефинансиски субјекти на крајот на 2011 година изнесувале 181.017 милиони денари³⁰², додека, пак, вкупните нето-кредити на МБПР на 31.12.2011 година изнесуваат 8.887 милиони денари³⁰³ или само 4% од вкупните пласмани за претпријатијата (МСП и големи) на ниво на банкарски сектор. Сепак, и овој износ не треба да се занемари, особено што во најголем процент е насочен токму кон МСП.
- Потребно е да се воспостави систематска и детална евалуација на влијанието на државните програми за поддршка на финансирањето на секторот на МСП што ќе овозможи пофокусирано насочување на средствата на државна поддршка. Евалуацијата треба да се спроведува како на ниво на понуда, така и на страната на побарувачката, со цел да се види конкретниот ефект кај МСП од користењето на некој државен инструмент.

³⁰² Народна банка на Република Македонија, Извештај за банкарскиот систем на Република Македонија во 2011 година, мај 2012 година, Скопје, стр. 23.

³⁰³ Македонска банка за поддршка на развојот, Годишен извештај за работењето на МБПР во 2011 година, мај 2012 година, Скопје, стр. 19.

ЗАКЛУЧОК

Овој труд претставува анализа на една покомплексна проблематика и обид да се систематизираат сите важни аспекти во креирањето на политиките за подобрување на пристапот до финансирање на малите бизниси во Република Македонија.

На почетокот емпириски се потврди констатацијата дека еден од најважните двигатели на економијата во секоја земја се МСП, што учествуваат со голем процент во создавањето на БДП, во креирањето на нови работни места, зголемувањето на извозот, поголема промоција на домашните производи на странските пазари, во создавањето на иновативни производи и услуги итн. Речиси во сите земји во светот бројот на МСП изнесува помеѓу 95 и 99% од вкупниот број на приватни претпријатија, а нивното учество во БДП е над 50%, додека учеството во вработувањата е над 60%. Значењето на секторот на МСП за економијата на Република Македонија е непобитен факт: 99,8% од активните претпријатија во РМ се МСП, тие вработуваат над 80% од вкупниот број на активна работна сила и учествуваат со над 60% во создавањето на БДП.

Преку презентација на веќе направени истражувања и анкети на претпријатијата во Република Македонија и во други земји, пристапот до финансиски средства се идентификуваше како еден од основните фактори за опстанок и развој на МСП, како во земјите во развој, така и во развиените земји. Анализата на расположливите податоци укажува дека голем дел од МСП зависат од интерно финансирање (сопствени средства, семејство и пријатели), меѓутоа тие извори не соодветствуваат со потребите на претпријатијата за опстанок и развој. Причините поради кои МСП се соочуваат со проблеми при обезбедување средства за финансирање на своите бизниси се разгледани и систематизирани, како од аспект на претпријатијата, така и од аспект на надворешните извори на финансирање и притоа се идентификувани неколку основни причини: асиметрични информации, висок ризик, високи трансакциски и административни трошоци и недостиг на обезбедување. Овие проблеми уште повеќе се интензивираат во земји како Македонија поради институционалните фактори и недоволно развиен финансиски пазар.

На крајот, не можеше, а да не се земе предвид и негативното влијание на светската економска и финансиска криза, што уште повеќе ги зголеми веќе постоечките проблеми со пристапот до финансиски средства на МСП. Република Македонија беше помалку погодена од светската економска криза во споредба со други европски земји, пред сè како резултат на помалата поврзаност на банкарскиот сектор со финансиските системи на ЕУ и САД и помалата изложеност на високоризични кредити што предизвикаа дестабилизација на голем број банки.

Меѓутоа, постои голема меѓусебна поврзаност на македонската економија со европската и последиците од кризата сепак се особено сериозни. Како резултат на кризата, МСП во Република Македонија се изложени паралелно на два типа шокови што се меѓусебно зависни: намалување на побарувачката за нивните производи и намалување на кредитирањето од страна на банките. Влијанието на кризата врз кредитните активности на банките беше анализирано и преку спроведената анкета на дел од банките во РМ. Сите банки или 100% посочија дека кризата влијаеше на зголемување на ризикот при кредитирање на МСП поради макроекономската нестабилност. Шеесет проценти од банките изјавија дека кризата влијаеше на намалување на кредитните барања од МСП и речиси кај сите анкетирани банки евидентно е зголемување на нефункционалните кредити.

Со цел да се идентификуваат конкретните можности за преземање активности во насока на надминување на дефинираните проблеми, се направи детална теоретска и емпириска разработка на различните видови на надворешно финансирање, што би можеле да се користат од страна на МСП во Македонија. Преку разработка на веќе направени истражувања од страна на реномирани меѓународни и локални институции (ЕК, ОЕЦД, СБ, ЕБРД, ЦЕА итн.) се утврди застапеноста на различните извори на финансирање на МСП во Македонија, земјите од ЈИЕ и развиените пазарни економии. Сите истражувања и анализи укажуваат на доминантна застапеност на банкарскиот сектор во Македонија и земјите од регионот на ЈИЕ во структурата на надворешните извори на финансирање. Иако небанкарските финансиски институции, како лизинг-компанији, инвестициски компании итн., се интегрален дел од финансиските системи на земјите од ЈИЕ, сепак заклучокот е дека обезбедувањето на финансиски средства за МСП речиси целосно зависи од кредитната активност на комерцијалните банки. На пример, користењето на пазарот на капитал како извор за финансирање не е воопшто застапено.

Од тие причини, банкарскиот сектор на Република Македонија е подетално разработен, особено од аспект на активностите релевантни за истражувањето. Клучните констатации се дека банкарскиот сектор е добро регулиран; се карактеризира со висока ликвидност, стабилност и концентрација на банкарските активности; финансиската криза немаше поголемо директно негативно влијание, но евидентно е намалување на кредитната активност во периодот по 2009 година. Банките сè уште не реагираат на мерките на монетарната политика што ги презема НБРМ во насока на пренасочување на парите од вложувања во благајнички записи кон инвестиции во стопанството. Од направеното истражување за потребите на изработката на овој труд, што се реализираше преку анкета на банките во РМ, може да се констатира дека најголем број од анкетираниите банки (40%) како најзначаен проблем при кредитирањето на МСП го навеле недостигот од соодветни и прифатливи кредитни барања, а како второрангиран проблем се макроекономските фактори, односно ризиците поврзани со нестабилното економско окружување. Меѓутоа, и покрај моменталната резервираност во поглед на финансирањето на МСП, во суштина одговорите на банките во анкетата покажуваат дека банките се заинтересирани да работат со секторот на МСП поради високиот потенцијал за остварување профит од кредитирањето на МСП, можноста за продажба на други услуги на овие клиенти и поради поврзаноста со нивните големи клиенти.

Во продолжение беше направена анализа на микрофинансирањето како инструмент во насока на обезбедување на финансиски средства за старт-ап бизниси и микропретпријатија и посебно се нагласи улогата на овој инструмент во надминување на негативните ефекти од финансиската криза, како можност за остварување на самовработување и олеснување на пристапот до кредити на микробизнисите, што потешко допираат до банките. Со оглед на фактот дека 71,2% од активните претпријатија во Република Македонија се микропретпријатија, неопходно е да се разгледа улогата токму на микрофинансиските институции во надминувањето на проблемот со пристап до финансиски средства на оваа категорија претпријатија, но и за почетните бизниси. Во Република Македонија не постои поволно окружување за развој на овој инструмент, заради недостигот од соодветна регулатива со која ќе се поттикне формирањето и развојот на микрофинансиските институции.

Истражувањата покажаа дека во развиените земји сè поголемо внимание се посветува на финансирањето на МСП преку пазарите на капитал, како алтернатива на кредитирањето преку банки, и овој начин на финансирање треба да го надмине хроничниот недостиг на долгорочни средства со кој се соочуваат МСП. Меѓутоа, за тоа е неопходно постоење на соодветно развиен пазар на капитал во смисла на големина и ликвидност. Во регионот на ЈИЕ речиси ни една земја не го исполнува овој предуслов. Како проблем исто така се јавува и слабата транспарентност на македонските компании. Во моментот, можностите за финансирање на македонските МСП на пазарот на капитал, преку емисија на корпоративни обврзници или емисија на акции, се многу ограничени. Реално, потребен е подолг временски период за да се создадат услови за развој на оваа форма на финансирање и затоа активностите на државата во таа насока треба да се гледаат како долгорочна стратегија.

Понатамошните истражувања беа насочени кон лизингот како извор на финансирање на МСП. Анализите покажаа дека лизинг-секторот во Република Македонија е слабо развиен и не кореспондира со потребите на секторот на МСП за финансирање на нивните инвестиции и може само делумно да се користи како супститут на банкарските долгорочни кредити. Од финансиска гледна точка, лизингот за МСП сè уште е поскапа варијанта од кредитот. На крајот, мора да се спомене дека несовршениот правен систем предизвикува тешкотии за продажба на веќе користените средства и проблеми во поглед на враќање на средствата во владение, што исклучително негативно влијае на развојот на овој финансиски инструмент. Но, земајќи го предвид европското искуство, генералниот заклучок од ова истражување е дека лизингот претставува многу значаен извор за финансирање на инвестициите на МСП и дека поддршката за развој на лизинг-секторот ќе обезбеди поголем развој и експанзија на МСП.

Со истражувањето се разработени и фондовите за ризичен капитал, што претставуваат интересно решение за нови и постоечки МСП што имаат атрактивни и иновативни идеи и проекти, но се соочуваат со недостиг на финансиски средства. Заклучокот е дека сегментот на приватни капитални фондови во Република Македонија не е развиен и досега земјата не привлече голем интерес кај меѓународните фондови на приватен капитал. Значи, имаме слаба понуда, но и многу слаба побарувачка. Македонските претприемачи се чини дека сè уште не се

подготвени за овој тип финансирање, поради неподготвеноста за поделба и откажување на дел од сопственоста. Меѓутоа, сигурно е дека постојат мал број претпријатија во Македонија што би ги искористиле можностите за финансирање преку овие фондови, на пример некои новоформирани иновативни претпријатија од областа на ИТ-технологијата. Во однос на регулативата, анализите покажуваат дека постои усогласеност со меѓународните принципи, како и релативно висока ефикасност во примената на законите и прописите. Како пречки за развој на оваа форма на финансирање се јавуваат сложеното деловно окружување, ограничените можности за инвестирање и слабите можности за излез. За таа цел, потребно е да се спроведат соодветни политики за стимулирање на понудата, но најважно од сè, потребно е да се работи интензивно на подобрување на подготвеноста за инвестирање на претприемачите.

МСП во Република Македонија, покрај со веќе постоечките проблеми во пристапот до финансиски средства, се соочуваат и со проблемот на неликвидност во услови на светската криза. Истражувањето покажа дека факторингот, како специфичен облик на краткорочно финансирање, може да обезбеди финансиски средства за тековно работење на МСП. Во светски рамки имаме состојба на сè поголема популарност на факторингот, како надворешен извор на финансирање на фирмите, особено кај МСП, како резултат на одредените предности во однос на останатите форми на финансирање. Факторингот може да биде многу соодветен за земјите во развој и транзициските земји, што се карактеризираат со слабо правно окружување, а особено е атрактивен за поризичните новоформирани МСП. Иако факторинг-услугите имаат големо учество во развиените земји, овој извор на краткорочно финансирање на МСП во Македонија сè уште е во почетна фаза на развој. Меѓутоа, може да се констатира дека постои простор за развој на факторинг-услугите во Македонија.

Во услови кога мал процент од новоформираните претпријатија успеваат да опстанат на пазарот, потребно е да се интензивира развојот и на други форми на финансирање, што успешно функционираат во развиените земји, а се токму соодветни за старт-ап бизнисите, како што се бизнис-ангелите. Според примерот на Хрватска и Словенија, можеби и нема услови да се очекува дека формирањето на првата мрежа на бизнис-ангели во Македонија ќе има некоја голема улога во финансирањето на МСП и надминување на моменталните проблеми со кои се

соочуваат. Овие мрежи, покрај финансиски, обезбедуваат и социјален капитал преку разни нефинансиски бенефиции, како совети и поврзување. Меѓутоа, бидејќи е потребно повеќе време за акумулација на овој социјален капитал, процесот на формирање и развој на овие мрежи е исто така подолготраен.

Тргнувајќи од детектираните предизвици со кои се соочуваат МСП, како и од позитивните економски ефекти од подобрувањето на пристапот до финансии, особено во земјите со недоволно развиени финансиски системи, релевантно беше да се направи детална елаборација на различните ставови и теории што се среќаваат во литературата во однос на прашањето дали треба државата да интервенира во таа насока и каква би била формата на таа интервенција. За таа цел, детално се разработија поединечните мерки и инструменти на државата, застапени во праксата, особено од аспект на нивните предности и негативности.

Прашањето дали државата треба да интервенира на пазарот и во каква форма беше опфатено со анкетата на банките, спроведена за потребите на изработка на овој труд. Банките генерално се позитивни во однос на потребата државата да земе активно учество во подобрувањето на условите за кредитирање на МСП и тоа во делот на: унапредување на условите за функционирање на банкарскиот сектор; подобрување на заштитата на кредиторски права и ефикасно и ефективно активирање на обезбедувањето; зголемување на понудата на инструменти за обезбедувањето на кредитите и зголемување на понудата на кредитни линии. Интересен е податокот дека интервенциите во насока на подобрување на цената на кредитите преку субвенционирање на каматните стапки и другите трошоци не се посочени како неопходни од страна на поголемиот број банки. Ваков став банките изразија и за кредитните информативни системи, односно тие сметаат дека кредитните регистри и бироа немаат значајно влијание на олеснувањето на пристапот до кредити од страна на МСП. Осумдесет проценти од анкетираниите банки очекуваат најмногу позитивни ефекти врз кредитирањето на МСП од воспоставување на државни гарантни фондови. Како втор инструмент со најголемо очекувано позитивно влијание се наменските кредитни линии.

Дополнително, во трудот се презентирани и искуствата на Хрватска и Србија во дизајнирањето и спроведувањето на некои од формите на државна интервенција. Поголемо внимание е посветено на презентирањето на некои добри практики, што

би можеле да имаат примена во РМ, како што е, на пример, моделот на развојната банка во Хрватска (ХБОР) или, пак, приватното кредитното биро во Србија.

Посебен сегмент од трудот претставува анализата на политиката на ЕУ во однос на подобрувањето на пристапот до финансирање на МСП. Европската унија има јасно дефинирани долгорочни приоритети што опфаќаат подобрување на конкурентноста преку директна и индиректна поддршка на МСП. Главната стратегија за поддршката на МСП се состои во имплементација на мерки и инструменти преку кои ќе се подобри финансирањето на МСП, како што се кредити, грантови и гаранции, што се достапни за крајната цела група директно преку институциите на ЕУ или индиректно преку програми на национално и регионално ниво.

Членството во Европската унија е стратешки приоритет на Република Македонија, а Европската унија во целиот тек на пристапниот процес обезбедува континуирана поддршка и финансиски средства за Македонија, со цел успешно спроведување на неопходните реформи. Како дел од интегративниот процес кон ЕУ, Република Македонија ги прифати принципите и политиките на ЕУ како основа за активностите и мерките за поддршка на развојот на МСП. Како земја-кандидат за членство во ЕУ, Македонија, почнувајќи од 2007 година, може да ги користи средствата од Инструментот за претпристапна помош (ИПА) во вредност од 623 милиони евра, како и средствата од дел од програмите на Европската заедница наменети за финансиска поддршка на МСП (Програмата за иновативност и конкурентност). Оценките од страна на Европската комисија во однос на искористеноста на европските фондови во Македонија се значително слаби, што се потврдува и со анализата на финансиските податоци презентирани во овој труд. Проблемот во врска со слабата искористеност на европските средства е повеќедимензионален и комплексен и за негово надминување потребно е да се направи подетална анализа.

Исто така, анализата на можностите што се нудат во Република Македонија за финансирање на МСП преку посебни кредитни линии финансирани од страна на меѓународни финансиски институции, укажува на слаба искористеност на овие фондови. Република Македонија е помалку вклучена во искористување на регионалните фондови, во споредба со останатите земји од Западен Балкан. Така, на пример, учеството на Македонија во Заедничкиот акциски план за поддршка на

банкарските системи и кредитирањето на реалниот сектор во земјите од Централна и Источна Европа (Joint IFI Action Plan), со кој беше планирано во периодот од 2009 до 2010 година да се обезбеди значителна финансиска поддршка на банките со цел зголемување на кредитирањето на МСП, изнесува скромни 5%. Речиси идентично е (4%) и учеството на Македонија во искористувањето на средствата од Европскиот фонд за Југоисточна Европа, чијашто основна улога е обезбедување на одржливо финансирање на внимателно селектирани финансиски институции со цел кредитирање на МСП. Партнери на ЕФСЕ се деловни банки, микрофинансиски организации и небанкарски финансиски институции.

Во последниот дел од трудот се презентирани мерките што досега се преземени од страна на надлежните институции во Република Македонија, а имаат директно или индиректно влијание врз подобрувањето на финансирањето на МСП. Покрај реформите во делот на правното и институционалното окружување, чијашто евалуација е презентирана во многубројни извештаи на меѓународните финансиски институции (СБ, ИФЦ, ЕБРД, ОЕЦД, ЕУ итн.), во трудот подетално се презентирани и интервенциите од страна на државата во делот на зголемувањето на понудата на поволни кредити за секторот на МСП.

Една од тие мерки се програмите за самовработување и почнување со сопствен бизнис со доделување на неповратни средства и поволни кредити преку Агенцијата за вработување на РМ. Меѓутоа, и покрај тоа што анализата на емпириските податоци несомнено го потврдува позитивното влијание на активните програми и мерки за вработување врз можностите за почнување на сопствен бизнис, сепак мора да се забележи дека нивниот капацитет за посериозно влијание врз надминувањето на проблемот со обезбедување на финансиски средства за почнување на нов бизнис е ограничен, пред сè поради фактот што опфатот на корисници на средства преку овие програми е релативно мал. Во таа насока се наметнува потреба за зголемување на висината на средствата што се издвојуваат за поддршка на поттикнување на претприемништвото или самовработувањето, со што ќе се помогне во надминување на проблемот со обезбедување на почетен капитал за почнување бизнис, што во крајна линија ќе влијае долгорочно на намалување на невработеноста.

Централно место во овој дел од истражувањето е анализата на ефектите од субвенционираниите кредитни линии на ЕИБ, што се реализираат преку МБПР. Од

емпириската анализа може да се заклучи дека оваа мерка на државата во подобрување на пристапот до финансиски средства е финансиски ефикасна. Анализите и пресметките покажуваат дека средствата издвоени од Буџетот на РМ за индиректното субвенционирање се враќаат за краток рок како резултат на реализираните инвестиции и креираните работни места. Дополнително, резултатите од истражувањето направено на банките со учество од 82,6% во кредитното портфолио на ЕИБ, покажуваат позитивно влијание на овој инструмент врз банките вклучени во негова реализација.

Имено, како резултат на вклученоста на банките во реализацијата на кредитните линии на МБПР, интересот на МСП за аплицирање за кредит токму во тие банки се зголемил во просек за околу 10%. Најголем дел од банките (80%) посочиле дека соработката со МБПР го зголемила нивното вкупно кредитно портфолио за МСП во просек за околу 4%. Исто така, се забележува и позитивниот ефект од аспект на кредитните услови, односно 60% од анкетираниите банки констатирале подобрување во кредитните услови за МСП, како резултат на соработката со МБПР. Со цел да се направи целосна евалуација на ефектите од индиректното субвенционирање, неопходно е да се направи анализа и на страната на претпријатијата, корисници на овие средства преку споредба на основните финансиски параметри (вкупен промет, нето-приход итн.) пред користење на кредитот и по реализација на инвестицијата. На тој начин ќе може да се добие целосна слика за вкупниот ефект од овие кредитни линии.

Но, мора да се земе предвид резултатот од истражувањето во однос на изворите на средства од кои банките ги финансираат кредитите за секторот на МСП. Спроведената анкета покажува дека кај сите банки доминираат сопствените извори на средства. Може да се заклучи дека специјализираните кредитни линии за МСП финансирани директно од страна меѓународните финансиски институции или, пак, посредно преку МБПР не претставуваат значаен извор на средства за МСП, и покрај фактот дека сите анкетирани банки учествуваат активно во реализацијата на многу такви кредитни линии. Оваа состојба наведува на заклучокот дека постои потреба за зголемување на понудата на кредитни линии преку МБПР или пак директно вклучување на банките во меѓународно финансирани кредитни линии за МСП.

Обработката на проблемот со обезбедување кредити и постоечките инструменти во Македонија се исто така важен дел од овој труд. Добиените

информации во текот на изработката на трудот укажуваат дека состојбата со обезбедувањето станува една од главните пречки за користење дури и на поволните кредити што во моментот се обезбедуваат директно преку МБПР. Имено, претпријатијата во услови на презадолженост веќе го имаат заложено прифатливиот недвижен и подвижен имот кај деловните банки со кои имаат воспоставено соработка. Така, доколку претпријатието ги исполнува критериумите да користи од кредитните продукти што директно се пласираат преку МБПР, тогаш доаѓа до проблемот на недостиг на соодветно обезбедување (во моментот МБПР бара А категорија на обезбедување). Друг факт што мора да се земе предвид е дека единствениот гарантен фонд што во моментот функционира во Република Македонија (Гаранти фонд) веќе мора да ги намалува бројот и рокот на издадените гаранции, поради обврската да ги врати средствата кон Шведската агенција за меѓународен развој – СИДА, во 2015 година. Во последните неколку години во Република Македонија од страна на компаниите и нивните асоцијации и здруженија постојано се истакнува потребата од интервенција од страна на државата со цел надминување на проблемите околу обезбедувањето на потребниот колатерал, што го бараат банките за одобрување кредити.

Земајќи ги предвид заклучоците и констатациите од истражувањето, во продолжение се презентирани неколку конкретни препораки до креаторите на политики, систематизирани во неколку групи.

1. Подобрување на состојбите во банкарскиот сектор

- Продолжување со експанзивната монетарната политика на НБРМ, во делот на намалување на стапката на задолжителната резерва и на ограничување на износот на благajничките записи што ги продава на банките, се очекува да придонесе да се подобри пристапот до финансиски средства на МСП. Банките ќе мораат еден дел од паричните средства што ги држат во НБРМ да ги пренасочат во стопанството, а тоа ќе влијае и на намалување на каматните стапки.
- Во услови на постоење на „олигопол“ во банкарскиот сектор неопходно е да се преземат активности за зголемување на конкуренцијата во банкарскиот сектор преку две мерки: консолидацијата на постоечките мали и средни

банки и преземање активности за привлекување на еминентни странски банки, што ќе внесат дополнителен капитал во стопанството и ќе дејствуваат конкурентно во делот на кредитирањето на МСП.

2. Развој на алтернативни форми на финансирање

- Во Република Македонија не постои посебна законска регулатива за микрофинансиски институции и оттука како предуслов за развој на микрофинансирањето се наметнува потребата за донесување на соодветна правна рамка, односно посебен Закон за микрофинансиски институции.
- За унапредување на лизингот како финансиски модел соодветен за МСП, свој удел покрај лизинг-компаниите треба да има и државата во обезбедувањето на соодветна поддршка за негов развој. Потребно е создавање на прифатливо бизнис-окружување и унапредување на правната регулатива, особено во делот на враќањето во владение на опремата што е дадена на лизинг на корисник кој не ги расчистува обврските и развој на секундарниот пазар за нејзина продажба. Исто така, неопходно е развивање на пазарот на лизинг со недвижности и производствена опрема, што ќе ги зголеми можностите за финансирање на инвестициите на МСП.
- Развој на пазарот на капитал и подобрување на условите за котирање на берза, преку интензивирање на веќе започнатите активности, како и преземање на други дополнителни мерки.
- Секторот на МСП има потенцијал да игра поголема улога во економскиот развој на помалку развиените земји. Обезбедувањето на насочени, развојно-ориентирани ризични капитални фондови и бизнис-поддршка за МСП може ефикасно да влијае на надминувањето на проблемот со обезбедување на финансиски средства. Една од можностите што треба да се разгледа е воспоставување на Регионален фонд за ризичен капитал. Имено, индивидуалните пазари на земјите од Западен Балкан се премногу мали и неразвиени за да понудат критичен обем на активности за еден комерцијален фонд за ризичен капитал. Затоа, препорака би било да се разгледа можноста за воспоставување на регионален фонд како јавно-приватно партнерство, што ќе привлече голем број инвеститори, притоа нудејќи можности за инвестирање во максимално диверзифицирано портфолио од аспект на

големина на инвестиција, фаза, локација и сектор. Успехот на еден ваков фонд ќе овозможи одржлив развој на пазарот на ризични капитални фондови во регионот, со зголемен удел на приватен капитал.

- Развој на факторингот како инструмент за финансирање, преку зајакнување на кредитно-информативната инфраструктура, подобрување на правното окружување и градење капацитети (човечки и институционални). Потребно е да се направат подетални емпириски истражувања со цел да се утврдат детерминантите за одлуката на МСП да го користат факторингот како извор на финансирање.
- Неопходно е државата поактивно да се вклучи во поддршката и промоцијата на бизнис-ангелите, како релативно нова форма на финансирање на бизнис-идеи. Со таква поддршка може да се очекува зголемување на нивната улога и на нивното влијание во иднина. Постоечките мрежи на бизнис-ангели во регионот функционираат на локално ниво на релативно мал пазар. Затоа, потребно е да се иницираат меѓурегионална соработка и поврзување на мрежите на бизнис-ангели во регионот.

3. Поголема искористеност на средствата од програмите на ЕУ и од меѓународните кредитни линии, наменети за МСП

- Да се направи подетална анализа во врска со генералната состојба по одделни програми на ЕУ, профилот на потенцијалните корисници, видот на проекти во кои би учествувале, анализа на досегашните искуства и проблемите со кои се соочуваат МСП и да се дефинираат предлог-мерки за надминување на проблемите.
- Еден од веќе лоцираните проблеми е обезбедувањето на потребните финансиски средства за кофинансирање на проектите, со оглед на начинот на нивната имплементација (100% финансирање на инвестицијата однапред и 50% рефундирање на средствата по реализација). За надминување на овој проблем неопходно е да се обезбедат буџетски средства за воспоставување на посебна кредитна линија наменета единствено за финансирање на МСП за проекти во рамките на некоја од програмите на ЕУ (ЦИП, ИПА). Кредитната линија да се воспостави во рамките на МБПР и таа да се реализира преку директно кредитирање, со поповолни кредитни услови, во зависност од видот

и износот на инвестицијата. Со оглед на фактот дека обезбедувањето е еден од клучните проблеми за добивање кредит, како обезбедување за овие кредити може да се користи очекуваниот прилив од 50% од износот на инвестицијата и, доколку е потребно, комбинација од друг тип на прифатливо обезбедување. Ризикот за овие кредити се очекува да биде на пониско ниво, со оглед на двојната контрола и селекција на проектите.

- Во делот на програмите наменети за иновативни претпријатија можат да се искористат алоцираните буџетски средства во рамките на најавената програма на Владата за поддршка на иновациите преку Фондот за иновации и технолошки развој што, како што се предвидува, ќе обезбедува финансиска и техничка поддршка за македонските старт-ап и иновативни компании. Ниското ниво на вложување во развој и истражувања, недостигот на проектни идеи, недостигот од долгорочно стратегиско планирање кај МСП се исто така едни од позначајните проблеми.
- Сегментот од Програмата за претприемништво и иновативност – ЕИП, што се однесува на финансиски инструменти за олеснување на пристапот на МСП, се спроведува преку финансиски посредници, банки или други небанкарски финансиски институции. Досега ниту една комерцијална банка во Македонија или друга небанкарска институција не поднела апликација за склучување договор со ЕИФ за сервисирање на овие инструменти. Од тие причини, Владата на РМ ја задолжи МБПР да ги почне преговорите со ЕИФ за склучување договор за реализација на овие финансиски инструменти во РМ. Неопходна препорака до надлежните институции е да се интензивира оваа започната постапка, а воедно треба да се преземат активности со кои подетално ќе се запознаат банките со можностите што ги нуди Програмата за претприемништво и иновативност – ЕИП, во рамките на ЦИП и да се почне иницијатива за вклучување и на други деловни банки, што во крајна линија ќе ја зголеми понудата на кредитни продукти за МСП во Македонија.
- Со цел зголемување на искористеноста на кредитни линии финансирани од страна на меѓународни финансиски институции и зголемување на процентот на учество на Македонија во вкупното портфолио на регионалните програми за кредитирање на МСП, потребно е да се преземат мерки за подобрување на информираноста на финансиските институции во Македонија за можностите

што ги нудат овие фондови и програми и вклучување на надлежните државни институции во нивна промоција.

4. Подобрување на информациската инфраструктура

- Да се прошири опфатот на кредитниот регистар во Народната банка на РМ, со тоа што и финансиските друштва ќе се обврзат да доставуваат податоци.
- Државата да се вклучи во развој и поддршка на Македонското кредитно биро. За подобрување на ефикасноста на МКБ да се искористи искуството од кредитното биро во Србија.

5. Унапредување и зголемување на понудата на поволни кредитни линии

- Покрај иницијалните грант-средства за почнување бизнис преку програмите за самовработување на АВРМ, неопходни се понатамошно следење и евентуална поддршка од страна на државните институции со цел опстојување на овие бизниси. За таа цел, потребно е обезбедување на поволни кредити за новоформираните бизниси преку овие програми за финансирање на нивното тековно работење и за нивниот понатамошен развој.
- Досега не постои систематско прибирање податоци од вклучените банки во однос на стапката на отплата на кредитите пласирани преку МБПР, но се препорачува МБПР поблиску да го следи квалитетот на портфолиото на ЕИБ кај деловните банки и, доколку е потребно, од ЕИБ да побара промена на условите на кредитната линија. Очекувано е банките уште повеќе да се воздржуваат од кредитирање на МСП доколку дојде до значително влошување на стапката на отплата на кредитите.
- Вкупниот износ на пласирани кредити преку МБПР, како еден од главните инструменти за државна поддршка, е релативно многу мал во однос на вкупната кредитна активност на банките кон претпријатијата. Во услови на криза, кога деловните банки се воздржуваат од кредитирање, доаѓа до израз улогата на ваквите развојни банки: надминување на неуспехот на пазарот, и постои целосна оправданост од интервенција на државата на финансискиот пазар. Затоа, неопходно е да се обезбедат буџетски средства за зголемување на капиталот на МБПР, со што ќе се обезбедат средства за зголемување на понудата на поволни кредити, дизајнирани според потребите на целните

групи. Докапитализацијата на МБПР ќе овозможи директно спроведување на инструменти за поддршка на МСП. Само за споредба, основачкиот капитал на ХБОР изнесува 1 милијарда евра, додека капиталот на МБПР е само 32 милиони евра.

- Потребно е да се воспостави систематска и детална евалуација на влијанието на државните програми за поддршка на финансирањето на секторот на МСП, што ќе овозможи пофокусирано насочување на средствата на државна поддршка. Евалуацијата треба да се спроведува како на ниво на понуда, така и на страната на побарувачката, со цел да се види конкретниот ефект кај МСП од користењето на некој државен инструмент.

б. Мерки за надминување на проблемот со обезбедувањето кредити

- Да се донесе Закон за гарантен фонд, со кој ќе се дефинира правната рамка за формирање на Заедничка гарантна асоцијација. На тој начин, бизнис-асоцијациите во Македонија (Сојуз на стопански комори, Стопанска комора на РМ) што постојано ја потенцираат потребата од постоење на гарантен инструмент ќе можат да формираат Заедничка гарантна асоцијација за нивните членки, МСП. Фондот да се регистрира како посебен правен субјект и да биде управуван од мал професионален и ефикасен тим. Државата да го обезбеди фондот за основање (гарантниот фонд), а оперативното работење на фондот да се финансира од гаранциската провизија и од членарината. За новите МСП или за невработени лица кои имаат издржана бизнис-идеја, државата да ги покрие гаранциската провизија и членарината. Фондот редовно да доставува финансиски извештаи до владата и членките и да соработува со сите банки. Детално да се дефинираат типот на кредити што можат да се гарантираат, целната група и условите за поделба на ризикот со банките, соодветно на потребите на секоја целна група.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. АГЕНЦИЈАТА ЗА ВРАБОТУВАЊЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, Годишни извештаи за 2007, 2008, 2009, 2010 и 2011 година.
2. АГЕНЦИЈА ЗА ФИНАНСИСКА ПОДДРШКА ВО ЗЕМЈОДЕЛСТВОТО И РУРАЛНИОТ РАЗВОЈ, Програма ИПАРД 2007-2013.
3. АРСОВ, Сашо (2008), „Финансиски менаџмент“, Економски факултет, Скопје.
4. BANERJEE, A. “A theory of Misgovernance”, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 112, No. 4, p. 1289-1332.
5. BECK, Thorsten, DEMIRGÜÇ-KUNT, A., and Ross LEVINE (2005), “SMEs, Growth, and Poverty”, *Journal of Economic Growth* 10, p. 199-229.
6. BECK, Thorsten, Asli DEMIRGUC-KUNT, LAEVEN Luc, and Vojislav MAKSIMOVIC (2006), “The Determinants of Financing Obstacles”, *Journal of International Money and Finance* 25.
7. BECK, Thorsten (2007), “Financing Constraints of SMEs in Developing Countries: Evidence, Determinants and Solutions”, World Bank, Washington D.C.
8. BECK, Thorsten, Asli DEMIRGUC-KUNT, and Maria Soledad MARTINEZ PERIA (2008a), “Banking Services for Everyone? Barriers to Bank Access and Use around the World”, *World Bank Economic Review* 22 (3):397-430.
9. BECK, Thorsten, Asli DEMIRGUC-KUNT, and Maria Soledad MARTINEZ PERIA (2008b), “Bank Financing for SMEs around the World: Drivers, Obstacles, Business Models, and Lending Practices”, Policy Research Working Paper 4785, World Bank, Washington, D.C.
10. BECK, Thorsten, KLAPPER, Leora and MENDOZA, J. C (2008), “The typology of partial credit guarantee funds around the world”, Policy research working paper 4771, World Bank.
11. BECK, Thorsten, Asli DEMIRGUC-KUNT, and Maria Soledad MARTINEZ PERIA (2010), “Bank financing for SMEs: evidence across countries and bank-ownership types”, European Banking Center Discussion Paper No. 2009-20.
12. BERGER, Allen N., and Gregory F. UDELL (2006), “A More Complete Conceptual Framework for SME Financing”, *Journal of Banking and Finance* 30 (11): 2945-66.

13. BERNARDO, Alberto, PAGANO, Marco, PICCOLO, Salvatore (2006), "Multiple-Bank Lending: Creditor Rights and Information Sharing".
14. BOEHMER, E., R. C. NASH, and J. M. NETTER (2005), "Bank Privatization in Developing and Developed Countries: Cross-sectional Evidence on the Impact of Economic and Political Factors", *Journal of Banking and Finance* 29, p. 1981-2013.
15. BOOTH, L., Aivazian, V., DEMIRGUC-KUNT, A. and MAKSIMOVIC, V. (2001), "Capital Structure in Developing Countries", *Journal of Finance* 56, p. 87-129.
16. BROWN, M., T. JAPPELLI and M. PAGANO (2007), "Information Sharing and Credit: Firm-Level Evidence from Transition Countries", *Centre for Studies in Economics and Finance Working Papers*, Centre for Studies in Economics and Finance, Naples.
17. BRUCK, N. (1998), "The Role of Development Banks in the Twenty-First Century", *Journal of Emerging Markets* 3, p. 39-67.
18. CAMERON, E. (1953), "The Credit Mobilier and the Economic Development of Europe", *Journal of Political Economy* 61, p. 461-488.
19. ЦЕНТАР ЗА ЕКОНОМСКИ АНАЛИЗИ (2007), „Финансирање преку задолжување или емисија на хартии од вредност“, Проект на УСАИД за деловно опкружување, Скопје.
20. CENTER FOR ECONOMIC DEVELOPMENT (2001), "Code of Best SME Finance Practices in South Eastern Europe".
21. CEPOR- SMEs and Entrepreneurship Policy Center (2012), "SME Report for Croatia 2012", Zagreb.
22. CLARKE, G., R. CULL, and M. SHIRLEY (2004), "Empirical Studies of Bank Privatization: Some Lessons", presented at the World Bank, International Monetary Fund, and Brookings Institution Conference "The Role of State-Owned Financial Institutions: Policy and Practice", Washington, DC, p. 44.
23. CRAIG, B., JACKSON, W. and THOMSON, J. (2008), "On government intervention in the small-firm credit market and economic performance – In *Entrepreneurship in Emerging Domestic Markets*", Springer US, 2.
24. CROATIAN BUSINESS ANGELS NETWORK, <http://www.crane.hr/o-nama-4/> (11.09.2012).

25. DALBERG GLOBAL DEVELOPMENT ADVISORS (2011), “Report on Support to SMEs in Developing Countries Through Financial Intermediaries“, p. 13-14.
26. DE AGHION, Beatriz Armendariz (1999), “Development banking”, Journal of Development Economics Vol. 58.
27. DE LA TORRE, Augusto, Juan Carlos GOZZI, and Sergio SCHMUKLER (2007), “Innovative Experiences in Access to Finance: Market Friendly Roles for the Visible Hand?”, Policy Research Working Paper 4326, World Bank, Washington, D.C.
28. DE LA TORRE, Augusto, Maria Soledad MARTINEZ PERIA and Sergio SCHMUKLER (2008), “Bank Involvement with SMEs: Beyond Relationship Lending”, World Bank, Washington, D.C.
29. DE KOK, J., Paul VROONHOF, Wim VERHOEVEN, Niek TIMMERMANS, Ton KWAAK, Jacqueline SNIJDERS, Florieke Westhof ZOETERMEER (2011), “Do SMEs create more and better jobs?”.
30. DEELEN, L. and Molenaar, K. (2004), “Guarantee Funds for Small Enterprises – A manual for guarantee fund managers”, International Labour Organization (ILO), p. 11.
31. ДЕЛЕГАЦИЈА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА ВО МАКЕДОНИЈА
http://eeas.europa.eu/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/eu_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/eu_assistance/index_mk.htm
(07.07.2012).
32. DEMIRGÜÇ-KUNT, Asli (2008), “Finance and Economic Development: The Role of Government”, World Bank, Washington D.C.
33. DIAMOND, Douglas B. (1997), “The Promises and Perils of Interest Rate Subsidies: A Survey of Eight Selected Programs”, United States Agency for International Development.
34. DJANKOV, S., C. MCLIESH and A. SHLEIFER (2007), “Private Credit in 129 Countries”, Journal of Financial Economics 84, p. 299-329.
35. ДРЖАВЕН ЗАВОД ЗА СТАТИСТИКА, Бруто-домашен производ 2008, 3.4.10.01/649, Скопје 2010; Бруто-домашен производ 2009, 3.4.11.01/677, Скопје 2011; Бруто-домашен производ 2010, 3.4.12.01/710, Скопје 2012 и други извештаи и публикации.

36. EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT (2005), “Business in Transition“, Transition Report 2005.
37. EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT and the WORLD BANK GROUP (2010), “The Business Environment Survey 2009 (BEEPS)”, EBRD, World Bank.
38. EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT, EIB GROUP, WB GROUP (2011), “Final Report on the Joint IFI Action Plan”.
39. EUROPEAN BUSINESS ANGEL NETWORK,
http://www.eban.org/component/content/article/43/112-Business_angels.html
(11.09.2012).
40. EUROPEAN CENTRAL BANK (2012), “Survey on the access to finance of SMEs in the Euro area from October 2011 to March 2012“.
41. EUROPEAN COMMISSION (2001), “Report from the Commission to the Council and the European Parliament concerning interest-rate subsidies”, European Commission, Brussels.
42. EUROPEAN COMMISSION (2002), “Understanding about the orientation of legally independent special credit institutions in Germany”.
43. EUROPEAN COMMISSION (2003), “SME and Access to Finance”, Observatory of European SMEs 2003, No.2, European Commission, Brussels.
44. EUROPEAN COMMISSION (2006), “Guarantees and Mutual Guarantees – BEST Reports”.
45. EUROPEAN COMMISSION, OECD (2007) “EU SME Policy Index 2007 for Western Balkans”, Report on the Implementation of the European Charter for Small Enterprises in the Western Balkans.
46. EUROPEAN COMMISSION (2008), “Think Small First” A “Small Business Act” for Europe, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions, Brussels достапно на
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:EN:PDF>.
47. EUROPEAN COMMISSION (2012), “CIP Report 2011”, достапно на
http://ec.europa.eu/cip/files/docs/cip_performance_report_en.pdf.

48. EUROPEAN COMMISSION (2012), “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2012 Progress Report”, Brussels.
49. EUROPEAN COMMISSION, Directorate General for Enlargement (2012), “2011 Annual Report on Financial Assistance for Enlargement (IPA, PHARE, CARDS, Turkey Pre-Accession Instrument, Transition Facility)”, Luxembourg.
50. EUROPEAN COMMISSION (2012) “EU SMEs in 2012: at the crossroads”, Annual report on small and medium-sized enterprises in the EU, 2011/12, p. 15.
51. EUROPEAN INVESTMENT FUND (2010), “Western Balkans Venture Capital Market Assessment”, EIF, Brussels.
52. FACTORS CHAIN INTERNATIONAL, Annual Review 2012.
53. FLEISIG, H. W. (1996), “Secured Transactions: The Power of Collateral”, Finance & Development 33, p. 44-46.
54. FLETCHER, Matthew, Rachel FREEMAN, Murat SULTANOV, and Umedjan UMAROV (2005), “Leasing in Development Lessons from Emerging Economies”, International Finance Corporation, Washington D.C.
55. GIRAULT, M. G., HWANG, J. (2010), “Public Credit Registries as a Tool for Bank Regulation and Supervision”, World Bank Policy Research Working Paper 5489.
56. GOLUBOVIC, S. and N. GOLUBOVIC (2005), “Financial Sector Reform in the Balkan Countries in Transition”, Facta Universatis, Economics and Organization, Vol. 2, No. 3, University of Niš, Niš, Serbia.
57. GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF CROATIA, Ministry of the Economy, Labour and Entrepreneurship (2010), Public invitation for participation in establishing Economic Cooperation Funds (ECFs).
[http://www.cvca.hr/tolteam/upload/FCKupload/file/Public Invitation for State Co-financed VC funds.pdf](http://www.cvca.hr/tolteam/upload/FCKupload/file/Public%20Invitation%20for%20State%20Co-financed%20VC%20funds.pdf) (25.12.2012).
58. Годишни финансиски извештаи на комерцијални банки во Република Македонија.
59. GREEN, Anke (2003), “Credit Guarantee Schemes for Small Enterprises: An Effective Instrument to Promote Private Sector-Led Growth?”, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), Working Paper No. 10, p. 21-25.
60. GROENEVELD, J. M., Boonstra, W. W. (2005), Competition in a highly concentrated banking sector – Theoretical, empirical and practical considerations for the Netherlands, Rabobank, p. 1.

61. HANSON, J. A. (2003), "Banking in Developing Countries in the 1990s", World Bank Policy Research Working Paper 3168, p. 13.
62. HARDY, D., P. HOLDEN and V. PROKOPENKO (2002), "Microfinance Institutions and Public Policy", International Monetary Fund Working Papers, International Monetary Fund, Washington D.C.
63. HART, O., A. SHLEIFER, and R. VISHNY (1997), "The Proper Scope of Government: Theory and Application to Prisons", Quarterly Journal of Economics 112, p. 1127-1161.
64. HRVATSKA AGENCIJA ZA MALO GOSPODARSTVO – HAMAG, www.hamag.hr.
65. HRVATSKA BANKA ZA OBNOVU I RAZVITAK – HBOR, <http://www.hbor.hr>.
66. INTERNATIONAL FINANCE CORPORATION (2004), "Annual Review: Small Business Activities", World Bank Group, International Finance Corporation, Washington D.C.
67. INTERNATIONAL FINANCE CORPORATION (2006), "Credit Bureau Knowledge Guide", Washington, D.C.
68. INTERNATIONAL FINANCE COOPERATION (2008), "Access to finance: Highlights report 2008", IFC, World Bank Group, Washington D.C.
69. INTERNATIONAL FINANCE COOPERATION, WORLD BANK GROUP (2010), "Scaling-Up SME Access to Financial Services in the Developing World" Financial Inclusion Experts Group, SME Finance Sub-Group, International Finance Cooperation, G 20 Seoul Summit.
70. JANDA, Karel (2008), "Which Government Interventions Are Good in Alleviating Credit Market Failures?", IES Working Paper 12/2008, IES FSV, Charles University.
71. JAPPELLI, T., PAGANO, M. (1993), "Information Sharing in Credit Markets", The Journal of Finance 43, p. 1693-1718.
72. JOVАНОВСКИ, T. (1996), „Монетарна економија“, Скопје.
73. KLAPPER, Leora (2005), "The Role of Factoring for Financing Small and Medium Enterprises", World Bank Policy Research Working Papers, World Bank, Washington D.C.

74. KLAPPER, Leora and ZAIDI, R. (2005), "A Survey of Government Regulation and Intervention in Financial Markets", World Development Report 2005: Improving the Investment Climate for Growth and Poverty Reduction, p. 15-20.
75. КОМИСИЈА ЗА ХАРТИИ ОД ВРЕДНОСТ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (2006), „Пазарот на хартии од вредност во Република Македонија: денес и утре“, Комисија за хартии од вредност на Република Македонија, Скопје.
76. KRUEGER, A. (1990), "Government Failures in Development", Journal of Economic Perspectives 4, p. 9-23.
77. KRUEGER, A. (2004), "Meant Well, Tried Little, Failed Much: Policy Reforms in Emerging Market Economies", remarks at the Roundtable Lecture at the Economic Honors Society, New York University, New York.
78. LA PORTA, R., LOPEZ-DE-SILANES, F. and SHLEIFER, A. (2002), "Government Ownership of Banks", Journal of Finance, 57, p. 265-301.
79. LERNER, J and WATSON, B. (2008), "The public venture capital challenge: the Australian case", Venture Capital: an international journal of entrepreneurial finance, 10, p. 1-20.
80. LEVITSKY, J. (1997), "Credit Guarantee Schemes for SMEs: An International Review", Small Enterprise Development, Vol. 8, No. 2, Emerald Group Publishing Limited, Bingley, United Kingdom.
81. LOVE, I. and MARTÍNEZ PERÍA, M. S. (2012), How Bank Competition Affects Firms' Access to Finance, WPS6163, World Bank, Washington D.C.
82. LUNA-MARTINEZ, J., VICENTE, C. L. (2012), "Global Survey of Development Banks", World Bank.
83. MACEDONIA 2025, <http://www.macedonia2025.com/about/mission> (21.12.2012).
84. MAJNONI, Giovanni, MILLER, Margaret, POWELL, Andrew (2004), "Bank Capital and Loan Loss Reserves under Basel II: Implications for Emerging Countries", The World Bank, Washington.
85. МАКЕДОНСКА БАНКА ЗА ПОДДРШКА НА РАЗВОЈОТ АД СКОПЈЕ, www.mbdp.com.mk.
86. МАКЕДОНСКА БАНКА ЗА ПОДДРШКА НА РАЗВОЈОТ, (2012), „Годишен извештај за работењето на МБПР во 2011 година“, Скопје.
87. МАКЕДОНСКА БЕРЗА НА ХАРТИИ ОД ВРЕДНОСТ АД, <http://www.mse.mk>.
88. МАКЕДОНСКО КРЕДИТНО БИРО АД СКОПЈЕ, <http://mkb.com.mk>.

89. MANOVE, M., J. PADILLA and M. PAGANO (2001), "Collateral versus Project Screening: A Model of Lazy Banks", RAND Journal of Economics, Vol. 32, No. 4, RAND Corporation, Santa Monica, USA.
90. MICROFINANCE INFORMATION EXCHANGE, <http://www.mixmarket.org/mfi>.
91. MIKEREVIĆ, D. (2011), "Finansijski menadžment", Ekonomski fakultet, Banja Luka.
92. MILKEN INSTITUTE (2010), "Capital Access Index 2009", достапен на <http://www.milkeninstitute.org/pdf/CAI2009.pdf>.
93. MILLER, M. J. (2003), "Credit Reporting Systems around the Globe: The State of the Art in Public Credit Registries and Private Credit Reporting Firms", Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, p. 25-79.
94. MINISTARSTVO VANJSKE TRGOVINE I EKONOMSKIH ODNOSA BOSNE I HERCEGOVINE (2009), "Small and Medium-Size Enterprise Development Strategy in BH 2009-2011", http://www.mvteo.gov.ba/vijesti/posljednje_vijesti/Default.aspx?id=1204 (12.03.2012).
95. МИНИСТЕРСТВО ЗА ЕКОНОМИЈА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (2007), „Ревидирана национална стратегија за развој на малите и средните претпријатија (2002-2013)“, Министерство за економија на РМ, Скопје.
96. МИНИСТЕРСТВО ЗА ЕКОНОМИЈА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, Сектор за претприемништво и конкурентност (2009), „Годишен извештај за секторот на МСП за 2009 година“, Министерство за економија на РМ, Скопје.
97. MINISTRY OF ECONOMY, TRADE AND ENERGY OF THE REPUBLIC OF ALBANIA, <http://www.mete.gov.al/mat.php?idm=479&l=e> (12.03.2012).
98. МИНИСТЕРСТВО ЗА ЗЕМЈОДЕЛСТВО, ШУМАРСТВО И ВОДОСТОПАНСТВО, Тело за управување со ИПАРД, Годишен извештај за спроведување на Програмата ИПАРД 2007-2013 на Република Македонија, јуни 2012 година, Скопје.
99. МИНИСТЕРСТВО ЗА ТРУД И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА (2011), Национална стратегија за вработување на Република Македонија 2015, Скопје.
100. МИНИСТЕРСТВО ЗА ФИНАНСИИ (2011), „Претпристапна економска програма 2011-2013“, Скопје.

- 101.МИНИСТЕРСТВО ЗА ФИНАНСИИ, Регистар на даватели на финансиски лизинг.
- 102.MISHKIN, Frederic (2004), “The Economics of Money, Banking and Financial Markets”, 7th edition, Columbia University.
- 103.МРЕЖА НА БИЗНИС-АНГЕЛИ ВО МАКЕДОНИЈА – i2BAN, <http://www.i2ban.mk>.
- 104.MÜLLER-JENTSCH, D. (2007), “Financial Sector Restructuring and Regional Integration in the Western Balkans”, European Commission – World Bank Joint Office for South East Europe, Brussels.
- 105.НАРОДНА БАНКА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (2011), „Извештај за банкарскиот систем и банкарската супервизија во Република Македонија во 2010 година“.
- 106.НАРОДНА БАНКА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (2012), Извештај за банкарскиот систем и банкарската супервизија во Република Македонија во 2011 година“.
- 107.НАРОДНА БАНКА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија заклучно со 31.03.2012 година.
- 108.OXFORD ECONOMICS (2011), “The Use of Leasing Amongst European SMEs“.
- 109.ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (2004), “Financing SMEs in an Innovative Economy“, OECD, Paris.
- 110.ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (2006), “Financing newly emerging private enterprises in transition economies“, OECD, Paris.
- 111.ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (2006a), “The SME Financing Gap (Vol. I): Theory and Evidence“, OECD, Paris.
- 112.ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (2006b), “The SME Financing Gap (Vol. II)“, OECD, Paris.
- 113.ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (2009), “The impact of the global crises on SME and entrepreneurship financing and policy response“, OECD, Paris.

- 114.ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (2010), “Investment Reform Index 2010: Monitoring policies and institutions for direct investment in South-East Europe”, OECD, Paris.
- 115.OECD, EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT, EUROPEAN TRAINING FOUNDATION, EUROPEAN UNION (2012), “SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2012, Progress in the Implementation of the Small Business Act of Europe”, OECD Publishing.
- 116.PADILLA, Jorge, PAGANO, Marco (1997), “Endogenous Communication among Lenders and Entrepreneurial Incentives”, The Review of Financial Studies 10, p. 205-236.
- 117.PADILLA, Jorge, PAGANO, Marco (2000), “Sharing Default Information as a Borrower Discipline Device”, European Economic Review 44, p. 1951-1980.
- 118.PETERSEN, M. A. and R. G. RAJAN (1995), “The effect of credit market competition on lending relationships”, Quarterly Journal of Economics 110, p. 407-443.
- 119.ПЕТРЕВСКИ, Горан (2008), „Управување со банките“, Економски факултет, Скопје.
- 120.ПЕТКОВСКИ, Михаил (2009), „Финансиски пазари и институции“, Економски факултет, Скопје.
- 121.POTTER, Jonathan and PROTO, Alessandra, “Promoting Entrepreneurship in South East Europe: policies and tools”, LEED program, OECD, Paris.
- 122.POWELL, Andrew, Nataliya MYLENKO, Margaret MILLER, and Giovanni MAJNONI (2004), “Improving Credit Information, Bank Regulation and Supervision: On the Role and Design of Public Credit Registries”, World Bank Policy Research Working Paper 3443.
- 123.RAIFFEISEN BANK INTERNATIONAL AG (2011), “SEE Banking Sector Report”, Vienna.
- 124.RIDING, Allan L., George HAINES JR. (2006), “Loan Guarantees: Costs of default and benefits to small firms”, Journal of Business Venturing 16, p. 595-612.
- 125.ROSSI, A. E. (2000), “Credit-Guarantee Schemes: The Italian Experience, Financing Newly Emerging Private Enterprises in Transition Economies”, OECD, p. 86.

- 126.SAPIENZA P. (2004), "The Effects of Government Ownership on Bank Lending", Journal of Financial Economics, Vol. 72, No. 2, p. 357-384.
- 127.SAUNDRES Anthony, Marica Millon CORNETT (2004), "Financial markets and institutions: A modern perspective", 2nd Edition, McGraw-Hill Irwin, Boston.
- 128.SCHIFFER, Mirijam, and Beatrice WEDER (2001), "Firm Size and the Business Environment: Worldwide Survey Results", Discussion Paper 43, International Finance Corporation, Washington, D.C.
- 129.SCHMIT, Mathias, Laurent GHEERAERT, Thierry DENUIT, Cudric WARNY (2011), "Public Financial Institutions in Europe", European Association of Public Banks, Brussels.
- 130.SCHOLTENS, Bert (1999), "Analytical Issues in External Financing Alternatives for SMEs", Small Business Economics 12: 137-148.
- 131.SCOTT J. A. and W. C. Dunkelberg, (2005), "Bank Mergers and Small Firm Financing", Journal of Money, Credit and Banking, vol. 35, nr. 6, p. 999-1018.
- 132.SHLEIFER, A., WOLFENZOHN, D (2002), "Investor Protection and Equity Markets", Journal of Financial Economics no. 66, p. 3-27.
- 133.SMALL ENTERPRISE ASSISTANCE FUNDS (2011), "Impact Beyond Investments", Development Impact Report.
- 134.SOUTHEAST EUROPE ENTERPRISE DEVELOPMENT (2005), "Factoring Study for Macedonia", SEED, Skopje.
- 135.STARČEVIĆ, Vitomir, Slobodan SUBOTIĆ, (2008), "Faktoring kako oblik finansiranja malih i srednjih preduzeća u zemljama u tranziciji", Poslovni konsultant.
- 136.STEIN, Howard (2010), "Financial liberalisation, institutional transformation and credit allocation in developing countries: the World Bank and the internationalisation of banking", Cambridge Journal of Economics 2010, 34, 257–273.
- 137.STIGLITZ, Joseph and A. WEISS (1981), "Credit Rationing in Markets with Imperfect Information", American Economic Review, Vol. 71, No. 3, American Economic Association, Nashville, USA.
- 138.STIGLITZ, Joseph (1994), "The Role of the State in the Financial Markets".
- 139.STIGLITZ, Joseph (1999), "Bankruptcy Laws: Some Elementary Economic Principles", mimeo.

140. СТОПАНСКА КОМОРА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, Повик за ЦИП програма 2012
<http://www.mchamber.mk/%28S%28tra32x55dzzpim45fajvkj55%29%29/default.aspx?mId=56&evId=861&ld=1> (16.07.2012).
141. STUBOS, George, Ioannis TSIKRIPIS (2004), "Banking Sector Developments in South-eastern Europe", Global Development Network Southeast Europe Working Paper No. 4.4.
142. ТРПЕСКИ, Љубе (2009), „Банкарство – банкарско работење“, Скенпоинт, Скопје.
143. UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT (2002), "Improving the competitiveness of SMEs in developing countries: The role of finance to enhance enterprise development", Geneva.
144. UNITED NATIONS (2011), "Improving the competitiveness of SMEs in Developing Countries: The role of finance to enhance enterprise development".
145. VADNJAL, J., RONČEVIĆ, A., MORIC, B. (2011), "Flying cross-border to entrepreneurs: Business angels in Croatia and Slovenia", Poslovna Izvrnost Zagreb, br. 1, 2011, 103-114.
146. ВЛАДА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА, Програма за работа на Владата на Република Македонија за периодот од 2011 до 2015 година.
147. VOLZ, Ulrich (2008), "An Empirical Examination of Firms' Financing Conditions in Transition Countries", German Development Institute.
148. WESTERN BALKANS (2004), Regional review of SME's policy in the Western Balkans countries – Support to promotion of reciprocal understanding between the European Union and the Western Balkans
(http://www.westernbalkans.info/htmls/save_pdf2.php?id=56).
149. WINKLER, A. (2009), "Southeastern Europe: Financial Deepening, Foreign Banks and Sudden Stops in Capital Flows, Focus on European Economic Integration", Oesterreichische Nationalbank, Vienna.
150. WORLD BANK, (2001), "Finance and Growth: Policy Choices in a Volatile World", Oxford University Press, New York.
151. WORLD BANK (2004), "Building market institutions in South Eastern Europe: Comparative prospects for investment and private sector development", World Bank, Washington D.C.

152. WORLD BANK (2003), “Doing business in 2004: Understanding Regulation”, World Bank, Washington D.C.
153. WORLD BANK (2005), “Capital Market and Non-bank Financial Institutions in Romania: Assessment of Key Issues and Recommendations for Development”, World Bank, Washington D.C.
154. WORLD BANK INSTITUTE (2007), “Expanding Access to Finance: Good Practices and Policies for Micro, Small, and Medium Enterprises”, World Bank, Washington D.C.
155. WORLD BANK (2008), “Finance for All? Policies and Pitfalls in Expanding Access”, World Bank, Washington D.C.
156. WORLD BANK (2008), “Financing Micro, Small and Medium Enterprises: An Independent Evaluation of IFC's Experience with Financial Intermediaries in Frontier Countries”, World Bank, Washington D.C.
157. WORLD BANK (2008), “The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development”, Washington D.C.
158. WORLD BANK, EBRD (2009), Business Environment and Enterprise Performance Surveys – BEEPS.
159. WORLD BANK GROUP (2010), “BEEPS at-a-glance 2010 FYR Macedonia”.
160. WORLD BANK, IFC (2009), “Doing Business 2010: Reforming through Difficult Times”, World Bank, Washington D.C.
161. WORLD BANK, IFC (2010), “Doing Business 2011: Making a Difference for Entrepreneurs”, World Bank, Washington D.C.
162. WORLD BANK, IFC (2010), “Doing Business in South East Europe 2011”, World Bank, Washington D.C.
163. WORLD BANK, IFC (2011), “Doing Business 2012: Doing Business in a More Transparent World”, World Bank, Washington D.C.
164. WORLD BANK (2011), “Entrepreneurship Snapshots 2010: Measuring the impact of the financial crisis on new business registration”, World Bank, Washington D.C.
165. WORLD ECONOMIC FORUM (2010), “The Global Competitiveness Report 2010-2011”.
166. WYMENGA, P., SPANIKOVA, V., DERBYSHIRE, J., BARKER, A. (2011), “Are EU SMEs recovering? Annual Report on EU SMEs 2010/2011”, Rotterdam, Cambridge, p. 9.

- 167.ZAVATTA, Roberto (2008), “Financing Technology Entrepreneurs and SMEs in Developing Countries”, Washington, D.C.
- 168.Закон за банките, Службен весник на РМ, бр. 67/2007, 90/2009 и 67/2010.
- 169.Закон за банки за микрофинансирање (надвор од сила), Службен весник на РМ, бр. 61/02 од 18.07.2002 година.
- 170.Закон за договорен залог, Службен весник на РМ, бр. 5/2003, 4/05 и 87/07.
- 171.Закон за извршување, Службен весник на РМ, бр. 35/2005, 50/2006, 129/2006, 8/2008, 83/2009.
- 172.Закон за изменување и дополнување на Законот за облигациските односи, Службен весник на РМ, бр. 161 од 30.12.2009 година.
- 173.Закон за катастар на недвижности, Службен весник на РМ, бр. 40/08, 158/10, 17/11, 51/11 и 74/12.
- 174.Закон за контрола на државна помош, Службен весник на РМ, бр. 145/2010.
- 175.Законот за кредитно биро, Службен весник на РМ, бр. 81/2008.
- 176.Закон за лизинг, Службен весник на РМ, бр. 4/2002, 49/2003, 13/2006 и 88/2008.
- 177.Закон за основање на Македонска банка за поддршка на развојот, Службен весник на РМ, бр. 105/09.
- 178.Закон за основање на Агенција за поддршка на претприемништвото на Република Македонија, Службен весник на РМ, бр. 60/03 од 22.09.2003 година.
- 179.Закон за постапување со бесправно изградени објекти, Службен весник на РМ, бр. 23/11 од 24.02.2011 година.
- 180.Закон за трговските друштва, Службен весник на РМ, бр. 28/04 од 30.04.2004 година.
- 181.Закон за финансиски друштва, Службен весник на РМ, бр. 158/2010.
- 182.Закон о Фонду за развој Републике Србије, Сл. гласник Рс. бр. 36/2009, 88/2010, 119/2012, достапно на <http://www.fondzarazvoj.gov.rs/files/zakon.pdf> (14.01.2013).
- 183.ZECCHINI, S., VENTURA, M. (2006), “Public Credit Guarantees and SME Finance”, Working paper No. 73.
- 184.ZECCHINI, S. and VENTURA, M. (2009), “The impact of public guarantees on credit to SMEs”, Small Bus Econ 32.

АНЕКС 1: Бруто-вредност на производството по сектори

Сектор	Земјоделство, лов и шumarство	Рибарство	Рударство	Производство	Електрична енергија, гас и вода	Градежништво	Продажба на големо и малопродажба	Хотели и ресторани	Транспорт, складирање и комуникација	Финансиско посредување	Недвижности, најмување и деловни активности	Јавна администрација и одбрана	Образование	Здравство и социјална работа	Општествени и лични услуги	Друго	Вкупно
Мали	55.991	56	894	37.603	476	27.409	41.069	5.364	15.751	502	13.855	3.920	10.218	4.111	6.862		224.081
2004																	
Средни	2.308	-	452	25.640	1.363	12.655	9.552	1.131	15.608	116	2.814	14.633	2.333	5.946	2.138		96.689
Мали	57.717	76	1.849	37.928	541	29.632	43.189	5.338	20.570	479	13.433	8.292	11.552	8.381	7.410		246.387
2005																	
Средни	2.745	-	331	24.527	1.442	3.735	10.796	1.331	3.657	65	1.695	4.352	2.039	2.750	2.121		61.586
Мали	61.872	108	928	43.553	620	34.420	47.035	6.199	23.693	1.123	15.743	9.469	12.466	10.419	8.587		276.235
2006																	
Средни	3.581	-	2.224	25.906	2.354	5.177	13.685	1.320	3.439	6	1.834	4.559	2.263	2.319	2.560		71.227
Мали	61.545	121	1.202	55.075	883	38.763	51.965	6.361	27.880	1.484	20.754	12.218	13.095	8.855	8.679		308.880
2007																	
Средни	3.811	-	1.026	31.545	1.486	8.611	14.768	1.876	4.811	-	3.253	2.219	2.241	6.388	2.418		84.453
Мали	73.221	154	1.719	58.099	910	42.265	59.255	7.600	33.416	649	27.231	8.957	13.918	12.876	13.930		354.200
2008																	
Средни	5.540	-	286	34.219	1.427	9.197	16.723	2.168	3.691	1	4.999	7.452	4.173	8.934	2.866		101.676
Мали	65.933	159	1.947	50.532	3.190	39.887	59.643	8.416	31.965	776	25.596	8.177	13.542	11.642	13.030		326.019
2009																	
Средни	4.469	-	515	30.363	1.276	8.824	15.611	1.172	5.166		5.786	8.193	5.878	10.632	5.968		103.853
Мали	75.372		2.178	60.514	5.958	42.473	57.589	8.554	32.498	803	2.501	16.137	18.718	11.925	14.043	27.060	376.323
2010																	
Средни	3.780		731	31.370	172	9.015	14.878	1.375	5.790	-	307	13.463	2.232	10.473	4.621	7.719	105.926

Извор: Државен завод за статистика.

АНЕКС 2: Основни карактеристики на банкарскиот сектор во земјите од регионот на ЈИЕ (2011)

Земја	Вкупен број банки	Број на банки во странска сопственост	% учество на странските банки во вкупните средства	% учество на државните банки во вкупните средства	Концентрација на банкарскиот сектор
Македонија	17	13	92,4%	2,3% (1 државна банка)	77,2% од вкупните средства се кај петте најголеми банки
Хрватска	32	17	90,6%	4,5% (2 државни банки)	75,2% од вкупните средства се кај петте најголеми банки
Србија	33	21	74,1%	17,8% (4 државни банки)	47,2% од вкупните средства се кај петте најголеми банки
Албанија	16	14	92,5%	0%	80,8% од вкупните средства се кај петте најголеми банки
Црна Гора	11	9	88%	0%	76,9% од вкупните средства се кај петте најголеми банки
Босна и Херцеговина	29	19	89,4%	1,1% (1 државна банка)	56,3% од вкупните средства се кај петте најголеми банки
Бугарија	30	н/а	80,7%	1,9%	54,5% од вкупните средства се кај петте најголеми банки
Романија	42	35	85,1%	7,4% (2 државни банки)	56,8% од вкупните средства се кај петте најголеми банки

Извор: Адаптирани податоци на авторот од официјални интернет-страници на централните банки на анализираните држави.

АНЕКС 3: Список на регистрирани лизинг-компани во РМ со структура според тип на лизинг

	Финансиски лизинг	Оперативен лизинг
НЛБ Лизинг ДООЕЛ	Патнички возила, товарни возила, автобуси, опрема (градежна опрема, медицинска опрема, земјоделска механизација, фотоопрема, опрема за текстилна индустрија)	
Друштво за лизинг Еуролизинг ДООЕЛ	Возила и опрема	
Друштво за финансиски лизинг ХИПО АЛПЕ-АДРИА-ЛИЗИНГ ДООЕЛ	Возила, пловила, мотори, опрема (градежна опрема, медицинска опрема, опрема за ИТ, печатарска опрема, пекарска опрема, производствена опрема)	
Друштво за оперативен лизинг МАКЛЕАСЕ ДООЕЛ	Нови и користени патнички возила	Патнички возила
Друштво за лизинг Порше лизинг ДООЕЛ	Патнички возила	Патнички возила
Друштво за лизинг ТОТО лизинг ДООЕЛ	н/а	н/а
Друштво за финансиски лизинг ЕВРОЛИЗ АУТО ДООЕЛ	Нови и користени патнички возила, комерцијални возила, камиони и автобуси	
Друштво за финансиски услуги ЛИЗИНГ 1 ДОО	Возила и опрема (најавуваат и лизинг на недвижности во блиска иднина)	Патнички возила
Друштво за финансиски услуги МАСТЕР ЛИЗИНГ ДООЕЛ	Патнички возила (Мак АутоСтар)	
Друштво за лизинг С-лизинг ДОО	Патнички и комерцијални возила, машини, опрема, индустриски постројки и пловила	
Друштво за трговија и услуги ВБИ БУС МАКЕДОНИЈА ДООЕЛ	Автобуси	

Извор: Министерство за финансии на РМ, систематизирани податоци од интернет-страници на лизинг-компани и директни контакти со претставници од лизинг-компаниите.

АНЕКС 4: Кредитни линии за МСП на Хрватската банка за обнова и развој

Кредитна линија	Намена	Износ	Каматна стапка (годишна)	Рок на отплата	Грејс-период	Начин на одобрување
Кредити за трајни обртни средства	Набавка на трајни обртни средства	Не е лимитиран	- 4% за МСП од приоритетни области - 6% за сите други МСП	од 2 до 6 год. со вклучен грејс	до 2 год.	преку деловни банки
Кредити за жени-претприемачи	Набавка на основни средства и трајни обртни средства (до 30% од износот на кредит)	до 700.000 ХРК (93.000 ЕУР)	4%, со можност за субвенција од 2%	до 12 год. со вклучен грејс	до 5 год.	- директно - преку деловни банки
Кредити за развој на МСП	Набавка на основни средства и трајни обртни средства (до 15% од износот на кредит)	од 80.000 до 8.000.000 ХРК (од 10.600 до 1.060.000 ЕУР)	- 2% за МСП од приоритетни области - 4% за сите други МСП	до 12 год. со вклучен грејс	до 5 год.	- директно - преку деловни банки - преку модел за поделба на ризикот
Кредити за земјоделство и рамномерен развој	Набавка на основни средства и трајни обртни средства (до 15% од износот на кредит)	од 80.000 до 3.500.000 ХРК (од 10.600 до 467.000 ЕУР), со исклучок и повеќе	- 2% за МСП од приоритетни области што се докажано конкурентни на пазарот - 4% за сите други МСП	до 14 год. со вклучен грејс, со исклучок и до 15 год.	до 5 год.	- преку деловни банки - преку модел за поделба на ризикот
Кредити за развој на островите	Набавка на основни средства и трајни обртни средства (до 15% од износот на кредит)	од 80.000 до 3.500.000 ХРК (од 10.600 до 467.000 ЕУР), со исклучок и повеќе	- 2% за МСП што инвестираат на островите и се докажано конкурентни на пазарот - 4% за сите други МСП што инвестираат на островите	до 5 год. со вклучен грејс	до 12 месеци	- преку деловни банки - преку модел за поделба на ризикот
Кредити за проекти на МСП за ИПА – 3 компонента за МСП	Набавка на основни средства и трајни обртни средства (до 15% од износот на кредит)	од 80.000 ХРК (од 10.600 ЕУР), со неограничен максимален износ	2%			- директно - преку деловни банки

Извор: ХБОР.
1 ЕУР = 7,5 ХРК

АНЕКС 5: Финансиски мерки за поддршка на МСП во Република Србија

1. Неповратни средства

Вид програма	Целна група	Износ на субвенција (во ЕУР)*	Надлежна институција
Субвенции за почнување со сопствен бизнис	Невработени лица	до 1.790 по лице	Национална служба за вработување
Субвенции за отворање на нови работни места	Претпријатија што отвораат до 50 работни места	до 3.600 по работно место	Национална служба за вработување
Кофинансирање до 50% од вкупните трошоци на активности за подобрување на конкурентноста	Брзорастечки МСП (газели)	до 13.500 за дефинираните активности	Министерство за економија и регионален развој
Поддршка на МСП за подобрување на иновативноста	МСП	до 13.500 за субвенционирање до 50% од вкупните трошоци за дефинирани иновативни активности	Министерство за економија и регионален развој
Финансиска поддршка за инвеститори	Производствени и услужни претпријатија, што се вклучени во меѓународната трговија	до 10.000 по отворено работно место, со исклучок и повеќе во зависност од износот на инвестицијата и бројот на отворени нови работни места	Агенција за странски инвестиции и промоција на извозот
Неповратни средства за извозни компании со цел подобрување на конкурентноста	Претпријатија и здруженија	до 18.000 за претпријатија и до 180.000 за здруженија	Агенција за странски инвестиции и промоција на извозот

2. Кредити

Вид програма	Целна група	Кредитни услови (во ЕУР)*	Надлежна институција
Старт-ап кредити за претприемачи	МСП не постари од 2 години	- Износ на кредит до 45.000 ЕУР - Рок на отплата од 5 год. со вклучен грејс-период од 1 год. - Каматна стапка од 3% годишно	Фонд за развој на Република Србија
Поттикнување на развојот во неразвиени подрачја преку долгорочно кредитирање на инвестициски проекти	Средни и големи претпријатија	- Износ на кредит за средни претпријатија до 4 милиони, а за големи до 8 милиони - Рок на отплата до 8 год. со вклучен грејс од 2 год. - Каматна стапка од 1 до 2% годишно во зависност од видот на обезбедувањето	Фонд за развој на Република Србија

*Пристапот до финансирање на малите и средните претпријатија:
улогата и интервенциите на државата*

Поддршка на развојот на претпријатијата од неразвиените општини преку долгорочни кредити и гаранции	МСП и големи претпријатија регистрирани на територијата на целните општини	- Износ на кредит/гаранција за средни претпријатија до 2,7 милиони, а за големи до 4,5 милиони - Рок на отплата до 5 год. со вклучен грејс од 1 год. - Каматна стапка од 1 до 2,5% годишно - Гаранциска провизија 2% годишно	Фонд за развој на Република Србија
Поддршка на трудоинтензивните гранки во неразвиените општини преку долгорочни кредити и гаранции	МСП и големи претпријатија што вложуваат во трудоинтензивни гранки	- Износ на кредит/гаранција за средни претпријатија до 2,7 милиони, а за големи до 4,5 милиони - Рок на отплата до 5 год. со вклучен грејс од 1 год. - Каматна стапка од 1 до 2,5% годишно - Гаранциска провизија 2% годишно	Фонд за развој на Република Србија
Кредити за претпријатија	Претпријатија чиешто вложување има позитивни економски ефекти (зголемување на вработеноста, извозот, иновации итн.)	Кредитните услови зависат од намената на кредитот: - Износ на кредит/гаранција за средни претпријатија до 2,7 милиони, а за големи до 4,5 милиони - Рок на отплата до 5 год. со вклучен грејс од 1 год. - Каматна стапка до 4,5% годишно	Фонд за развој на Република Србија
Кредити за претприемачи (микропретпријатија)	Микропретприемачи и занаетчиски работилници	- Износ на кредит до 45.000 - Рок на отплата до 4 год. со вклучен грејс од 1 год. - Каматна стапка од 3 и 4,5% годишно во зависност од видот на обезбедувањето	Фонд за развој на Република Србија
Краткорочни кредити за обртни средства за извоз	Извозно-ориентирани претпријатија	- Износ на кредит од 30.000 до 2.000.000 - Рок на отплата до 6 месеци, со исклучок до 1 година - Каматната стапка се движи од 3 до 5% на годишно ниво во зависност од вредноста на извозот	Агенција за осигурување и финансирање на извозот

3. Субвенции на каматни стапки за кредити

Вид програма	Целна група	Кредитни услови (во ЕУР)*	Надлежна институција
Субвенционирање на каматни стапки за инвестициски кредити пласирани преку деловните банки	МСП	- Износ на кредит за микропретпријатија до 30.000, за мали до 200.000, а за средни до 1,5 милиони ЕУР (износите се двојно поголеми доколку претпријатието е извозник) - Рок на отплата до 5 година со вклучен грејс-период од 12	Фонд за развој на Република Србија

*Пристапот до финансирање на малите и средните претпријатија:
улогата и интервенциите на државата*

		месеци - Максималната каматна стапка изнесува 3 м ЕУРИБОР + 4% годишно, а доколку кредитот е гарантиран преку Фондот каматата изнесува 3 м ЕУРИБОР + 2% годишно	
Субвенционирање на каматни стапки за кредити за трајни обртни средства, за одржување на ликвидност и за извозни активности, пласирани преку деловните банки	МСП	- Износ на кредит за микропретпријатија до 27.000, за мали до 90.000, а за средни до 720.000 ЕУР - Рок на отплата до 12 месеци - Максималната каматна стапка изнесува 3 м ЕУРИБОР + 4% годишно, а доколку кредитот е гарантиран преку Фондот каматата изнесува 3 м ЕУРИБОР + 2% годишно	Фонд за развој на Република Србија

4. Гаранции

Вид програма	Целна група	Услови на гаранција (во ЕУР)*	Надлежна институција
Гаранции како обезбедување кредити	МСП и големи претпријатија	- 100% од износот на долгорочните кредити - Износ на кредит од 4.500 до 4,5 милиони ЕУР, во зависност од големината на претпријатието - Гаранциска провизија 2% годишно	Фонд за развој на Република Србија

5. Факторинг

Вид програма	Целна група	Факторинг услови	Надлежна институција
Факторинг	Претпријатија што имаат квалитетни купувачи, но немаат доволно обртен капитал да ги финансираат долгите рокови за наплата на побарувањата	- Износ на аванс изнесува 90% од пренесеното побарување - Факторинг-провизијата се движи од 0,25 до 1% - Камата за користење на авансот од 6 до 8% на годишно ниво - По наплата на побарувањето Агенцијата го префрлува остатокот на сметката на клиентот	Агенција за осигурување и финансирање на извозот

Извор: Адаптирани податоци од публикација „Поддршка за успех – Мере поддршке МСПП“, Министерство економија и регионалног развоја.

* 1 ЕУР = 111,64 српски динари

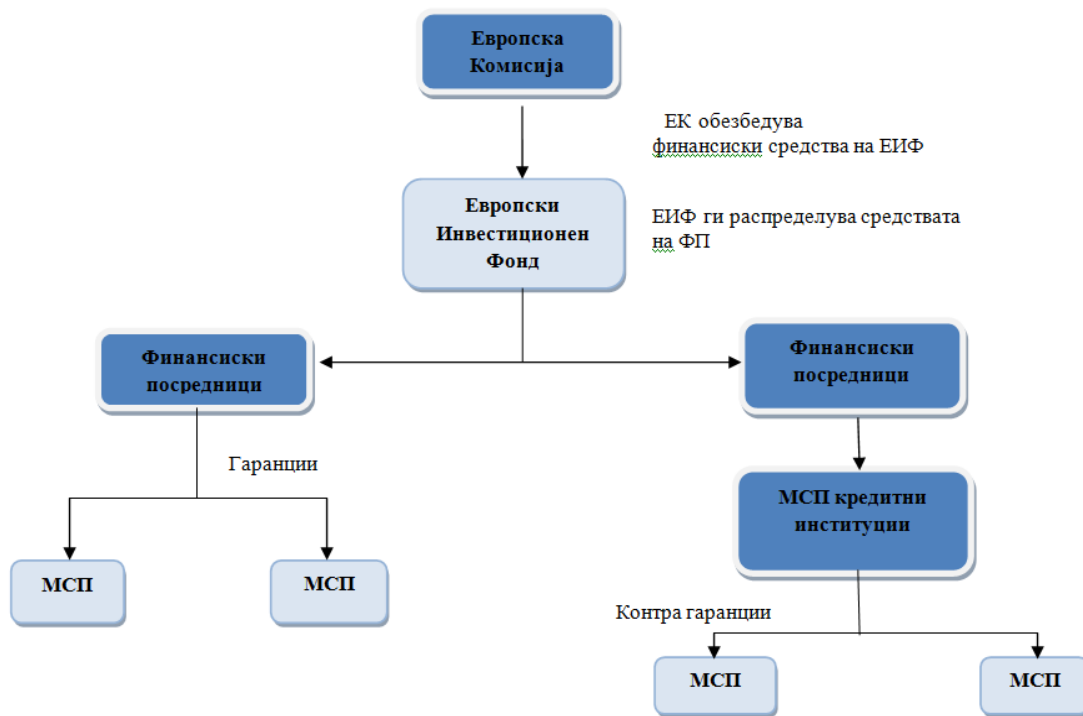
АНЕКС 6: Оценки според Законот за мали бизниси за земјите од Западен Балкан и Турција

	АЛБ	БиХ	ХРВ	КОС	МКД	ЦГ	СРБ	ТУР
6. Пристап до финансии на МСП	3,04	3,09	3,54	2,17	2,96	3,07	3,83	3,72
<i>6.1 Извори на надворешно финансирање на МСП</i>								
Гарантни шеми	3,0	3,5	3,5	1,5	2,0	2,0	3,0	4,5
Државно финансирање за старт-ап бизниси	2,0	2,0	3,0	2,0	2,0	2,5	3,5	3,5
Мрежи на бизнис-ангели	1,0	1,5	2,5	1,0	1,5	1,0	2,0	2,5
Микрофинансиски институции (вклучително и кредитни унии)	4,0	3,0	3,0	3,5	3,5	3,0	3,5	2,5
Лизинг	3,5	3,0	4,5	2,5	3,5	4,5	4,0	4,0
Приватни и ризични фондови за капитални вложувања	2,0	1,0	3,5	1,0	2,0	2,0	3,0	4,5
Пристап до пазар на капитал	2,0	2,5	3,0	1,0	1,5	3,5	3,5	3,5
<i>6.2 Правна и законска рамка</i>								
Катастар	3,5	4,0	5,0	3,0	3,0	3,0	3,5	4,0
Кредитно-информативен систем	4,0	3,5	3,0	2,0	4,5	3,0	4,5	4,0
Заложен регистар	3,0	4,5	4,0	2,5	2,5	4,0	5,0	3,0
Политики на обезбедување	3,0	3,0	3,5	2,0	3,0	3,0	3,0	4,0
Кредиторски права	3,0	2,5	3,0	2,5	4,0	4,0	5,0	4,0

Извор: SME Policy Index: Western Balkans and Turkey 2012.

АНЕКС 7: Основни карактеристики на Гарантниот инструмент за МСП (SMEG)

- Начин на реализација на гаранциите

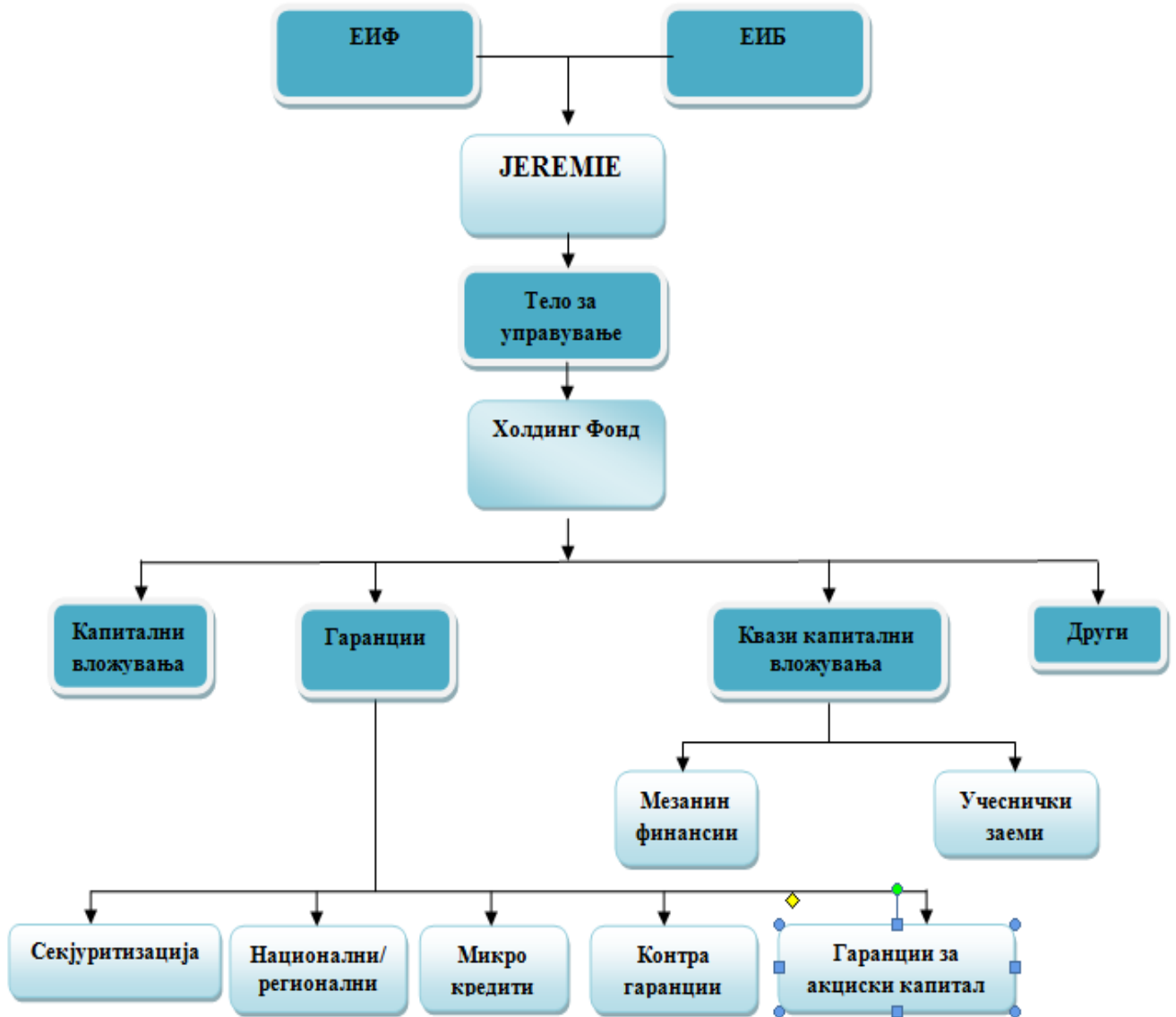


- Видови гаранции и нивни основни карактеристики

Карактеристики	Кредитни гаранции	Микрокредитни гаранции	Капитални гаранции	Секјуритизација
Продукт	Директни и контрагаранции	Директни и контрагаранции	Директни и контрагаранции	Пренесување, билатерална гаранција, размена на нефункционално портфолио
Големина на гаранција	До 50% од секој кредит/секоја гаранција	До 75% од секоја гаранција	До 50% од секој финансиски инструмент	До 100% од гарантираната транша
Лимит	Процент од EIF нето-загуби на вкупно портфолио	Процент од EIF нето-загуби на вкупно портфолио (максимум 25.000 ЕУР)	Процент од EIF нето-загуби на вкупно портфолио (максимум 500.000 ЕУР по МСП)	Без лимит, но со утврдени критериуми: најмалку 70% од портфолиото на МСП, неопходна надворешна проценка на иновативните елементи
Рок на достасување	10 години (минимум 18 месеци)	5 години (минимум 12 месеци)	10 години (минимум 12 месеци)	До 10 години
Намена	Долгорочни инвестиции и капитални трансфери	Инвестиции и капитални вложувања во микропретпријатија	Почетно финансирање	Подобрување на кредитирањето за пониски слоеви

Извор: European Commission.

АНЕКС 8: Финансиски инструменти на иницијативата JEREMIE



Извор: European Commission.

АНЕКС 9: Финансиска рамка на ИПА по држави и години

во милиони ЕУР

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Вкупно
Хрватска	141	146	151	154	157	160	163	1.072
Македонија	59	70	82	92	98	105	117	623
Турција	497	539	566	654	782	900	936	4.874
БиХ	62	75	89	105	107	109	112	659
Србија	190	191	195	198	202	206	215	1.397
Црна Гора	31	33	33	34	34	35	35	235
Албанија	61	71	81	93	94	96	98	594
Косово	68	185	106	67	69	70	74	639
Регионални програми	109	136	166	144	180	175	190	1.100
Администрација	45	52	48	53	75	81	85	439
Вкупно	1.263	1.498	1.594	1.594	1.798	1.937	2.025	11.709

Извор: European Commission.

АНЕКС 10: Распределба на вкупните средства на ИПА за Македонија по години и компонентни

во ЕУР

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Вкупно
Компонента 1 Транзициска помош и институционална надградба	41.641.613	41.122.001	39.310.500	36.917.068	28.803.410	28.207.479	27.941.228	206.943.299
Компонента 2 Прекугранична соработка	4.158.387	4.077.999	4.371.501	4.467.526	5.124.876	5.183.373	5.243.041	32.626.703
Компонента 3 Регионален развој	7.400.000	12.300.000	20.800.000	29.400.000	39.300.000	42.300.000	51.800.000	203.300.000
Компонента 4 Развој на човечки ресурси	3.200.000	6.000.000	7.100.000	8.400.000	8.800.000	10.380.000	11.200.000	55.080.000
Компонента 5 Рурален развој	2.100.000	6.700.000	10.200.000	12.500.000	16.000.000	19.000.000	21.028.000	87.528.000
Вкупно	58.500.000	70.200.000	81.782.001	91.684.594	98.028.286	105.070.852	117.212.269	622.478.002

Извор: Секретаријат за европски прашања.

АНЕКС 11: Кредитни линии за МСП финансирани од меѓународни финансиски институции

1. Светска банка

Кредитна линија	Вклучени банки	Намена	Износ	Рок на отплата	Каматна стапка
Проект за одржлива енергија – Грант за обновлива енергија ГЕФ (Global Environmental Fund – GEF)	преку МБПР вклучени се: Халкбанк, НЛБ Тутунска банка, Комерцијална банка, Охридска банка, Уни банка	- проекти за енергетска ефикасност	- до 500.000 УСД	- до 6 год.	- променлива
		- проекти за обновливи извори на енергија	- до 4 мил. УСД	- од 5 до 10 год. со вклучен грејс-период до 3 год.	- променлива
Кредитна линија од ИФЦ	1. НЛБ Тутунска банка	- финансирање на МСП за набавка на основни и обртни средства	- до 750.000 ЕУР	- до 5 год. со вклучен грејс од 2 год.	- ја утврдува банката
	2. Охридска банка	- финансирање на МСП и големи претпријатија за набавка на основни средства	- од 10.000 до 1 мил. УСД	- се утврдува индивидуално за секој проект во рамки на утврдените лимити	- ја утврдува банката

2. Европска инвестициска банка

Кредитна линија	Вклучени банки	Намена	Износ	Рок на отплата	Каматна стапка
Проект за финансирање на мали и средни претпријатија и други приоритетни проекти 250 мил. евра (прва, втора и треќа фаза)	преку МБПР вклучени се: Халкбанк, НЛБ Тутунска банка, Комерцијална банка, Охридска банка, Уни банка, Шпаркасе банка, Стопанска банка Скопје, Стопанска банка Битола, ТТК банка, ПроКредит банка, Централно кооперативна банка	за МСП и големи претпријатија за набавка на основни и обртни средства	од 5.000 до 12.500.000 ЕУР	до 15 год. со вклучени 36 месеци грејс	5,5% годишно
Кредитна линија во износ од 20 милиони евра за финансирање проекти на МСП	НЛБ Тутунска банка	за МСП за набавка на основни средства	до 2 мил. ЕУР	од 4 до 12 год. со вклучен грејс-период од 3 год.	променлива (околу 8% годишно)

3. Европска банка за обнова и развој

Кредитна линија	Вклучени банки	Намена	Износ	Рок на отплата	Каматна стапка
Програма за поддршка на приватниот сектор во Западен Балкан (Western Balkans Private Sector Support Facility – PSSF) Вкупен износ: 15 мил. ЕУР	1. Охридска банка	- финансирање на МСП за инвестиции во индустриски објекти, опрема, софтвер, подобрување на системите за менаџирање во компанијата	- до 1 мил. ЕУР	- до 5 год. со вклучен грејс од 2 год.	- ја утврдува банката
	2. Шпаркасе банка	- финансирање на МСП за набавка на основни и обртни средства	- од 125.000 ЕУР	- до 2 год. со вклучен грејс од 1 год.	- ја утврдува банката
	3. Халкбанк	- финансирање на МСП за набавка на основни средства	- се утврдува индивидуално за секој проект во рамки на утврдените лимити	- се утврдува индивидуално за секој проект во рамки на утврдените лимити	- ја утврдува банката
Програма за финансирање на одржлива енергија за Западен Балкан EU/EBRD Western Balkans Sustainable Energy Financing Facility (WeBSEFF)	1. НЛБ Тутунска банка	- финансирање на МСП за инвестиции во енергетска ефикасност и обновливи извори на енергија	- до 2 мил. ЕУР	- до 5 год. со вклучен грејс од 18 месеци	- ја утврдува банката
	2. Охридска банка		- до 2 мил. ЕУР	- се утврдува индивидуално за секој проект	- ја утврдува банката
	3. Халкбанк		- од 90.000 до 2 мил. ЕУР	- до 5 год. за инвестиции во енергетска ефикасност и од 5 до 10 год. за инвестиции во обновливи извори на енергија	- ја утврдува банката
Европски фонд за Југоисточна Европа (EFSE)	1. НЛБ Тутунска банка	- за финансирање на микро и мали претпријатија, претприемачи и бизнис-почетници за набавка на основни и обртни средства	- до 100.000 ЕУР	- до 5 год. со вклучен грејс-период од 1 год.	- во зависност од бонитетот на клиентот
	2. ПроКредит банка	н/а	н/а	н/а	н/а
	3. Халкбанк	- за трговски друштва за набавка на основни и обртни средства	- до 100.000 ЕУР	- до 1 год. за обртни средства и до 2 год. за кредити за основни средства	- 9% годишно

4. Други извори на финансирање на МСП финансирани од меѓународни финансиски институции

Кредитна линија	Вклучени банки	Намена	Износ	Рок на отплата	Каматна стапка
УСАИД - МСП фонд на „Кримсон Капитал“	директно	за МСП за набавка на обртни средства	од 500.000 до 6 мил. денари	до 180 денови	од 8 до 12% годишно
Владата на Кралството Холандија – Македонска развојна фондација на претпријатијата	Халкбанк АД Скопје, НЛБ Тугунска банка АД Скопје, Штедилница Можности и Фондација Хоризонти Скопје	за микропретпријатија и мали претпријатија и индивидуални земјоделци	до 50.000 ЕУР	до 5 год. со вклучен грејс-период од 2 год.	од 8 до 13,9% годишно

Извор: Интернет-страници на банки.

АНЕКС 12: Програми за почнување на сопствен бизнис со неповратни државни средства

	2007	2008	2009	2010	2011
Име на програма	ПРОГРАМА ЗА САМОВРАБОТУВАЊЕ				
Целна група	- млади невработени до 27 год. евидентирани во АВРМ, кои првпат се вработуваат - долгорочно невработени лица, евидентирани во АВРМ како невработени повеќе од 5 години - корисници на паричен надоместок по основа на невработеност	- млади невработени до 27 год. евидентирани во АВРМ - долгорочно невработени лица, евидентирани во АВРМ како невработени повеќе од 2 години - невработени жени регистрирани во АВРМ повеќе од 2 години	- млади невработени лица до 27 год., евидентирани во АВРМ повеќе од 6 месеци - долгорочно невработени лица, евидентирани во АВРМ повеќе од 1 година - невработени жени, евидентирани во АВРМ повеќе од 1 година	- млади невработени до 27 год. евидентирани во АВРМ над 3 месеци - невработени лица евидентирани во АВРМ над 6 месеци - невработени жени евидентирани во АВРМ над 6 месеци - евидентирани невработени Роми	- млади невработени до 27 год. евидентирани во АВРМ над 3 месеци - невработени лица евидентирани во АВРМ над 6 месеци - невработени жени евидентирани во АВРМ над 6 месеци - евидентирани невработени Роми
Опфатени корисници	500 евидентирани невработени лица	500 евидентирани невработени лица	600 евидентирани невработени лица	700 евидентирани невработени лица	700 евидентирани невработени лица
Буџет	73.300.000,00 денари - 62.300.000,00 денари од Буџетот на РМ - 11.000.000,00 денари од УНДП	91.698.500,00 денари од Буџетот на РМ	127.540.300,00 денари од Буџетот на РМ	147.500.000,00 денари од Буџетот на РМ	147.500.000,00 денари од Буџетот на РМ
Износ на грант	2.500,00 евра по лице	183.397,00 денари по лице	201.897,00 денари по лице	201.897,00 денари по лице	201.897,00 денари по лице
Намена на средствата	- набавка на опрема и репроматеријали - средства за придонеси за социјално осигурување за 3 месеци - обука за изработка на бизнис-план - поддршка при регистрација на бизнисите	- набавка на опрема и репроматеријали - средства за придонеси за социјално осигурување за 3 месеци - обука за водење бизнис - ваучер-систем за изработка на бизнис-план - поддршка при регистрација на бизнисите	- набавка на опрема и репроматеријали - обука за водење бизнис - ваучер-систем за изработка на бизнис-план - поддршка при регистрирање на бизнисите	- набавка на опрема и репроматеријали - обука за водење бизнис - ваучер-систем за изработка на бизнис-план - поддршка при регистрирање на бизнисите	- набавка на опрема и репроматеријали - обука за водење бизнис - ваучер-систем за изработка на бизнис-план - поддршка при регистрирање на бизнисите

*Пристапот до финансирање на малите и средните претпријатија:
улогата и интервенциите на државата*

<i>Критериуми</i>	Невработените лица кои ќе се вклучат во оваа програма нема да можат да се вратат во евиденција на АВРМ во период од 3 години	Невработените лица кои ќе се вклучат во оваа програма нема да можат да се вратат во евиденција на АВРМ во период од 3 години	Невработените лица кои ќе се вклучат во оваа програма нема да можат да се вратат во евиденција на АВРМ во период од 3 години	Невработените лица кои ќе се вклучат во оваа програма нема да можат да се вратат во евиденција на АВРМ во период од 3 години	Невработените лица кои ќе се вклучат во оваа програма нема да можат да се вратат во евиденција на АВРМ во период од 4 години.
<i>Надлежни институции</i>	МТСП, АВРМ, АППРМ и УНДП	МТСП, АВРМ, АППРМ и УНДП	МТСП, АВРМ, АППРМ и УНДП	МТСП, АВРМ, УНДП, ЦР, АППР	МТСП, АВРМ, УНДП, ЦР, АППР
	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Име на програма</i>	ПРОГРАМА ЗА ПОДДРШКА ЗА ФОРМАЛИЗИРАЊЕ НА ПОСТОЈНИ БИЗНИСИ				
<i>Целна група</i>	н/а	- Евидентирани невработени лица над 1 година кои неформално вршат дејност	Евидентирани невработени лица кои неформално вршат дејност	- Евидентирани невработени лица над 3 месеци кои се занимаваат со неформален бизнис - Евидентирани невработени лица над 6 месеци од областа на енергетиката	- Евидентирани невработени лица над 3 месеци кои се занимаваат со неформален бизнис - Евидентирани невработени лица од областа на енергетиката - Евидентирани невработени лица – професионални војници на кои им престанала службата во АРМ
<i>Опфатени корисници</i>	н/а	107 лица	250 лица	250 лица	250 лица
<i>Буџет</i>	н/а	18.136.500,00 денари од Буџетот на РМ	47.000.000,00 денари од Буџетот на РМ	47.000.000,00 денари од Буџетот на РМ	47.000.000,00 денари од Буџетот на РМ
<i>Износ на грант</i>	н/а	169.500,00 денари по лице	188.000,00 денари по лице	188.000,00 денари по лице	188.000,00 денари по лице
<i>Намена на средствата</i>	н/а	- набавка на опрема и репроматеријали - средства за придонеси за социјално осигурување за 3 месеци - поддршка при регистрација на бизнисите	- набавка на опрема и репроматеријали - поддршка при регистрација на бизнисите	- набавка на опрема и репроматеријали - поддршка при регистрирање на бизнисите	- набавка на опрема и репроматеријали - поддршка при регистрирање на бизнисите

*Пристапот до финансирање на малите и средните претпријатија:
улогата и интервенциите на државата*

Критериуми	н/а	Невработените лица кои ќе се вклучат во оваа програма нема да можат да се вратат во евиденција на АВРМ во период од 3 години	Невработените лица кои ќе се вклучат во оваа програма нема да можат да се вратат во евиденција на АВРМ во период од 3 години	Невработените лица кои ќе се вклучат во оваа програма нема да можат да се вратат во евиденција на АВРМ во период од 3 години	Невработените лица кои ќе се вклучат во оваа програма нема да можат да се вратат во евиденција на АВРМ во период од 4 години
Надлежни институции	н/а	МТСП, АВРМ, УНДП, ЦР, АППР	МТСП, АВРМ, УНДП, ЦР, АППР	МТСП, АВРМ, УНДП, ЦР, АППР	МТСП, АВРМ, УНДП, ЦР, АППР

Извор: АВРМ.

АНЕКС 13: Кредитни линии за МСП на Македонската банка за поддршка на развојот

1. Кредитни линии од сопствени средства на МБПР

- преку деловни банки

Кредитна линија	Намена	Износ во ЕУР	Рок на отплата	Каматна стапка
Финансирање на МСП	набавка на основни и обртни средства, најмногу до 50% од кредитот	од 15.000 до 500.000	до 8 год. со вклучен грејс-период до 1 год.	8% годишно
Финансирање на производство наменето за извоз	обртни средства	од 15.000 до 2.000.000	до 2 год.	6% годишно
Финансирање на трајни обртни средства за МСП	трајни обртни средства	од 30.000 до 300.000	до 3 год.	8% годишно

- директно

Кредитна линија	Намена	Износ во ЕУР	Рок на отплата	Каматна стапка
Директна поддршка на извозни компании	финансирање на обртни средства за подготовка на производство наменето за извоз и обртни средства по извршен извоз	од 15.000 до 1.000.000	до 2 год.	6% годишно

2. Кредитни линии од меѓународни финансиски институции, билатерални кредитори и останати извори

- во свое име и за своја сметка

Кредитна линија	Намена	Износ	Рок на отплата	Каматна стапка
Кредитна линија на ЕИБ за инвестициски кредити	за МСП за набавка на основни средства	од 10.000 до 3.500.000 ЕУР	до 5 год. со вклучени 12 месеци грејс	5,5% годишно
Кредитна линија на ЕИБ за ТОС	за МСП за набавка на трајни обртни средства	од 5.000 до 666.700 ЕУР	до 3 год. со вклучени 6 месеци грејс	5,5% годишно
Кредитна линија на ЕИБ за приоритетни проекти	приоритетни проекти од областа на енергетиката, екологијата, индустријата, туризмот, здравството, образованието, услугите и др.	до 12.500.000 ЕУР	до 15 год. со вклучени до 36 месеци грејс	5,5% годишно
Кредитна линија на ЕИБ II за инвестициски кредити	за МСП за набавка на основни и обртни средства (до 30% од износот на кредитот)	од 10.000 до 3.500.000 ЕУР	до 8 год. со вклучени 12 месеци грејс	5,5% годишно
Кредитна линија на ЕИБ II за ТОС	за МСП за набавка на трајни обртни средства	од 5.000 до 666.700 ЕУР	до 3 год. со вклучени 6 месеци грејс	5,5% годишно
Кредитна линија на ЕИБ II за приоритетни проекти	поддршка на проекти од областа на т.н. knowledge base economy, енергетиката, екологијата, индустријата, туризмот, здравството, образованието, услугите	до 6.000.000 ЕУР	до 8 год. со вклучени 24 месеци грејс	5,5% годишно
Кредитна линија на ЕИБ III за инвестициски кредити	за МСП за набавка на основни и обртни средства (до 30% од износот на кредитот)	од 10.000 до 3.500.000 ЕУР	до 8 год. со вклучени 24 месеци грејс	5,5% годишно
Кредитна линија на ЕИБ III за ТОС	за МСП за набавка на трајни обртни средства	од 5.000 до 666.700 ЕУР	до 3 год. со вклучени до 6 месеци грејс	5,5% годишно

*Пристапот до финансирање на малите и средните претпријатија:
улогата и интервенциите на државата*

Кредитна линија на ЕИБ III за приоритетни проекти	Поддршка на проекти од областа на т.н. knowledge base economy, енергетиката, екологијата, индустријата, туризмот, здравството, образованието, услугите и др.	до 6.000.000 ЕУР	до 8 год. со вклучени 24 месеци грејс	5,5% годишно
Стокова кредитна линија од Република Италија – Револвинг-фонд	за МСП за набавка на машини, опрема и технологија од италијанско производство	од 50.000 до 400.000 ЕУР	до 6 год. со вклучена 1 година грејс	6%, годишно
Кредитна линија за финансирање на микро, мали и средни претпријатија од KfW (КМБ1, КМБ2, КМБ3)	финансирање на МСП	до 50.000 ЕУР	до 4 години	ја утврдува банката-учесник
Развојната банка при Советот на Европа – ЦЕБ	за МСП за задржување на постојните и отворање на нови работни места	до 400.000 ЕУР	до 7 години со вклучен грејс-период до 2 години	околу 8,5% годишно
Проект за одржлива енергија	за финансирање проекти за енергетска ефикасност	до 60% од вредноста на проекти од 20.000 до 500.000 УСД	до 6 години	ја утврдува банката-учесник
Проект за одржлива енергија	за финансирање проекти за обновливи извори на енергија	до 60% од вредноста на проекти од 50.000 до 4.000.000 УСД	до 10 години со вклучен грејс-период до 3 години	ја утврдува банката-учесник

- други кредитни линии (комисиски договори) преку деловни банки

Кредитна линија	Намена	Износ	Рок на отплата	Каматна стапка
Проект „Самовработување со кредитирање“	за финансирање на трошоци за почнување со сопствен бизнис	за 1 невработено лице – 3.000 ЕУР, максимум 15.000 ЕУР; за 1 невработено лице – технолошки вишок – 4.000 ЕУР, максимум – 20.000 ЕУР	до 4 години со 1 година вклучен грејс	1% годишно, во грејс-период не се плаќа камата
Земјоделски кредитен дисконтен фонд	за МСП и индивидуални земјоделски производители за набавка на основни и обртни средства	до 100.000 евра за примарно земјоделско производство, до 300.000 евра за преработка на земјоделски производи до 300.000 евра за извоз на примарни земјоделски производи и нивни преработки	во договор со финансиската институција учесник	од 4 до 6,5% годишно
Кредитна линија ЕАР – Посебен кредитен фонд	кредит за МСП за инвестиции со гарантна шема	од 10.000 до 300.00 ЕУР * гаранција во износ од 42% од износот на кредитот	до 8 год. со вклучени 12 месеци грејс	8% годишно

- директно (во име и за сметка на Владата на РМ)

Кредитна линија	Намена	Износ во ЕУР	Рок на отплата	Каматна стапка
Кредити за производство, преработка и извоз на земјоделски производи	За МСП што се занимаваат со производство, преработка и извоз на земјоделски производи за набавка на основни и обртни средства	до 300.000, а по исклучок за откуп на сировини за преработка на грозје, пченица, овошје и зеленчук, износот на кредитот може да изнесува до 500.000	до 5 год. со 1 год. вклучен грејс-период	3% годишно

Извор: МБПР.

АНЕКС 14: Анкетен прашалник за истражување за финансирањето на МСП во Република Македонија од страна на банките

1. На кој начин ги класифицирате претпријатијата според големина? (обележете и дополнете)

- а) Според одредбите од Законот за трговски друштва
 б) Според сопствени критериуми на банката

Наведете _____

2. Колку изнесува учеството на кредитите за МСП³⁰⁴ во вкупното кредитно портфолио на Вашата банка, изразено во %? (пополнете)

Големина на претпријатие	2008 (% од вкупно портфолио)	2011 (% од вкупно портфолио)
Микро		
Мали		
Средни		
Вкупно МСП		

3. За каква намена во најголем процент се кредитите одобрени на МСП? (обележете)

- а) Инвестиции
 б) Обртни средства
 в) Основни и обртни
 г) Надминување на ликвидносни проблеми
 д) Друго

(наведете) _____

4. Од какви извори на средства во најголем процент се финансираат кредитите за МСП? (обележете)

- а) Сопствени средства на банката
 б) Кредитни линии од меѓународни финансиски институции
 в) Кредитни линии од Македонската банка за поддршка на развојот
 г) Друго

(наведете) _____

5. Како го оценувате секторот на мали и средни претпријатија? (обележете)

- а) Мал пазарен сегмент без просперитет
 б) Мал пазарен сегмент, но со добри очекувања во иднина
 в) Голем пазарен сегмент без просперитет
 г) Голем пазарен сегмент со добри очекувања во иднина
 д) Друго

(наведете) _____

³⁰⁴ МСП се однесува на микро, мали и средни претпријатија.

6. Кои се клучните фактори за интересот на банката за кредитирање на МСП? (обележете)

- а) Очекувана профитабилност
 б) Поврзаност на МСП со големи клиенти
 в) Голема конкуренција во други пазарни сегменти
 г) Голема кредитна изложеност кон други пазарни сегменти
 д) Друго
(наведете) _____

7. Кои се клучните проблеми при кредитирање на МСП? (рангирајте ги според Вашата оценка за нивното значење, каде што 1 значи проблем со најголемо влијание)

- _____ Макроекономски фактори
_____ Законска регулатива и правно окружување
_____ Специфични критериуми на банката
_____ Конкуренција во кредитирањето на сегментот на МСП
_____ Специфики на кредитната анализа за МСП
_____ Недостиг од соодветни и прифатливи кредитни барања
_____ Друго (наведете) _____

8. Какво влијание има прудентната банкарска законска регулатива врз вклученоста на банките во кредитирање на секторот на МСП? (обележете)

- а) Позитивно
 б) Негативно
 в) Нема влијание

9. Во кои области сметате дека е потребно државата да интервенира со цел да се олесни пристапот до кредити за МСП? (рангирајте ги според Вашата оценка за нивното очекувано позитивно влијание, каде што 1 значи најголемо позитивно влијание)

- _____ Законско и институционално окружување (унапредување на условите за функционирање на банкарскиот сектор и подобрување на деловното окружување на МСП)
_____ Правно окружување (заштита на кредиторски права и ефикасно и ефективно активирање на обезбедувањето)
_____ Кредитни информативни системи (кредитни регистри и бироа)
_____ Обезбедување на кредитите (зголемување на прифатливи инструменти за обезбедување)
_____ Извори за финансирање (зголемување на понуда на кредитни линии)
_____ Цена на кредитите (каматни стапки и други трошоци)
_____ Друго (наведете) _____

10. Каква е вашата оцена за следните видови на државна поддршка за подобрување на кредитирањето на МСП?
(Оценете ги од 1 до 5, каде што 1 значи најмногу позитивно, а 5 најмалку позитивно очекувано влијание)

- а) Субвенционирање на камата _____
- б) Гарантни фондови _____
- в) Наменски кредитни линии _____
- г) Регулаторни субвенции (субвенционирање на останати административни трошоци) _____

11. Какво влијание има соработката со Македонската банка за поддршка на развојот АД Скопје врз:

➤ **вкупното кредитно портфолио за МСП во Вашата банка?**
(обележете и дополнете)

- а) Позитивно, го зголеми за _____ %
- б) Негативно, го намали за _____ %
- в) Нема влијание

Коментар: _____

➤ **интересот на МСП за аплицирање за кредит во Вашата банка?**
(обележете и дополнете)

- а) Позитивно, го зголеми за _____ %
- б) Негативно, го намали за _____ %
- в) Нема влијание

Коментар: _____

➤ **кредитните услови за МСП во Вашата банка (каматна стапка, рокови, обезбедување)? (обележете)**

- а) Ги подобри
- б) Ги влоши
- в) Останаа исти

Коментар: _____

12. Како влијаеше светската економска криза врз кредитирањето на секторот на МСП во Вашата банка? (обележете)

- а) Помалку средства за кредитирање на МСП
- б) Зголемување на каматната стапка за кредитите на МСП
- в) Намалување на роковите за отплата на кредитите на МСП
- г) Зголемување на ризикот поради макроекономската нестабилност
- д) Зголемување на ризикот поради други фактори
- е) Средствата се пренасочени кон други пазарни сегменти
- ж) Намален број на кредитни барања од МСП
- з) Зголемен број на кредитни барања од МСП
- з) Намален квалитет на кредитно портфолио

АНЕКС 15: Информации за банките вклучени во истражувањето

1. Комерцијална банка АД Скопје

Комерцијална банка АД Скопје е една од водечките банки во Република Македонија со традиција од повеќе од 50 години и со учество од 24% во вкупната актива на банкарскиот сектор.³⁰⁵ Вкупните средства на банката со состојба на 31.12.2011 година изнесуваат 1.303,3 милиони евра. Банката располага со широка мрежа на експозитури и филијали, вкупно 63 на територијата на целата држава.

Кредитната активност кон нефинансискиот сектор доминира и во 2011 година учеството на овие кредити изнесува 83,2%, при што е остварен пораст од 8,5% во однос на 2010 година. Од кредитите на корпоративниот сектор 68,2% се долгорочни кредити. Нефункционалните кредити изнесуваат 9,6% од вкупното кредитно портфолио. Според секторската структура на кредитно портфолио на банката во 2011 година, најголем дел од кредитите се пласирани во преработувачката индустрија (30,6%) и во трговија на големо и мало (29,9%). Најголем дел од пласираните кредити во 2011 година или 99% беа обезбедени од сопствени извори на средства, додека останатиот дел е од средства на кредитните линии што се пласираат преку банката.

Нема официјално достапни информации во врска со структурата на кредитите според големината на претпријатието, меѓутоа според еден постар податок од 1999 година, големите претпријатија доминираат во вкупното кредитно портфолио на банката, околу 67%.³⁰⁶ Претпоставка е дека овој процент денес е помал, меѓутоа сепак останува констатацијата дека Комерцијална банка е насочена повеќе кон кредитирање на поголеми компании.

2. Стопанска банка АД Скопје

Стопанска банка АД Скопје е најстарата банка во Република Македонија што е основана во 1944 година. Од 2000 година доминантен сопственик е Националната банка на Грција. Покрај Комерцијална банка АД Скопје, Стопанска банка има најразвиена деловна мрежа со вкупно 64 експозитури и филијали на територијата на

³⁰⁵ Доколку не е поинаку наведено, податоците се преземени од Комерцијална банка АД Скопје, Годишен извештај за 2011 година.

³⁰⁶ OECD, EBRD (2001), *Entrepreneurship and enterprise development in the Former Yugoslav Republic of Macedonia*, p. 40.

Република Македонија. Вкупните средства на банката со состојба на 31.12.2011 година изнесуваат 1.140,7 милиони евра, што претставува 21% од вкупната актива на банкарскиот сектор на РМ.³⁰⁷

Дел од среднорочната стратегија на банката е обезбедување на активна поддршка за малите и средните претпријатија. Соодветно на тоа, учеството на одобрените кредити на микро, мали и средни претпријатија се движи од 45,7% во 2008 година, па сè до 52,41% во 2011 година. Евидентно е дека падот на кредитното портфолио во 2009 и 2010 година се должи пред сè на намалувањето на кредитирањето на големите претпријатија.

Во услови на финансиска криза во ЕУ, несигурност на пазарот и нестабилност на финансиската состојба на претпријатијата во Македонија, Стопанска банка АД Скопје во 2011 година оствари пораст на кредитното портфолио за 4,1% во однос на 2010 година. Нефункционалните кредити изнесуваат 7,7% од вкупното кредитно портфолио, што е понизок процент од просекот на банкарскиот сектор. Забележливо е дека 22% од вкупните пласирани средства во 2011 година се пласмани во државни хартии од вредност (благајнички записи и државни записи), што е висок процент земајќи го предвид податокот дека пласманите во кредити на сите претпријатија изнесуваат 31% од вкупното кредитно портфолио во 2011 година.

3. НЛБ Тутунска банка АД Скопје

НЛБ Тутунска банка АД Скопје е членка на НЛБ групацијата, односно доминантен акционер е Нова љубљанска банка д.д. Љубљана. Банката е трета по големина во банкарскиот сектор на РМ со вкупна актива од 1.000,9 милиони евра, што претставува 18% од вкупните банкарски средства. НЛБ Тутунска банка има мрежа од 49 експозитури и филијали на територијата на РМ.³⁰⁸ НЛБ Тутунска банка за краток временски период оствари значителен пораст и стана една од водечките банки во РМ. Работењето со правни лица претставува најголем дел од активностите на банката чиешто учество изнесува 56,8% од вкупните кредити, во чиешто рамки доминира кредитирањето на микро, мали и средни претпријатија со околу 90% од

³⁰⁷ Доколку не е поинаку наведено, податоците се преземени од Стопанска банка АД Скопје, Годишен извештај за 2011 година.

³⁰⁸ Доколку не е поинаку наведено, податоците се преземени од НЛБ Тутунска банка АД Скопје, Годишен извештај за 2011 година

вкупно пласираните кредити за бизнис-секторот. Карактеристично за банката е што обезбедува активна поддршка за политиката на децентрализиран процес на донесување на кредитни одлуки за МСП. Учеството на нефункционалните пласмани во вкупното кредитно портфолио на 31.12.2011 година изнесува 9,5%.

Во рамките на активностите за поддршка на работењето на малите и средните претпријатија, банката користи средства од голем број на кредитни линии, финансирани од различни меѓународни финансиски институции, наменети токму за финансирање на секторот на МСП.

4. Халкбанк АД Скопје

Халкбанк АД Скопје беше опфатена со истражувањето пред сè поради нивната насоченост кон финансирање на МСП и интенцијата да станат водечка регионална банка токму за поддршка на малото стопанство. Како една од средните банки по големина во државата, според класификацијата од НБРМ, Халкбанк е афирмирана и препознатлива како банка за поддршка на развојот на микро, мали и средни претпријатија на македонскиот пазар. Халкбанк остварува долгорочна соработка со меѓународни финансиски институции при обезбедување на долгорочни финансиски средства за развој на македонската економија. Банката е основана во 1993 година како ИК банка, сè до 2011 година кога Халкбанк од Турција го купи мнозинскиот пакет на акции.

Халкбанк нема значајно учество во банкарскиот сектор од аспект на средствата. Вкупната актива на банката со состојба на 31.12.2011 година изнесува 151 милион евра, што претставува само 2% од вкупната актива на банкарскиот сектор на РМ. Банката има само 12 експозитури и филијали на територијата на целата држава, односно нема развиена деловна мрежа.

5. ПроКредит банка АД Скопје

ПроКредит банка АД Скопје е специфична банка во банкарскиот сектор на РМ и таа беше основана во 2003 година со голема поддршка од страна на државата, во насока на приспособување на законската регулатива во делот на основање на банката каде што се направија измени со цел да се овозможи како акционер да се јави и странско правно лице. Основната идеја за формирање на ваков различен тип на финансиска институција беше обезбедување поддршка на малите бизниси.

ПроКредит банка АД Скопје е членка на ПроКредит групацијата, што е раководена од ПроКредит холдинг, фирма-мајка со седиште во Франкфурт, Германија. Вкупниот акционерски капитал на 31.12.2011 година изнесува 10 милиони евра, додека вкупните средства изнесуваат 218 милиони евра, што претставува 4% од вкупната актива на банкарскиот сектор на РМ.

И покрај економските флукуации во текот на 2011 година ПроКредит банка оствари пораст на кредитното портфолио од 10,4%, што е повисок пораст во однос на просекот на ниво на банкарскиот сектор во РМ. Според учеството во вкупното портфолио со состојба на 31.12.2011 година, најголем износ или 84,7% од вкупните пласирани средства се наменети за бизнис-секторот, односно МСП како приоритетна целна група на ПроКредит банка. Понатаму следуваат земјоделските кредити со учество од 8,7%. Структурата на бизнис-кредитите според големината на кредитот е во корист на кредитите со износ од 30.000 до 150.000 евра, што учествуваат со 42% во вкупното портфолио на бизнис-кредитите. Кредитите од 10.000 до 30.000 евра учествуваат со 22%, додека учеството на кредитите над 150.000 евра изнесува 20%. Земајќи го предвид малото учество од 16% на кредитите до 10.000 евра, може да се заклучи дека ПроКредит банка не е насочена кон микрокредитирањето. Просечниот износ на кредит изнесува околу 10.000 евра, што е значително поголем во споредба со просечните износи на кредит од околу 3.500 евра што ПроКредит банка го одобруваше во првите неколку години од основањето.

Од аспект на квалитетот на кредитното портфолио, ПроКредит банка успева да одржи ниско ниво на нефункционалните кредити, што на крајот на 2011 година изнесуваа 2,09% од вкупното портфолио, во споредба со просекот на банкарскиот сектор во РМ, што изнесува 9,9%.